Davalar

Franz Kafka Hakkında

Elias Canetti

Almancadan Çeviren: Mustafa Tüzel

Lacivert Kitaplar

AYRINTI

ELIAS CANETTI

(D. 25.07.1905 Ö. 14.08.1994) Elias Canetti Rusçuk'ta (Bulgaristan) doğdu, üç erkek kardeşin en büyüğüydü. Ailesi 15. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'na sığınan İspanyol Yahudilerindendi. İlk olarak eski İspanyolca ve Bulgarca öğrendi. Tuna nehri üzerindeki önemli limanlardan biri olan Rusçuk'ta o yıllarda 7-8 ayrı dil konuşulmaktaydı. Canetti'nin dile olan duyarlılığı böyle başladı.

Canetti 1911 yılında ailesiyle birlikte İngiltere'ye yerleşti. Orada İngilizce ve Fransızca öğrendi. Babasının ani ölümü üzerine 1912 yılında Viyana'ya göç ettiler. Bu arada birkaç ay Lozan'da kaldılar. Annesi orada Canetti'ye zora dayalı bir yöntemle Almanca öğretti. Aile 1916-1921 yıllarını Zürih'te, 1921-1924 yıllarını ise Frankfurt'ta geçirdikten sonra yeniden Viyana'ya döndü. Canetti, annesinin isteği üzerine kimya öğrenimi gördü ve 1929 yılında doktorasını tamamladı. Ama bu arada edebiyat, sanat, felsefe gibi alanlarla da ilgilenmekteydi. Üniversitede Karl Kraus'un derslerini izledi.

Canetti 1925 yılında "kitle" olgusuyla ilgilenmeye karar verdi. 1933 yılında Hitler'in Almanya'da iktidara gelmesi, onu kitle ve "iktidar" arasındaki ilişkileri sorgulamaya yöneltti. 1935 yılında tek romanı olan *Körleşme*'yi yayımladı. Nazilerin 1938 yılında Avusturya'yı işgal etmelerinden birkaç ay önce Paris'e, sonra Londra'ya gidip çalışmalarını orada sürdürdü.

Canetti *Kitle ve İktidar*'ı 1949 yılında yazmaya başladı. Kitap 1960 yılında yayımlandı. İngiltere, Amerika ve Fransa'da ilgiyle karşılanmasına rağmen ilk baskıları Almanya'da pek ilgi görmeyen *Körleşme*, 1963 yılında Almanya'da üçüncü kez yayımlanınca Canetti birbiri ardına ödüller almaya başladı. 1971'de Büchner, 1981'de Franz Kafka ve Nobel edebiyat ödüllerini aldı. Yaşamının son yıllarını Londra ve Zürih'te geçiren Canetti, 1994 yılında Zürih'te öldü ve vasiyeti üzerine James Joyce'un yanına gömüldü.

YAPITLARI: Roman: *Die Blendung*, 1935 [*Körleşme*, Çev. Ahmet Cemal, Payel Y., 1981]. Oyunlar: *Hochzeit*, 1932. *Komodie der Eitelkeit*, 1950. *Die Befristeten*, 1964. Araştırmalar, Denemeler, Notlar: *Masse und Macht*, 1960 [*Kitle ve İktidar*, 1998]; *Die Stimmen von Marrakesch*, 1968 [*Marakeş'te Sesler*, Çev. Kamuran Şipal, Cem Y., 1960]; *Der andere Prozess*, 1969. (Bkz. "Öteki Dava. Kafka'nın Felice'ye Mektupları (1968)" Bu kitapta s. 263) *Die Provinz des Menschen*, 1973 [*İnsanın Taşrası*, Çev. Ahmet Cemal, Sel Yayıncılık, 2015]; *Der Ohrenzeuge*, 1974 [*Kulakmisafiri, Elli Karakter*, Çev. Şemsa Yeğin, Payel Y., 1994]; *Das Gewissen der Worte*, 1975 [*Sözcüklerin Bilinci*, Çev. Ahmet Cemal, Payel Y., 1984]; *Das Geheimherz der Uhr*, 1987; *Die Fliegenpein*, 1992; *Nachträge aus Hampstead*, 1994. Anılar: *Die gerettete Zunge*, 1977 [*Kurtarılmış Dil*, Çev. Şemsa Yeğin, Payel Y., 1995]; *Die Fackel im Ohr*, 1980 [*Kulaktaki Meşale*, Çev. Şemsa Yeğin, Payel Y., 1997]; *Das Augenspiel*, 1985 [*Gözlerin Oyunu*, Çev. Şemsa Yeğin, Payel Y., 2000].

Ayrıntı: 1504
Lacivert Kitaplar Dizisi: 52

Davalar
Franz Kafka Hakkında
Elias Canetti

Kitabın Özgün Adı
Prozesse
Über Franz Kafka

Dizi Editörü
Güven Gürkan Öztan

Almancadan Çeviren
Mustafa Tüzel

Son Okuma
Öykü Yılmaz

© Edited by Susanne Lüdemann and Kristian Wachinger
2019 Carl Hanser Verlag GmbH & Co. KG, München

Bu kitabın Türkçe yayım hakları Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak Tasarımı
Gökçe Alper

Dizgi
Esin Tapan Yetiş

Baskı ve Cilt
Ali Laçin - Barış Matbaa-Mücellit
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No. 286
Topkapı/Zeytinburnu - İstanbul - Tel. 0212 567 11 00
Sertifika No: 46277

Birinci Basım *2021*

ISBN 978-605-314-520-2
Sertifika No: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Basım Dağıtım San. ve Tic. A.Ş.
Hocapaşa Mah. Dervişler Sok. Dirikoçlar İş Hanı
No: 1 Kat: 5 Sirkeci – İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

twitter.com/ayrintiyayinevi facebook.com/ayrintiyayinevi instagram.com/ayrintiyayinlari

Elias Canetti

Davalar

Franz Kafka Hakkında

Canetti Vakfı'nın görevlendirmesiyle
Susanne Lüdemann ve Kristian Wachinger
tarafından yayıma hazırlanmıştır.

LACİVERT SERİSİ

KAHKAHA BENDEN YANA
Sören Kierkegaard

ARİSTOS
Yaşam Üzerine Notlar
John Fowles

SALOME
Yaşamı ve Yapıtları
Angela Livingstone

BAŞTAN ÇIKARMA ÜZERİNE
Jean Baudrillard

BENİ AYAKTA GÖMÜN
Çingeneler ve Yolculukları
Isabel Fonseca

GECE
Gece Hayatı, Gecenin Dili, Uyku ve Rüyalar
A. Alvares

COOL
Bir Tavrın Anatomisi
Dick Pountain & David Robins

COOL ANILAR III - IV (1990-2000)
Jean Baudrillard

KENDİNİ ALDATMA
Herbert Fingarette

GÖĞÜ DELEN ADAM
Papalagi

ŞÖHRET
Chris Rojek

KÖTÜLÜĞÜN ŞEFFAFLIĞI
Aşırı Fenomenler Üzerine Bir Deneme
Jean Baudrillard

APTALLIK ANSİKLOPEDİSİ
Matthijs van Boxsel

ÖPÜŞME, GIDIKLANMA
VE SIKILMA ÜZERİNE
Hayatın Didiklenmemiş Yanlarına Dair
Psikanalitik Denemeler
Adam Phillips

KARŞILIKSIZ AŞK
Kovalamak ve Kovalanmak Üzerine
Gregory Dart

BİR ÇİFT SÖZ
Julian Barnes

İMKÂNSIZ TAKAS
Jean Baudrillard

COOL ANILAR V (2000-2004)
Jean Baudrillard

MASUMİYETİN AYARTICILIĞI
Pascal Bruckner

SON MEKTUP
Bir Aşk Hikâyesi
André Gorz

DİKİZLEME GÜNLÜĞÜ
Hal Niedzviecki

BEN ÖZELİM
Hal Niedzviecki

KORKULACAK BİR ŞEY YOK
Julian Barnes

ÖMÜR BOYU ESENLİK
Mutluluk Ödevi Üzerine Bir Deneme
Pascal Bruckner

GÜNAH KEÇİSİ
Charlie Campbell

DİVANIMDAKİ ERKEKLER
Dr. Brandy Engler & David Rensin

AŞK ÜZERİNE BİR DİYALOG
Eve Kosofsky Sedgwick

OKUMADIĞINIZ İÇİN
TEŞEKKÜR EDERİZ
Dubravka Ugresiç

ÇOKAŞKLILIK
Thomas Schroedter & Christina Vetter

KOMŞUM SADE
Alçak Filozof İle Birlikte
Pierre Klossowski

TEMBELLİK HAKKI
1848 "Çalışma Hakkı"nın Çürütülmesi
Paul Lafargue

PENCEREMDEN
17 Deneme + 1 Kısa Öykü
Julian Barnes

BİR İSYANCININ SÖZLERİ
Pyotr Kropotkin

ÖYLE VE BÖYLE
Yeni ve Seçilmiş Denemeler
Adam Phillips

AĞAÇLAR
John Fowles

Elias Canetti

Davalar

Franz Kafka Hakkında

Von den Gedanken führt kein Weg zurück zu den Prozessen.

Befreie die Prozesse, nicht sonst.

—

Sprache ist die Macht Laut, – Schweigen ist nicht die Lösung.

—

Der Krieg in denen, die ihn nicht kennen.

—

Das Leben, das spät.

—

Die Bibel ist weder als Waffe, noch in ihr nicht.

—

Man darf auch Deutscher sein.

—

İçindekiler

Susanne Lüdemann: Canetti'nin Kafka'sı 9
Notlar 1946 – 1966 33
Deneme Üzerinde Çalışma Döneminden 1967-1968 55
Notlar 1969–1994 195
Proust – Kafka – Joyce (1948) 235
Öteki Dava. Kafka'nın Felice'ye Mektupları (1968) 263
Hebel ve Kafka (1980) 373

Bu kitabın ilk bölümündeki notlar, Elias Canetti'nin Zürih'te Zentralbibliothek'teki ve özel mülkiyetteki terekesinden kaynaklanıyor. Notların transkripsiyonunu Johanna Canetti üstlendi. Notları seçme işini Susanne Lüdemann üstlendi (seçme kıstasları, izleyen giriş yazısında belirtiliyor). Bu okuma edisyonu çerçevesinde Kafka alıntılarının (Canetti'nin elinde henüz bulunmayan) eleştirel Kafka edisyonlarından birine göre sınanması ve doğrulanması yapılmadı. Tarihlerin yazılış tarzı, standart bir görünüm sağlanması için, birbirine uyumlu hale getirildi. Elyazmalarında deşifre edilemeyen bazı sözcükler " " şeklinde işaretlendi.
Kitabın ikinci bölümünde, Canetti'nin kendisinin yayımladığı metinler, Hanser Verlag'da yayımlanan toplu eserlerin VI. ve X. ciltlerine göre verilmiştir. Bazı dipnotlarda Toplu Eserler'e, kitap isimleri kısaltılmış olarak, cilt ve sayfa numarası belirtilerek gönderme yapılmıştır.

I. *Die Blendung* [*Körleşme*]
II. *Hochzeit* [Düğün] / *Komödie der Eitelkeit* [Kendini Beğenmişliğin Komedisi] / *Die Befristeten* [Süresi Belli Olanlar] / *Der Ohrenzeuge*
III. *Masse und Macht* [*Kitle ve İktidar*]
IV *Aufzeichnungen* 1942-1985 (*Die Provinz des Menschen* [İnsanın Taşrası] / *Das Geheimherz der Uhr* [*Saatin Gizli Yüreği*])
V *Aufzeichnungen* 1954-1993 (*Die Fliegenpein* [*Sinek Azabı*] / *Nachträge aus Hampstead*)
VI *Die Stimmen von Marrakesch* [*Marakeş'te Sesler*] / *Das Gewissen der Worte* [*Sözcüklerin Bilinci*] (Makaleler)
VII *Die gerettete Zunge* [*Kurtarılmış Dil*]
VIII *Die Fackel im Ohr* [*Kulaktaki Meşale*]
IX *Das Augenspiel* [*Gözlerin Oyunu*]
X *Aufsätze, Reden, Gespräche* / Bibliographie

Susanne Lüdemann

Canetti'nin Kafka'sı

Bu Edisyon Üzerine

Franz Kafka, 3 Haziran 1924'te Viyana'nın Tuna'dan yukarıya doğru on iki kilometre ötesindeki Kierling'de bulunan Hoffmann Akciğer Sanatoryumu'nda öldüğünde, bir yazar olarak hemen hemen hiç tanınmıyordu. Sağlığında çok az metni yayımlanmıştı; ölümünden sonra 20. yüzyılın en önemli (bu arada adeta küresel) edebiyatçılarından biri olacağını öngörmek mümkün değildi. Arkadaşı Max Brod'u terekesinin yöneticisi tayin etmiş ve tüm kâğıtları imha etmesini istemişti ondan. Bu isteğin samimiyetinden haklı olarak kuşku duyulabilirse de (bundan en son kuşku duyanın Max Brod olmayışı, okuyan insanlık adına mutlu sona yol açmıştır): Kafka'nın yazdıklarının günün birinde tamamen edebi bir çağın –klasik modernliğin– maddi ve manevi du-

rumunun geçerli estetik imzası haline geleceği, 1924'te bilinemezdi.

Kafka 1924 yılında öldüğünde, Elias Canetti on dokuz yaşındaydı, Manchester, Zürih ve Frankfurt am Main'de konakladıktan sonra, artık Viyana'da yaşıyordu; bu şehir Rusçuk'ta (Bulgaristan) geçen çocukluğundan beri ailesinin Avrupa'daki bağlantı yeriydi ve orada kimya okudu. Kendi beyanına göre, Kafka'dan ilkin 1930/31 kışında tek romanı *Körleşme* üzerinde çalışırken, Viyana'daki Lanyi kitabevinde karşılaştığı *Dönüşüm* ve *Açlık Sanatçısı*'nı okudu. *Körleşme*'nin sonraki akışı üzerinde etkili olduklarını itiraf ettiği bu iki öyküyü okuması, Kafka'yla ömür boyu süren ve izleri bu kitapta toplanan tartışmasının başlangıcına işaret ediyor.

Bu izler, Canetti'nin sağlığında yayımlanan, kendi içinde bir bütün oluşturan metinler –1948 tarihli, İngilizce "Proust-Kafka-Joyce" konferansı, 1968 tarihli "Öteki Dava. Kafka'nın Felice'ye Mektupları" denemesi ve 1980 tarihli, Hebel ödülü konuşması "Hebel ve Kafka"– dışında çok sayıda (en eskisi 1946, en yenisi 1994 tarihli, ölümünden altı ay öncesine ait) notu da içeriyor; Canetti bu notların çok azını, sağlığında yayımladığı ve notları içeren kitaplarına almıştır. Terekesinde yer alan ve burada ilk kez yayımlanan Kafka hakkındaki notların en büyük bölümü de 1968 yılına aittir; Canetti bu yıl içinde Londra'da, çok yoğun iki yazma evresinde (Şubattan nisana ve sonra yeniden, temmuzdan eylüle kadar) Kafka denemesinin iki bölümü üzerinde çalışmıştı; söz konusu deneme aynı yılın haziran ve aralık aylarında, Rudolf Hartung'un yönetimindeki *Neuen Rundschau*'da yayımlandı.[1]

1968 yılında bu denemenin ortaya çıkması ve böylelikle Canetti'nin Kafka'yla bu denemenin çok ötesine geçecek şekilde, yoğun ve geniş bir biçimde ilgilenmesi, ilk önce az çok bir tesadüf eseriydi: *Neue Rundschau* 1967 Eylül sayısında Kafka'nın Felice'ye 1912 yılında yazdığı mektuplardan bir

1. *Neue Rundschau* 79 (1968), s. 185-220 ve s. 586-623.

kısmını önceden yayımlamış ve mektupların ilk toplu edisyonunun aynı yılın sonbaharında S. Fischer Verlag tarafından yayımlanacağını bildirmişti. Derginin eylül sayısında Canetti'nin bir metni, "Besuch in der Mellah" ["Mellah'a Yolculuk"] (*Marakeş'te Sesler*'den bir bölüm) de yayımlandığı için, Hartung ona dergiyi elbette göndermişti. Canetti, Kafka'nın mektupları karşısında –Felice'yle ilişkisinin bu erken evresinde bunlar henüz gerçek aşk mektuplarıydı– hemen çok "heyecanlanmıştı" (2.9.1967, s.57).[2] Canetti, Kafka'nın bu mektuplardaki (Kendi "şiddetliliği ve ateşliliği"nin aksine) "sevecenliğinin" ve mektupların "çekingenliğinin" yanı sıra mektuplaşma ve Kafka'nın edebi üretkenliği arasındaki bağıntıyı da hemen not ediyor –ön basım, Kafka'nın *Dönüşüm*'ü yazdığı döneme ait üç mektubu da içeriyordu. "Hangi hikâyenin söz konusu olduğunu okuduğumda, kalbim duracak gibi oldu" diye not ediyor Canetti. Mektuplar hakkında yazması için asıl öneri yine de Rudolf Hartung'dan gelmiş olmalıdır; Canetti'nin hâlâ tereddüt edişinin tek nedeni, Kafka araştırmaları hakkında bilgi sahibi olmayışıydı (28.11.1967, s. 59).

Canetti, Hartung'dan akademik Kafka yorumları karşısındaki, çok iyi savunduğu "naifliğinin" iznini aldıktan sonra çalışmaya koyuldu ve izleyen dokuz ayda, üzerinde "Notlar ve Günceler" yazan, bazılarında ilave olarak "Kafka" ya da "fazlasıyla Kafka" ibaresi bulunan toplam 14 defter doldurdu; söz konusu deneme de bu defterlerden ortaya çıktı. Bu defterler, Canetti'nin toplu eserlerinden aldığı kapsamlı notların yanı sıra, Kafka hakkında daha ayrıntılı düşünümlerini de, aynı zamanda kişisel, kısmen çok kişisel ve dönemin tarihine ilişkin özellikteki notları da içeriyorlar; bu defterlerin toplamı Canetti'nin çok yönlü yazma faaliyetinin çok öğretici bir görüntüsünü sunuyorlar. Canetti, Kafka defterleriyle (daha sonra terekesinin 25a numaralı kutusun-

2. Metindeki sayfa numaraları bu edisyona aittir.

da toplandılar) eşzamanlı olarak, düzenli notları (15 numaralı kutuda toplandılar) ve denemenin müsveddesi üzerinde çalıştı. Elbette, not tipleri arasındaki sınırlar kayboluyor. Canetti başka metinlerde ve söyleşilerde, günceler ve notlar arasında kesin bir ayrım yaptığını sık sık ileri sürdüğü halde[3] açıkça pratikte böyle bir durum söz konusu değildi. Canetti'nin Kafka defterlerinin dışında da –bazılarını "K" ile işaretlediği– Kafka notları bulunuyor; Kafka defterleri de azımsanmayacak ölçüde kişisel düşünümleri ve ara sıra siyasal olaylar hakkındaki yorumları da içeriyor. "*1968*: Onun Kafka-yılı. Sorbonne'daki öğrencilerin, Prag Baharı'nın ve ağustos felaketinin yılıydı. Yabanıl, gösterilerle dolu, trajik bir yıl. Taparcasına sevgi ve saygının yılı, Kafka'ya" diye yazıyordu Canetti, 25 yıl sonra bile (14.9.1993, s. 233), kısa bir süre sonra da şöyle diyordu: "Küçüklük-öğretisinin sonu. Kafka-Hera dönemi kapandı" (7.11.1993).

Daha bu geç notlarda öne sürülen ve 1968 yılına ait metin kayıtlarında dolaysızca okunabilen Kafka-evresinin (kişisel ve siyasal) "öteki süreçlerle" iç içe geçmişliği, elimizdeki bu edisyonda dikkate alınmıştır, yani düzlemleri ayırma ya da "Kafka Defterleri"ni görünüşte "konuyla ilgili olmayanlar"dan ayıklama çabasına girişilmemiştir. "Deneme Üzerinde Çalışma Döneminden" başlıklı bölümde, Kafka Defterleri'ndeki notlar, 15 numaralı kutudaki notlarla kronolojik bir sıralamayla bir araya getirilmiştir. Sadece Canetti'nin Kafka metinlerinden aldığı uzun alıntılar ve denemesinin tek tek pasajlarının, bir okuma edisyonu için fazla olacak ve yayımlanmaları tarihsel-eleştirel edisyona bırakılması gereken çeşitli oluşum varyasyonları dışarıda bırakılmıştır. Canetti'nin 1968 yılındaki meselesinin ne olduğu, denemenin böylelikle görünürlük kazanan ortaya çıkış öyküsünden, yeniden belirlenebilir. Bu zaten, –Kafka'nın aksine– terekesinin korunduğundan emin olmak istemesi bakımından bile, Canetti'nin

3. Bkz. VI, 57 vd; X, 168, 280.

anlayışına uygundur. Terekesini, bizzat kendisi kutulara yerleştirmiş ve ölümünden önce Zürih'teki Zentralbibliothek'e teslim etmiştir.

CANETTİ'NİN SÜREÇLERİ

"Eserlerden geriye, süreçlere götüren bir yol yoktur," diye not ediyor Şubat 1968 başında: "Süreçleri düşün, başkasını değil" (s. 66).

Daha çalışmanın bu erken evresinde "süreçler"den çok anlamlı olarak söz edilmektedir.* Verili bağlamda öncelikle Kafka'nın *Dava* romanıyla, bu romanda anlatılan mahkeme süreciyle ve Canetti'nin Kafka ile Felice Bauer arasındaki talihsiz nişanlanma ve nişanı bozma meselesi olarak yorumladığı, denemesine adını veren "öteki davayla" ilişkilidir. Ne var ki "eserler" ve "süreçler" ilişkisiyle, aynı zamanda, genel bir anlamda, eserlerin ortaya çıktıkları süreçlerle ilişkisi için de geçerlidir. "Eserlerden geriye, süreçlere götüren bir yol" yoksa, yine de, "yalnızca süreçleri düşün"erek, belki tersi yönde yol alınabilir.

Kafka'nın Felice ile nişanlanmasının, *Dava* romanının birinci bölümünde Josef K.'nın tutuklanışına, Berlin'deki Askanischen Hof'ta (Kafka tarafından, kendisi hakkında kurulmuş bir "Mahkeme" olarak tanımladığı) boşanmasının, kitabın sonuncu bölümünde Josef K.'nın idamına dönüşmesi, denemenin merkezi savıdır; Canetti bu savı, başka şeylerin yanı sıra Kafka'nın güncelerindeki kayıtlara dayandırır. Canetti "geçerli edebiyata böylesi müdahalelerin, tartışmaya açıklığının çok iyi bilincinde" olduğunu söyler. Yine de "Kafka'nın akıl almaz özgünlüğü" içinde "Kafka'daki süreçlerin peşine düşmek ve böylece belki de gerçek edebi süreçlerin özüne yakınlaşmak önemlidir" (31.7.1968, s. 158).

* Almanca *Prozess* sözcüğü Türkçede hem "dava" hem de "süreç" anlamına geliyor. Canetti elinizdeki kitabın başlığında sözcüğü, bu çift anlamlılığından yararlanarak, her iki anlamı da içerecek şekilde kullanmıştır. (ç.n.)

Canetti, bu edebi süreçlerin yine, kanıtlarını Kafka'nın Felice'ye yazdığı mektuplarda bulduğu "kendimizi tanıma süreci"yle bağlantılı olduğunu düşünüyor (25.2.1968, s. 96).

Bir edebi metne, Elias Canetti'nin denemesinde ve notlarında yaptığı gibi, biyografik olarak yaklaşmak, edebiyat bilimciler için bir tür ölümcül günahtır – elbette, Adorno'nun "eserin nesnel içeriği" dediği şeyin yazarının anlatımını oluşturdukları öznel ruh hallerine ve hayati sorunlara indirgeme tehlikesini içerir. Akademik filolojinin inancına göre, biyografik okuma tarzı, metinleri yazarın "yaşamdaki yeri"ne dayandırarak, tam da bu metinlerin bu bireysel yaşamın kısıtlamalarının ötesinde ulaştıkları yeri: Edebiyatın meselesiyle, yazarın yaşamından daha fazla kardeş olduklarını ve böylelikle başkaları için de örnek bir geçerlilik iddiasında bulunabilecekleri – ve bulunmak istedikleri yeri kaçırır.

Buna karşılık Canetti, "kamusal ve özel olanın [...] artık birbirlerinden ayrılmalarının" mümkün olmadığında ve daha önce görülmedik bir biçimde "iç içe geçtiklerinde"[4] diretir. Canetti'ye göre Kafka'nın özel edebi üretim biçimi tam da bu kamusal ve özel olanın, edebi ve diğer süreçlerin ayrılamazlığında, örnek oluşturur. Zaman zaman taş attığı profesyonel "edebiyat-açıklayıcıları"ndan (24.11.1991, s. 230), Alman filologlarından sadece Kafka'nın günceleri hakkında verdiği bir konferansta, kendi güncelerinden de söz eden (ismini anmadığı) bir tanesini hariç tutuyor (8.3.1990, s. 225).

Bizzat Canetti'nin Kafka defterleri de, işte bu edebi ve biyografik olanın ayrılamazlığını, Kafka'nın kendi edebi süreçlerini serbest bırakma denemesi olarak belgeliyor ya da sahneliyorlar: "Onun süreçlerinin benim içimde, kendi süreçlerime yol açmamaları düşünülemez" (19.2.1968, s. 79). Canetti, Kafka defterlerindeki notları –diğer notlarının tarzında– titizlikle tarihlendirdi ve böylece onlara en azından

4. Elias Canetti, *Das Gewissen der Worte, Vorbemerkung* (VI, 9).

günce *biçimini* verdi. Canetti de –20. yüzyılın "en önemli ve etkili üç yazarı" olarak andığı Proust, Joyce ve Kafka'nın izinde– bu biçime "en derinden bağlı"ydı (6.5.1965, s. 42).

Eserlerinin 1948 tarihli Proust, Joyce ve Kafka konuşmasında onayladığı (s. 237) otobiyografik yönelişi de Canetti'de en azından *Kurtarılmış Dil*'den beri vardır. Yaşamöyküsü'nün 1977'de yayımlanan bu ilk cildinin başlığı, Kafka defterleri bağlamında ikinci bir anlam[5] kazanıyor; çünkü "dilinin" –bir edebiyatçı olarak lisanının– kurtuluşu, Kafka denemesi üzerinde çalıştığı ve Kafka'yla hesaplaştığı sırada Canetti'nin asıl kafa yorduğu meseleydi.

Deneme üzerinde çalıştığı dönemin başlarındaki en ısrarcı notlardan biri şöyledir: "Kurtar beni, Kafka. Beni kurtarmak istemiyor musun. Ağırlığımı, şehvetimi, göbeğimi aşağılıyor musun? Flaubert benim kadar ağır değil miydi, onun şehveti daha mı azdı? – Nerede senin eserlerin, dediğini duyar gibi oluyorum. Ah, hiçbir yerde, hiçbir yerde. Lakin, onları hâlâ bulamaz mıyım? [...] Benim için de bir buyruktur yazmak, tanıdığım yegâne buyruk. Benim davam ölümle, henüz bitmedi bu dava. Bu hesap sende erken kapandı. Ben senden daha uzun yaşadım ve daha fazla ölüyü taşıyorum. Senin gibi çileci olmama karşı çıkanlar onlardır. Kendim aç kalarak, onları da gıdasız bırakamam. *Hiçbirinden* daha uzun yaşamak istemedim ve böylece hepsi benim içimdeler. Hangi dili bulayım onlar için, henüz bir dilim yok. Ne ki görmezden gelemem onları, *budur* benim verimsizliğim" (20.12.1967, s. 62).

Kafka'yla diyalog Canetti (için) tekrar tekrar güncesini ona ayırdığı "gaddar partnerle diyalog" oldu.[6] Buna karşılık "ölüler için dil"iyse nihayet Kafka denemesini bitirdikten sonra üzerinde çalışmaya başladığı üç ciltlik yaşamöyküsün-

5. Yaşamöyküsü bağlamında bu başlık Canetti'nin Karlsbad'da iki yaşındaki çocuğu, dilini kesmekle tehdit eden bir adama dair anısıyla ilişkilidir. Bkz. VIII, 9.

6. "Dialog mit grausamen Partner", *Das Gewissen der Worte,* VI, s. 56 vd.

de buldu. Böylece Canetti'nin Kafka evresi adeta notlarında birlikte izleyebildiğimiz "eser verme mücadelesi" dönemidir.

1960 yılında Canetti'nin yaklaşık kırk yıl boyunca üzerinde çalıştığı "bu yüzyılın gırtlağına sarılma"[7] denemesi olan *Kitle ve İktidar* yayımlandı. 1963 yılında ilk eşi Veza Canetti vefat etmişti. Elias Canetti ve Venetiana Taubner-Calderon 1924 yılında Viyana'da Karl Kraus'un bir okuması sırasında tanışmışlardı; 1934 yılından beri evliydiler ve 1938'de birlikte İngiltere'ye sığınmışlardı. Bunun, yumuşak bir ifadeyle söylenirse, –adamın tarafında, evlilik dışı aşk maceralarının ve paranoyakça olayların, kadın tarafında sayısız depresyon krizinin ve intihar tehdidinin şekillendirdiği– zor bir evlilik olduğu, Canetti'nin Paris'te yaşayan küçük erkek kardeşi George'a yazdıkları mektupların yayımlanmasından bu yana,[8] geniş bir kamuoyu tarafından biliniyordu. Canetti'nin Veza'ya duyduğu yas yine de sınırsızdı, Kafka defterlerine bile izini bırakıyordu. "Yalnızca onun külüyle yazacağım" (24.7.1968, s. 146).

Kendisinden sekiz yaş büyük olan Veza'nın ölümüyle, yalnızca eşini ve sığınmacılık yıllarının en yakın dostunu değil, aynı zamanda, sık sık belirttiği gibi, annesinin yerini dolduran kişiyi ve edebi danışmanını da kaybetmişti. Canetti'nin bir kadın yazar olarak kendi varoluşunu onun için feda etmiş ve kendi mutsuzluğuyla onun eserini beslemiş olan Veza'ya karşı suçluluk duyguları da, tuttuğu yas kadar sonsuz olmuş olmalıdır (ve belki de bu yas ve suçluluk duyguları birbirinden ayrılamaz). *Kitle ve İktidar*'ın yayımlanmasından itibaren, kesintisiz sürdürdüğü notlar dışında, bir bütünlük oluşturan hemen hemen hiçbir şey yazmamıştı ve kendi edebi iktidarsızlığından duyduğu hoşnutsuzluk, Kafka defterlerinde bir dua gibi gibi tekrarlanır. "Gerçek, yeni,

7. "Die Provinz des Menschen", IV, 245.
8. *Veza und Elias Canetti: Briefe an Georges*, Karen Lauer ve Kristian Wachinger (haz.), Münih 2006.

başka bir esere ne zaman başlayacağım? Notlar sayısız, elbette aralarında işe yararları da var, ama nihayet yeni bir esere ne zaman karar vereceğim? Her gün başlayabilirdim. Beni engelleyen ne? Neden başlamıyorum? Neden başlamak *istemiyorum?*" (24.7.1968, s. 145). Gerçi, Canetti Zürihli sanat restoratörü Hera Buschor'la daha Veza'nın ölümünden önce tanışmıştı; Veza'nın ölümünden sonra gitgide daha yoğunlaşan bir sevgiyle bağlandılar ve 1971 yılında onunla evlendi. O tarihte altmış yaşını aşmış bulunan Canetti, kendisinden yirmi sekiz yaş genç bir kadınla ilişkisinde, kendi cinsel devrimini, bedensel aşkın tamamen yeni bir boyutunu yaşamış olmalı. Kafka defterleri bununla da doludur.

Aynı zamanda onu edebi açıdan verimsiz kılanın tam da mutlu aşk ilişkisi olduğu kaygısıyla hareket ediyordu. Hera Londra'da, onun yanındayken, enerjisini aşk mutluluğunda tüketiyor ve çalışamıyordu. Ama Hera, onun yanında, Londra'da değilse "huzursuz" oluyor ve "kafe"ye çok sık gidiyordu (16.8.1968, s. 177). Hera'ya evde *yine de* iyi çalışabildiğini, ferahlamış bir halde not ediyor. Hera hamile kaldığında, çocuksuz ve çocuklu edebiyatçıların listelerini yapıyor; çocuklu edebiyatçılar "baba olarak kendilerini azalttılar mı", diye soruyor kendine (14.11.1971, s. 208). Bekârlığın yararları ve sakıncaları üzerine benzer tablolar, Kafka'nın güncelerinde de yer alır. Canetti bu listeleri özenle yazıyor.

Kafka defterlerinde çok çeşitli süreçler kesişiyor ve üst üste biniyor – Canetti'yi Kafka'ya yönelten sorular kendi sorularıdır. Aynı zamanda bir edebiyatçı ve bir koca, hatta bir aile babası olabilir mi, yoksa –Kafka gibi– yazabilmek için evlilikten kaçınması mı gerekir? Üretimini engelleyen nedir, yeniden özgür bırakan nedir. Farklı yazma biçimlerinin, notların, Hera'yla mektuplaşmaların, güncelerin bunda rolü nedir? Yeniden bir roman yazabilecek durumda olacak mıdır? Yoksa ondan geriye bir tek Kafka hakkındaki denemesi mi kalacaktır? (25.9.1968, s. 192). Nihayet, Kafka'dan

sonraki modern edebiyatın soykütüğünde adını nereye yazıyor? Kendisinden önce ölmüş olan, saygı duyduğu, hatta tapındığı ama üstünlükleri de nefesini kesen öncüllerine karşı, kendi yazarlığını nasıl savunuyor?

Belki de Canetti ile Kafka arasındaki dram –ya da daha doğrusu: Canetti'nin Kafka notlarında kendisiyle olan davası–, Amerikan edebiyat bilimci Harold Bloom'un bir ifadesiyle, en iyi "etkilenme endişesi"[9] olarak betimlenebilir. Harold Bloom bununla, bir yazarın kendini saygı duyduğu örnek bir kişinin halefi yerine koyduğu –edebiyat tarihinde kendi konumunu ve duruşunu kazanabilmek için koymak zorunda olduğu– ve bu haleflik içinde aynı zamanda kendi özgünlüğünü kanıtlayabilmek için örnek aldığı kişiyle arasına mesafe koyduğu zaman ortaya çıkan çift değerlilik çatışmasını tanımlıyor. Sonra örnek alınan kişiyle, simgesel bir baba katline kadar varan özdeşleşme ile ondan nefret etme arasında gidip gelecektir.

Canetti'nin Kafka Notları bu gidip gelme karakterini taşırlar. Kafka'yla özdeşleşmesi, özellikle denemeyi yazdığı dönemde, kısmen hezeyan özelliklerine bürünür. Canetti, Hera ile arasındaki "ilk önemli dönemin", Kafka ile Felice'ninkinden "tam elli yıl" sonra gerçekleşmesini "dikkat çekici" bulur: "Yaz 1912-Mart 1913 / Yaz 1962-Mart 1963" (23.2.1968, s. 89). Şubat 1968 sonunda Kafka'nın Felice'ye mektupları, Canetti'ye "öyle sirayet ettiler ki, bizim aramızda tamamen anlamsız kalacak oldukları halde, onları Hera'ya yazmak istiyorum" (s. 93). Aynı zamanda "Mektupların Kafka için ne olduklarını anlamak istiyorsa, Hera'nın mektuplarının kendisi için ne önem taşıdıkları üzerine düşünmeye hakkı olup olmadığını soruyor kendine" (s. 88).

9. Harold Bloom: *Einfluss-Angst. Eine Theorie der Dichtung*, Frankfurt M. 1995. Kitabın İngilizce orijinali 1973 yılında *The Anxiety of Influence. A Theory of Poetry* başlığıyla yayımlandı. İngilizce başlık, Almancaya çevrildiğinde kaybolan bir çift anlamlılık içeriyor; çünkü *to be anxious* İngilizcede bir şeye istekli ya da düşkün olmayı da imleyebilir. Etkilenme endişesi aynı zamanda bir etkilenme-arzusudur.

Canetti "kitap olarak yayımlanırsa, Kafka Denemesi'ni H.B.'ye [Hera Buschor] ithaf etmeye" ayartılmış hissediyor kendini, ne var ki "Kafka'nın ithafının F.B. [Felice Bauer] üzerindeki sonucundan korkuyor. Başlangıç harfi B. onu korkutuyor, "F.B. zaten öldüğü için, H.'nin ölmesi gerekiyormuş gibi". Diğer yandan, kendisinin de "Kafka'yı bitirmeden önce ölebilecek" olmasından korkuyor. Şubat 1968 sonunda Kafka'nın "Akciğer yarası"nı –9/10 Ağustos 1917 gecesinde tüberkülozun başlamasını– ima ederek, şöyle yazıyor: "23'ü 24'e bağlayan gece *benim* yaram boy gösterdi". Bundan sonra yapması gereken tek şey o yarayı "açık tutmak"tır (s. 92). Kafka'nın 1923/24 kış aylarında Berlin-Steglitz'de kaldığını okurken, hemen kendisinin de, bunun üzerinden altı yıl bile geçmemişken, Steglizt'de oturduğunu not ediyor. Kafka'yla "*onun* ne arzu ettiğine" dair konuşmalar yaptıklarını hayal ediyor (s. 215). Kafka defterlerindeki veciz "o"nun kullanılışında, *Canetti*'nin bununla kendisinden mi, yoksa Kafka'dan mı söz ettiğine karar vermek çoğu kez zordur. Aynı şekilde, *o*, ortak tanıdıklar üzerinden Kafka'yla temas kurmaya çalışıyor. 1936 yılında kendisine Johann Peter Hebel'in *Schatzkästlein des Rheinischen Hausfreunds*'unu [Rhein'lı Aile Dostunun Hazine Sandığı] –hem de 1921'de Kafka'ya okuduğu öykülerin aynılarını– okuyan Ludwig Hardt'la (s. 226) yaşadığı olayda, sonunda Kafka'nın yerine geçiyor: "Kafka'nın ölümünden on iki yıl sonraydı ve Kafka'nın o zamanlar aynı ağızdan dinlediği aynı sözler benim kulağımdan içeri girdi. İkimiz de sustuk, çünkü ikimiz de aynı hikâyenin yeni bir versiyonunu yaşadığımızın bilincindeydik." Canetti'nin hem yaşam öyküsünün ikinci cildinde hem de Hebel ödülü konuşmasında (s. 375) anlattığı bu olayın bir karşılığı, Canetti'nin –açık bir mütevazılıkla– yerini tam tersine simgesel olarak Kafka'ya bıraktığı Nobel Ödülü konuşmasında gerçekleşiyor: Kafka'nın ölümünden altmış yıl sonra, "Ona Stockholm'e giderken eşlik ettim; tüm dünyanın

gözünün önünde bu ödülü ona uygun gördüm, belki de ona uygun olmayan bir toplulukta, onun yanında adı anılanların ikisini (hatta birisini, Robert Musil'i, şahsen) tanımıştı. Karl Kraus'u *hor gördüğünü* sanmıyorum, ama onu gözü tutmuyordu (kimi tutuyordu ki?). Benden haberi yoktu, Broch'tan da bir o kadar habersizdi. Ben, deyim yerindeyse, hepsini oraya getiren *taşıyıcı* olduğum için, kendimi olayın dışında tutamazdım" (s. 216).

Bu mütevazılık, olayın dışında tutulamayan "Taşıyıcı"nın –hem ödülün hem de edebi geleneğin "meşalesinin taşıyıcısı"dır ne de olsa– böylelikle kendini Kafka'nın meşru halefi olarak, üstelik "tüm dünyanın gözünün önünde" ödülleri uygun gören ve yerleri gösteren biri olarak konumlandırması bakımından *sözde* bir mütevazılıktır.

Öte yandan Canetti, mütevazılığın onun harcı olmadığını çok iyi biliyordu, kendini "mütevazılığı oynayan" biri olarak hicvediyor: "Kafka'ymış gibi gösteriyor kendini, tevazu elinden gelmiyor" (24.12.1983, s. 221). Kafka *mütevazıydı, o*'ysa kibirli ve "burnu büyük". Burnu büyüklüğün fallik bir özellik olduğunu, edebiyatta değil aşkta uygun olduğunu söylemeyi de ihmal etmiyor. Kafka'yı taklit ederek umulan dönüşüm gerçekleşmiyor: "Mütevazılık nafile. Onunla ve Kafka'yla dönüşüm nafile. *Küçük* olmak istedin. Ne var ki o ortadan kayboldu" (10.1.1989, s. 224). Sık sık Kafka'da övdüğü gibi, Hera'da da övdüğü "küçüğe dönüşme" yeteneği, – Kafka'nın "zayıflığı", "ismin ortadan kayboluşu", "açlık yoluyla ortadan kaybolma", ama aynı zamanda Hera'nın "okul karnesindeki notları [...] onları *kötüleştirmek* için (s. 228) kazıması–, bu yetenek ona verilmemiştir. "Kafka gibi olamayışının nedenlerini sıralıyor (15.2.1968, s. 73): 1. O *ağır* bir insandır, bedeninin ağırlığı vardır, 2. O *sağlıklı* bir insandır; evhamlı yönleri, Kafka'nınkilerden farklı olarak "belirleyici" değildir, 3. O bir *paranoyak*tır, savunma aracı olarak güvensizliği her zaman elinin altındadır. Kendini, babasının üstün

gücüne karşı ömür boyu savunmak, ondan "küçüğe dönüşerek" sakınmak durumunda kalmış olan Kafka'dan farklı olarak, *o* daha yedi yaşında babasını kaybetmiştir. Onun "ölümle dava"sının kökleri de, büyüklük kuruntusunun kökleri de bu erken kayıptadır. Onun kendi izlekleri: dönüşüm ve iktidar, Kafka'nın izlekleridir, *bu izlekleri ondan alır,* ama o ve Kafka yelpazenin zıt uçlarındadır: *O* kendini, olsa olsa yalnızca seslere dönüştürebilir, Kafka'nın iktidara tepkisi "benzersiz bir (...) mutlak iktidarsızlık konumundan" gerçekleşirken; onun güç hakkındaki bilgisi, "tek tek insanlar üzerinde iktidar uygulamasına" (s. 173) ve iktidar sahiplerinin şaşmaz bir belirtisi[10] olan, sınırsız hayatta kalma yeteneğine borçludur varlığını. Canetti'nin kendi kendini analiz etmesi, en erken çocukluk anılarını Kafka'nınkilerle karşılaştırmasına kadar uzanır, bu sırada gelişen sürece handiyse psikanalitik bir süreç denebilir. 1968 Temmuz'unda denemenin ikinci bölümü üzerinde çalıştığı dönemin başlangıcında, "kendi izlerim karşısında, Freud'un kendi izlerine olduğu kadar acımasızım. Freud'a duyduğum antipati, kendime duyduğum bir antipatidir", diye yazıyor – Freud'dan nefret ettiğini açıkça ikrar etmiş Canetti'den, kendi araştırmalarının psikanalizin kurucusunun araştırmalarıyla akraba olduğuna dair çok büyük bir itiraftır bu. "Şimdi mutlulara dahilim ben de. Kendi hayatım üzerinde hâlâ bir hakkım var mı? Ödünç alınmış bir yaşamsa –kim ödünç verdi onu bana? Çalınmış bir yaşamsa –kim öldü benim yaşamım için? Kimden geldiğimi arıyorum, babam değil o kişi" (s. 136).

SOYKÜTÜKLERİ VE YAZIŞ TARZLARI

"Kimden geldiğimi arıyorum, babam değil o kişi"; bu not yalnızca Canetti'nin yaşamını –20. yüzyılda bir Avrupalı

10. Ayrıca bkz. *Masse und Macht*'da [*Kitle ve İktidar*] "Der Überlebende" ["Hayatta Kalan"] (III, 267 vd) ve *Sözcüklerin Bilinci*'nde *Macht und Überleben* ["Güç ve Hayatta Kalmak"] (VI, 113 vd).

Yahudi olduğu kadar bir yazar olarak da– başka hiçbir yaşamı olmadığı kadar karakterize eden *hayatta kalma suçuna* ve *babanın reddedilmesine* işaret ettiği gibi,[11] bir kez daha kişisel ve edebi soykütüklerinin "yazarın yaşamının ve eserinin" iç içe geçmesine de işaret ediyor. Kendini Kafka'dan çıkarak ya da *Kafka'nın dışına çıkarak* yazabilmek; kişisel babanın erken kaybını, kendi seçtiği edebi bir babanın atanmasıyla, kişisel soykütüğünü entelektüel bir soykütüğüyle ikame etmek, dahası kişisel biyografideki kırıklara onlarla "şifa" bulabilmek, Canetti'nin merkezi bir fantazması ve yazışının merkezi bir motoru olmuş olmalıdır. Sırf, hayali edebi babanın kendisi de bir "ebedi oğul",[12] hatta "sonuncu" oğul (s. 67) olarak kaldığı için ve Canetti'nin, kendi geç kalmış, kelimenin tam anlamıyla babalığının eşiğinde 1968'de, ondan yirmi yılı aşkın bir süre daha uzun yaşamış bulunduğu için. Çift değerlilik çatışması tüm aşamalardan geçer: (Öyle biri olmak istemeyen) edebi babayla muzafferane özdeşleşmeyi, kendini onun karşısında suçluluk duygusuyla küçük düşürme, ona tekrar karşı koyma ve onun daha önce ilan edilen "etkisi"nden kurtulma çabası izler. Canetti daha 1964'te "Kafka gibi olamam ben, onun âlemi zayıflıktı" diye not ediyor (s. 41). "Kafka'nın her bir satırını, kendi eserimin tamamından daha fazla seviyorum. Çünkü o, yalnızca o burnu büyüklükten uzak durdu. [...] Kafka'yı düşündüğümde, kendi tepkilerim, yeryüzünde yaşayan tüm hayvanlarınkiler gibi, *yavan* geliyor bana. Bir insan olmak için, Kafka gibi bir solucan olmalı", bu da, daha 1964'te (s. 41). "Babasının iktidarından kendini sakınabilmek için çok

11. Canetti babasının yalnızca 31 yaşında –Canetti yedisindeydi– erkenden ölümünü, bir sabah kahvaltıdan sonra birdenbire ölüp yere düşmesini ve bu ölümün sonraki yaşamı için önemli sonuçlarını, yaşamöyküsünün birinci cildini oluşturan *Die gerettete Zunge*'de [*Kurtarılmış Dil*] (VII, 71, vd) anlatıyor.

12. *Franz Kafka: Der ewige Sohn* [Franz Kafka: Edebi Oğul] Peter-André Alt'ın Kafka biyografisinin adıdır (Münih 2006).

daha ince yöntemler geliştirmesi gerekiyordu, bu yüzden onun eseri her bakımdan daha incelmiş, daha bilmecemsi ve daha nettir", diye yazıyor, sonra Şubat 1968'de (s.74). Burada, Canetti'nin Kafka'da teşhis ettiği fiziksel ve psişik özelliklerin aynı zamanda edebi ve etik özellikler olduğunu hatırlatmak önemlidir. Kafka'nın bedeninin "zayıf"lığı aynı zamanda eserinin "zayıflığı"dır; yalnızca sayfa sayısı açısından değil, olabildiğince aza indirgenmiş ve yine de (ya da tam da bu yüzden) olağanüstü net dili açısından da söz konusudur. Kafka'nın "küçüğe dönüşme" yetisi onu –yine de en azından bir süreliğine– biyografik babanın aşırı gücünden korumakla kalmaz, Kafka'nın "minör edebiyatı"nı[13] büyük edebiyat tarihine başka hiçbir edebiyata nail olmadığı kadar geçirmiş olan, böceklere, farelere, köstebeklere, açlık sanatçılarına, harflerden oluşan kısaltmalara indirgenmiş antikahramanlara ve "küçük kadınlar"a dair o öyküleri de ortaya çıkarır. Tüm görünüş biçimleriyle iktidar karşısındaki, biyografik koşullu duyarlılığı, onun 20. yüzyılın felaketlerini önceden görmesini ve "yüzyılın ön laneti" olarak, romanlarının metnine sürgün etmesini sağladı – Kafka'nın bizzat yaşamadığı, buna karşılık Kafka'nın kız kardeşleri ve sevgilileri (bir tek Felice tam zamanında Amerika'ya kaçabilmişti) temerküz kamplarında ölürken, Canetti'nin hayatta kaldığı felaketlerdi bunlar. Kafka'nın ketumluğu, yazma zorlukları, vejetaryenliği, çileciliği, evlenme yeteneksizliği, erken ölümü, modern edebiyat için kahramanca şehit olması... tüm bunlar –şişman, şehvetli ve mutlu bir aşk yaşayan–

13. Bkz. Gilles Deleuze ve Felix Guattari, *Kafka. Für eine kleine Literatur,* Fransızcadan Almancaya çeviren Burkhardt Kroeber, Frankfurt/M. Kitabın Fransızca orijinali *Kafka. Pour une littérature mineure* adıyla 1975 yılında Paris'te yayımlandı. Fransızca başlık özellikle kabul edilmiş, yerleşik ana akım edebiyatta "littérature majeure"le karşıtlığı özellikle vurguluyor. [Söz konusu kitap, Türkçeye *Kafka-Minör Bir Edebiyat İçin* başlığıyla çevrilmiştir (Çev. Özgür Uçkan&Işık Ergüden, Yapı Kredi Yayınları, Temmuz 2000[1]). Kitabın Almancadaki başlığı Türkçeye çevrildiğinde: "Kafka: Küçük Bir Edebiyat İçin" oluyor, (ç.n.)].

Canetti'nin önlerinde tevazuyla eğildiği, bir yazar olarak satın alınamazlığının alametleridir. Ya da *görünüşte* bir tevazuyla, çünkü daha Temmuz 1968'de "kendini Kafka karşısında durmak bilmezcesine aşağılaması" iyice sinirlerini bozuyor ve kendi kendine bunun nedenlerini soruyor. "Ayrım yapmadan yediği" için mi? Kayda değer bir edebi ürün vermeden, Kafka'dan "şimdiden 22 yıl fazla yaşadığı" için mi? Yetkin olduğu yegâne kesinlik, "abartma" olduğu için mi? Mutlu olabildiği ve kendini "kolayca ve çekinmeden" ifade edebildiği için mi? Kafka ona bulaştığı ve kendisinin "kendinden nefret etme tarzı"nın yerine, Kafka'nınkini koyduğu için mi? (s. 148)

Bu sorular, Canetti'nin "kendine özgü kendinden nefret etme tarzı"nı çok iyi belgeliyor, bu bakımdan da Kafka'ya dönüşmek ya da onu ilhak etmek yetkisi verilmemiştir Canetti'ye. Kendi yararınaydı bu, ya da söylemek gerektiği gibi, okurlarının yararına: çünkü Canetti'nin eseri, bunu da söyleyelim, kesinlikle *taklit* değildir. Ona Kafka'nın bulaşması, tüm hayranlığına rağmen onu bir taklitçi kılmamıştır. "Acaba şimdi, onu çok iyi tanıdığıma göre, Kafka'nın etkisinden kurtulabilir miyim? Şimdi onu hiç okumamışım gibi yazabilir miydim?" diye soruyor kendine, denemeyi bitirdikten sonra (s. 192), ve 1974'te Kafka'nın geçmiş yıllarda kendisi üzerinde kötü bir etkide bulunduğunu saptıyor: Kafka "Sözü çilecilikle kurutuşuyla" onun "yaşamının soluğu olan yayma/uzatma zevkini elimden aldı" (s. 210).

Denemenin tamamlanmasından sonra da Canetti'nin notlarında etkileri sınıflandırmak ve böylece modern edebiyatın bir soykütüğünü, bir aile romanını oluşturmak söz konusu olduğunda, Kafka daima büyük bir düzenlilikle ortaya çıkıyor. Goethe'nin, Grillparzer'in ve "Hasidik Hikâyeler"in* Kafka üzerindeki etkisi, onun Flaubert, Dos-

* Hasidik Hikâyeler: Hasidizm, Yahudilikte mistik bir akımdır. Burada Martin Buber'in "100 Hasidik Hikâye"si kastediliyor olsa gerek. (ç.n.)

toyevski ve Kleist'la olan "kan kardeşliği" –1982 yılında Canetti ve Kafka "Dostoyevski kardeşi"dirler. Her birinin "birer Fransız tanrısı" da vardır, "onun Flaubert, benim Stendhal". Almancada "Hebel kardeşi"dirler; ne var ki Canetti "Ben aynı zamanda İspanyol'um ve buna karşılık o daha fazla Yahudi. Asıl ayrıldığımız nokta burası, çünkü sonra yine ikimiz de Çinliyiz" diyecektir (s. 216). Canetti örnek aldığı kişiler arasında Kafka'nın yanı sıra Karl Kraus, Robert Musil ve Hermann Broch'u da sayar –gerçi bu sonuncusunu yalnızca bazı sınırlamalarla örnek almıştır, çünkü Canetti'nin 1992 yılında kesin bir biçimde yargıladığı gibi "o, adeta yabancı etkilerden oluşuyor", onun "yazmaktan duyduğu kuşku bir *kavrayış* değil, bir *eksiklikti*" (s. 231) – ve daha sonra da, ölümünden sonraki ünü hakkında endişelenerek, 1981 ylında Broch'u "yanında Stockholm'e" götürdüğü için kızıyor kendine.

Canetti'nin kendisinin yazmaktan duyduğu kuşkuysa, onu –yaşamöyküsünün üç cildinin yanı sıra– her şeyden önce "notlar" şeklindeki yazma biçimini geliştirmeye yöneltmiştir; Canetti'nin biyografisini yazan Sven Hanuschek bu biçimi onun "ana eseri" ve onun "ana kütlesi"[14] olarak tanımlar (bu kütlenin en büyük bölümü hâlâ Zürih'teki Zentralbibliothek'in derinliklerinde gizlidir). Belki de Canetti'nin notları tam da klasik modernliğin büyük yazarları için çok bilinen "eser vermekte başarısızlık"tan, Werner Hamacher'in "Modernliğin temel figürü" olarak tanımladığı[15] bir çıkış yoludur. Canetti, "Notlar" içeren kitaplara yazdığı birden fazla önsözde bu yayın biçimini, 1937 yılında, göç etmeden kısa bir süre önce ve olayların baskısıyla "neyin olduğunu, neyin olup bittiğini ... kavramak" ve "nihayet olayların gerçekten temeline inmek" istediği için, kendisine bir "saf edebi çalışma" yasağı koymuş

14. Sven Hanuschek, *Elias Canetti. Biographie.* Münih 2005, s. 172 vd.
15. Werner Hamacher "Die Geste im Namen Benjamin und Kafka", Werner Hamacher, *Entferntes Verstehen. Studien zu Philosophie und Literatur von Kant bis Celan* içinde, Frankfurt/M. 1998, s. 280.

olmasıyla açıklıyor.[16] "Meseleler!" –bunlar kitle ve iktidar problemleriydi– "Faşizmin köklerinin araştırılması"[17] sonra onu yüzyıllar ve kültürler üzerinden, 1960 yılına kadar meşgul etmiştir.

Canetti, *düşünme*, *yazma* ve *yaşama* biçimi olarak *not tutmakla* (yani taştan yontulan aforizmaların kaleme alınmasında "Trik! Bir hakikat, trak! Bir aforizma"[18] düşüncenin ve yazmanın akış biçimi ya da *akış süreci* olarak) yine de "saf edebi çalışma yasağı"yla kendi kendini stilize edişine rağmen, *Kitle ve İktidar* üzerinde çalışmaya çok önce başlamıştı.[19] Kesinlikle, onun ileri sürdüğü gibi yalnızca başyapıt üzerinde çalışmak için bir "subap" değil, Canetti'nin "öteki davası", öteki çabası "yüzyılın gırtlağına sarılma" denemesidir. Çünkü "hiçbir şeyin birbiriyle uyumlu olmadığı", en korkunç şeylerin gerçekleştiği, geleneğin hâlâ geçerli olduğu ama bir önem taşımadığı[20] en özel yaşamın kolektif felaketler tarafından sürekli buruşturulup silkelendiği, biyografik kendine ait zamanın sürekli tarihsel zaman tarafından ele geçirildiği bir dünyanın hakkını vermek için: her şeyin –kişisel, politik, edebi– yan yana durduğu, birbirlerini karşılıklı yorumlayıp düşünebildikleri, *not tutma* biçimi, belki diğer tüm biçimlerden daha yatkındır. Kafka'nın 2 Ağustos 1914 tarihli, ünlü bir günce kaydı "Almanya Rusya'ya savaş ilan etti. –Öğleden sonra yüzme okulu" şeklindedir – bu da bir nottur. Tarihsel

16. Elias Canetti, *Aufzeichnungen 1942-1948*, Önsöz, s. 7.

17. Canetti, Horst Bienek'le söyleşisinde (1965; X, 169) şöyle diyor: "Bu dönemde başlıca çalışmam faşizmin köklerinin araştırılmasıydı, *Kitle ve İktidar*'ın anlamı buydu. Olup biteni, yalnızca dönemin fenomeni olarak değil, en derindeki kökenleriyle ve en geniş dallanıp budaklanmalarıyla kavramak için, kendime her türlü edebi çalışmayı yasakladım".

18. Peter von Matt, "Der phantastische Aphorismus bei Elias Canetti", *Merkur*, Mayıs 1990, 44. Yıl, Sayı 495, s. 398.

19. Ayrıca bkz. Sven Hanuschek, *Elias Canetti. Biographie*, Münih 2005, s. 175.

20. Ayrıca bkz. Susanne Lüdemann, " 'Geltung ohne Bedeutung'. Zur Architektonik des Gesetzes bei Franz Kafka und Giorgio Agamben", *Zeitschrift für Deutsche Philologie*, 124, 4 (2005), s. 499-519.

olaylar ile kişisel yaşamın önemsiz verileri arasındaki (yine de ayrılamaz bir biçimde birbirlerine işaret ettikleri) muazzam uçurum/fark aynı zamanda bir bağlantı çizgisi olan bu kısa ayrım çizgisinden daha iyi anlatılamaz. Düşünceleri, "Birbirleriyle iç içe *geçmesinler* diye"[21] bir araya getirmek, Canetti'nin notlarının da bir hareket biçimidir. Horst Bienek'le yaptığı bir söyleşide *Körleşme* romanı hakkında "Dünyayı, gerçekçiliğin bildik yöntemleriyle kavramak bana artık mümkün görünmüyor. Deyim yerindeyse, tüm yönlerde çok uzağa gitti", diyor.[22] Birbirinden uzaklaşıp giden dünyaya yine hakkını verme çabası olarak, notlar halinde yazma biçimi de bu teşhisin –kişisel olarak sentez yapma yeteneksizliğinin değil, bunu yapmanın 20. yüzyılda *mümkün* olmayışının– tutarlı bir sonucudur.

Kitle ve İktidar'ın yazımını tamamladıktan sonra bile hâlâ hayal ettiği roman eseri, bir daha ortaya çıkmadı. Ne var ki "yayımlamamak üzere" bir kitap, *geride* bırakmak üzere, istediğini yazabilmek için hiç kimseye göstermediği "gizli bir yapıt" yazma fantezisi (24.7.1968, s. 145) yine de ölümünden sonra var olmayan romanlar yerine, düpedüz varolan notların "asıl kütlesi"yle ilişkilendirilebilir. Herkesin huzurunda, olası tüm büyük yapıtlardan –en azından, üzerlerinde aynı anda çalıştığı beş romandan, herkese ilan ettiği (ve yine var olmayan) *Kitle ve İktidar*'ın ikinci cildinden söz ederken –gerçekte ölümüne kadar, hiç yorulmadan, buradaki Kafka defterlerinin yalnızca küçük bir bölümünü oluşturduğu o notlar toplamını yazmaya devam ediyor.

21. *Aufzeichnungen 1992-1993* (V, 400).
22. X, 164.

Samstag Mainz 2. März 1946

Notlar
1946 – 1966

17.1.1946

İnanmak için doğmuş bir insanın süregiden kuşkusundan daha tekinsiz bir şey yoktur. Her bir adım kuşkudan kaçış olarak. (Kafka)

Kafka'nın kendini onda bulduğu ve tanıdığı Kierkegaard'ı vardı. Benim Blake'im var.

"30.12.1946

Anlaşılırlık yoluyla anlaşılmaz olmak. Kafka'nın dehası."

"Kadınlar hakkında bile her şeyi biliyor Kafka, ne hakkında bilmiyor ki.

25.6.1947

Tamamen kendine özgü bir başarısızlık olarak giysiler içinde başarısız olmak. Kafka'nın bir smokin giymeye karşı kendini savunması."

Kafka hakkında öğrendiğim her şey beni hem mutlu hem de huzursuz kılıyor. Tartışmasız üstünlüğü mutlu kılıyor beni;

onda gerçekten edebiyatçı kibrinden eser yok, asla övünmüyor, övünmez o. Kendini küçük görüyor, küçük adımlarla yürüyor. Ayağını nereye bassa, zeminin güvenilmezliğini hissediyor. O kimseyi taşımaz, onunla beraber olunduğu sürece, bir hiçliği taşır. Bu yüzden edebiyatçıların yanıltma ve göz kamaştırma işlerinden kaçınıyor. Onların, çok iyi hissettiği parıltısı, kendi sözcüklerinde ortadan kayboldu. Onunla küçük adımlar atılması gerekiyor ve mütevazı olunuyor. Yeni edebiyatta insanı böyle mütevazı kılanı yoktur. Her yaşamın cakasını bozuyor. Onu okumak insana iyi geliyor ama gurur vermiyor. Vaazlar, onlardan etkilenenleri gururlu kılar. Kafka vaazlardan kaçınıyor. Babasının buyruklarını başkalarına iletmiyor; dikkat çekici bir dik kafalılık, en büyük yeteneği, her zaman babalardan oğullara iletilen buyruklar zincirini koparmasını sağlıyor. Onların şiddetinden kaçınıyor, onların yüzeysel enerjikliği, bundaki *hayvansılık*, Kafka'da etkisiz kalıyor. Buna karşılık, içerikleri onu daha bir meşgul ediyor. Buyruklar onda *tereddüt* uyandırıyor. Tüm edebiyatçılar içinde iktidara, hiçbir biçimde bulaşmamış olan bir tek odur; hangi türden olursa olsun, onun uyguladığı bir iktidar yoktur. Tanrı'yı babalığın son kalıntılarından da arındırmıştır o. –Geriye kalan, onu peydahlayanın taleplerine değil, bizzat yaşamın kendisine yönelik yoğun ve parçalanmaz bir tereddütler ağıdır. Başka edebiyatçılar tanrıyı taklit ederler ve yaratıcıymış gibi davranırlar. Asla bir tanrı olmak istemeyen Kafka, asla bir çocuk da değildir. Kimilerinin onda ürkütücü buldukları, beni de huzursuz kılan, onun değişmez *yetişkinliğidir.* Buyurmadan, ama aynı zamanda da oynamadan düşünür.[1]

6.7.1947

Bu gece okuyup bitirdiğim Kafka biyografisi[2] beni derinden ve tuhaf bir biçimde etkiledi, "Yaşayan" edebiyatçılar

1. Bkz. "Die Provinz des Menschen", *Aufzeichnungen 1942-1985* (IV, 133), [İnsanın Taşrası].
2. Muhtemelen: Max Brod: *Franz Kafka. Eine Biographie. Erinnerungen und Dokumente*, Prag 1937, sık sık baskısı yapılmıştır.

içinde, bana gerçekten tesir eden, eskilerden biri gibi hayranlık duyduğum tek yazar Kafka'dır. Onu "yaşayanlar"dan biri olarak duyumsuyorum, şimdi ancak 64 yaşında olacağından değil; tamamen bizim dünyamıza ait olduğu için ve gitgide daha fazla ait olacağı için, daha doğrusu dünya onun gibi olacağı için, demeli. Tüm ayrıntılılığına rağmen, hiçbir fazlalık yok onda; her dallanıp budaklanışında bir sadelik var. Onda bir Püritenlik, daha da fazla bir Yahudilik var, belki de ona bir *Essenî** demek en doğrusudur; Kafka Püritenliğin eski Yahudi tarzını cisimlendiriyor. 1930/31 kışında, *Körleşme*'yi yazdığım sırada –elbette o sıralar henüz bir adı yoktu– ilk kez karşılaştım onunla. Lanyi Kitabevi'nde[3] *Dönüşüm*'ü ve *Açlık Sanatçısı*'nı satın aldım. *Dönüşüm* beni büyülemişti; gözüme kusursuz görünmüştü. O zamanlar Almancasından okuduğum, Stendhal'in *Kırmızı ve Siyah*'ı dışında, o kış başka hiçbir edebi eser tesir etmemişti bana. Sanırım *Dönüşüm*'ü okumam, Kien'in –o sıralar "Kant"ın– Hasta Yatağı'na geldiğim sırada gerçekleşti. Romanın birinci bölümünün sonraki gelişimi üzerinde hiç kuşkusuz etkili oldu. Bu etkinin her zaman karanlık bir biçimde bilincindeydim; bunun dışında *Dava*'yı da Şato'yu da bilmediğim, yalnızca *Açlık Sanatçısı*'nı bildiğim için, böyle bir etkiden söz edildiğinde hep sinirleniyor, kestirmeden reddediyorum. Bugün *Dönüşüm* olmasaydı, Kien'in asla taş gibi kaskatı kesilmeyeceğini hissediyorum; Therese ile evdeki son macerası, başka herhangi bir biçimde geçebilirdi. *Açlık Sanatçısı* derlemesinden yalnızca o küçük kitaba adını vermiş olan tek bir hikâyeyi anımsıyorum. Hikâyeyi Veza'ya[4] okudum,

* Essenî: Eski bir batınî Yahudi mezhebi. (ç.n.)

3. Viyana'da, Kärtnerstraße 4, adresindeki Richard Lanyi Kitabevi. Canetti 1924'ten, İngiltere'ye göç ettiği 1938 yılına kadar Viyana'da yaşadı. 1930 yılından beri ilk romanı *Körleşme*'yi yazıyordu (ilk kez 1935 yılında yayımlandı). Romanın başkahramanı Sinolog ve kitap koleksiyoncusu Peter Kien'dir ve romanın ilk yazılışındaki adı "Kant"tır.

4. Veza Canetti (Venetiana Taubner-Calderon), (21.11.1987, Viyana–1.5.1963, Londra), yazar ve çevirmen, 1934'ten itibaren Elias Canetti'yle evli.

fazla etkilemedi onu. Açlık sanatçısının hikâyenin sonuna doğru sesinin kısılması, *Körleşme*'de de karşımıza çıkar; Kien'in Cennetin Yıldızları'nda üstünün başının şiddet kullanılarak aranmasından sonraki sessizliğidir; hayal kırıklığına uğramışlardır, hâlâ banknotlarının peşindelerdir ve onu yerde öylece bırakmışlardır.

Kafka'nın bu etkisinin büyük olamadığını söylemek istiyorum. Belki de kendi titizliğimde, kendiliğinden içine düştüğüm bir netliğe ve yoğunluğa yüreklendirdi beni. Elbette o sıralar henüz *Dava*'yı da Şato'yu da okumamış olmam bir şanstı benim için; yoksa bir daha asla kurtulamazdım bundan.

28.1.1948

Sözcüklerin, duyumların ve kuşkunun dünyası: Joyce, Proust ve Kafka.[5]

30.3.1950

Kafka, bir küçüklük devi.

13.1.1951

Tereddüt-içtenliği. (Kafka)

6.3.1951

Modern edebiyatın hemen hemen tüm saygın figürlerinin nasıl olup da benim için hiçbir anlam ifade etmediklerini soruyorum kendime. Shaw benim için sıkıcı bir şakadır, Gide bana hiçbir şey söylemez, Eliot beni tiksindirir, Mann da canımı sıkar. Valéry bir istisnadır, tümünün arasında beni *eğlendiren* bir tek o var. Sonra Kafka'nın ve Proust'un da bugün pekâlâ yaşıyor olabileceklerini söylemem gerekiyor kendime, bu ikisine elbette geçmişin eskilerinden herhangi birine duyduğum kadar saygı duyuyorum.

5. Canetti 1948 yılında "Proust-Kafka-Joyce" konuşmasını yazdı, bkz. s. 237-262.

25.12.1953

Kafka'da birbiriyle bağlantılı çok tuhaf iki pasaj, (birbirini izleyen iki günde yazılmıştır: 19 Ekim 1917, 20 Ekim).

"Psikoloji sabırsızlıktır

Tüm insani hatalar sabırsızlıktır, yöntemsel olanın vaktinden önce patlak vermesidir, görünüşteki bir meselenin görünüşte desteklenmesidir."

"İnsanın iki ana günahı vardır, diğerlerinin hepsi ondan türetilir: sabırsızlık ve aldırışsızlık.

Sabırsızlık yüzünden cennetten kovuldular,
Aldırışsızlık yüzünden geri dönmüyorlar. Belki de yalnızca bir ana günah var:
sabırsızlık. Sabırsızlık yüzünden kovuldular,
Sabırsızlık yüzünden geri dönmüyorlar."

Sabırsızlığımın da, aldırışsızlığımın da ucu bucağı yok.

27.12.1953

Kafka besleyici değil, ama yaratılmışların sürekli *ümitsiz* yanı var onda. Onun olamayacağı çok az yaratık vardır, yeter ki *dışlanmış* ya da *tehdit edilmiş* olsunlar. Onun duyumsadığı tehditte oyun yoktur. İnsanın, en zayıf kurbanlarından biriyle kendini eşit tuttuğunda hemen fark ettiği üstünlük, bir gıdım bile gizlice sızamaz ona. O kadar çok kurbandır ki kendisi, her şeyi daima yalnızca kurbanın gözüyle görür. Merhamet yoktur onda, çünkü merhamet büyük ya da güçlü bir varlığın, küçük, zayıf bir varlığı massetmesini gerektirir. Merhamet güç ve massetmedir. Kafka'ysa zayıf *olur* ve genellikle görmeyi ya da bulmayı bile başaramadığı güçlünün tehdidini hisseder. Kudretli olanı asla araştırmaz, onun için fazla kudretlidir, ama büyülenmiş bir halde aklında tutar onu, bir daha ondan asla vazgeçmez; çok iyi bilir ki onunla

başa çıkılamaz, ama hep oradadır o. Bu üstün gücün bilinci tüm yapını, yazdığı her şeyi kateder. Duruşunun tutarlılığı bütün bir dünya edebiyatında eşsizdir, bu duruşu yüzünden öldüğü tahmin edilirse, hiç de yanılmış olunmaz.

28.12.1953

Kafka insana yalnızca kemikler verir, ama bunlar özenle kemirilmişlerdir.

Kafka benim için, *gerçekten* yani *Şato ve Dava* dahil ancak F.[6] tekrar bana döndüğünde ve benim onunla birkaç dünyevi mutluluk ayı, bildiğim yegâne zevk dolu ayları yaşadığım 1948 yılında tanıdığım yazardır. Böylece, olgun anlamıyla ancak beş yıldır benimle ve F.'yi düşünmeden elime alamıyorum onu. Ama bazen, onunla sık sık Kafka'yı konuştuğum Steiner[7] da geliyor aklıma. Belki de K., benim için, başkaları için olduğundan hep daha cazip ve daha okunur kalacak, çünkü o aylardaki akıl almaz mutluluğumdan bir şeyler ona geçti ve en önemli iki ölümün imgesini çağırıyor bana. Ayrıca Kafka'yla dışsal –kökeni, çelimsiz bedeni, erken ölümü– olsalar da bazı benzerliklere sahip olan Steiner'in onun tarafından elçi olarak Friedl'e gönderilmiş olması da mümkündür. Hastalığının seyri açısından da onu izledi, ama ondan dört ay önce öldü. – Kafka'yla olan bu bağlantının henüz benim kaderimle –yani benim son anımla– nasıl ilişkileneceğini söyleyemem. Keşke buna kendim karar verebilseydim.

23.5.1960

Pavese, Kafka ile benim aramda bir figür. Ön adı Cesare'a takılmamalısın. Şimdiye kadar sayısız köpeğin ismiydi bu. Gerçek edebiyatçı, zamanının köpeğidir.

6. Friedl Benedikt (1916, Viyana–1953, Paris), yazar, Elias Canetti'nin sevgilisi.

7. Franz Baermann Steiner (1909, Karolinenthal, Avusturya-Macaristan–1952, Oxford, İngiltere) Elias Canetti'nin İngiltere sürgünündeki arkadaşı.

24.1.1963

Homeros'tan Kafka'ya kadar her şey var onda, kutuların içinde.

14.12.1964

Kafka'nın her bir satırını, kendi eserimin tamamından daha çok seviyorum. Çünkü o, yalnızca o burnu büyüklükten uzak durdu.

Yalnızca aşktır burnu büyüklüğün yeri. İnsanın her tarafına nüfuz eden fallik bir özelliktir. Kafka'nın bir kadını gerçekten mutlu kılabilecek olduğuna inanmıyorum. Kendim bunu ancak 58'imde öğrendim, daha önce canla başla karşı koymuştum buna ve yalnızca kıskançlığı göze alabilmiştim aşkta, bu da çok azdır.

Kafka'yı düşündüğümde kendi tepkilerim, yeryüzünde yaşayan tüm hayvanlarınkiler gibi, *yavan* geliyor bana. Bir insan olmak için, Kafka gibi bir solucan olmalı. Sadece yerde sürünülebilir ve *her şey* boşa çıkmak zorundadır. Asla bir sonuca varmayan planlar yapmak gerekir. Çok erken ölmek gerekir, üstelik de istemeden. Yaşanılan o kısa zaman zarfında, genellikle hasta olunmalıdır. Yeryüzündeki güçlülerden kaçmak gerekir.

26.12.1964

Kafka gibi olamam ben, onun âlemi zayıflıktı. Bunun için her zaman sevilmesi gerekecek.

Âlemi güç olan bana karşı yalnızca antipati duyulabilir, çünkü hiç kimse, bu güce kapılmaksızın onu yerle bir edecek kadar nefret edemez güçten.

Kafka'nın nadir mizacı (bu yüzyılın en soylusu) güçten vazgeçebildi. Böylece onun hayatında, kendisini utandıran *hiçbir* şey yoktur, bu yüzden de çok erkenden ve özel masumiyeti içinde öldü.

Bende tüm suçlar bulunuyor, ve en çok nefret edileni de, güce hiçbir şey armağan etmemek için, onda hiçbir şeyi

gözden kaçırmamak için, çalışıp kazanmak zorunda kalmaktır.

6.5.1965

Proust, Joyce ve Kafka

Bu yüzyılın en önemli ve en etkili üç yazarının günlük tutmaya en derinden bağlı olmaları dikkat çekicidir, Proust'un eseri, Saint-Simon'un, onlarca yıl boyunca tutulan günlüklerden oluşan en kapsamlı anılar eserinin etkisi olmadan var olamazdı. Joyce, günün kaydedilmesini, yeni ve en aşırı ucuna, böylelikle eşzamanlılık kazanacağı anlık olanın kaydedilmesine kadar vardırmıştı. Kafka, günlüklere olan tutkusunu çok açık belli etti, günlükler en sevdiği okumalardı ve bu okumalara ne borçlu olduğunu göstermek için çabalamaya değer. Kendisi de ciddiye alınması gereken bir günlük bıraktı. Günlüğün kutsallığı bu öncülerde, modern edebiyat olarak duyumsadığımız şeyde en yüksek düzeyine ulaştı. Bunu tartışmak nankörlükten daha fazlasıdır, ahmaklıktır.

6.7.1965

Dün Robbe-Grillet'nin teorik makalelerinden birkaçını okudum.[8] Hiçbir şey uyandırmıyor bende. Onun söz ettiği, insanın *dışındaki* bu şeyler dünyasına yalnızca insanla ulaşılabilir. O dünyayı betimlerken, kendini nasıl dışta tutacak? Figürü ortadan kaldırması, romancının daha önce olduğundan daha fazla, her şeyi bilen tanrı yapıyor onu. Aradaki fark, romancı eskiden her şeyi bilme halini birden fazla figüre dağıtırken şimdi yalnızca onun biricik figür olmasıdır. Bu figürü şeylerin ardına saklaması, bu yüzden onun orada olmayışını getirmez.

Figür'ün yavaş yavaş ölmesinden söz ederken, Kafka'daki K.'ya kadar, Kafka'nın bununla çok insani bir şeyi, yani güçsüzlüğü ifade ettiğini unutuyor.

8. Alain Robbe-Grilet, *Argumente für einen neuen Roman, Assays*, Münih 1965.

10.7.1965

Bu yüzyılın önemli edebiyat eserlerinin bu kadar *kişisel* oluşu dikkat çekicidir: Proust, Joyce ve Kafka, birbirlerinden sonsuz farklılar, ortak bir yanlarıysa, kendilerine kendilerinin en somut deneyimlerine çok yakın kalmış olmalarıdır.

Flaubert'in ya da Tolstoy'unki gibi "nesnel" roman, onlar için gereksizdi. Bu romanın düzgünlüğü onlara yetmiyor, daha müşkül deneyimlerle ilişkileniyorlar. Her biri kendi romanının başkişisi oluyor ve Proust'taki gibi kişiler azami ölçüde kuvvetli olduklarında bile, yine de hiç de kurgusal olmayan bir Ben'e tabi kılınıyorlar.

11.7.1965

Sır haline gelecek kadar duru bir dil bulmak (Kafka'daki gibi değil, konuşanın kendi tözü *olmadan*, onun tözünden başka).

17.7.65

Uzun süredir Joyce'un bana hiç tesir etmediğini biliyorum. Uzun süredir benim asıl yazarım Kafka. Ancak ben onun gibi değilim, bu yüzden beni yoramaz. Uzun süredir, üçünün içinde en büyüklerinin Proust olduğunu sezmiştim. Şimdi beni tamamen özel olarak ilgilendiriyor. Çünkü kendi tüketilmemiş anılarımla doluyum. Ne var ki, anılara giden kendi yolumun, onunkiyle aynı olamayacağını da biliyorum. (Onda hasta birinin duyarlılığı, bende 60 yaşında en büyük aşk tutkusunu yaşayan sağlıklı birinin gaddarlığı var.) Benim hayatımda her şey *ötelenmiştir*; en doğalı da olan en önemlisini ancak şimdi tanımıyorum ve daha önceden tasavvur ettiğim her şeye, bu en önemlisi eksik olduğu için erişebilmiştim. Cinselliği hor görmek, kitle gerçeğini görmek için Freud'a karşı çıkması gereken biri için bir şanstı. Oysa, (tam da bu yüzden, gençliğinden beri artık bir edebiyatçı olmayan) bir edebiyatçı için bir şans değildi.

Böylece anının şimdiki zamanla orantısı, Proust'takinden çok farklıdır ve benim anıya giden kendi yolumu bulmam gerekiyor.

Bu üçünün eserinden bu yana başka bazı şeyler oldu ve ben onu yalnızca tesadüfi parçalar halinde tanıyorum. Belki de benim şimdi yapmam gereken, çoktan bulunmuştur. Belki de bir romancı olarak benim artık daha fazla bir şey yapmam gerekmiyor. Belki de bana yalnızca, tamamen tiyatroya, kimse bana kulak vermediği için takılıp kaldığım yere, yönelmek kalıyor geriye.

14.8.1965

Sanatta geleneksel olanın yavanlığından kaçmak için çeşitli yöntemler var. Bunlardan tek birine bağlanıp kalmak da çok geçmeden bir o kadar yavanlaşıyor; sanattaki geçerlilik savaşlarından daha sıkıcısı ve daha saçması yoktur. Örneğin Joyce'un şöhretinin ortaya çıkış tarzında, olağanüstü utandırıcı bir yön var ve bu politik yaşamın simültane hareketleriyle yakından akrabadır. Proust'ta durum farklıdır, onun şöhretinden önce bir parti ya da tarikat oluşumu bulunmuyor; yine de en masum ve en şüphe uyandırmayan şöhret Kafka'nınkidir.

Şimdi benim de çok daha küçük ölçekte olsa da, şöhret gibi bir şey yaşıyor oluşum, bende tarifsiz bir tiksinti uyandırıyor. Bu şöhrete layık olan, bunun üzerinde her türlü hakkı olan insan, *Veza,* bu şöhretin kurbanı olan kadın, artık hayatta değil.

Bu görünüşte şöhreti tek bir nedenle kabul ediyorum: Yalnızca benim bilinçli olarak temsil ettiğim, ölüme karşı ayak diremeyi, insanlar arasında güçlendirmeye yarayabilir bu şöhret, insanlar yalnızca "isimler"e kulak veriyor.

17.8.1965

"Neden ... kim gibi yazmıyorum?"

Birisine verilen bu görev, beni cezbediyor ve görevlerin benim için iyi olduğuna inanmaya başlıyorum.

Ama kimin gibi değil? Karl Kraus? Stendhal? Gogol? Dostoyevski? Swift? Kafka? Kaç kişiyi örnek almıştır insan, ya da en azından kaç kişiden etkilenmiştir! Ve hangi alanda! Tiyatro söz konusu olsaydı: Aristofanes gibi ya da Büchner gibi değil, demem gerekecekti. Oysa notlar söz konusu olduğunda, notlar yazmış olanların *hepsini* anmam gerekiyor: Pascal, Chamfort, Joubert, Lichtenberg, Hebbel.

Bu sorunun benim için kışkırtıcı yanı, nihayet ciddi ciddi, *örnek oluşturmanın* özü sorusunu sormak zorunda oluşumdur.

2.9.1965

Bütün mesele Svevo'yu ona borçlu oluşum, yalnızca tek şey olsaydı, Joyce karşısında bir sıcaklık hissetmem gerekirdi. Oysa bir sıcaklık hissetmiyorum, buz kesiyorum.

Proust'u ve Kafka'yı taparcasına sevdiğimi düşününce, tuhaf geliyor bana.

Joyce'un kalıcı *olamayacağına* giderek daha çok inanıyorum.

22.2.1966

İlk eserlerimde sürrealizmin, varoluşçuluğun ve absürd tiyatronun unsurlarının, ayrımsızca bir arada durduklarına inanıyorum, köklerim söz konusu olduğu sürece, bunlar Aristofanes, Cervantes, Gogol ve elbette Karl Kraus'du. Daha sonra Büchner ve Kafka'nın küçük parçaları da bunlara eklendi: *Dönüşüm*, *Bir Taşra Hekimi*, *Açlık Sanatçısı*. –Alman dışavurumcuları da yalnızca Karl Kraus üzerinden etkilediler beni. Örneğin Sternheim'ı bugüne kadar okumadım, hakkında hiçbir şey bilmiyorum.

Dolayısıyla, ilk üç eser hakkında söylenebilecek olan, onları asla modern dönemin herhangi bir edebi çizgisine ait olmadığım ve kendime örnek aldıklarımın tümünü kendi başıma bulduğum gerçeğine borçluyum.

3.3.1966

Yalnızca çok genç ölen edebiyatçılar, Büchner, Trakl, sezgilerinin saflığını korudular. Diğerlerinin tümünde yavaş yavaş deneyime dönüştü bu saflık. Bir tek bu açıdan, Kafka'nın da hep aynı kaldığı söylenebilir; başlangıçtan itibaren, kendine özgü bir bütünlük, kendi yaşının bütünlüğü vardı onda, daha sonra genç olmaya vakti olmadı.

21.4.1966

Dante'nin girişimi bana gitgide daha muazzam görünüyor. Kim, onun yaptığının aynısını yapabilir, *bizim* çağımızın isimlerini, onun şiirininki gibi bir mahkemede toplayabilirdi?

Bugün birinin başarabileceği en zor şey *kendi kendini* yargılamasıdır, bunu gerçekten başarırsa, sonra nasıl da gururlanır!

Artık hiç kimse de bir yargıcın boyun eğmezliğine ve güvenine sahip değildir.

Yargıcın kendisi şüphe uyandırır oldu. Artık onun yargıç olduğuna inanılmıyor. Bundan utanç duymadığına inanılmıyor. Bu utancın ruh hali Kafka'dır.[9]

18.6.1966

Kuşkuya kapılmak için uzun süre uğraşabilir, ondan bir Kafka olmayacak.

5.7.1966

Bir konuda kalmak: "Ama *bir* konu yok, ele alınca bozuluyor." "Elbette. Konunun kendisinden kaynaklanan bu bozulmalar meşrudur. Ama başka bir şey de var. *Dışarıdan* belirlenmiş olan sıçramalar, daldan dala, ağaçtan ağaca. Bunlar yavaşlatılabilirler, azaltılabilirler ve bir süreliğine tamamen engellenebilirler." "Yavaşlatmanın belirleyici olduğu Kafka'daki gibi. Orada gecikmenin *muntazamlığı* önem

9. Bkz. "Nachträge aus Hampstead", *Aufzeichnungen 1954-1993* (V, 184).

kazanıyor." "*Değişen* hızlarda da yapılabilir." "Ama öyle olunca, Kafka için çok karakteristik olan dokunun *saflığı* kayboluyor. Onun muntazamlığı adeta özel bir malzemedendir, edebiyatçının çok anlamlılığı sözcüklerin tek anlamlılığından ve sakinliğinden doğuyor. Her şey adeta tek bir perspektiften görülüyor. Çok anlamlılık, anlatılan dünyadan kaynaklanıyor, anlatandan değil. Son derecek dikkat çekici bir efekt. Buna kusursuz dramatik olmayan denebilir. Kafka gerçekten konuda kalıyor, ama bu konu *her şeydir.* Kafka dramatik sıçramalara girişseydi, her şey olamazdı. Kendisi bir böcektir. Ama kabuğu asla sert olmamıştır, tüm bedeni duyarlı kalmıştır."

25.7.1966

"Şahsi" bir doğum günü, geçen seneki 60. gibi değil. Bugün Hera'dan[10] iki kitap paketi daha geldi, birinde harika güzellikte bir kuş kitabı, diğerindeyse beklediğim ve istediğim bir dizi kitap var. Bu kitaplar, uzun süredin elimden çıkmış olan Kafka'nın Şato'su, yine aynı şekilde *Amerika*'sı, Hera'nın kendi nüshası, on üç yıldır ondaydı, sanırım en sevdiği kitap ve her halükârda en sevdiği Kafka. Sonra Ölüler Evinden Notlar, Dostoyevski, Hera'yla hakkında konuştuğumuz ilk kitaptı bu, Hell'in yanında, yedi yıl önce, sonra da tavsiyem üzerine okuduğu edisyon. Hera için bu kitap Hell'den bana bir köprüydü; Hell ona sık sık Sibirya'daki savaş esirliğinden söz etmişti, eskiden, onu tanımadan önce bana yaptığı gibi; Hera aslında Hell'i bu anlattıkları yüzünden sevmişti. Son

10. Hera Buschor (1933-1988), 1960'dan itibaren Zürih'te sanat restoratörü. Canetti ve Hera Buschor 1950'li yılların sonunda Hampstead'te tanıştılar; Hera Buschor orada, Canetti'nin tanıdığı olan, restoratör Johannes Hell'in yanında çalışıyordu. 1971 yılında evlendiler. 1972 yılında Elias Canetti Londra'dan, gençliğinin bir bölümünü (1916-1921) geçirdiği Zürih'e taşındı, ama Hampstead'teki evini 1988'e kadar kapatmadı ve düzenli olarak geri geldi.

olarak da okyanustaki minerallerin ve canlıların renkli resimlerini içeren çok güzel iki kitap. Ne kadar zengin hediyeler verdi bana, nasıl da armağanlarla kuşatıyor beni, yalnızca Veza'nın yapabildiğini, nasıl da sürdürüyor kendi tarzınca.

Zürih'le ve böylelikle Veza'yla da ilgili bir şey daha geldi: 8 Ocak'ta Zürih'te gerçekleşecek bir konferansa davet.

Hera mektubunda en çok bana apansız çıkıp gelmeyi çok istediğini yazıyor. Ama bugün Veza'ya ait olduğu için gelmemeye karar vermiş. Bu inceliğini çok takdir ediyorum, çünkü *her gün*'ün Veza'ya ait olduğunu bilemez, hatta onu, Hera'yı çok büyük tutkuyla sevdiğim günlerin bile, Veza ve ben Hera'yı birlikte seviyoruz, o bizim ortak sevgilimiz.

30.7.1966

Henüz hiçbir şey yapmadım. Bu kadar çok okuduğum için, bir şey yapabileceğimi hissediyorum. İlgimi çeken yüz kitap var, çok farklı türlerden. Bildiğim tüm dillerden şiirler okuyorum, bilmediğim dillerdeyse, çevirilerinden, dilin kendisine de en azından bir bakış atmak istiyorum ve sanki yirmi yaşındaymışım gibi, gayret edip hemen birkaç yüz kelime öğreniyorum. Olası tüm hayvanlar hakkındaki kitapları inceliyorum. Sevdiğim hayvanların seslerini dinliyorum yeniden, yıllardır yapmadığım şey. Nihayet, hemen yatağımın yanı başına fırlatıp attım o sarı Strindberg'i, *hiç* açıp da bakmamışımdır ona, yalnızca annemden bir mirastı bana; bunun yerine, benim için en çok anlam taşıyan şeylerin çoğuyla, harika bir küçük başucu kitaplığı düzenledim. Bu kitaplıktakiler: *Odysseia*, bir cilt Sofokles (Aiax, Elektra), Sokrates Öncesi Filozoflar, Sokratesçiler (Kinikler'den dolayı), Pascal, Stendal'in *Le Rouge...*, *Chartreuse*, *D l'Amour*, otobiyografik yazılar, *Rome, Naples et Florence*, Kleist, Swift, Blake, bunların yanı sıra bilmekten çok saygı duyduğum için Dante, sonra Hamann, Kitab-ı Mukad-

des, İngilizce ve Almanca, Chuang tzu, Buşman folklörü, Jahan Turi'nin Laplar kitabı, *İlyada*, Aristofanes, Baudelaire, Trakl, Ölü Maskları, Shakespeare, Lichtenberg, Kafka'dan mektupları dışında her şey, Rabelais (hâlâ daha okumadım onu), İspanyol serseri romanları, *Don Quijote*, Gogol'ün *Ölü Canlar*'ı, Dostoyevski'den *Ölüler Evi*. Edebiyatımın en kutsallarından olan bazıları için düpedüz yer yoktu. Bu yüzden Büchner, Hölderlin, Dostoyevski'nin *Ecinniler*'i, Hobbes'un *Leviathan*'ı, *Uğultulu Tepeler* yok, tamamını oraya koymam gereken Proust yok, Nestroy, hatta Sofokles, Aischylos ve Euripides –tarihçilerden: Herodot, Thukydides, Tacitus'tan hiç söz etmiyorum– yok, Konfüçyüs'un Derlemeleri, Lao Tse, Lie-Tse yok, Gogol'ün kısa şeyleri yok. Minnettarlıktan dolayı, Kraus'un *İnsanlığın Son Günleri*'nin de orada olması gerekirdi, ani hevesimden ötürü La Rochefoucauld'dan Joubert'e kadar Fransız ahlakçılarının ve belki Gérard de Nerval'in de olması gerekirdi. Buna rağmen, benim için en önemli olan kitapların büyük bir bölümünün yanında uyuyorum şimdi. Uyandığımda içlerinden bir tanesini çekip alıyorum ve okuyorum, nihayet böylece sabahları ilk okuduğum şey artık gazete değil.

Çok az bildiğim Dante'nin ve hiç bilmediğim Rabelais'nin, sık sık onları düşündüğümden ve daha benim için çok önem taşıyacaklarını bildiğimden, *şimdiden* orada olduklarını söylemek isterim. Ne var ki bu değişiklik, hayatımda yeni bir çalışma dönemi anlamına geliyor.

Strindberg'i fırlatıp attığımda Hera da vardı, bu eylem aynı zamanda ona bir bağlılık gösterisiydi ve o da benim açıklamam olarak anladı.

Bunlardan başka, eskiden olduğu gibi, çok çeşitli halklara ait bir dizi mit, aralarına yeni yerleştirilmiş, Jataka öykülerinin Almanca tam çevirisi, belki kırk cilt. Bunların arasında, hayvanlar hakkındaki kitaplardan oluşan bir o kadar uzun bir dizi.

Bir insan yaklaşık yüz kitapla daha *yaşayabilirdi*, ama çok fazla olmamaları iyidir, çünkü o zaman hepsini yeniden okumayı o kadar istemezdim.

Bir gün bu kitap dizileri arasına yerleştirilmiş olmak istiyorum, kibirli bir hırs. Ama böyle bir enerjim olduğunu hissettiğim ve yıllardır ilk kez zihinsel bir *hareketlilik* içinde olduğum için, yine de kibirli gelmiyor bana. Bana, bu tanrılara dahil olma hakkı veren şeyler yazmak istiyorum. Sanırım, yazacağım onları.

Sanırım, bir şeyi yapmadan önce büyük bir gürültü koparması gereken, o şeyi da ancak abartıyla ilan ederek *yapabilen* insanlardanım ben.

Utançla düşünüyorum, tam tersini yapmış olan Kafka'yı. Onun türünden çok fazla çıkmadı. Çoğu daha ziyade benim gibiydi, abartanlar, yüksekten atanlar, kendini fazla büyütenler.

Bu bakımdan, kendi kendilerinin kahramanı olan Yunanlılara benzedim ben, ama Proust haricinde, Yunanlılarla kıyaslandığında kesinlikle her şey ne kadar sefil.

4.8.1966

Dostoyevski'nin Ölüler Evinden Notlar: İlk duygu: kafa karışıklığı. Kafka'yla, düzeniyle şımarmıştım. Kafka'daki kaos, bir düzen yüzeyinin arasına sürgündü, Dostoveyski'deyse yüzeyin kendisi kaos.

İlkin, günümüzde *daha iyi* yazılabildiği söyleniyor. Peki, bu bir yanılsama mı?

Bu düzenle çok özel bir şey mi kayboluyor?

Beni ne abartma ne de yoğunluk rahatsız eder, ikisini de severim. Beni tutku da uzun sıcak soluk da rahatsız etmez. Beni *biçimin* kaosu rahatsız eder. Belki tam da bu, Dostoyevski'nin en özgün yanıdır, son sözcüğe kadar hesaplanmamış, düzenlenmemiş ateş ve yara olarak kalan tutku.

Büyük edebiyatçıların beslenmesinde mucizevi bir şey var. Çekilmez Walter Scott, sahte düzeni, kaygan üst yüzeyi, nesne bilgisi ne kadar çok edebiyatçıyı besledi.

Peki, neredeyse elli yıllık bir anıdan yola çıkıp, hakkında yargıda bulunmadan önce, yeniden okumayacak mısın onu? Ne de olsa Dickens'ı da pek yeniden okumadım, herhangi bir sınav yapmadan, kalıcı oldu benim için.

Edebiyatçılardaki *ahlak*'ın kökeni çok dikkat çekicidir. Dostoyevski'nin ahlakını, seksen yıl sonra da benim ahlakımı, Schiller oluşturmuştur.

Delilik unsuru, Poe üzerinden geldi bana. Poe onu E.T.A. Hoffmann'dan almıştı, Gogol de aynı kişiden almıştı. Ben Poe'dan ve Gogol'den aldım, yani iki kat. Ama ben deliliği Gogol ve Hoffmann'dan almış olan Dostoyevski'den de aldım.

Tuhaf çaprazlanmalar: Gogol'den geldiğimin her zaman bilincindeydim. Dostoyevski'yi daha önce okumuştum, ama hiçbir zaman ondan geldiğim duygusuna sahip değildim.

Düzen'imi Stendhal'den aldım, daha önce *Odysseia*'dan, sonra son anda Kafka'dan.

Benim düzenim *kuruntu sistemidir*, her türlüsü. Bu konuda, çoğunun eskiden olduğundan daha tutarlıyım.

Kafka'nın düzeni, yürümemin zorluğudur, "adım adım"dır. (Çocuğun yürümeyi öğrenmesi, ama *her şeye* uygulaması gibi.) O zaman, Stendhal'in düzeni aşkın analizi miydi? – Bu yetersizdir.

7.9.1966

Kafka'nın iki cümlesini art arda okumak yeter, insan her zaman gördüğünden daha küçük görünür kendine. Kafka'nın kendini küçültme tutkusu, okura geçer.[11]

O şeyler olup bittiğinden beri, artık hiç kimse aynı insan değil, tüm dünyada değil. Hiç kimse, insanların eskiden oldukları şeyin aynısı da olamaz. Örneğin artık hiç kimse, Kafka gibi bir edebiyatçı olamaz.

Artık hiç kimse o kadar masum değil, çünkü nasıl oluyor da yaşıyor.

Dokuz ya da on dokuz yıl önce öldü Kafka.[12]

11. Bkz. "Nachträge aus Hamstead", *Aufzeichnungen 1954-1993* (V, 192).

12. Franz Kafka 3 Haziran 1924 tarihinde öldü. Dokuz yıl sonra Nasyonal

9.9.1966

Ölümü düşündüğümde, Kafka'dan ayrılmam gerekeceği düşüncesi rahatsız ediyor beni.

Kafka'nın karşısında *her* edebiyatçı yetersizdir. Onun kendini kimin karşısında yetersiz hissettiğini düşünmek ilginç olur.

Tehlikeli basitleştirme: yalnızca onda tehlikeli değil.

Mesel sözcüğüyle bile başaramayacaklar, Kafka'yı öldürmeyi.[13]

Kafka'nın çoğunu oluşturan, ondaki *amaç* eksikliğidir, hayvani bir iradeden ötürü değil, varsayılan zayıflıktan ötürü edebiyatçıdır o.

Ah, diğerlerini, azıtmışları onun yanına koyalım! Benim de dahil olduğum azıtmışları!

Her zaman basitçe söylediğim şey doğrudur: Her zaman ve her satırını okuyabileceğim yegâne edebiyatçılar, Stendhal ve Kafka'dır.

Hızlı olan kalpsizdir, Kafka yavaştır.

İnandırıcılığa ancak örtülüyse ve kuşkunun kararsız adımlarıyla yürüyorsa katlanılabilir: Kafka'nın cazibesi.

Hiçbir teminat vermez. Asla hiçbir şeyi temin etmeyecektir. Herhangi bir şeyi temin etmeden önce ölür, atalarının yeminini o kadar özler ki.

21.11.1966

Kafka hakkında yazılanları okumaya asla doyamam, ama yalnızca tanıdığım yazarların yazdıklarını.

26.11.1966

Tüm mitleri ve efsaneleri okudum, Yahudilerinkinden kaçındım. Hemen kapımın yanında duruyordu ciltler, on iki

Sosyalistler Almanya'da iktidarı ele geçirdiler. Canettiler temerküz kamplarından ilk kez, Kafka'nın ölümünden dokuz yıl sonra, Londra sürgününde haberdar oldular.

13. 1960'lı yıllarda, Alman filolojisinde, Kafka'nın bazı metinlerini mesel olarak sınıflandırmak âdetti; oysa Kafka bu tür tanımını kendi metinleri için hiç kullanmamıştır.

yıldan beri evimde. Her gün önlerinden geçtim ve kaçındım onlardan, kapaklarını açmak aklımdan geçmedi. Hor mu gördüm onları? Korktum mu onlardan? Yahudi olan her şey korkuyla dolduruyor içimi, ona kapılabileceğim için. Bildik isimler, eski yazgı, zihnimin iliklerine işleyen soruların ve yanıtların tarzı. Zaten olduğum şeye tamamen kapılırsam, nasıl *her şeye* açık kalırım? Birkaç gündür bu efsaneleri okuyorum ve doyamıyorum onlara. Günde yaklaşık yüz sayfadan fazla okumamak için zorluyorum kendimi. Benim keyfime kalsaydı, gece gündüz cilt cilt okumaktan ve tekrar okumaktan başka hiçbir şey yapmazdım, bendeki beş cildin tümünün içeriğini ezberleyene kadar. Aynı hikâyelerin varyasyonlarını, aslında hep aynı olanın süslenmiş hallerini seviyorum. Burada, Kafka'nın en yakın olduğu şeyi buldum, bu hikâyelerin bir *sürdürücüsüdür* o. Ama onlar aynı zamanda *benim* de öykülerimdir, nerede abartmalara başlıyorum, orada kendi tinimi görüyorum. Bu hikâyedeki tanrıyı, Kutsal Kitap'takilerden daha çok seviyorum, daha az bağnaz, daha insani ve hayvanlardan hiç de ender söz edilmiyor. Kitab-ı Mukaddes'te hayvanlar kaybediyorlar. En güzeliyse, aynı temaların varyasyonları geleneğin birçok anlamı varmış gibi ve tüm anlamlandırmalar eşit değere sahip bir halde, yan yana duruyorlar. Her şeyin kesinlikle her şeyin dolu olduğu ahlak, huşu uyandırıyor. Yavan değil ve kulağa vaaz gibi gelmiyor. Öğreti ve açıklama. İnsan kendini her biri düşünen ve adil olmak isteyen (eller hep sözcükleri tartıyor) birkaç adamın arasında hissediyor, kendimi bildim bileli böyle adamları arıyorum ben. Yalnızca birini buldum, Sonne[14] ve burada okuduğum her şeyi o yazmış gibi geliyor kulağıma.[15]

14. Abraham Sonne (Avraham Ben-Yitzhak), (1983, Przemyśl–1950, İsrail), şair ve edebiyat eleştirmeni. Canetti onunla 1933'te Viyana'da tanıştı ve ona hayatı boyunca saygı duydu. Ayrıca bkz. *Augenspiel*'de, [*Gözlerin Oyunu*] "Dr. Sonne" başlıklı ikinci bölüm (IX, 85 vd).

15. Bkz. "Nachträge aus Hamstead", *Aufzeichnungen 1954-1993* (V, 197).

28.11.1966

Ben çok ilkelim, Kafka'nın kuşkusu asla bana özgü değildi, onun ve kuşkusunun önünde tevazuyla boyun eğiyorum.

Bende her şey büyümek istiyor, ölümden o kadar çok nefret ediyorum, yaşamı o kadar çok seviyorum.

Deneme Üzerinde Çalışma Döneminden
1967-1968

2.9.1967

Kafka'nın Felice'ye mektupları (*Neue Rundschau*'nun bugün gelen sayısında)[1] edebiyatı kadar tesir ediyor bana. Belki de onun yetkin olduğu sevecenliği ancak şimdi hisse-

1. *Neue Rundschau*'nun üçüncü sayısında, 78. Yıl (1967), Kafka'nın ilk nişanlısı Felice Bauer'e (1887 Oberschlesien) yazdığı mektupların ön baskılarının yanı sıra, Eilas Canetti'nin bir metni de yayımlanmıştı: "Besuch in der Mellah" (*Die Stimmen von Marakesch*'ten bir bölüm VI, 7 vd. [*Marakeş'te Sesler*'de "Mellah'a Yolculuk" (ç.n.)]). Sonra, yine 1967'de Kafka'nın Felice'ye mektupları ilk kez kitap olarak Fischer Verlag tarafından yayımlandı: *Franz Kafka, Briefe an Felice und andere Korrespendenz aus der Verlobungszeit*, Erich Heller ve Jürgen Born (haz.); bu kitap Canetti'nin denemesinin temelini oluşturdu. Franz Kafka, Felice Bauer'in kendisine yazdığı mektupları imha etmiştir, bu mektuplar günümüze kalmamıştır. Buna karşılık Felice Bauer, Franz Kafka'nın mektuplarını 1936 yılında Amerika sürgününe beraberinde götürdü ve orada, 1956 yılında maddi zorluk içine düştüğü sırada Schocken-Verlag yayınevine sattı. Felice Bauer 15.10.1960 yılında Rye, New York'ta öldü.

debilecek durumdayım. Bu sevecenliğin beni en çok etkileyen yanı çekingenliği, kendi şiddetliliğimden ve ateşliliğimden utanıyorum. Kendisi için o kadar önemli olan genç kızın karşısında zayıf kılıyor kendini. Onun hakkında her şeyi bilmek istiyor. Onun Berlin'de yaşadığı caddenin, dostu oyuncu Löwy'nin[2] sözleriyle betimini, mektuplarından birinde alıntılıyor. Kendi bürosundaki çalışmasını ona betimleyemiyor. Ne var ki günlük programını ayrıntılı anlatıyor ve kendi "yazış"ından söz ettiğinde, bizim gibi birinin titremesi gerekiyor.

Darlıktan yazıyor, belki de büyüklüğünün koşuludur bu. Gerçekleşmemiş arzular. Çelimsizliği, tanıdığı en çelimsiz insandır kendisi. Kötü uyuması. Onun ne yediğini görmemek için, gazeteyi gözünün önünde tutan babası, oğlunun vejetaryen beslenmesi tiksindiriyor adamı. –Kız kardeşine ve eniştesine duydu haset– asla bir çocuğu olmayacak onun.

"Benim nasıl bir hayalet olduğumu hemen unutun ve eskisi gibi neşeli ve sakin yaşayın."

Ve sonra, ve sonra *Dönüşüm*'ü yazdığı dönemden üç mektup. 23.XI.12 tarihli ilk mektup, şöyle başlıyor:*

"Canım, Tanrım, nasıl da seviyorum seni! Gecenin çok geç bir vakti, iki akşamdır hiç üstünde çalışmadığım ve sessizlikte daha büyük bir hikâye olarak serpilmeye başlayan küçük hikâyemi bir kenara koydum. (...)

Yazdıklarımı sana yüksek sesle okumak istiyorum. Evet, bu hikâyeyi sana okumak ve bunu yaparken mutlaka elini tutmak güzel olurdu, zira hikâye biraz dehşet verici. Adı

2. Jizchak Löwy (1887, Varşova–1942, Treblinke temerküz kampı) Yahudi-Polonyalı oyuncu ve inşaatçıydı [Rezitator]. Yahudi tiyatro grubu 1911/12 kış aylarında Prag'da konaklamıştı. Franz Kafka gösterimlerini izledi.

* Bu çeviride, Kafka'nın Felice'ye mektuplarını (tarihleriyle belirtilmiş olanların ve metinden tarihi çıkarsanabilenlerin tümünü, tarih belirtilmeden küçük pasaj ve cümle olarak alıntılananlardan saptayabildiğim kadarını) şu kaynaktan alıntıladım: Franz Kafka, *Felice'ye Mektuplar*, Çev. Çağlar Tanyeri, Murat Sözen, Turgay Kurultay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Eylül 2019.[3] (ç.n.)

Dönüşüm, seni basbayağı korkutabilir ve sen belki de bütün bu hikâye için bana teşekkür edersin."

Hangi hikâyenin söz konusu olduğunu okuduğumda, kalbim duracak gibi oluyor.

28.11.1967[3]

Rudolf Hartung'a

Sevgili Rudolf Hartung

Mektubunuz bana, kısa süre önce, Viyana'dan geldiğim Zürih'e gönderildi.

Size hemen cevap yazıyorum ki, üzerinde Kafka'nın Felice'ye mektuplarından daha çok severek çalışacağım başka bir şey olmadığını bilesiniz. Sizde, *Rundschau*'da basılmış olan bölümler, yıllardan beri başka herhangi bir şeyin etkilediğinden daha çok etkiledi beni. Kitap elimde olmadığı için, daha fazlasını bilmiyorum.

Lakin, sizin bana bu konuda yazma görevini vermenizden önce, sunu düşünmenizi rica ediyorum. Kafka literatürü hakkında hemen hiçbir bilgim yok, handiyse hep kaçındım ondan. Ara sıra, iğrenerek açtım öylesi kitapların sayfalarını. Mektuplara karşı naif bir tavır içindeyim ve literatürü hiç dikkate alamadım. Bu yüzden, başka şeylerin yanı sıra, bilmeden daha önce zaten söylenmiş bir şeyi söylemem gibi bir tehlike de söz konusu. Bunu göze alabilir misiniz? Yazının çok kısa olamayacağından da korkuyorum. Çalışma birkaç haftamı alacaktır, ama benim için hiç önemi yok, çünkü beni olağanüstü cezbediyor.

Buna rağmen, kabul ediyorsanız, lütfen kitabı bana hemen gönderin, pazartesi gününden itibaren yeniden Londra'dayım.

[...]

3. Bkz. Elias Canetti, *Ich erwarte von Ihnen viel. Briefe 1932-1994*, Sven Hanuschek ve Kristian Wachinger (haz.), Münih 2018, s. 280-282. Rudolf Hartung (1914–1985) 1963'ten 1979'a kadar *Neue Rundschau*'nun yayıncılarından biri ve başyazarıydı.

Aralık ayında Londra'da yeniden sıkı çalışacağım. Şimdi tam bir ayı yolculuklarla kaybettim. Düşüncelerimde sık sık Berlin'deydim ve sizinle ne sık konuşmalar yapmak isterdim! Elbette, gerçekten gelmiş olsaydım, geldiğimi size hemen bildirirdim.

Şimdi Elli ve Jens-Peter'e kalpten selamlarımı iletmenizi rica ediyorum sizden. Size de en içten selamlarımı sunuyorum.

Elias Canetti

Not: Hera ikinize de en içten selamlarını gönderiyor.

17.12.1967

Kafka Çok erkenden, ilk mektuplarından birinde, ilk karşılaşmanın betimlenişi: *Hızlı* olan her şey etkiliyor onu. Filistin'e ortak bir seyahat kararı, bunun üzerine Felice'nin el uzatması, ama giydiği terlikleri hızla, dışarıda kuruyan çizmelerle değiştirmesi de bir o kadar önemli.

Kafka'nın yavaşlığı, Felice'nin hızlılığını arıyordu. Kafka'nın, babasının onu bu kadar çok hor görmesine neden olan kararsızlığı, Felice'den doğal, hızlı kararlar umuyordu.

Fakat Kafka'yı oluşturanın da bu kararsızlık olduğunu görmek önemlidir. Çünkü o her durumu bütün ayrıntılarıyla öğrenmek, tamamen kavramak, hiçbir şeyi eksik bırakmamak istiyor; bu durum Kafka'nın F. ile ilk karşılaşmalarını kurmasındaki ve genç kızdan eksikleri tamamlamasını ısrarla rica etmesindeki titizlikte açıklık kazanıyor.

Genç kızın çizmelerle geri dönmesi, *çabuk* bir dönüşüm olarak etkiliyor Kafka'yı. Çünkü Kafka yalnızca *küçüğe* dönüşme insanı değildir, kendisi çok da yavaş dönüşür. Mükemmel bir dönüşüm gerçekleştiğini varsaydığında, sonra tüm ayrıntılarıyla bunun izini sürmesi gerekir: Bu dönüşüm sonradan *yavaşlatılır.*

Hızlı dönüşüm anları mutludur Kafka için, bu anları Felice'de yakalamayı umar.

Kafka için bundan önceki, Yidiş aktris tarafından büyülenme döneminin de işlevi aynıdır. F. bu dönemi Kafka için

devam ettirir: Kafka çabucak F.'nin Löwy ile bağlantı kurmasını sağlamaya çalışır, ancak mümkün olduğunu telaffuz ettiği andan itibaren bu bağlantıdan korkmaya başlar.

19.12.1967

Kafka

Saatlik program

"Ve akşamları saatlik programımda zaman beni çok sıkıştırıyor."

"genel uykudaki, kullanılmamış payım..."

"Fazlasıyla uçma gücü taşıyan 'Adieu' kelimesi"

"Ben senin kadar kararlı değilim..."

Felice'nin bir mektubunu okuyan annenin patavatsızlığı. Mesele açığa çıkıyor.

"Ebeveynleri, daima takip edenler olarak hissettim, belki bir yıl öncesine kadar onlara karşı, belki de tüm dünyaya karşı herhangi bir cansız nesneye karşı olduğum kadar kayıtsızdım, ama bu yalnızca bastırılmış bir korku, kaygı ve hüzündü, şimdi gördüğüm gibi. Ebeveynler birini kendi seviyelerine, soluk alarak dışına çıkılmak istenen o eski zamanlara doğru aşağıya çekmekten başka bir şey istemezler, elbette sevgilerinden ötürü, ama dehşet verici olan da bu. Bitiriyorum, sayfanın sonu bir uyarı, çok yabanıl olacak."

Dönüşüm'ü yazdığı dönem.

20.12.1967

Kurtar beni, Kafka. Beni kurtarmak istemiyor musun. Ağırlığımı, şehvetimi, göbeğimi aşağılıyor musun? Flaubert de benim kadar ağır değil miydi, onun şehveti daha mı azdı? – Nerede senin eserlerin, dediğini duyar gibi oluyorum. Ah, hiçbir yerde, hiçbir yerde. Lakin, onları hâlâ bulamaz mıyım? Ölmedim ben, çünkü senin asla ulaşamadığın bir ateş, tutku ve özveriyle seviyorum. Hakikate giden yol yalnızca çilecilikten mi geçer? Kierkegaard ve Flaubert benim örneklerim

oldular. Ama Stendhal ve Gogol ve Aristofanes, onlar da geri kalmıyorlar.

Benim için de bir buyruktur yazmak, tanıdığım yegâne buyruk. Benim davam ölümle, henüz bitmedi bu dava. Bu hesap sende erken kapandı. Ben senden daha uzun yaşadım ve daha fazla ölüyü taşıyorum. Senin gibi çileci olmama karşı çıkanlar onlardır. Kendim aç kalarak, onları da gıdasız bırakamam. *Hiç birinden* daha uzun yaşamak istemedim ve böylece hepsi içimdeler. Hangi dili bulayım onlar için, henüz bir dilim yok. Ne ki, görmezden gelemem onları, *budur* benim verimsizliğim.

28.12.1967

Kafka'nın *yorgunluğu* itici geliyor bana, yine de daha verimli bir yorgunluk hiç var olmadı.

6.1.1968

*Açlık Sanatçısı** Kafka'nın en harika parçalarından biri, daha 1930/31 kışında okumuştum, *Körleşme*'yi yazdığım sırada, şimdi de en az o zamanki kadar etkiledi beni.

Ne var ki aradaki dönemde onu hiç okumadığımdan emin olduğum için, şimdi belleğimde ondan neyin kaldığını ve şimdi, tekrar okurken neyin yeni olduğunu görmek ilginç geliyor bana.

Açlık sanatçısının, sonunda sadece fısıltıyla konuştuğunu özellikle hatırladım. Sesinin azalması, bedeninin azalmasını simgeliyordu. Ancak *ne* fısıldadığı, yani, hiçbir şeyin tadını beğenmediği için, aç kalmanın ona kolay geldiği aklımdan çıkmış. Bu cümleler şimdi beni perişan etti ve hoşuma gittiklerini de söyleyemem. Hatta bu hikâyede hoşuma gitmeyen tek şey bu cümlelerdir, ama belki onları anlamıyorum da. Açlık sanatçısının son kalıntıları da oradan kaldırıldıktan

* Bu kitapta zikredilen Kafka hikâyelerinin/anlatılarının Türkçe isimleri verilirken şu çeviriler esas alınmıştır: Franz Kafka, *Ceza Kolonisinde–Anlatılar I*, Çev. Tevfik Turan, Can Yayınları, Eylül 2020.[8] Franz Kafka, *Bir Kavganın Tasviri–Anlatılar II*, Çev. Tevfik Turan, Can Yayınları, Mayıs 2015.[4] (ç.n.)

sonra, onun kafesine yerleştirilen panter hakkındaki en son pasaj harikadır. Bu pasaj da benim için yeniydi, onu tamamen unutmuştum.

Bu öykü Kafka için de çok önemli, bunu Felice'ye, daha sonra da Milena'ya yazdığı mektuplarda kendi zayıflığı hakkındaki ifadeleriyle bir arada ele almak gerekir.[4]

Ayrıca bugün çok şaşırtıcı bir şey başardım. Marie-Louise'ye[5] *Açlık Sanatçısı*'nı yüksek sesle okudum ve böylelikle onu gözyaşları dökeceği kadar sarstım. Kafka'yı hiç okuyamamıştı. Kendisine Nestroy'u yüksek sesle okumamı istedi; ben de kabul ettim. Londra'da olduğumda, haftada iki ya da üç kez görüyorum onu, yanında çok sıkıldığım için de, onun yanındaki zamanımı okumalarla geçirme fikri, hoş olmanın ötesinde, bir kurtuluştu benim için. Ne var ki bugün yanımda Nestroy yerine Kafka'yı getirdim ve şansımı, ya da aslında onun şansını *Açlık Sanatçısı*'yla denedim. Ne iyi ki çok uzun bir öykü değil ve okumaya başladığımda, o henüz esnemeye başlamamıştı. Ben okurken bir kez bile esnemedi ve ancak sonra, belki ben okumayı bitirdikten on beş dakika sonra esnemeye başladı. Burada düpedüz Kafka'nın bir zaferinden söz edilebilir.

Şimdi bol bol Kafka okumam bana da çok iyi geliyor. Onun yanında yeniden edebiyatçı oluyorum. Onunla aramdaki muazzam mesafeyi de görüyor ve şimdiye kadarki verimlerimin sefilliğinden utanıyorum. "Düğün"ü ve *Kitle ve İktidar*'ı, bu utançtan muaf tutarım.

Şimdiye kadar, onu her düşünüşümde kendi şansımdan utandım hep. Onun Milena'yla *dört gününü*[6] oku-

4. Milena Jesenská (10.8.1896 Prag–17.5.1944, Ravensbrück temerküz kampı) Çek gazeteci, yazar ve çevirmendi; Kafka'nın arkadaşı ve bir süreliğine de sevgilisiydi. Kafka'nın *Milena'ya Mektuplar*'ı 1952 yılında S. Fischer'de yayımlandı (yay. haz. Willy Haas).

5. Marie Louise von Motesiczky (1906, Viyana–1996, Londra), Avusturyalı ressam, Londra'da Elias Canetti'nin arkadaşı ve sevgilisi.

6. Kafka 1920 Haziran sonunda, Milena Jesenská'yı Viyana'da dört günlüğüne ziyaret etti. Mektupla sürdürülen bu ilişkide, ikisinin aynı yerde geçirdikleri yegâne zaman buydu.

duğumdan beri, gerçekten dört gündü, her şeyi farklı görüyorum.

Daha sonra biraz daha sıklıkla korkudan söz ediyor bana. Korkuyor olması değil garibime giden, korkudan oluşuyor, korkudur o, ama korkuyu adıyla anabilmesi, sanırım yine de Kierkegaard okumasıyla ilişkili ve bu yüzden edebi bir yönü var.

Küçük şeylerde onun korkusu benimkiyle akraba. Daha büyük, daha yüksekten duygu hareketlerindeki korkuları, birbirlerinden çok farklılar. Benim asıl korkum her zaman sevdiğim insanın yaşamına dairdir. Ölümü her zaman asıl düşmanım olarak görüşüm yalan değil. Bununla, kendiminkinden çok, başkalarının ölümünü kastediyorum.

Kuşkusuz babasından paranoyakça bir korku duyuyor. Babası bunaltıp boğuyor onu. Babasından her türlü küçüğe dönüşme olanaklarıyla kurtulmaya çalışıyor.

Kafka'nın titizliğinin bir hastalık hastalığı yönü var. Kendine özgü, kendi bedenine ilişkin, kendine uygun yemek yasakları bulmaya çalışıyor.

Bedeni için uygun olan pratik faaliyeti de arıyor: tarım, marangozluk ve benzeri. Filistin'e yönelik ilgisinin bununla özellikle çok alakası var. Uygun faaliyeti arayış.

Lakin onun asıl faaliyeti rüyadır, ne zaman uykusuzluktan ve uykudan söz etse, aslında uykunun söz konusu olduğu hissine kapılıyor insan. Çok net rüyaları var.

Şubat 1968 başı

Bugün Kafka'nın *Josefine*'ini okumayı dene.

Korkunç bir hayal kırıklığı, ama yanlış olduğu için.

Kafka'nın *kitle* ile tartışmasıdır bu, bu yüzden onun gücü değil.

Yeni bir deneme daha verimli olacak.

10.2.1968

Altmış yaşına bastığından beri, hiçbir şey bilmiyor ve "yaşam" sözcüğünden bile kaçınıyor.[7]

7. Elias Canetti 25 Temmuz 1965'te altmış yasına girdi. Bu notta kendinden

Daha az yaşamış olanların hepsine karşı suçluluk duygusu. Onlarınkine ulaşabilmek için, yaşlılara iltifat etmek.

"Nasıl başarabildiniz bunu, yoksa gerçekten doğru değil mi?"

K[8] Kierkegaard ve Kafka aynı yaşta öldüler.

Para için yazmak, senin yaşının ayıbı. Yoksa yalnızca seni yazmaya *zorlama* denemesi mi? Şimdi sonsuza dek susacak, tek bir kelime bile yayımlamayacak olsaydım, o zaman daha kötü ya da daha iyi bir insan mı olurdum? Hibeyle yaşayabilirdim, kendim için, henüz hiç kimsenin yazmadığı bir roman yazabilir, onu hiç kimseye göstermez ve tamamlanmış bir halde ardımda bırakabilirdim.

"Her şeyi söylemek için, hiçbir şey söyleme!" "Ama her şey söylenebilir mi?" "Herkes yapabilir bunu, ama bunun için hayatının hilesini bulması gerekir." "*Benim* hilem ne

---

söz ettiğini söylemek (elbette söz ediyor da) yine de eksik kalır. Canetti'nin notlarında sık sık kullandığı, aforizmatik "o", aynı zamanda kendi yaşam durumunu ve kendi deneyimlerini "kendinden uzakta canlandırma"nın, onları başka bir deneyimin, bir başkasının deneyiminin, belki de örnek bir deneyimin anlatı çekirdeği yapmanın bir yoludur. Frank Kafka da özellikle Max Brod'un "O. 1920 yılından notlar" başlığıyla bir araya getirdiği ve yayımladığı bir dizi aforizmada bu yöntemi kullandı. (Franz Kafka, *Beschreibung eines Kampfes. Novellen, Skizzen, Aphorismen aus dem Nachlaß* içinde, Max Brod (haz.), New York, Schocken Books 1946 ve sık sık yeni baskıları yapılmıştır.) Bu derleme Kafka'nın 1920 yılına ait günce notlarını içeriyor. Söz konusu kitabın bir nüshası, Canetti'nin terekesindeki kütüphanede bulunuyor. Canetti'nin, terekesinde yer alan Kafka hakkındaki notlarında, okurların dikkat edecekleri gibi, bazı pasajlarda, aforizmatik "O"nun kiminle ilişkilendiği net değildir. "O": Canetti'nin kendisine, Kafka'ya, her ikisine ya da daha başka birine ilişkindir. Yayıncının herhangi bir netleştirmesi, yukarıda belirtilen nedenlerden ötürü yanlış olacaktır. Bu yüzden izleyen sayfalarda, ilgili pasajlar yorumlanmadan bırakılmıştır. "Ben" ile "O" arasındaki sınırların ortadan kalkışı için bkz. Elias Canetti, *Die Provinz des Menschen, Aufzeichnungen 1942-1985* IV, 61 [*İnsanın Taşrası*, Çev. Ahmet Cemal, Sel Yayıncılık, 2015, s. 107 (ç.n.)].

8. Canetti, Kafka denemesi üzerinde çalıştığı dönemin başında, Kafka hakkındaki notlarını sık sık ("Kafka" anlamında) "K" harfiyle işaretledi. Bu, aynı zamanda Kafka'nın kendi roman kahramanları Josef K. (*Dava*'da) ve K. (*Şato*'da) için kullandığı bir kısaltmadır.

olurdu?" "Yoksul kalmak, ününü, hiç kimse seni tanımayıncaya kadar ufalamak." "Artık yalnız değilim." "Senin aşk için bedelin!"

K Şimdi Kafka'yla meşgul olmaya sevdalandım. Onun mektuplarını, güncelerini ve öykülerini aynı anda okuyorum. Her heyecanıyla, her ayrıntısıyla, her harfiyle, her soluğuyla şimdiye kadar beni böyle tek bir yazar ilgilendirdi: Stendhal.

Kafka'yla aramdaki en önemli fark, onun Flaubert'ten, benimse Stendhal'den geliyor oluşumuzdur. Yoksa tanrılarımızın çoğu aynı: Goethe, Lenz, Hebel, Kleist, Dickens, Dostoyevski, Gogol, Hebbel, Strindberg. Belki onu yeterince erkenden okusaydım, Flaubert de olurdu aralarında.

K Tam olmayanı bazen daha çok seviyorum, daha sonra farklı, daha dikkat çekici, daha beklenmedik hissediliyor.

Tam olan bir kesiktir ve büyümeyi öldürür.

K Ona birçok yönden yaklaşıyorsun. Ondan, en çok gereksindiği şeyi, yalanı almaya çalışıyorsun. Onun da ihtiyacı var. Kafka'nın da ihtiyacı var yalana.

K Tövbe en derin ikiyüzlülüktür.

K Ayak direyen, akıcı olana örnek oluşturmaz, sefil olan mutlu olana örnek oluşturmaz.

Eserlerden süreçlere giden bir yol yok.

Süreçleri düşün, başkasını değil.

K Güçten ne kadar nefret etsen de – *Güçsüzlük çözüm değildir.*

Onu tanımayanların içindeki savaş.

En sessizi, geç olan.

K Kitab-ı Mukaddes Kafka'dan fazladır, unutma.

K Daha açık da olunabilir.

K Yaşamın sırrı cimrilikten çok, israftadır.

(Kafka'ya karşı)

Sonuncu oğul.

K Yalan hakikatten daha asildir ve daha sevgi doludur, hakikati *biliyor* olması koşuluyla.

Yalnızca hakikati bilmeyen yalan aşağılıktır, işin kolayına kaçan, sağır, kör yalan, dilinde hakikat tadı olmayan yalan.

K Abartma sevginin bir türüdür. Kendi kendini sevme olması gerekmez.

K Kafka Strindberg'e, benim Kafka'ya hayranlık duyduğum gibi hayranlık duyuyor. Herkes kendinde olmayana hayranlık duyar.

K Bugünün tamamı, bu gecenin yarısı (saat iki) boyunca Kafka'da yaşadım. Kim, başka bir insana bu kadar uzun dayanır, kim sonra ondan nefret etmez.

K Nasıl tanıyorum onu, peygamberlerin fenalığını, kendi adım da Elias değil mi?

K Kafka çok virtüöz, Flaubert'ten öğrenmiş bunu, bir virtüöz en yüksekteki *değildir.*

K Eksik ağırlık ve tereddütlü adımlarının boşlukları.

K Talip oluyor, Grete Bloch'un[9] vereceği, kendisini evlilikten kurtaran karara talip oluyor. Greta, çocuğu Kafka'dan olmasa bile, Kafka'nın bu çocuğu ona borçlu olduğunu hissetti. Onu müzmin nişanlıdan daha iyi anladı, bu evliliğin uygun olmadığını gördü ve bu zorunlu olayı ismiyle anmadan, kendini nişanlı kızın *yerine geçirdi.*

Dünyayı *Dava*'sız düşünemeyenlerin, onu Grete Bloch'a borçlu olduklarını bilmeleri gerekir.

Kafka'yı yanlış denize akmaktan alıkoyma ve kendi içine alma histerisine kapılmış ahlaki bir merci.

Kafka'nın yol gösteren vicdanı.

9. Margarete Bloch, (21.3.1892, Berlin–1944, Auschwitz TK) Felice Bauer'in arkadaşıydı, zaman zaman Kafka ile onun arasında aracılık yaptı, daha sonra Kafka'yla bizzat ve giderek samimileşen mektuplaşmalar sürdürdü. Daha sonra bu mektuplaşmayı Felice Bauer'e ifşa etmesi, Berlin'de Askanischen Hof otelindeki "mahkeme"ye ve Felice ile Kafka'nın nişanının bozulmasına yol açtı.

11.2.1968

K Kafka'da çizgisel olan: Kafka tutunduğu halatı örüyor. Yazarken ne kadar severek ve ne kadar kusursuz gözlem yapsa da, hiçbir zaman kendini tamamen kaybedemiyor. Bu da hiçbir zaman endişesiz kalamadığı ve kendini asla masum hissetmediği anlamına geliyor. Kendi ördüğü halat aracılığıyla, kendi suçundan uzaklaşmaya çalışıyor ama her defasında daha fazla bulaşıyor ona.

Tek bir özgürleşme aracı var onun: *Küçüğe dönüşmek.* Lakin bu küçük yine de büyüktür, aynı zamanda *kendisidir* o. Sanatsal mükemmelliğine bu türden hikâyelerde ulaşıyor. *Dönüşüm*, *İn.* Onlara giden yolda *Açlık Sanatçısı* yer alır. Bu hikâyede birisi kendini yapay olarak aç bırakmak suretiyle dünyadan kaybolmayı başarır, yavaş bir süreç, ani bir dönüşüm değil.

K Evliliğe dair düşüncesinde en ıstırap verici bir biçimde, evlilikten yana olması gerekir, çünkü orada küçülerek ortadan kaybolunamaz: Orada olunması gerekir. (Orada da var olan küçük konumu ise, çocuklar tarafından gasp edilmiştir.)

K Aslında çarpışmadan ürktüğü için dramatik değil. Onun acımasızlığı, yarayı *önceden* hisseden, dövüşmeyenin acımasızlığıdır: Her şey *onun* etini kesiyor ve düşmana bir şey olmuyor.

Onun hakkında söylenebilen her şey ham kalır, ama yanlış değildir.

Onun hastalık-bilinci dayanılmazdır, onu hiç terk etmez. Yine de, sağlığı için çaba gösterdiği gibi, hep yeniden uzlaşır onunla, yemekteki çileciliği de gerçekten etkileyicidir. Bunlar olmadan ahlaki acıları sahte kalırdı, onları tamamen ciddiye almak mümkün olmazdı.

K Kafka'da *odalar*, merkezi yaşam hücreleri. Duvarlardan ve kapılardan duyulanların çeşitliliği. Her karşılaşmanın ihtiyatla hazırlanması. Gizlice yaklaşan. Buna karşılık, bürolardaki günlük temas daha doğaldır. Onun oradaki konu-

muysa, hiç de düşük değildir: Yüksek maaşlar aldığını düşünüyor.

K Bu mektuplarda tasavvur edilemeyecek kadar mahremiyet var: Bir mutluluğun mükemmel anlatımının olduğundan daha mahremler.

Önceye ve geriye dair kıyaslanabilir bir bildirim yok, böyle bir sadakatin kendini açığa çıkarması yok. İlkel bir insan için bu mektuplaşma olanaksızdır. Ruhsal bir iktidarsızlığın utanmazca sergilediği bir oyun olarak görünmelidir onun gözüne, çünkü buna ait olan her şey tekrar tekrar var bu mektuplaşmalarda: kararsızlık, korkaklık, duygusal soğukluk, tam olarak ayrıntılandırılmış sevgi eksikliği, yalnızca aşırı tam betimlenişiyle inandırıcı olacak boyutta bir çaresizlik.

Son olarak ona tamamen inanılıyor ve bıkkınlıktan ve tiksintiden gözler kapatılıyor.

K Kafka'da daima heyecan verici, asıl olan, başarısızlıktır. (Bunun harika bir örneği, *Taşra Hekimi*'dir.)

K Sanki hedefler sırf ulaşılamaz olsunlar diye varmış gibi.

Çok sakince ve uzun uzun bakılan bir ağzın, kendini gözetlenmiş hissetmesi gerekmez mi?

K *Kafka*'nın devamı:

Aşka talip olan bu insanın, hemen dünyanın *en zayıf* insanı olduğundan söz etmesi.

Oysa aşk için ağırlık gerekir. Neden?

Söz konusu olan bedenlerdir. Orada olmaları gerekir. Beden-olmayanın aşk talep etmesi gülünçtür.

Büyük çeviklik, cesaret, darbe indirme gücü ağırlığın yerine geçebilir. Ama bunların etkin olması, kendini ortaya koyması, deyim yerindeyse sürekli vaat etmesi gerekir.

K Bunların yerine bir şeyi, en kendine özgü olanı koyuyor: Gördüklerinin, ilgisini kazanmaya çalıştığı insanın görünüşünde gördüklerinin bolluğunu.

Bu ancak gördükleri benzer bollukta olan bir insanda etkili olabilir, başka herkese tekinsiz gelir.

Bu, şimdi beş yıldan fazla süren aşkımın mutluluğunun ortasında, Kafka'nın tam da o kadar süren mutsuzluğu üzerine düşünme kibri!

Cennetteki bir seçilmiş, cehennemdeki bir lanetlenmişi inceliyor.

Karl Kraus çok erkenden, korkunç bir gürültüyle doldurdu seni. Şimdi kurtulmuş olur muydun ondan?

Ölüme karşı bu ham düşkünlük, bu sözümona nefret, ne verdi şimdiye kadar sana? Hiçbir şey. Ama bir arada tutuyor beni, daha yapmam gerekeni anımsatıyor bana, asıl olanı.

12.2.1968

Geceleyin

"Mektuplar" hakkında, bilgisizce mi yoksa bilgiyle mi yazmalıyım? *Bilgisizce* henüz hiç kimsenin düşünmediği yeni şeylere varabilirim. *Bilgiyle* en kaba hatalardan kaçınmış olurum.

"Mektuplar" hakkında bilgisizce *ve* bilgiyle yazmam gerekiyor.

K Bu "mektuplar"ın mahremiyetine girdiğin için çok da utanma. *Dönüşüm* gibi bir hikâye, daha mahremdir.

Senin hakkında hiçbir iddia yeterince yanlış değildir. Kibir daha eskidir.

Karanlık olan gülümsüyor.

Sevgilimin bu mektupları – Onlardan bir tanesine değer miyim?

Benim gerçeğim, aklıma düşenin yüzde birini bile kâğıda dökmeyişimdi.

Kimya ona sadık kaldı, o daima formüller halinde yazdı.[10]

10. Elias Canetti 1924'ten 1929'a kadar Viyana'da kimya okudu. Öğrenimini 1925'te "Tertierbutilkarbinol'ün Serimlenişi" konulu teziyle bitirdi. Ayrıca s. 63'deki aforizmatik "o" hakkındaki dipnota bakın – ve buna yorum olarak şu not: "Hikâyelere örtünmek bana çoğu kez yakışıksız görünüyor..."

Hikâyelere örtünmek bana çoğu kez *yakışıksız* görünüyor. Şeyleri kafamdan geçtikleri çıplaklıklarıyla yakalamak istiyorum. *Konuşurken* anlatmak istiyorum. Yazarken, kendimi hiçbir biçimde gizlemek istemiyorum.

K Kafka odalarla anlatıyor, ben seslerle.

14.2.1968

Dün, bu kadar uzun bir süreden sonra *Dönüşüm*'ü yeniden okuyunca, öyle hafifledim ki. Artık hoşuma gitmeyeceğinden, halel geleceğinden korkuyordum. Oysa, belleğimdekinden daha da mükemmel, daha zengin, daha kayda değer, daha yaşam dolu. Hâlâ diyorum ki, bu tek bir parça bile, Kafka'ya ölümsüzlüğü garantilemek için yeterdi.

Kafka bu anlatının yoğunluğunu, acımasız dişlilerini Kleist'a borçludur, bu durum her okurun çoktan fark etmiş olmayacağı kadar apaçıktır. Konusu ise tamamen Kafka'ya aittir: Ailesi içindeki kendisi. Başka herhangi birinin aile denen şeyin özüne bu kadar yakınlaştığına inanmıyorum. Gregor'un bir böceğe dönüşmesinden bir aile ortaya çıkıyor, bu hikâyenin bilgeliği şaşırtıcıdır, bilgelik Kafka'nın temel bir niteliği. Açlıktan ölünceye kadar dışlama süreci de, Gregor'un kendisi uzun süredir besleyici olduğu için, bir o kadar etkileyicidir, onun evden atılmasıyla baba gerçekten baba olur. Her bir özellik netleştirmeye yarar ve yine de meşrulukla yazılmıştır. Hiçbir şeyin önceden düşünülmediğini söylemek istiyorum. Kafka'nın zihni adım adım hareket ediyor ve düşüncesi bir tür geleceğe ait düşünce olduğu halde, kendisine eziyet eden geleceğe daima önceden gitmiş olması gerekiyor.

Böylece gelecek onun için mutlak kişisel bir şey, nişanlılığındaki asıl zorluk da bu işte. Sıradan, normal bir kız olan nişanlısında evliliğin içeriği sabit bir proje, ve Kafka'nın en dayanamadığı şey bu. Kafka'nın geleceğe ait olana duyduğu tüm tutkusuna rağmen, gelecek hakkında bir şey bilmeye

asla cüret etmediği söylenebilir, ama o, son derece ihtiyatlı, adım adım daima başka geleceklere yönlendirebilir. Geleceği bir defada nihai olarak belirlemek, kendisine en büyük ihaneti olurdu. Her defasında bir başka gelecek belirleme özgürlüğünü kullanıyor ve bu girişimlerinde, bizim için henüz geçmişe dönüşmemiş olan, genel yakın gelecekle örtüşenleri başarılı oluyor.

Bu süreci, peygamberlerden bilinen süreçle kıyaslamamak gerek. Peygamberler, geçmişe tutkundurlar ve onun geleceğe aktarılmasını zorlarlar. Kafka geçmişi görmezden gelir. Yahudilik hakkındaki çabaları ancak yeni bir geleceği olduğu sürece mümkündür ve Filistin ve Siyonizm bu nedenle uygundur onun için.

Sanırım, Kafka'nın Felice'yle ilişkisinin olağanüstü zengin doğuşunda, daha ilk cümlelerden sonra Filistin'e ortak bir seyahat kararı alınmış olmasının belirleyici bir önemi var. Aynı akşam Kafka'nın ilk kitabının düzenlenişi konuşuldu. Böylece yazmak ve bu evlilik rüyası daha en baştan birbiriyle bağlantılıydı. Filistin düşüncesi ikisini de içine aldı. Gerçekte mümkün olmayan bu bağın çözülüşü, daha sonraki tüm ilişkinin hikâyesidir.

Daha sonra bu ilişkinin incelenmesinin temeli olarak, Kafka'nın ilk buluşmayı betimlediği o mektubu kullanmak gerekir. Bu betimlemeyi her ayrıntısıyla kullanmak gerekir, bu betimleme hiçbir şeyin fazlalık olmadığı bir Kafka öyküsünde yer aldığında taşıyacağı önem kadar önemlidir.

Kafka'nın çok sayıda kısa parçası var, bunlarda olası bir hikâyenin, aslında taslağı denemez, başlangıcı vardır. Bunlardan ne kadar çoğunun hiçbir zaman ele alınmayıp devam ettirilmediğine şaşırmak eğilimi vardır. Ancak, devam ettirilenlerin hepsinin bir yasaya uyan yönünün bulunduğunu anlamak önemlidir. Bir şeyin daha sonra Kafka'ya tekrar hitap edip etmediği, Kafka'nın kendine özgü içsel süreçlerinin bununla örtüşüp örtüşmediğine bağlıdır.

Kafka'nın "kararsızlık" diyebileceğimiz özelliği, geleceğe giden birçok yolla bağlantılıdır, bu yolların hepsi de mümkündür, Kafka onların hepsini hisseder, hepsine mecburdur. Sigorta şirketindeki mesleki çalışması, aynı eğilimin tam ifadesidir. Orada, talihsiz olayları, onlara karşı önlem almak için önceden görmek, yani onlara maruz kalanları onlara karşı güvencelemek söz konusudur. Bu uğraştaki yetersizliği, umutsuz yanı, Kafka'ya acı veriyor, çünkü bu yüzden kendisine gelen insanları görüyor. Kendisine ahlaka aykırı görünen kurgulardır bunlar, belki onları yanlış da buluyor. Doğru olanı kendi edebiyatı için saklıyor.

Sık sık, aslında hep yeniden, yalnızca edebiyat için yaşayabileceğini söylüyor. Edebiyat onun özgürlük alanı, orada her zaman yeni geleceklere ulaşılabiliyor. Ama o geleceklerden yeniden uzaklaşabiliyor da. Kişinin *(yarıda kaldı, arıza)*

Artık, yazmaya yetecek kadar gaddar değilim. Artık bir edebiyatçı değilim.

15.2.1968

Hüküm Kafka'da gerçekten çoktur. Ama o da bu hükmün gücünün oldukça büyük bir bölümünü kendine yönelttiği için, bu hüküm ciddiye alınıyor ve ondan kuşku duyulmuyor. Kafka'da yanlış hükümlerin bulunduğu gösterilebilir: Werfel'e aşırı değer verişi, olağanüstü üzücüdür açıkçası. Başkalarının gücü ve kesinliği, Kafka'nın hükmünün yanıldığı noktalar. Werfel'in edebiyatçı olarak kesinliğini tekrar tekrar yaşantıladı. Bu kesinliğe o kadar çok yeniliyor ki, Werfel'i bir *ucube* olarak tanımlıyor. Oysa onun hayranlık duyması acayip.

Uzun süre önce Karl Kraus tarafından belirlenmiş olan kendi tarzım, yavaş yavaş Kafka'nın tarzına hayranlık duymaya kadar gelişti. Ama ben onun gibi olamam, şu nedenlerle:

1. Ben *ağır* bir insanım, bedenimin ağırlığı var.

2. Ben sağlıklı bir insanım, hastalık hastası yanlarım olsa da, belirleyici değiller.

3. Ben bir paranoyağım ve *hemen* sınanmış savunma aracı olarak güvensizliğe sarılıyorum. En eski yaşantımın, dilimi kesmek isteyen Karlsbad'daki adamın, Kafka'nın okul dönemine ait çok erken bir yaşantısıyla, aşçı kadının onu okul yolu boyunca her gün "suçunu" ifşa etmekle tehdit edişiyle karşılaştırılması, aramızdaki farkı tamamen açıklar. Benim tehdit edilişim, daha erken, daha şiddetli, daha tehlikeli, doğrudan bedensel karakterdeydi; onunki daha geçti, halihazırda gelişmiş bir vicdanla ilgiliydi. Onu, aşçı kadının ifşasından sonraki ceza tehdit ediyordu; beni düşmanımın doğrudan doğruya onun için uzatmak zorunda kaldığım dilime tuttuğu çakısı.

4. İktidar, benim olduğu gibi onun da konusu. Ne var ki o, onu karakterize eden yaşam karşısında duyduğu tüm o harika *hürmete* rağmen, daha umutsuzdur, çünkü o, benim yedi yaşından ve babamın aniden ölüp düşmesinden beri, şu ana kadar nefret ettiğim ölümü, takdir ediyor. Babası Kafka için *her zaman* iktidarın çok önemli bir cisimlenişiydi, Kafka onu asla açıktan, cepheden bir saldırıyla yenememişti. Benim içinse, yalnızca birkaç yıllığına annemdi ve ben ondan kurtuldum.

Kafka'nın babasının iktidarından kendini sakınabilmek için çok daha ince yöntemler geliştirmesi gerekiyordu, bu yüzden onun eseri her bakımdan daha incelmiş, daha bilmecemsi ve daha nettir.

Buna karşılık benim tüm insanların düşmanı olan, daha korkunç ve daha vakur bir düşmanım var, bu yüzden ölüme karşı mücadelede de daha genel ve belki de daha yararlı sonuçlara ulaşmam gerekti.

(*devam edilecek*)

17.2.1968

Cumartesi

K Kafka'nın kısa parçalarında hoşuma gitmeyen şey, Hasidik hikâyelerin etkisidir. Somut olan, asıl olan gerçekten ortaya çıkmadan önce dağılıyor. Tefsir, Hasidik-Neoplatonik olan asıl mesele haline geliyor, o artık Kafka değildir, genel melankolidir. Kafka, genel melankoliden kurtulduğu yerde kendisidir.

Bu yüzden, en az sevdiklerim onun ünlü parçalarıdır. "Sanço Panza'yla İlgili Gerçek", "Sirenlerin Suskunluğu", mitlerin altının oyuluşu. Burada belki de en büyük özelliği olan hürmetini terk etmiştir.

K İyice üzerinde düşünmeli: Kafka'daki hürmet ve bittiği yer. Kafka'yı modern ahvadından ayıran, hürmettir, tam da hürmettir.

Bir köstebektir o elbette, ama inin hatırına.

"Mezar Bekçisi": Kötü. Bunu da basmak reva mıydı ona? Yavaş yavaş Brod'a karşı bir tiksinti kaplıyor içimi.[11] Fischerle[12] ve Kafka da onun dünya şampiyonluğu.

Poseidon özellikle hiç hoşuma gitmiyor. Poseidon bir tür muhasebeciye indirgenmiş, hemen hemen benim tanrının sakalı hakkındaki sefil gençlik hikâyem düzeyinde.

Kafka'nın isimlere yeteneği yok. Onları ödünç alması gerekiyor. Çok eski isimlerle oynaması gerekiyor. *Amerika*'da olduğu gibi, sıradan isimlere ihtiyaç duyduğunda "Delamarche" ismindeki gibi çok kötü yanlış hareketler yapıyor.

???? *saçma*

11. Max Brod (27.5.1884, Prag–20.12.1968, Tel Aviv) yazar, tiyatro ve müzik eleştirmeni, Frankz Kafka'nın dostu ve terekesinin yöneticisi.

12. Fischerle, Canetti'nin *Körleşme* romanındaki bir yan figürdür, kambur bir cüce, pezevenk, üçkâğıtçı, dolandırıcıdır; romanın başkişisi Peter Kien onunla Viyana'daki kasvetli bir meyhanede buluşur ve Fischerle tarafından soyulup soğana çevrilir. Fischerle'nin hayali satrançta dünya şampiyonu olmaktır.

"Çin Seddi Yapılırken" – harika, kanona almalı, (ona dahil olan "Reddediş"i de).

K Bazen onun yaşamamış olduğuna onun hiç var olmadığına, uydurulduğuna inanıyorum.

Lakin kim uydurabilirdi ki onu? Cümleleri de kâğıtlar gibi karıştırabilen, ama onları değiştiremeyen harika bir kumarbaz, bu yüzden saçmalık uyduramaz.

Bu eserin açıkça birbirinden ayrılabilen çok az unsurdan oluştuğu doğrudur elbette. Şimdiye kadar hiç kimse hep aynı şeyler hakkında bu kadar çok yazmadı. Hepsi çok sabit, ama belirsizlik içeriyor. Bir edebiyatçının belirsizliğine bu kadar saygı duyulabilmesi. Çünkü, ne kadar belirsiz olsa da, yine de her şeyi söylemesi gerekiyor, tekrar tekrar, hep aynı şeyi, yalnızca kartlar karışık, ama bu oyunun kuralını kim anlar, yoksa bu hep yeniden yeni kurallar uydurma denemesi midir?

Şurası açık: Bu oyun bir yere vardırmıyor, bu yüzden daha büyük bir doğruluğa sahip. Ne ki günümüzde, onun bu oyununu görmezden gelmiş olanların hepsi, açıkça bir yere vardırmazlarken, kokuşmuş ve son derece sıradan bir hırs içindeler, başarıya ve her türlü aptalca eşyaya ulaşıyorlar, beceriyle idare ettikleri otomobiller ve evler satın alıyorlar, ne kadar belirsiz yazsalar da, kesin konuşup kesin davranıyorlar, – belki de bunu icat etmiş olan *o*'na gelince, o eziyet edilmiş derisiyle yazmıştı, eti yoktu onun.

Zayıflık, beslenmede perhiz, açlık sanatçısı. O bununla oynayabilir ve kendisidir o. Küfeli Süvari olduğunda, gerçekten kömürü yok. Hüküm'ü kendi kendisine bildiriyor. Şato'ya bir daha hiç ulaşamayacak. Her bir insana hayranlık duyuyor, kendisi de bir insan olmak için kendine güvenemiyor, bu yüzden böcek oluyor ve köstebek oluyor. Sonunda tamamen ortadan kaybolunca kadar, kayboluyor babasının gözünden, babası ondan uzun yaşıyor, ama felaketten önce ölme şansını yakalıyor. Üç kız kardeşinin üçü de felakete kurban

gidiyor, sevmediği ikisi, sevdiği en küçükleri, Almanlar, bu yüzyılda en büyük edebiyatçıları olan her şeyi bilmiş olan onun için bir istisna yapmadılar, onun için önem taşıyan kadınlar arasında Yahudi olmayan yegâne kadın da bir kampta hayatını kaybetti.

Kafka daha ne kadar yaşayabilir, saçma bir soru.

Söylenecek her şeyi söyledi, aslında daha yayımlandıklarını gördüğü, mutlaka yok edildiklerini bilmek istemediği az sayıdaki parçada söyledi.

Dönüşüm'ü ve *Açlık Sanatçısı'nı*, tamamlanmış parçaları arasında en çok sevdiklerini yazmış olsaydı bana yeterdi.

Şimdi, Felice Mektuplarının ilk kışında yazdığı her şeyi okudum, muhtemelen bunlar hayatının en muazzam aylarıydı, Dünya Savaşı'nın çıktığı ve nişanı bozduğu iki yıl sonraki dönemi de bunlara saymak gerekir, *Dava*'nın ve *Ceza Kolonisi*'nin dönemini.

Böylece Felice'ye talip olması ve sonra ondan uzaklaşması, zihninin en önemli olaylarına eşlik ediyor, bu olaylar bunlardan ayrılamazlar, tamamen buna dahiller, orada içerilmişlerdir, bir ve aynı şeydirler.

Bunun ne kadar kendiliğinden anlaşılır olduğunu görmek, utanmadığım bir görevdir benim için. Bu görevi kendime verdim ve daha önce beni yıllarca tanımış olan başka bazı görevler kadar ciddiye alıyorum.

K Hayatın boyunca sağlıklıların, *oburların* arasında yer aldığını kabullenmelisin, yapabileceğin tek şey, büyük bir utanç duymaktır.

Bunun tam tersi olanların Kafka'nın, Walser'in önünde neden eğildiğini de biliyorsun, ve kaderin sana tüm bu suçlardan sonra muazzam bir aşkın mutluluğunu getirdiyse, bir an bile unutma, bu mutluluğu onlara vermen gerektiğini, tamamen onlara, neredeler onlar?

Prag gibi bir şehir, Kafka gibi bir şehir.

Onun söylemediği sözcüklerdir, onu oluşturan. Çünkü öyle söylenmemişlerdir ki, hiçbir zaman eksiklikleri hissedilmez, ve onları yeniden ekleyen her yorum bir tahribattır.

K Felice'de önemli olan, onun *var olmuş* olmasıdır. Uydurulmamış olması ve var olduğu haliyle, Kafka tarafından uydurulamayacak olmasıdır.

Öyle başka, öyle yabancı, öyle somdu ki, Kafka birkaç saatlik bir görüşmeden sonra, onun huzurunda olmaya, ona dokunmaya cesaret edebilmek için yüzlerce mektuba ve yedi aydan fazla zamana ihtiyaç duydu.

Kafka, uzaktan onun etrafında dolandığı sürece, onu tanrılaştırıyor ve ona eziyet ediyor. Kafka'nın bu dönemde onun önem verdiği tek şey, Felice'den onun hakkında bir şeyler içeren harfler koparmaktır. Kafka mektuplarını, ricalarını, endişelerini, küçük umutlarını ondan zorla mektuplar alabilmek için yığıyor Felice'nin üstüne.[13]

Felice'nin harfleri kendi harflerine, özellikle de gece çalışmasının harflerine dönüştüğü sürece, varolabiliyor Kafka. Bu onun metabolizması.* Nefis gıdaların hiç değeri yok. Kafka onlardan olabildiğince uzak duruyor. Edebiyat onun yaşamıdır ve bunu harfiyen anlamak gerekir. En sevdiği şey, otobiyografileri, günlükleri, mektupları okumak. En çok sevdiği de Felice'ye mektuplar yazmak ve ondan mektuplar almak.

K Şimdi, "mektupları" gerçekten tamamen okurken, onlarla *Rundschau*'daki ilk karşılaşmama göre daha çok etkileniyorum.

Mektupların *kusursuzluğu* muhteşem, Felice'nin mektuplarının tümü eksik olsa da, böyle yoğun başka bir mektuplaşma yoktur.

13. Bkz. s. 219, 293.

* Metabolizma, yaşam için gereken maddelerin beden içinde dönüşümü anlamındadır, Almancada metabolizma anlamına gelen *Stoffwechsel* sözcüğü bu anlamı açıkça veriyor, Almancadaki bu sözcüğün düz çevirisi de "madde değişimi"dir. (ç.n.)

19.2.1968

Kafka'nın seyahat günlükleri karşısında büyülendim, onları daha önce hiç okumamıştım.

Bu seyahatler olmasaydı, *Amerika* düşünülemezdi.

Hava'nın onun için önemi: hava deposu olarak Zürih gölü; Milano'da "Galleria"nın üstünde havanın özgürce akışı.

Brod'la yarış halinde görmek, normalde kendisine uygun olmayan bir *hız* kazandırıyor ona.

K Belirli bir *amaçla*, sonunda tekrar bir hedefe yönelik olarak okumak harika. Şimdi her kelimesini yeniden ve bazılarını da ilk kez okuduğum Kafka'ya borçluyum bunu! Özellikle sevdiğim bir edebiyatçıyı böyle eksiksiz incelemek suretiyle, kendimin de yeniden edebiyatçı olacağını tasavvur edebilirim.

Onun süreçlerinin benim içimde, kendi süreçlerime yol açmamaları düşünülemez.

Onun Felice'ye kapılması gibi, ona kapıldığımı hissediyorum. Bir gün onun hakkında tam bir kitap yazacağım çok kesin. Onunla bir mektuplaşma, dünyada en sevdiğim şey olurdu, Hera'yla daha da çok sevdiğim bir mektuplaşmamız olmasaydı.

Elime aldığım her kitap şimdi onu bir solukta okumaya kışkırtıyor beni, çünkü onun kitapları yüzünden başka türlü okuyamaz oldum.

Kurt gibi okuma dönemini bana yeniden getirdi o.

Onun severek okuduğu her şeyi, şimdi kendim okumak istiyorum. Veza'nın en sevdiği kitaplar için çok önceden girişmiştim böyle bir şeye. Flaubert'te buluşuyorlar, özellikle "Éducation sentimentale"de.

K Kafka'nın "*Kristal*"i olarak Felice.

K Kafka'nın Jungborn'daki günce kaydı şahane:

Artık Brod'la beraber değil ve birçok yeni insanla gizemli bir sosyallik içinde.

Brod'la beraber olduğunda ağır basan "kültürel" ilgiler (Weimar vs) insanlara yönelik çok daha sahici, meşru, kafa karıştırıcı ilgi karşısında geriliyor. "Çıplaklar" arasındaki hayat.

"Son kayıt 20 Temmuz tarihli. Üç hafta sonra, 13 Ağustos'ta Kafka Felice'yle buluşuyor."

K Hastalık hastalığı: Kendine isimler arayan ve bulan endişe.

Endişenin ufaklık parası. Böyle çoğalmaz ama daha uzun süre bağlı kalır. Sonra çağrıldığında gelmesi için çok küçük ritüeller geliştirir. Formüllere ve onların tekrarlanışına güvenir.

Kafka'da *gözden kaybolmakta olan*: daha isimleriyle ilişkide bile. Hep zayıflığının yönünde daha ileri gitmedir, ağırlığın azalmasıdır, daha sonra, hastalık açıklandığında, ağırlıkla ilişki dile gelir, şimdi *açıkça* konuşulur.

Brod, onun fiziksel başarımlarını, yüzmedeki gözü pekliğini, uzun yürüyüşlerini betimlerken, onu fiziksel olarak kahramanlaştırdığı ve bunu da son derece kişisel nedenlerle, kendi yetersizliği yüzünden yaptığı hissine kapılıyor insan.

Üçüncü arkadaş olarak kör Baum[14] da var aralarında. "Yüzme ilişkisi" söz konusu olduğu sürece, bütün bunlar, Kafka'nın ölümünden iki, üç yıl sonra çok iyi tanıdığım Viyana'nın Kuchelau'sundaki "Felonlar"ı[15] hatırlatıyor bana.

Bu genç Praglılar ile Viyanalı Yahudiler arasında çok fazla ortak yön var.

Kafka'yla ortak tanıdıklar:

14. Oskar Baum (1883-1941). Bohemyalı bir yazardı, daha çocukken görmez olmuştu ve 1904 yılında Max Brod aracılığıyla Kafka'yla tanıştı.

15. Edebiyat meraklısı bir grup Viyanalı genç. 1920'lerin ortasında Canetti de bir süreliğine katılmıştı aralarına, Tuna kıyısındaki Kuchelau'da yüzmek ve tartışmak için düzenli olarak buluşuyorlardı; bu grup adını, üyelerinden birinin, Felix ("Felo") Kohn'un adından almıştı. Bkz. *Fackel im Ohr* (VIII, 77.) [Bkz. *Kulaktaki Meşale*, Çev. Şemsa Yeğin, Sel Yayıncılık, 2019, s. 80, 82, 83 (ç.n.)].

Daha bir de, Viyana'daki, bu yanını bilmediğim Otto Stoessl[16] vardı, ve Kafka hakkında söyleyecek doğru bir sözü bulunmayan ressam Feigl.[17]

20.2.1968

Mektuplar Nedir?

Kafka'nın asıl işlevi, başkalarının seyreltilmiş ve birbirinden ayrı olarak yaşadığı, onlara sık sık rastladığı ama dağınıklıkları nedeniyle sisin içindeymiş gibi kalan çok büyük, çok asli önem taşıyan fenomenleri, bu sisin dışına çıkarmak, yoğunlaştırmak ve olağanüstü, en sancılı, en tehlikeli bir netlikte sunmak olarak tanımlanabilir.

Kim mektup yazmamış ve almamıştır ki? Kim bir mektup beklememiştir? Hangisi nafile bir beklentiye, binlerce olası tahmine ve endişeye yol açmamıştır? Çünkü mektubu beklenen öbür tarafta, neler olup bittiği bilinemez, her şey mümkündür. Olasılıklar sırayla teker teker düşünülür ve hangisinden yana karar verileceği nereden bilinecektir? Bekleme süresi arttıkça, belirsizlik de artar.

Aşk söz konusuysa, mektuplar aşkın asıl gıdasıdır, uzun bir ayrılık söz konusuysa, gerçekliğin saldırısı iki tarafta da mektuplarda savuşturulur. Bir insan terk edilmiştir, etki altına alınabilir, kaprislidir, kibirlidir, kararsızdır, haz düşkünüdür, meraklıdır, haydutçadır ama aynı zamanda av olmaktan da hoşlanır. Sevenin harflerindedir, onu durdurmak. Ona verilirler, ilham edilirler, sanki bir omurga yudum yudum içilebilirmiş gibi. Yemin etmek önemlidir, her şey değildir. Kendi kuşkularını dengelemek için kuşkular uyandırmak da kaçınılmazdır. *Bezdirmek* gereklidir, daha bağla-

16. Kafka, Avusturyalı yazar ve edebiyat eleştirmeni Otto Stoessl (1875-1936) ile 1912'den itibaren mektuplaşıyordu. Canetti onu Karl Kraus'un çevresinden tanıyordu.

17. Friedrich Bedřich Feigl (1884-1965) Frank Kafka'yla aynı okula, Prag'daki Altstädter Gymnasium'a gitmişti. Kafka'nın yaşarken çizilmiş tek portresi onun elinden çıkmadır, 1918 tarihli bir çini mürekkep resimdir bu. Elias Canetti gibi, Feigl da Londra'daki sürgünler çevresine takılıyordu.

yıcısı yoktur. Bir karşı harekete yol açmak için devam etmek önemlidir. Merhamet uyandırmak için dilenmek zorunda kalınabilir, kimi insanlar, yalnızca kadınlar değil, onun annesiymişler gibi, çaresizliğe meyillidirler. Korku uyandırmak gerekir. Birinin diğerine duyduğu sorumluluğu artırmak için. Diğerinin zihnini doldurmak için, kendini ayrıntılı anlatmak gerekir. Can sıkıcı olmamak için kendini bilmecelerle ifade etmek gerekir, ama tamamen umutsuz da olmaz, hele güven duymadan hiç olmaz.

Kafka'nın son eseri, başka türlü anamayız onu, Felice'ye yazdığı mektuplardır. Günceleri gibi bir eserdir, ama *Dava* gibidir de. Belki bundan daha fazla eserdir, çünkü bütünlüğü ve bir yönü vardır. Hatta, Kafka'nın az sayıda eseri için söylenebileceği gibi, *tamamlanmıştır.*

One can only face life or exclude it. Facing it is painful, excluding it is dead. There is no other choice.*

İlk büyük dönemi, *Hüküm*'ün, *Dönüşüm*'ün, *Amerika*'nın ilk altı bölümünün dönemi başladığında, Felice'ye mektupları henüz yazmaya başlamıştı. Yaklaşık üç ay boyunca ona yazdığı mektuplar bu çalışmaya eşlik ediyor ve insan, zihninin bu iki faaliyetinin birbirleri için vazgeçilmez oldukları izlenimine kapılıyor. Eserlerinde cennetsi bir unsur, *Amerika*'da Rossmann'ın etrafındaki, ve cehennemsi bir unsur, *Dönüşüm*'ünki, birbirlerini çözüyor. Bu tarafta, dışlanmış olan hâlâ ailesinin içindedir, öbür tarafta ailesinin ta Amerika'ya kadar sürgün ettiği suçludur –her biri suçsuzdur, ama farklı ölçülerde, öyle ki biri suçsuzluğuyla suçululuğunu aşar, diğeriyse, gitgide daha çok suçlu olur, ta ki suçu yüzünden açlıktan ölene kadar. Ne var ki, aynı zamanda hâlâ ailesinin ortasında yaşayan, ailesinin dışında dayanabileceği bir yakına ihtiyaç duyar ve bu yakının, kendisi de aile olmaması için, uzakta kalması gereklidir.

* İnsan ya yaşama göğüs gerebilir, ya da onu dışlayabilir. Göğüs germek acı verir, onu dışlamaksa ölümdür. Başka bir seçenek yoktur. (ç.n.)

Böylece görülmemiş bir yoğunlukta, bir kez gördüğü ve ona hemen ardından yola çıkma mutluluğunu hazırlamış olan bu genç kızın kendisini dinlemesine talip olur, (*yarıda kaldı*)

21.1.1968

Çarşamba

Mektuplar sorulardır: Yalnızca Kafka'nın mektuplarında sorduğu soruların birkaçını saymak yeter.

K Bu kadar çok zaman bildirimi içeren aşk mektubu bulmak zordur. Hemen hemen her biri, çoktan aşılmış ya da aşılmaması gereken bir zaman bildirimiyle sona eriyor.

Kafka örneğinde zamanın böyle net bir biçimde bölümlere ayrılmasının pratik nedenleri çok açıktır. Mesleğinin yanı sıra, yazmaya zaman bulacaksa, zamanı çok idareli kullanması gerekir. Ama tek neden bu değildir. Saat, sevgilisine karşı bir siperdir de. Ona yazması gerekiyor, çünkü ondan mektup almak istiyor. Kendisinden zayıf bir enerjiyle çıkanı, ondan on katı güçle geri alıyor. Ne ki, kendisini ona yazdığı mektuplardan *koparabilmesi* de gerekir, bu da ona çok zor geliyor. Yine de bunu başarabilmek için, saate tutunuyor. Ona yazdığı mektuplardan da, tekrar tekrar okuduğu onun mektuplarından da, asıl yazma işi için uzaklaştırıyor kendini.

Bu sırada, yazmasının bu iki biçimi, *Felice'ye Mektuplar*'ınkiyle edebiyat olarak düşünülmüş olanınki arasında çok güçlü bir bağıntı var ve bir biçim diğerinden güç alıyor. Bu sırada Kafka kendisi için tamamen radikal olan ve sonraki yıllarda da tekrar tekrar geri döndüğü bir olaya bağlı kalıyor. Bu 22 Eylül'ü 23 Eylül 1912'ye bağlayan geceydi, on saat süren *bir* oturuşta *Hüküm*'ü yazmıştı. *Hüküm*'e daima bağlı kaldı, onu asla reddetmedi. Bir edebiyatçı olarak benlik duygusu o gece doğdu. Daha sonra, kendi deyişiyle, bir daha asla iyileşemeyen yara açıldı.[18] Bu anlatıyı Felice'ye ithaf

18. Bkz. s. 92-93.

ediyor, bu "onun" anlatısıdır, ve bunun haklı bir nedeni de vardır, çünkü bu anlatı, Kafka'nın Felice'ye ilk mektubunu iki gece önce yazmasından sonra oluşmuştur.

Kafka'nın yazışının, tüm çağdaşlarınınkinden farklı olmasına artık şaşırmamak gerekir, bu yazış farklı bir zorunluluktan kaynaklanıyor, başka bir tutkunluğa itaat ediyor, bu yazış asla zorla elde edilmedi, Kafka için, hâlâ tasavvur edilemez kalan bir bedeli vardı, çünkü bu bedeli ödeyebileceği bir şey yoktu. Tüm insanların en zayıfı olarak, yolsuzluğa kapalı kaldı, daha önce ya da daha sonra ölseydi de hep aynı kalırdı, diğerlerinin adımlarla yürümesi gibi, o kuşkularda yürüdü, bu en hürmetli mizaç, kuşkuya sadık kaldı.

Artık şaşırmamak gerekir, çünkü bu mektuplarda, bir yıl boyunca onun sürdüremediği yaşamı günbegün ve sözcüğü utandıracak bir doğrulukta buluyoruz, çünkü ondan başka hiç kimse bu kadar ciddiye almadı yaşamı ve bu mektuplardan sonra, gelecekteki belgelere bir daha başvurulacağı kuşku götürür.

Aşkta yalnız kalmaya nail oldu, 13 Ağustos 1912'den 23 Mart 1913'e kadar, yedi ay on gün, F.'yi görmedi. Aynı dönemdeki mektuplarının sayısıyla kıyaslandığında, muazzam bir başarımdır bu.

"Bu mektupları Kafka'nın inzivasının artistik alanına yerleştirmek gerekir."

Kafka'nın eserlerinin bir yorumu asla mümkün olmayacaktır. Onların değeri, her yorumun onları soluksuz bırakmasından kaynaklanır. En önce de kısa mesel tarzı parçalarını yorumlamak denenebilir, ama bunlar da onun en değersiz işleridir.

Hayatın böyle hürmetkâr bir düşmanı, daha önce hiç varolmamıştır.

Kafka'nın dinsel yorumları onu bozuyor. Aynı şey doğabilimsel yorumlarla da pekâlâ denenebilir ve bunlar da onu bir o kadar bozar.

Asla çocuksu değil ve çocukları olsun da istemiyor.

Etrafındaki rahat aile insanları nasıl da kaba görünür ona, tahtakuruları ve domuzlar gibi.

23.2.1968

Dün gece, çalışmaya oturmadan önce, Hera'yı aradım. Saat 11'di, şimdi saatlerimiz aynı. Telefonu açtı, sesi yumuşak ve sevecendi. Biraz önce, bana bir mektup göndermek için dışarıya çıkmıştı. Eve dönerken "Krokodil" çalışmak istememişti ve harekete geçmesi on dakikayı bulmuştu. Kullanılmış satın aldığı bu küçük arabayla yaşadığı ilk tatsız deneyimdi; araba benim hediyem olduğu için, sorun çıkarması beni utandırdı. Hera aynı akşam 4 ya da 5 kez beni aramayı denemiş önceki akşam da, bir çarşamba günü. Uzun süre dışarıdaydım ve Hampstead'in çeşitli lokallerinde yazmış ve okumuştum. Bana ulaşamamış olması, bedensel bir acı verdi bana. Buna rağmen, hemen 1 Mart'ta gelebileceğinden emin olmadığımı söyledim ona. Bir defa, bir sonraki buluşmamız için iki tarih belirlemiştik. Kafka'nın mektupları hakkındaki makaleyi bitirirsem, ayın 1'inde gelecek ve onun için ilk kez, yazdıklarımdan büyükçe bir parçayı makineye dikte edeceğim. Eğer bitirmezsem, ancak 14 gün sonra gelecek, ayın 15'inde dört günlüğüne. Ayın 12'sindeki doğum günü için, annesi onda olacak, böylece, yalnız olmadığı bu dört gün sayılmazsa, yalnızca 11 günlük bir gecikme olacak. Bu çok uzun ve buna kendim nasıl dayanacağım, hiç bilmiyorum.

Fakat bundan büyük bir iş çıkardık, sonunda yeniden severek bir çalışmaya başladım, bir hedefim var ve bu yüzden birçok şey dayanacak güce sahip olmama bağlı. Olağanüstü buna bağlı. Onu tarifsiz seviyorum, bu kadar çok sevilebileceğini hiç bilmezdim, bundan utanmadan böyle sevilebileceğini hiç bilemezdim. Ne ki, son yıllarda hayatımızı tamamen bu buluşmalara vakfettiğim doğrudur, bu yüzden

de sanırım hiç doğru düzgün yazmaya başlayamadım. Notlar aldım ve günceler tuttum, ama işte hepsi de bu kadardı.

Birlikte yaşayacaksak, Hera'nın restorasyon yapmasına gerek kalmadan geçimini sağlamasına yetecek kadar para kazanmalıyım. Onlardan utanmama gerek kalmayacak geçerli eserler de yazmalıyım yeniden. Tüm dünyaya bir roman ilan ettim, ama henüz ortada ondan eser yok. Şeyleri, sanki çoktan varlarmış gibi çok önceden duyurmak benim tarzım. Onları sonra yapacağımı biliyorum. *Kitle ve İktidar*'da da böyle davrandım ve bu on yıllar sürdü. Oysa hiç kimse bana inanmadı, en iyi dostlarım bile benden vazgeçti. Ama sonra, *Veza sayesinde*, kitap nihayet ortaya çıktı ve şimdi yavaş yavaş başkaları da fark ediyor ki, birdenbire sahip olduğum şöhreti, bu eser için hak ediyorum –ama yalnızca bu eser için. Yaza*bildiğimi* de görüyorum, son yıllarda yazdığım çok az şey, Kraus denemesi vb, hiç de fena değil. Dolayısıyla önemli olan, bir şeye başlamam ve tutarlı bir biçimde devam etmem. Yine de bir tiyatro oyunu, hatta bir roman yazabilir miyim, bunu zaman gösterecek. Açıkçası, son on yıllarda, bu türden hiçbir şeyi, bunu öğrenmeme yetecek kadar uzun süre devam ettiremedim.

Her şey ve özellikle Hera'yla birlikte yaşamak, kendimi çalışmaya zorlamama ve onu, doğal olarak olduğu gibi, hayatımdaki en önemli şey olarak görmeme bağlı. Defalarca, Hera'nın gelişine sevindiğim için, Hera yanımda olduğu için, tüm enerjimi ona ayırdığım için, başladığım bir işi yarıda bıraktım, bazen bir seyahatten sonra bütün bir hafta boyunca yeniden çalışmaya başlayabilecek halde olmuyordum. Basit gerçek budur ve kendimi bu konuda kandıramam. Soru, Hera'nın uzun süre bensiz olmaya katlanıp katlanamadığıdır. Son dönemde daha sık görüşmeye alıştık, son altı ayda nadiren birbirimizden üç ya da üç buçuk haftadan fazla uzak kaldık. Onda ilahi, belki de yalnızca Hint tanrılarına özgü bir aşk yeteneği, bir tensellik var. Benim de farklı olmadığım

ortaya çıktı, doğanın bu kadar önemli bir parçasını ancak şimdi, altmışımda keşfettim. Ama henüz bununla başa çıkmak için bir şey yapmadım. Büyük bir sevinçle, bu keşfe tamamen teslim oldum ve birkaç yıl boyunca sanki yalnızca Hera'ya olan aşkım için yaşıyormuş gibiydim. Kısa sürede bu aşktan vazgeçmeden –çünkü vazgeçemem– öteki doğama dönüş yolunu bulamazsam, ikisini birleştirmeyi ve kâğıt üstünde de tekrar bir edebiyatçı olmayı –Hera'yla birlikte yaşamımda sürekli öyleyim– öğrenmezsem, bunu başaramazsam çok geçmeden kendimi yeniden hor göreceğim ve kendini tamamen benim elime vermiş olan ve ona daha iyi bir hayat hazırlamam gereken Hera'yı da hayal kırıklığına uğratacağım. Veza'nın yaşadığı ve benim ancak onun için çok geç olduğunda değiştirebildiğim mutsuz hayat, tehditkâr bir biçimde duruyor gözlerimin önünde. *Hera'nın umudunu boşa çıkaramam.* O harika bir varlık, o bunu hak etmiyor, beden yana hak etmiyor, genel olarak hak etmiyor, belki bunun için yeterince uzun yaşarım. Belki onun onuruna da, hiç kimsenin utanmasına gerek kalmayacak bir eser bırakabilirim.

Her türlü onur duygusu, benimkiler dahil, aslında gülünçtür. Ama, onlar olmadan ben ne olurdum? Bir kaos ve feryat yığını.

Kafka'yla haftalar süren bu meşguliyetim sırasında, daha önceki en kendime özgü yanımı yeniden buldum: Kendimi yazmaya kaptırmanın muazzam ciddiyetini.

Genç çiftlere bakarkenki suç duygusu: Kimi Hera'dan mahrum bıraktım?

1942 başında, savaşın ümitsizliğinin ortasında beni fragmanlar halinde olanı, tekil cümleyi, yalıtılmış notu yazmam için etkilemiş, buna yöneltmiş olanlar Sokrates öncesi düşünürlerdi ve Pascal'dı. O zamandan beri artık uzun süredir yazmadım, *Kitle ve İktidar*'da bile, gerçek anlamıyla değil, orada bile her defasında yirmi ya da otuz sayfadan ötesine geçmedim.

Oysa *uzun soluk*'un benim asıl yeteneğim, anlamım, edebiyatçı olarak kuvvetim olduğuna derinden inanıyorum. Konuşmadan dolayı biliyorum bunu, yazılı olana giden yolu henüz hiç bulamadığım, kendi anlatım tarzından ötürü biliyorum.

Şimdi bunun gerçekleşebileceğini söylüyorum. Bunun için yeterince yaşlıyım, bunun çaylak bir soluk olması gerekmiyor, onu gerçekleştirmek için yalnızca *anımsamam* yeterli.

Kafka bulaşması: Ayağa kalktıktan sonra ilk kez dün ve bugün öğleden sonra, Hera'ya mektuplar yazdım. Dün gece, çalışmadan sonra yeniden ona yazma isteği duydum. Bu isteği bastırdım ve okumaya devam ettim.

Hera'ya mektup yazıp gönderdikten sonra caddede *rahatlama*. Ondan ilk kez çıkıp yürüdüğüm aynı caddede, Haverstock Hill'de, adeta havada uçar gibi yürüdüm, ama bu defa yukarı doğru değil, aşağı yöne doğru. 2 Kasım 1962'deydi, Veza'ya geri gelmiştim, hâlâ benim yanımda, hayattaydı.

Şimdi artık seve seve gittiğim bir tek insan var, bu insan Hera.

Mektupların Kafka için ne olduklarını hatırlayacak olursam, Hera'nın mektuplarının benim için ne önem taşıdıkları üzerinde düşünmeye hakkım var mı?

Belki de uzun soluklu bir aşkın, ilk önce yalnızca mektuplarla oluşturulmaları gerekir. Belki de başka türlü olmaz.

Nişanlılık evresinin başka ne anlamı vardı? Bu arada hiç de *ilk* evre değil. Yine de Kafka örneği tehlikeli bir biçimde aşırıdır, mümkün olanın sınırında ve muhtemelen bu sınırın ötesindedir.

Çünkü o, F.'yi *bir kez* gördükten sonra, tam yedi ay on gün süren mektuplar evresi başladı.

Ben Hera'yı asıl mektup dönemi başlamadan önce, üç ya da dört kez gördüm ve birbirimizi zaten daha önceden tanıyorduk. 21 Temmuz'da yanımdan ayrıldı, 1 Aralık'ta yeniden

Hampstead'deydi. Yine de dört ay ve on gün geçmişti. Bu dönemde eski hayatını sürdürmekte fazla bir mahrumiyet yaşamadı, aslında hiç yaşamadı. Ama bana en harika mektupları yazdı, ilk açık aşk mektubu ondan geldi. Aralıkta yeniden buluşmamızı sağlayan da oydu, bu tamamen *onun* inisiyatifiydi. Yoksa 9 Mart 1963'e, benim Zürih'e gelişime kadar sürecekti ve bu da yedi ay yirmi gün olurdu.

Hera ile aramızdaki ilk önemli dönemin, Kafka ile F. arasındakinden tam elli yıl sonra geçmesi dikkat çekici.

Yaz 1912 – Mart 1913
Yaz 1962 – Mart 1963

K *Mektuplara tutunmak*

Kalıcı bir duruma inanmak için, her şeyi bilmek gerekir. Her şeyi somutlaştıran sorular. Her şeyi tam olarak gözünde canlandırabilmek istiyor insan, özellikle de ötekilerin yerini bilmediğinde.

Birçok erkeğin, amirlerin ve iş arkadaşlarının bulunduğu ofiste, F.'nin 7.45'e kadar ve öğle tatili yapmadan bütün gününü geçirdiği yerde tehlikeler bulunduğundan, Kafka'nın onları uzaklaştırmak için hepsini çok iyi bilmesi gerekiyor.

Evdeki oda, kendi odası kadar önemli. Genç kız sık sık oradan, anlaşıldığına göre, hatta yatakta yazıyor.

Genç kızın ailesi de yavaş yavaş önem kazanıyor, çünkü adamın mektuplarını kontrol ediyorlar ve çok geçmeden düşmanca ya da gitgide daha endişeli ortaya çıkıyorlar. Anne: "Bu senin yıkımındır."

Yerlerin, mekânın ve sakinlerinin bu uzaklaştırılmasına, zamanın uzaklaştırılması da ekleniyor. Bilinmeyen bir süre olmamalı. Mektuplar başlangıçta günde iki kere, sonra en azından her gün yazılıyor.

Posta güvenilmezliğini koruyor ve bu yüzden ondan çok söz ediliyor. Çünkü artık onsuz yaşayamayacağı düzenli enerji akışı, sorarak öğrendiği yerlerden, istediği zamanda geliyor.

Genç kızın harfleri onda iki türlü dönüşüyor: Genç kıza yazdığı mektuplara ve kendi asıl yazısına. Her zaman özlediği yoğunluk ve düzenliliğe, ona yazdığı ilk mektupla başladı. F.'ye yazdıktan sonraki bir hafta içinde *Hüküm* ve *Ateşçi* ortaya çıkıyor, her zaman içinde taşıdığı suçun iki kutbu. Bu suçun ilk ve çelişkili şekillenişi olarak bu iki parçayı daima önemli buldu ve sevdi.

(Bu yüzden, Kafka'nın eserlerinin, yaşadığı sürece yayımlanan her şeyi içermesi gereken ilk cildinde, *Ateşçi*'nin de basılmamış olmasını bir hata olarak görüyorum. Yok edilmesini istemediği eserlerinden oluşan bir cilt olmalıydı. İsteği yerine getirilmediği için, ona bu cildi borçluyuz. İsteğinin yerine getirilmemesi doğrudur, kim şükran duymaz ki bunun için, ama onun hâlâ tahammül ettiği parçaları içeren bir cilt de olmalıydı. Onları basılı gördüğü ve başkaları üzerindeki etkilerini yaşadığı için onlara tahammül edebilecek olması mümkündür. Ne var ki, son arzusunun bu gerekçelerini araştırmak kimsenin işi değildir, ya da herkesin işidir.)

K Metafizikle içlidışlı olmuş insanlar, asıl meselenin, ondan mezafizik için çalınanları bu gerçek somut yaşama geri vermek olduğunu asla kavrayamayacaklardır.

Çünkü söz konusu olan, tanrılara ve temsilcilerine kadar uzaklaşmış bulunan hürmeti ve kutsallığı, onlara çok daha acil ihtiyacı olanlara, insanlara yeniden geri vermektir.

İnsanın korkudan ötürü yoksullaşması telafi edilebilir. Kimilerinin düşündüğü gibi, tanrılar gibi utanmasız olmamız değil, tanrıları yücelttiğimiz saygıyı ve hürmeti birbirimize layık görmemizdir önemli olan.

Tanrılar gibi olmamalıyız, çünkü onlar korkunçtur, aksine birbirimize, bu davranış sayesinde daha iyi bir tanrılar soyuna dönüşebilirmişiz gibi davranmalıyız.

Kafka'da saplantılardan söz edilebilecek kadar şaşırtıcı bir etki uyandıran, hatta başka türlü sözü edilemeyen, yerlerin

ve zamanın kutsallaştırılması gerçekte insanın kutsallaştırılmasından başka bir şey değildir. Her yer, her an, her özellik, ciddi ve önemlidir. Bir insafsızlık olan tecavüzden, mümkün olduğunca uzaklaşarak kaçmak gerekir. Kişi, başkalarını sevgisizlik ve cinayetle yüklendikleri suçtan kurtarmak için çok küçüktür ya da bir böceğe dönüşür. İğrenç âdetleriyle birinin yakasını bırakmayanların karşısında aç kalınır.[19]

Kafka'nın tüm bu tuhaf âdetleri, yemedikleri, içmedikleri, ısıtmadıkları, almadığı ilaçlar, tüm bunlar eskileri artık geçerli olmayan canlı bir yasaklar sisteminden başka nedir ki.

Bunlar, belki de en tuhafı budur, yazmaya tercüme edilir, onun yazısında neler *yok* ki. Başkaları şöyle der: Ben bu yazarı seviyorum, şu yazarı sevmiyorum. O diyor ki: O yazar bana yasak. Sadece sağlığa hizmet eden ve bu yüzden çok bencil izlenimi veren talimatların ardında, bu yasakların ahlaki içeriğini açığa çıkaran gözlemci, rahatsızlık duyar. Kafka bunun çok iyi farkındadır. Temmuz 1912'de Harz'daki Jungborn Doğal Tedavi Merkezi'nde yazdığı güncede, meselenin bu veçhesi, ironisi ve anlamsızlığı, olağanüstü bir ciddiyet ve komiklikle görünüyor.

Bireyin gösterdiği çaba, dar görüşlü tarikat kurucusunun ve önderinin vaazinden daha az komik değildir. Fakat bu durum, Kafka'nın, sıradan aile reçetelerinin dışına çıkan bir şey için çaba gösterenlerin atmosferinde kendini iyi hissettiğini değiştirmez. Kafka, hepsini inanılmaz çeşitlilikleri içinde görür, köylülerden doğal tedavi uygulayıcılarından, çıplaklara, kalın giyinenlere, dansçılara, yağmur duasına çıkanlara, dünyayı gezmişlerden, Kutsal Kitap'taki yerleri ziyaret etmişlere kadar; ve her biri, kelimenin tam anlamıyla her biri onun karşısında haklı ve haksızdır. O dönemin edebiyatının bildik tözünün böylelikle onun için nasıl genişlediğini görmek kolaydır. Edebiyatçıların boş olanlarından

19. Bkz. s. 295.

nefret ediyor, ama tatlı ve yumuşak olanlarından da. Kararlı ve sıcak olanları abartıyor. Net ve sert olanları tanrılaştırıyor.

Böylece Strindberg'i, daha onu çok az tanıyorken bile kabul ediyor ve ona hayranlık duyuyor. Wedekind'e ilgi duyuyor, Karl Kraus'u kabul ediyor, Robert Walser'i seviyor, hatta ondan etkileniyor. Lasker-Schüler'den iğreniyor, tatlılığını boşluk kabul ediyor, Schnitzler'den nefret ediyor, erken dönemindeki sert Schnitzler ile daha sonraki çok daha yumuşak Schnitzler'i çok iyi ayırsa da. Yalnızca Werfel'e aşırı değer biçmesi, gerçekten de utandırıcı. Werfel'in asıl kaynağını, o zamanın şiirindeki en iyi ve en şaşırtıcı unsuru, Walt Whitmann'ı tanımamış olması da mümkün. Onu seviyor, Doğu'nun ateşli Yahudilerini sevdiği gibi, baştan aşağıya sahte olanı görmüyor, ama yalnızca bu tek örnekte, görmüyor.

(Gerçi, Max Brod'un ortaya koyduğu, Kafka'nın bir kitap listesinde Whitmann'ın iki cildi yer alıyor. Kafka'nın günümüze kalmış hiçbir ifadesinde, Whitmann'ın adı geçmiyor.)

24 Şubat 1968

Cumartesi

23'ü 24'e bağlayan gece *benim* yaram açıldı.[20]

Şimdi yapmam gereken tek şey, onu açık tutmaktır.

20. Canetti, burada Kafka'nın "Akciğer yarasının", 9 Ağustos 1917'yi 10 Ağustos'a bağlayan gecede açılmasına –tüberkülozunun başlamasına– göndermede bulunuyor. Kafka, Felice'ye 7 Eylül 1917 tarihli mektubunda şöyle yazıyor: "Fakat suskunluğumun sebebi: Sana yazdığım son mektuptan iki gün sonra, yani tam dört hafta önce geceleyin, saat 5 civarında, ciğerlerimden kan geldi. Gırtlağımdan boşalırcasına bir şiddette, 10 dakika ya da daha fazla sürdü, hiç bitmeyecek sandım" [Türkçesinde s. 698, (ç.n.)]. 15 Eylül 1917 tarihli bir günce kaydında da bu konuda şöyle diyor: "Böyle bir olanak varsa, senin, bir başlangıç yapma olanağın var. Onu harcama. Senden dışarı taşan pislikten kaçınamayacaksın, içeri girmek istersen. Ama onun içinde debelenme. Akciğer yarası yalnızca bir simgeyse, senin öne sürdüğün gibi, iltihaplanmasının ve onun gerekçesinin adı Felice olan yaranın simgesiyse, bu böyleyse, hekimlerin tavsiyeleri de (ışık, hava, güneş, dinlenme) simgedir. Bu simgeyi tut" (Ayrıca bkz. s. 365).

Bu "mektuplar" öyle bulaştılar ki, bizim için tamamen anlamsız olacağı halde, kendim Hera'ya yazmak istiyorum onları.

K.'nın geriye itilmesine izin verme, kesinlikle. Tavır al, özellikle dayanılmaz olduğu için, tavır al.

Geceleyin, onun hakkındaki öfke sarstı beni: Onun kendinden nefreti, hakikatinin ölçüsü.

Ondan kurtulmak zor, ama bir süreliğine onun başka türlü yazmak zorunda kaldığı Grete Bloch'a nasıl seviniyor insan, başka türlü birisi o kadın.

25.2.1968

Pazar

Mektupların dün gece okuduğum bölümü, ona karşı ilk önce öfke, sonra da tiksinti uyandırdı bende. Ancak, onun çok az bildiği iyi bir uykudan sonra, mektuplardaki, kendini dışarıdan bir gözle anlattığı güçlü pasajlara doğru çekildiğimi hissettim. Elbette onun eşsizliği ve büyüklüğü burada.

Zor katlandığım şey, onun bir takipçi olduğu ve F.'ye bir av malzemesi yaptığı anlardır. Aslında F. onun için avdan başka bir şeydir, daha çok ehlileştirilmiş bir hayvan gibidir. Kafka onu belirli bir uzaklıkta kendi yakınına asla gelemeyeceği belirli bir yerde tutmak ve orada düzenli mektuplara alıştırmak istiyor. Çünkü ona ne kadar ihtiyaç duyduğu yakınmasını yalnızca bu mektuplara verilen yanıtlarla, yani bu yakınmanın böylelikle artık yalnızca kendisinin içinde olup bitmekten çıkıp kalıcılık kazanmasıyla genişletebilir. Mümkün olmayana ulaşmak istiyor, yani bu mektup hayvanının sağlıklı kalmasını, onun yakınmalarını ciddiyetle ve ayrıntılı olarak ele almasını, ama onlara *göğüs germesini* istiyor. Genç kızın hasta olması onun işine yaramaz, o kendisini hasta hissediyor ve yakınmak için hasta kalması gerekiyor.

Hastalık hastalığı sırf bu yüzden bile kalıcı bir durum, çünkü onun için en önemli şey bu hastalık hastalığının için-

de gerçekleşiyor. Bu hastalık hastalığı onun yazmasının temel koşulu, hastalık duygusu, yazmaktan başka yere açılamaz.

Onun ihtiyaç duyduğu, bir tür *huzursuzluk* dengesi. Birçok şeyi yanına alıyor bunun için: zayıflığını, uykusuzluğunu, beslenmeden giderek daha uzak duruşunu. Kendine koyduğu bu türden kurallar, yaşamının yegâne kesin ve dokunulmaz yanı.

Doğal tedaviyle ve sağlık için sürekli çaba göstermesiyle gurur duyuyor: Onu içinde yaşadığı ailesinin dışına çıkarıyorlar ve ona her zaman istediği bir yalnızlık görüntüsünden daha fazlasını veriyorlar.

Aile işleri onun için düzensizlik ve pisliktir, bir mektupta dışarıda, kırsal alandaki ailesinin yaz boyunca kaldığı bir odayı tiksintiyle betimliyor, küçük çocuklar onu rahatsız ediyor, babasının bir torunla ilgilenmesi onu ümitsizliğe düşürüyor. Her şeyde kural, düzen, mesafe istiyor ve aile yaşamının en yoğun, en boğucu, en dar yanı çocuklarla geçiyor, çocuklar da, kendisinin her zaman ve hâlâ olduğu gibi, *korunmasızlar*.

Odasına ziyaretler yapılmasına katlanamıyor, bu ziyaretler kesinlikle yalnızca simgesel olmayan bir anlamda, onun bedenine nüfuz etmektir. Yalnızlığı içinde kendini ne kadar sefil hissetse de, etrafında bir mesafeye ve bu mesafenin net sınırına ihtiyacı var. (Bunlar onun için daima bir hayat arkadaşı rüyasından daha önemli kalıyor.)

Bu mektuplarda onun hakkında acımasızca ve net bilgi veren sayısız pasaj var. Bunların içindeyse, insanlara karşı yalnızca korku ya da kayıtsızlık hissettiğini söylediği cümleyi en korkuncu olsa da en önemlisi olarak görüyorum.

Eserinin eşsizliği edebiyatı gevezece ve kaotik bir biçimde dolduran duyguların çoğunun onda *bulunmamasıyla* açıklanabilir. Biraz cesaretle düşünülürse, dünyamız korkunun ve kayıtsızlığın hüküm sürdüğü bir dünya oldu. Kendisini acımasızca dile getirdiği için, bu dünyanın ilk önce

görüntüsünü verdi: Bu görüntünün çarpıtılmamışlığı, tekinsizdir, hakikiliği gitgide daha fazla isabetlidir.[21]

Ne ki, bedeniyle olan ilişkisinin gizemi hep sıkıştırıyor beni. Burada bir şeyin hâlâ eksik olduğunu biliyorum ve onu bulmalıyım. Muhtemelen bunu en iyi onun öykülerinden yakalamak mümkündür.

Açlık yoluyla bedensel olarak ortadan kaybolmanın merkezi önemi çok açık: *Dönüşüm*, *Açlık Sanatçısı*. Bu her şey değil. Çünkü onun *yürümesinin* hafifliği de var, merdivenden aşağıya sıçrayışlar, sonunda giderek daha hafif oluşu, *uçuncaya* kadar: Havada süzülmesi, Küfeli Süvari.

Kafka'yla bu meşguliyetin *beni* içine soktuğu telaşı nasıl değerlendirmeliyim?

Bu mektuplarda onu öğrenmek gibi bir insanı bu kadar ayrıntılarıyla öğrenmek, her halükârda çok fazla.

Gerçekte hiç kimseyi bu kadar etraflıca tanımayız, kendimizi bile, çünkü kendimizi tanıma süreci, acı, gözlem ve idrak yıllarının yoğunlaşmış olarak kendilerini sundukları bu mektuplaşmalardaki gibi birikmez.

Çok zor bir okuma bu, çünkü bu okumanın davetine uymak, incelemenin aynısını yapmaya ve sonuçlarını kendi üzerinde uygulamaya boyun eğmek kolay değildir. Var olmuş, bir kişide toplanmış yaşam buna diretir. Karşı konulmak *istemez*. Kendini korumak *ister*.

Gitgide daha az beden, içine artık hiçbir şey girmeyene kadar, onu artık hiçbir şey tehdit etmeyene kadar.

Onun hakkında söylenecek özgün bir şey yok, her şeyi kendisi söyledi. Tek çaba, yanlış bir şeyi ona eklememek.

Her anlamda yerine getirme, sözünü yerine getirmeye kadar.

Mektuplaşma *Hüküm* ve *Ateşçi* ile başlıyor. Daha mutlu, ne var ki çoğu kez daha tehlikeye açık erken dönemin tamamlanmış bir ürünü *Dönüşüm*'dür. Felice'yle ilişki *Dava*'yla

21. Bkz. s. 307.

sonuçlanıyor, bu ilişki adeta bu eser için bir tür çıraklık eğitimi.

Zayıflığından kurtulamıyor, zayıflık yaşamında olağanüstü çok şeyi belirliyor ve *merkezi* konulardan biri.

1913 ilkbaharından yaz aylarına kadar uzanan nişanlanma mücadelesi dönemi, okuması tarifsiz üzücü mektuplaşmalarda Kafka'nın kişiliği hakkındaki en derin bilgileri veriyor. Bu dönemin en önemli cümlelerinden bazılarını art arda sıralamak yeterli, sonra bu cümlelerden her şey ürkütücü bir eksiksizlikle ortaya çıkacaktır, yaşamı da eseri de.

Fragmanlar halinde yazmak bir tür sadakattir, ama kimi zaman da davalarına kolaylıkla, yüzeysellikle teslim olmama denemesidir.

Onun güncelerini okuduktan sonra, burada yazdığım her şey hakkında büyük hayal kırıklığına uğradım. 1913 yılından her şeyi okudum. Dili bende yeniden iyi bir intiba bıraktı, burada mektuplarından farklı görünüyor bana, mektuplarda *saf olmayan* bir şey var, özellikle dün okuduklarımda.

Kitaptan ötürü mutsuz olan ve bu mektupların yayımlanmaması gerektiğini düşünen Zürih'li Franz Wurm[22] haklı mıydı?

Güncesindeki cümlelerden sonra, K. hakkında başka herhangi bir cümle kurmaya utanıyorum. Muazzam bir mahcubiyet. Denemeyi yazmayı bırakmalı, Hartung'dan yeteneksizliğimden dolayı özür dilemeliydim.

Gece saat 4, çok yorgunum

Kafka'nın evliliği suya düşürmeye hizmet etmek için yazılmış tüm mektuplarında dikkat çekici bir *retorik*. Kendi kendine konuştuğu güncelerinden farklı bir üslup.

Felice'ye, onunla evlenmesinin aleyhinde *konuşuyor*, onun babasıyla konuşuyor. Aşk yeminleri özellikle gerçekdışı, Kafka'da hiçbir şeyin olmadığı kadar gerçekdışı izlenimi

22. Şair ve çevirmen (1926-2010), 1949'dan sonra Zürih'te yaşadı.

veriyor. (Sanki, kendisinden nefret ettiğim ve onu *cezalandırmak* istemediğim için, bilinçli olarak yanıltmaya çalıştığım Made[23] ile konuşuyormuşum gibi.) Benim için her zaman en korkuncu da "zavallı Felice" demesi, çünkü bununla gerçekten her zaman "zavallı Franz" demek istiyor.

Güncesinde 21 Temmuz 1913 tarihindeki:

"Evliliğime karşı ve ondan yana olan her şeyin toplamı" sıralamasında Felice'nin hiçbir rolü bulunmuyor, sanki o genç kız yokmuş gibi, Kafka yalnızca kendini dikkate alıyor.

Felice'nin babasına yazdığı mektupta:

"Buna tahammül eder miydi? Ümit eder miydi? Örneğin onun gözünde ve belki de benim *gözümde* bile *son derece kuşku götürür olan edebiyata?*"

Felice'yle Filistin'e gitmek yerine –el sıkıştıktan bir yıl sonra– sırf onunla nişanlanmaktan kurtulmak için Viyana'ya Siyonistler Kongresi'ne gidiyor.

26.2.1968

Dünya çapında ünlü olmaktan daha büyük lanet var mıdır?

Çok yakın iki arkadaştan biri diğeri hakkında: "O dünya çapında ünlü oldu" diyebiliyorsa – onlar hâlâ aynı arkadaşlar mıdır? Bir kadın, iyi bir kadın bile, kara gün geldiğinde kocasını hâlâ *görebilir* mi, onun için artık onun anlamsızca birdenbire bir yabancı haline gelişinden kendini korumak için yüzüne güldüğü, onu sömürdüğü ya da onunla alay ettiği, en iyi durumda alay ettiği bir umacıdan başkası var mıdır?

Arkadaşlar arasındaki durum, birisi öldüyse ve hayatta kalan, öleni dünya çapında ünlü biri yapmayı başardığında, grotesk bir hâl alır. Elbette ilk önce akla Max Brod ve Kafka geliyor. Benim için biraz Fischerle ve Kien'i andırıyorlar ve bu konuda müthiş bir komedi uydurmayı çok isterdim. Çünkü hayatta kalanın, ölenin Papa'sı olması, onu sonsuz bir gayretle bir kuruma dönüştürmesi kaçınılmazdır.

23. Marie-Louise von Motesczky.

Brod'un daha şimdiden Kafka'dan iki katı daha uzun yaşamış olması ürkütücü bir gerçektir; onun eserinin hiçbir şey, Kafka'nın eserininse her şey anlamına gelişi. Buradan, bir eserin en yüksek konsantrasyonunun yaşamı engellediği, çünkü onu erkenden tükettiği sonucuna varılabilirdi.

Bu mektuplar Kafka'nın kendini suçlamalarının *haklı* olduğunu kanıtladıkları için de önem taşıyorlar. Kafka'nın kendisine karşı bir şeyi ortaya koyarken, özellikle *katı* olduğu için abarttığı gibi, komik bir görüş savunuluyor. Bununla Kafka'nın iyi, o kadar harika, öyle aydınlanmış olduğu, *hatta* kendisinde bile karşı çıkacak çok şey bulduğu söylenmek istenmektedir.

Gerçekteyse, kendisine karşı ortaya koyabileceği her şey mevcuttu. O çok sevgisizdi ve en yakın çevresindeki insanları en katı biçimde kendisinden uzak tuttu ve reddetti. Ciddi ciddi yakınlaştıklarınaysa, eziyet etti.

Kafka'nın önemi, kendisinin bunu bilmesine ve acımasızca dile getirmesine dayanır. Kafka, F.'yi *kullandı*. Olanak bulduğu ölçüde, ona hükmetmeye çalıştı. Mektuplarda kendisi hakkında dile getirdiği en korkunç görüşlerden büyük bir bölümünü, F.'yi kendisinden *uzaklaştırmak*, içine düştüğü evlilik tehlikesi durumundan kendini kurtarmak için dile getirmiştir. Bu dönemde kendini *hesaplayarak* betimledi, işine geldiği için bu görüşleri yüzlerce defa yineledi. F.'yi kendi kendisiyle *tehdit etti*, güçlü birinin tehlikeyi savuşturmak için yaptığını, o kendi tarzınca, güçsüz biri olarak yaptı, kendisine güç verilmiş biricik alanda, söz mecrasında, kendisinin bu gücünün *etkili olduğunu* bildiği biricik insana karşı.

F.'yi kullandı ya da kullanmaya çalıştı ve onun hakkında söylenebilecek her şey, onun F.'yi *Dava* için kullandığıdır. F.'nin kullanılacak biri olmayışının, Kafka için hiç önemi yoktu, daha ileri bir tarihte, daha tehlikeye açık bir insan olan Julie Wohryzek[24] örneğinde, kullanarak mahvetmeyi başardı.

24. Julie Wohryzek (28.2.1891, Prag–26.8.1944, Auschwitz temerküz kampı) 1918'den 1920'ye kadar Kafka'nın sevgilisi ve nişanlısıydı.

Bununla, Kafka'nın aynı zamanda bir insanın ahlaki biçimini oluşturan her şey olmadığını söylemek istemiyoruz. Ama belirleyici olan başka bir şeydir, yoksa *o* dünyanın dolup taştığı boş, kör, memnun, sağlıklı olağanüstü etkisiz vaizlerden biri olurdu.

Dolayısıyla onu onurlandırmak için ve bu en yüce onurdur, onun hiçbir şeyi atlamadığı söylenebilir. Onun Yahudiliğe, Hıristiyanlığa, şuna ya da buna ne borçlu olduğunu belirlemek önemli değildir. Dünya, aralarında dinsel gelenekler de bulunanların bugüne kalmış yaşamlarıyla dolu ve her şey kendini devam ettiriyor, bunu biliyoruz. Bu geleneklerin taleplerinin yeterli olamadığı, dünyanın durumu açısından apaçıktır. Ancak dünyanın durumunun kendini her bir insanda nasıl serimlediğini deneyimlemek olağanüstü önemlidir: Hâlâ bilinmeyen insanın gerçek görüntüsü yalnızca bireylerin tekrar tekrar ve amansız çabalarıyla elde edilebilir. Kafka çok ender bulunan bu bireylerdendi ve onun çabası, ölümünden sonraki olayların akışının gösterdiği gibi, bu gerçeği keskinleştirdi ve büyüttü.

On sekiz gün içinde, beni hiç utandırmayacak bir şey yazacağım, çünkü Kafka hakkında.

Şimdiye kadar yazdığım her şeyden de daha iyi olmalı o; buna karar vermedikçe, bunu denemeye bile hakkım olmamalı.

İşin zorluğu, onun en kişisel yanının söz konusu olması, çünkü üzerinde düşünmem gereken, Felice'ye yazdığı mektuplar; hayatının en mahrem ve en ürkütücü belgesi. Birçok bakımdan, bizzat kendisinin idrak ve ifade ettiği kötülüğünün belgesi, bu kötülük olmasaydı, eserlerinden hiçbiri düşünülemezdi.

Okuma sırasında büyük öfke ve derin isyan anları yaşadım. Sık sık nefret ettim ve çoğu kez onun adına utandım, aslında kimi zaman yalnız kendim için utandığım kadar çok.

Ama bu aynı şey değil, ikisi birleşmiyor, onun kötüsü ona özgü ve bunu yalnızca ona verilmiş olan cümlelerle anıyor. Belki yalnızca bir konuda aldanıyor, kendi gücünün ölçüsü hakkında yanılıyor.

Her zaman hissettiği zayıflık onun bilincine dağlanmış ve onun kelime dağarcığına ait. Mektuplarda kendine *bir kez* sabır atfediyor, metanet de diyebilirdi, ve bu kuvvet bakımından çok az kişi onunla aşık atabilir. Kendisini tehdit eden büyük tehlikeden, burjuva evliliğinden kendini nasıl kurtardığı çok etkileyicidir. Bu kurtarma için uyguladığı yöntemler ne seçmecedir ne de basit. Felice'yi ve babasını ürküterek kendinden uzaklaştırmak söz konusu olduğunda, en sıradan belagat düzeyine inebiliyor. Birdenbire bu hakikat püristinden hiçbir zaman beklenmeyen bir avukatlık yeteneği ortaya çıkıyor. Sayısız mektupta kendi aleyhine konuşuyor, tehlikenin artmasıyla birlikte savunması da daha ikna edici oluyor ve daha rafineleşiyor. İnsan bu cümleleri okuduğunda gerçekten gözlerine inanamıyor ve sonra iyi ki, çok daha kavrayışlı bir kadın olan Milena'ya yazdığı çok daha sonraki bir mektubu hatırlıyor: Babasına yazdığı bir mektubu vermişti ona ve kendisinin avukatça özelliklerine karşı açıkça uyarmıştı onu. Dolayısıyla, kendisi hakkında her şeyin farkında olduğu gibi, bu özelliğinin de farkındaydı. Dostoyevski'den bu yana, ondan daha iyi bir savcı çıkmadı. İkisi de bu yeteneği, kendilerine karşı mücadelelerinde kullandılar. Dostoyevski'de itirafın şiddeti ve hazzı taşarak savunmanın sertliğini kapatır ve alıp götürür: Kafka'da bunu yapacak kan ve bedenin kaygan yolları eksiktir. Ama tam da bu yüzden iddia, olduğu gibi sert ve sarsılmaz kalır.

Buna Dostoyevski'nin tözü denebilir ama o Flabuert'in okulunda koyulaşmış, parçalara ayrılmış, nesnel sınavlardan geçirilmiş, damıtılmış, kristalize edilmiş ve ufalanmıştır.

Burada, Kafka'nın Felice'ye karşı acımasızlığının bana geçtiğini belirtmem gerekiyor, ondan bana bulaştı, benim için

son derece olağanüstü bir durum. Ona karşı en küçük bir merhamet hissetmiyorum, onun kadar dürüst olmam gerekiyorsa, şu an onun için her kötülüğü diliyorum ve şimdi ilk kez bu bağlam içinde okuyacağım Grete Bloch'la mektuplaşmalarında, ondan gerçek bir alçaklık bekliyorum. Konuyu, *merakla bekliyorum*, tıpkı bir roman okurken olduğu gibi, birdenbire, çok anlamsız ama aklıma *Liaisons Dangereuses*[25] geliyor. Kafka bu mektuplarda kendini benim gözümde hiç mi hiç güvenmediğim bir figür haline getirmeyi başardı. Kendini zayıf gibi göstermek. Bu özelliğin kendini gösterişindeki ikna gücü, romanlardaki gibi ve retorik. Kafka'nın başka hiçbir yerde, kendi asıl ikna gücünden bu mektuplardaki kadar uzaklaşmadığı söylenebilir. Ne var ki bu özelliğin, edebiyatçıların tüm yoğun, sürekli yazışmaları için geçerli olup olmadığı tartışılır. Roman kişilerine dönüşmeleri gerekir ve bu rolü oynamaya devam ederler. Ancak onlar tamamen uydurulmuş figürler değillerdir, onları yazan insanlara bağlıdırlar ve bu kişi kendilerine denk bir partner değilse, küçük, daha pejmürde, daha dar figürler olmaları gerekir. Çünkü özgür ve *tam* uydurmanın asıl boyutları eksiktir.

Ondaki ani değişiklik: Evlenmek istiyor, her şey yalnızca bir "konstrüksiyon"du.

Bu değişikliği neye dayandırmak gerekir? Şimdi onun içinde uyanan kuşkuya mı? Evlenmeye yönelik ani isteksizliğine mi? Roller karışmış gibi. Kafka'nın sonu gelmeyen uyarıları F.'ye nüfuz etti ve şimdi bilinçli olarak etkili oluyorlar. Oysa Kafka şimdi onu kendi eski hesaplarından uzaklaştırmaya çalışıyor ve onu tam tersi bir anlamda ikna etmek istiyor: aşka.

Bu değişikliğe elbette İsviçreli kızla yaşadıklarının katkısı oldu, ayrıca, F.'ye bu on günlük aşkı itiraf ederken, kendi-

25. *Les Liaisons dangereuses*, Pierre-Ambroise&François Choderlos de Laclos'un mektup-romanı (1872) [*Tehlikeli İlişkiler*, Çev. Ataç, Can Yayınları, 1984].

si söylüyor bunu. Şimdi Kafka'ya F.'yle evlenmeyi tavsiye etmeyen Ernst Weiß'la[26] Felice hakkında konuşmasının da payı var. Kafka'nın olumsuzluğunun, onunla çelişerek ona daha aktif bir tutum için enerji verecek bir karşıta ihtiyacı var. Ama Grete Bloch'un varlığı özellikle önem taşıyor.

Geçici olarak, tam da önceki sayfada ona yönelik nefret infiali yüzünden, bu değişiminden itibaren yeniden sevgimi kazandığını belirtmek istiyorum. İlk önce o kadar şaşırdım ki, neredeyse ıslık çalacaktım. Sonra 40 sayfalık mektubuna yanıt almayınca, onun cezasını duyumlamaya başladım. Bende asıl öfke *uyandıransa* Grete Bloch'a yazdığı mektuplardır, bu mektuplardan da tıpkı eskiden Felice'ye yazdığı mektuplardaki gibi besleniyor: Kadının kendi durumuna yönelik sorularla ve somut yanıtlarla. Elbette bu sırada kadının yardımını düşünüyor ve yakınlaşmakta kesinlikle bir hesabı var. Buna rağmen, kadından hoşlandığı apaçık, çünkü kadın becerikli ve çok güçlü olsa gerek. Ama kadının kendisi de kederli olduğu ve yakınmaya eğilim gösterdiği için, Kafka'nın onu teselli etmesi gerekiyor ve F.'ye yazdığı mektuplarda tanıdığımız halinden daha *sıcak* görünüyor.

İkinci bir kadınla konuşabiliyor olması, her şeyi anlatması, ilk kadına talip olmasını mümkün kılıyor.

Berlin'de Felice'nin değil, Grete Bloch'un olmasını istiyor.

Berlin'deki resmi nişan töreninde Grete Bloch'la karşılaşmasından sonra ona yazdığı mektuplar, eskiden Felice'ye yazdıkları gibi tekrar hastalık hastalığına bürünüyor. Acaba, önceden kabul etmek istediği evlilikten duyulan korku mu bu? Kadının mektuplarının havasındaki, Kafka'nın mektuplarına bakarak ileri sürülebilecek bir değişiklik mi? Greta Bloch şimdi Berlin'de yaşıyor ve önceden Viyana'da olduğundan daha memnun. Elbette Berlin'de Felice'yi de görüyor ve

26. Ernst Weiß (28.8.1882, Brünn–15.6.1940, Paris), Avusturyalı hekim ve yazar, 1913'ten itibaren Franz Kafka'yla arkadaş.

–kıskançlıktan– ona yakınlaşmış bulunuyor: "Üç ay içinde anlayabileceksiniz." Kadında bir şeylerin hazırlandığı hissediliyor.

Bu dönemde neden Kafka'nın Felice'ye yazdığı bir mektup yok?

27.2.1968

Dün gece hayatımın büyük gecelerinden biriydi. Önemli bir şey yazdığımdan değil, ama Felice mektuplarının daha derinlerine daldım, Kafka'nın iki kadına, Grete Bloch *ve* Felice'ye bölünmesine tanıklık ettim. Her şey o kadar berraklaştı ki gözümde, kendime göre bir kez daha yeniden kurabilirim her şeyi.

Sanırım, hayatımın büyük geceleri, kendi meselelerimi yazdığım geceler değil, birdenbire alma ve genişletme geceleriydi. İlkin, Karl Kraus'un okuma akşamlarıydı, sonra Wozzeck'le geçirdiğim gece, birkaç yıl önce Dostoyevski'nin *Ecinniler*'i, önceki yıl, sanırım bu zamanlarda Robert Walser'in yaşamı ve şimdi, iki haftayı aşkın bir süredir de Kafka, özellikle bu mektuplar. Dün gece bir tür değişiklikti, ona karşı büyük nefretten, öfkeden, tiksinti ve hor görmeden sonra, Grete Bloch ortaya çıkar çıkmaz, birdenbire Kafka'yı yeniden sevmeye başladım.

Kafka'yla ilişkim iki gün önce, daha önce kendisi de bazı bilgiler edindikten sonra annesine F.'nin *anne babası* hakkında bilgi toplama izni verdiğinde, dip noktasına inmişti. Bu konuda yalnızca annesinin isteğine boyun eğmiş olsa bile, böylelikle düşünülebilecek en alçakça pisliği yapmış oldu ve kendisi söz konusu olduğunda, özellikle kendi anne babasını bu tür şeylerden koruyacağını çok iyi biliyor. Bu konuyu Felice'ye bir mektupla bildirebilirdi, öyle korkunç bir alçaklığın yegâne açıklaması, bu hakaretle Felice'yi kendinden uzaklaştırmak ve yaklaşan nişanlanma tehdidini boşa çıkarmak istemesi olabilir. Bunda, düşmanlığını hissettiği ve bunu

da çok erkenden, Felice'nin mektuplarından da öğrendiği genç kızın annesine duyduğu antipatinin de bir payı bulunabilir.

Kendini kıskançlık içinde yitirişinden tamamen farklı bir alçaklıktı bu. F.'ye değil onun anne babasına yönelikti, burada anne babanın burjuva dünyasındaki maddi konumu, toplumsal ünü ve Felice gibi bir insanın kendisi için söz konusu olduğunda Kafka'nın en keskin biçimde reddedeceği benzeri şeyler söz konusuydu. Kafka, doğanın, F.'nin özellikle sevdiği erkek kardeşini altı ay sonra Amerika'ya göç etmek zorunda bırakan bir yanlış adımını, adeta önceden görmüştü.

Kafka, F.'nin erkek kardeşinin bu kayboluşunu, F.'nin utanç duygusunu ve Kafka'nın yeni ve bu defa daha ciddi evlilik teklifi karşısında savunmasının zayıflamasına yol açan kafa karışıklığını, elbette F.'nin 1914 Mart ayındaki nişana rıza göstermesine borçluydu.

Ne var ki, bu talip oluşun yeni evresini daha yakından incelemek gerekiyor. Bu evre, deyim yerindeyse yeni kişiler arasında geçti ve bu durumun belirleyici olduğu ortaya çıktı. Burada, Kafka'nın 1912/13 kışı boyunca daha yakından bağlandığı edebiyatçı Ernst Weiß vardı. Her şeyden önce Grete Bloch vardı. Bu kadın, hikâyeye Felice'nin arkadaşı olarak girse de, kıyaslanamayacak ölçüde ondan daha ilginç bir figürdü. Düşünsel olarak daha kararlı, daha hareketli, daha açık, daha tutkuluydu ve kendi kederi de çok fazlaydı. Grete, Kafka'nın hayatında Milena'nın bir öncülü olarak duyumsanıyor. Felice'yle ilişkisi büyük ölçüde bizzat Kafka'da yansıyordu. Kafka, sözcüklere büründükleri ölçüde Felice'nin tepkilerini kendi içsel kişiliğini öne çekmeye ve zirveye çıkarmaya yarayan deyimler olarak duyumsuyor. Asıl mücadele Kafka'nın kendini idrak etme mücadelesidir, bu sözcüğün burada çok yetersiz kalması gerekir, çünkü çok aşırı bir kendini suçlamaya kadar varan, Pascal'ın Ben'in her zaman nef-

ret edilesi olduğu, *her zaman* böyle temellendirilmiş olduğu varsayımına dayanan, –burada vurgu *her zaman* üzerinedir–, bir kendini-bilme öyle enderdir ki, insanlığın düşünsel tarihindeki bu türden tüm gerçek olaylar, iki elin parmaklarıyla kolayca sayılabilir. Bunlara büyük paranoyakların itiraflarını dahil *edemeyiz*: Onların kendilerini suçlamaları, dünyaya karşı güvenli bir savunma sistemiyle ilişkilidir, bu sistemin üzerine küçük neşeli dekorasyonlar gibi asılırlar. Bunlara, (büyük) dinsel ikrarlar da dahil değildir, çünkü geçmişteki her şeyi bir kez ulaşılmış bulunan inanç kesinliğiyle tehdit edip çarpıtır onlar. Elbette Pascal da bu sonuncular arasındadır ve bu durum daha önce söylenenle çelişkili görünebilir. Ancak burada fragmanlar halinde olmak gibi iyi bir şans söz konusu, burada tek tek cümleler güçlerini laralarındaki boşluklardan alıyorlar, boşluk ve tehlike her yerde pusuda yatıyor, en asil ve en keskin olan terk edilmiş, kendi başına bırakılmış duruyor, bir cümleden diğerine sıçrayışlarda bir okur, onları düşünmeye cüret etmiş olanın ümitsiz cesaretine benzer bir şey gerçekleştiriyor. Pascal, Penseé'lerini birleştirmeyi, içeriden savunulan, tartışılabilir bir sistem halinde bağlamayı başarabilseydi, buna ömrü yetseydi, bu yıkıcı ve yıkılmış karakterin bilincinde olan günümüz insanı için bu eser, aziz Augustinus'un itiraflarından daha önemli olmazdı.

Elbette, önceki yüzyıldan Kierkegaard ve Dostoyevski de dahil edilebilir buna ve belki daha *donuk* ve kapsamlı bir tarzda, çünkü kendisi de yıkımın en güçlü enerji kaynaklarından biridir, Nietzsche de buna dahildir.

Kafka'da her şey sözcüğün asıl anlamıyla daha mütevazı bir tarzda gerçekleşir. Onun bir Yahudi olarak mı yoksa bir Hıristiyan olarak mı görülmesi gerektiği tartışması, Kafka'nın kendi gerçeğiyle ölçüldüğünde aptalca kalıyor. Kendisi herhangi bir şey olmayacak kadar alçakgönüllü ve hakikiydi, ve bunu çok açıkça dile getirdi.

Bu onur kırıcı tartışmayı nihayet sona erdirmek için bir belge daha gerekirse, o belge Felice'ye yazdığı mektuplardadır.

Çünkü bu somut ilişkide Kafka ne Yahudi ne de Hıristiyan'dır. Bu ilişkiyi evliliğe vardırma çabası başarısız kalır. Ne ki Kafka bunu ciddiyetle denemiş ve basitçe bir inziva kararıyla yetinmemiştir. Yaşamının malzemesi Yahudi, Hıristiyan Alman, Avusturyalı, Çek, Rus, Fransız, Çinliydi, hatta Amerikan'dı ve daha başka birçoğuydu. Bunlardan hiçbirini dışarıda bırakmadı, kendi başlarına somut ve tekil durdukları sürece her somut figüre, her görüntüye, her ilişkiye, her cümleye kendini koydu, oysa *vurguyu* bu unsurlardan birinin ya da bir başkasının üstüne kaydırmak, bunu yapan kişi en iyi arkadaşı, eserlerinin kurtarıcısı olsa bile, çarpıtmadır ve elbette çok daha az yetkili başka kimselerin yaptığı tüm diğer çarpıtmalar gibi kesinkes reddedilmelidir.

Bir Kafka gevezesi olduğumdan korkuyorum. Eserler! Eserler!

"Mektuplar"ın her hecesini bilmeden önce, konuyla ilgili hiçbir şey, tek bir sayfa bile yazmamalıydın. Her pasajdan bir teori çıkarıyorsun ve elbette bu teori çürük temeller üzerinde duruyor.

Bugün M. ile konuşmada böbürlenme infiali de kötüydü. Bu hayatta Dostoyevski gibi *beş* büyük roman yazmak istiyorsun hâlâ! Gerçekteyse Kafka'nın Felice'ye mektupları hakkında küçük bir denemeyi bile başaramayacaksın.

63 yaşında böbürlenme çağının çoktan geçtiğini kavramalısın. Yirmi yaşındayken böyle bir kişneme hâlâ biraz iyi olabilir, en azından faaliyete, çalışmanın fiziksel edimine zorlar. Oysa 63 yaşında hepsi bir şakadır ve önemli olan yalnızca günün dürüst tarafıdır.

Yine de acının merkezinden hiç vazgeçmiyor.

28.2.1968

Çarşamba

Exit Grete Bloch.* Ona âşık olmamalıyım.

"Mektuplar" hakkındaki denemenin başında, Kafka'nın bu en özel ve en mahrem yanlarını yalnızca okumakla kalmayıp, gördüğü için, resmi bir *özür* yer almalı.[27]

Grete Bloch'taki fikir değişikliği, Kafka'nın onun erkek kardeşine yönelttiği eleştiriyle de bağıntılıdır. Grete Bloch kardeşini çok seviyor ve onunla gurur duyuyor. Berlin'de nişan törenindeki karşılaşmadan hemen sonra, kardeşinin "Legende"sini ["Efsane"] okuması için Kafka'ya müsvedde halinde gönderiyor. Metin Kafka'nın hoşuna gitmiyor, çok ağır eleştiriyor ve hatta "çocukça" olarak tanımlıyor. Sonra da bu erkek kardeşin, kendinde bıraktığı izlenimi betimliyor. "Çok dikkatli, doğru düşünen, güvenilir, *biraz fazla keskin*, sebatkâr bir insan izlenimi veriyor." Bir sonraki cümle çok reddedici, kendisinin bu erkek kardeşten çok farklı olduğunu açıkça belirtiyor. "Bunlar, elbette kişinin yararlı olması için sahip olması gereken, elzem yetenekler, benim çok iyi değerlendirebileceğim yetenekler bunlar, çünkü bende hiçbiri yok." Ne ki, bu mektubun sonu kıskançlıktan patavatsızlığa varıyor. "Ayrıca, gerçekten orada, masada en azından sizin ona bakışınızdan sonra, sizinle biraz daha dostça konuşabilseydi. Ama belki de dostçadır ve ben o söz konusu olduğunda aşırı hassasımdır."

Grete Bloch bu mektubu hemen yanıtlamış olmalı, – Felice'nin aksine– mektup yazmadaki güvenilirliği ve çabukluğu Kafka'nın özellikle hoşuna gitmişti, çünkü Kafka'nın bir sonraki mektubundan, Grete'nin erkek kardeşini savunduğu ve özellikle kardeşiyle kendisi arasındaki ortak noktayı vurguladığı anlaşılıyor. Kafka kadına duyduğu aşkı üstü örtük bir biçimde vurgulayarak: "Kardeşiniz hakkında söy-

* Exit Grete Bloch: "Grete Bloch'u bırak", anlamında. (ç.n.)

27. Bkz. Denemenin başlangıcı, s. 265.

lediklerime, sizi dahil etmek istememiştim. Bunu isteseydim, yazacak sözcük bulamadığım ve gereken sözcükleri bulsaydım da yazmayacağım için, bazı başka şeyler de eklemem gerekirdi, ama siz haklı olabilirsiniz ve kardeşiniz söz konusu olduğu sürece, elbette göremediğim, birçok ortak yönünüz bulunabilir" diyor. Sonra da "Legende" hakkındaki katı yargısını biraz yumuşatmaya çalışıyor.

Ancak, resmi nişandan bir hafta sonraki 6 Haziran tarihli bu mektup, başka nedenlerden ötürü de özellikle önemlidir. Kafka yine mutsuzdur. Bir yıl önceki gibi, mektup başlangıcıyla, önceki mektubu okuyana olağanüstü tanıdık gelir: "Sevgili Frl. Grete, dün yine kendimi tamamen bağlanmış gibi hissettiğim bir gündü, kıpırdayacak halde değildim, size içimde yaşam adına kalan her şeyin beni zorladığı mektubu yazacak halde değildim. Kimi zaman –bunu şimdilik bir tek siz biliyorsunuz– olduğum halimle, evlenmenin sorumluğunu nasıl üstlenebileceğimi gerçekten bilmiyorum. (...)"[28]

Daha önce bir kez, tatil günlerinde *yazmaya* başladığından söz etmişti. Kadının verdiği yanıt soğukkanlıydı: Bu en önemli şey değildi. Kafka, kadının bu ifadesini "dikkate değer bir yanlış" olarak gördü. Sonra kadın bunu daha iyi açıklamaya çalışmış olmalı ki, Kafka şimdi şöyle yazıyor: "Ah tanrım, Frolayn Grete, yazmak hakkındaki değerlendirmenizin ne anlama geldiğini tabii ki anladım. İyi anladıysam da, yine de yerine getirilmesi doğru değil midir? Herkes yeraltından bir şeyleri kendi tarzınca yukarı çıkarıyor, ben bunu yazarak yapıyorum. Bu yüzden kendimi, ille de gerekiyorsa, dinlenerek ve uyuyarak değil, yalnızca yazarak yukarıda tutabilirim. Dinlenerek yazmaktan çok yazarak dinleniyorum."

Mektupların bu edisyonu, editöryel bir başarım olarak mükemmel. Yalnızca itiraz etmem gereken küçük bir şey var. Grete Bloch'un kendi mektuplarında altını çizdiği muhte-

28. Bkz. s. 315.

melen Askanischen Hof'taki "Mahkeme"de kullanılan yerlerin belirtilmemiş olması çok yazık. Onları bizzat arayıp bulmak gerekiyor ve insan bu yerlerin tahmin ettiği yerler olduğundan tamamen emin olamıyor.

29.2.1968

Dava K. tutuklanır, ama serbestçe dolaşabilecektir.

Mahkemeye çağrılır, ama mahkemeyi kendi başına bulması gerekecektir.

Nişanlanma sürecinin *uzunluğu, süreci*, Kafka'ya romanı yazacak uzunluğu, onun hakkında böyle konuşulabilirse uzun soluğu, verdi.

Bu *Hüküm* ve *Dönüşüm*'le bir arada elde ettiği tamamen özgün, diyebiliriz ki en sahici uzunluktur. Anlatıcı hareketin ilerlemesi bir yere varmıyor, ama yol uzuyor ve uzanıyor.

Bunlar, Felice yaşantısından kaynaklanan mesafelerdir. Anlatılamadaki uzunluğun Kafka'da çok önceden "Kayıp"ta* da mevcut olması, bununla nasıl bağdaşır? Burada bir de gerçek hareket, deniz yolculuğu ve Amerika deneyimi söz konusudur. Bu bakımdan *Amerika* dünya edebiyatının daha önceki romanlarına, özellikle Dickens'e daha yakındır. Ama o henüz tamamen değil, yalnızca ayrıntılarda Kafka'dır. Yaranın açılmasından önceki Kafka'dır. Bu yara edilgen bir şey olarak, beraberinde taşınan ve bir daha hiç değişmeyen bir şey olarak etkili olur.

Rossmann henüz masumdur. Hiçbir mahkemenin ona bir zararı dokunamaz. O gerçekten değil, yalnızca görünüşte, örneğin bir asansörcü çocuk olarak, suçludur. Kapıcının işkencesinden kendini bir hamlede kurtarır ve bu sırada tek kaybettiği, ceketidir.

Oysa, masumluğunun tamamen bilincinde olarak başlayan K. gitgide daha çok aşındırılır, *içeriden.* Daha Rossmann'da bunun nüveleri vardır, ama işte nüveden fazlası değillerdir.

* *Der Verschollene*: "Kayıp", Kafka'nın *Amerika* romanının ilk adıydı. (ç.n.)

Kafka genelevlerden çok şey öğrendi, kadınları genelevlerden tanıyor ve böylece onları gerçekten tanıyor. Elbette onları yalnızca, orada kadınları kendisi için kullanma fırsatından yararlanmadığı, ya da çok az yararlandığı için tanıyor. Benim deneyimlerimse daha meşakkatliydi, belki daha yoğundu. Therese[29] zorlayıcı ve hakiki bir figürdür, ama çok az kadın onda kendini görüyor, ondaki kadınlığı çok fazla hırs ve açgözlülükle ilişkilendirdim, ayrıca kitabın en uzun bölümünde tam bir kadın değil, diğer kadınlar onun yaşlı bir bâkire imgesi olmasıyla ve kitapta yalnızca bu haliyle var olmasıyla sakinleşebilirler.

Kafka'nın kadınları daha en baştan orospudur ve *her* kadın bunu kendi içinde görür, bu en sevdiği meslektir, kendisi olamayan her kadın orospuları *kıskanır*. Bunun ne kadar doğru olduğu, olaylardaki son gelişmeden anlaşılıyor. Günümüzde uyluklar alenen gezmeye çıkarılıyor, kadınların kendilerini sunduklarını ve hiç durmadan sunduklarını deneyimlemek için geneleve gitmeye gerek yok. Kendileri bunu savunuyorlar ve zevkleri için aleniyet hakkını asıl kazanımları ve yaşamlarının en derin *anlamı* olarak görüyorlar.

İş oraya vardı ki, bugün ancak gösterecek uylukları olmayan bir kadını sevmek gerekiyor.

Her yerde kötü hava, sorgu yargıcında ve daha sonra, çatı altındaki kalem odalarında.

Doğal tedavi yanlılığı

Doğal tedaviye götüren, özel bir duyarlılık mıdır?

Bedeni neyin oluşturduğuna dair uyanık bir bilinç. Beden ağrıyı hazırlayan parçalarının, tek tek organlarının bilgisi, bütünlüğüne duyulan arzuyu artırıyor.

Tek tek sancılar, tek tek organları *anımsatıyor.*

Yüzmek, çıplak jimnastik yapmak, ama basit soluk alıp verme de, bedenin bütünlüğünü yeniden oluşturuyor, tıp-

29. Canetti'nin *Körleşme* romanından bir karakter.

kı merdivenlerden çıkmak ve basamakları hızla atlamak gibi.

Uykusuzluk, bedenin zarar görmesine karşı bilinci uyanık tutuyor. Kendini unuttuğu uyku, en yüksek kurtuluştur.

Gıdalarla alınan zehirler düşüncesi de, bedenin uyanık bilincine, organlarının durmaksızın idrak edilmesine dahildir.

Tehlikesizliğine kendini ikna edebileceği gıdalar arıyor.

Burada inziva "kutsal" değil, en azından birincil değil, yalnızca tehlikeleri bedenden uzak tutmaya çalışıyor.

Sevilen, bedeni düşünülen bir kadın da aynı tehlikelere karşı korunmaya çalışılır. Kadınlara mektuplarında, Felice'ye ve özellikle Grete Bloch'a yazdıklarında, Kafka'nın doğal tedavi yanlılığı, dışarıya yönelik de ısrarcılık kazanıyor.

Başlangıçta onun dikkatini bedeni üzerinde yoğunlaştıran, zayıflığıydı. Babasıyla plajdaki yaşantıları. Daha sonra onu kadınlar karşısında ürkek kılan bu zayıflıktır. Bir kadına talip olduğunda, kadının daha sonra bundan korkmasını önlemek için zayıflığını abartarak göstermesi gerekiyor.

Kadınlara sanatoryumlarda ve veremli olanlarına daha hızlı yakınlaşıyor, gerek onların da çok zayıf olmasından gerek onların hastalığının kendi durumunu dengeliyor oluşundan.

(Broch'un, Kafka'nın bu veçhesini görmeyişi onun bu zafiyetiyle ilintilidir. Kafka'nın sportif çevikliğini ve gözü pekliğini hayranlıkla betimlerken, bu sırada, bunların kaynağındaki eksikliği gözden kaçırıyor.)

(*fazla kaba yazıldı*)

Kafka'nın hastalık hastası oluşu bedenine yönelik abartılmış bir duyarlılıktır, bedenine dair sürekli uyanık bir bilinçtir. Belki de hastalık hastalığı hakkında aynı şey her zaman söylenebilir. Kafka'nın durumunda elbette kıyaslanamaz ölçüde daha fazla anlam ifade ediyor, çünkü Kafka'da olup biten her şey zihinsel bir yapıya dönüşüyor.

1.3.1968

Bugün nihayet 1915, 1916 ve 1917 yıllarından mektuplar. 1915 ve 1916'nın büyük bir bölümü Kafka'nın F.'ye karşı savunması. Artık eskisi gibi mektuplar yazmak istemiyor. Kartpostallar başlıyor (elbette, sansürden daha hızlı geçtikleri için de).

Artık sadece on dört günde bir yazma kararı. Şimdi çoğu kez kadın onu kendisinden haber almak için sıkıştırıyor.

Sonra, gözyaşı dökecek kadar etkilenerek okudum Marienbad günlerini. Bu günlerin sevecenliği ve hoşluğu, Felice'nin sevgisi, nihayet gerçekten aşk.

Bundan sonra ton değişiyor. Kafka kadını Halkevi'nde çalışmaya zorluyor. Bunu savaşın Kafka üzerindeki etkisi olarak görebiliriz, Yahudi mülteciler söz konusu, onlar Kafka için savaşla *en yakın* teması oluşturuyorlar.

Bunun dışında savaş hakkında söyledikleri, bazen utanç verici. Kafka savaşa karşı da *dik kafalı*. Bu konuda suçluluk duyuyor ve asker olmak istiyor, ama bu gerçekleşmiyor.

Bu dönemde memurluk hayatına ve Prag'a saldırılar çok ağırlaşıyor. Kendisinin Prag'dan uzaklaşması gerektiğine, Felice'yi ikna ediyor.

2.3.1968

Cumartesi

Kendini o birliğin, o sürünün *dışında* tutma zorunluluğu, *yalnız* olma ve dünyayla yalnız başına, duyarlı ve bilerek karşılaşma.

Bu durumdaki, bu üstün güç karşısındaki zayıflık bir yardım arayışına ve kuvvet ikmaline yöneltiyor ve sonra, uzun dönemler boyunca asıl olana dönüşüyor, bu gerçekleşiyor, karşılaşma, büyük olan geri adım atıyor, yazma sona eriyor, dünyadan duyulan, karşılaşmalara ait olan tüm kuşkular, kişisel kuşkuya dönüşüyor.

İktidar

Kafka'nın asıl konusunun, meramının, tözünün, özel acısının, dünyayla bağıntısının, hastalık hastası oluşunun, başarısızlığının, ölümünün *iktidar* olduğu bilinirse o zaman eserleri gözlemciye çözülür ve çağımızın başka hiçbir eserinin sahip olamadığı bir durulukla açılır.

Bu eser hiçbir iktidarı, dinsel olanı da, dışlamadığı için dinsel bir yapıt olarak yanlış yorumlandı. Belki de eserinin yanlış yorumlanmalarına yol açan, Kafka'nın iktidarı ele alışındaki *mükemmelliktir.*

Kendisinde tüm adi ve sıradan koşullar eksik olduğu için, iktidarla bu muazzam yüzleşmeyi gerçekleştirebildi.

Kafka her zaman söylediği gibi, en zayıf insandır, bu yüzden ağır olanın ağırlığı eksiktir onda. Bu eksiklikten mustariptir ve hatta yalnız şişman insanlara güvenilebileceğine dair eski önyargıya maruz kalır.

Babasının, Otla'nın, kız kardeşinin büyüklüğüne ve ağırlığına hayranlık duyar ve korkar. Onu "yuvarlak" kız olarak betimler, kız kardeşini tam da bu özelliği yüzünden, ideal anne olarak görür.

Kendisi *uzun boyludur* ve bedensel büyüklüğün etkisini, bu etkinin –kendi başına– olduğu yerde, bağımsızlıkta araması dikkat çekicidir.

Kafka'nın bedenin beslenmesiyle ilgilenmesi çeşitli unsurlar içeriyor, bedenin gıdalarla birlikte içine aldığı zehirlerden korkuyor.

Bedensel olarak da kastettiği yalnızlık arayışı, yalnız yaptığı gezintileri coşkuyla ve mutlulukla betimleyişi, bireyin başkalarının etkisinden nasıl kaçınabileceğine dair tasavvurudur.

"İlk günahtan sonra cennet", her şey insansız. Kafka'nın abartılmış duyarlılığı için, bir insanın bir diğeri üzerindeki etkisi bir sıkıntıdır.

Bu etkilerden habersiz, sadakatsiz uyku.

3.3.1968
Pazar

Kafka'nın istediği mektuplar, onun *ağırlığıdır*.

4.3.1968

"*Ceza Kolonisinde*"

Ten üzerine yazmak, onun bedensel duygularından kaynaklanıyor, bu duygular, örneğin onun gürültüye duyarlılığı olmasaydı, asla bu işkenceye düşmezdi.

Makinenin çizimleri – çalıştığı sigorta şirketi için yazdığı makaledeki çizimler gibi.

Hüküm'ün tersine çevrilmesi, Grete Bloch'a yazdığı (günümüze kalmış) son mektuptaki o diğer tersine çevirmeyi anımsatıyor. Genç kız Askanischen Hof'ta onun hakkında hüküm vermişti, oysa hakikatte genç kızın yerinde Kafka vardı.

Ancak *Ceza Kolonisi*'nin kaynakları hakkında bilinen her şey, onun handiyse-mükemmel oluşuyla kıyaslandığında, ne kadar önemsizdir.

Son iyi değil. Eski kumandanın mezarı, üzerindeki yazı, öyle güncel, adeta *siyasal* güncellikte görünseler de, çok fazla hikâyedir, biraz, onun "konstrüksiyon" diyeceği şeydir.

Makinenin kendi kendini parçalayışı muhteşemdir, bu pasaja kadar her şey hem zorlayıcı hem de şaşırtıcıdır: Kleist'ın gücü.

Koloniye geri dönüşten itibaren, yani son iki sayfada, anlatı yapısı zorlayıcılığını yitirdi. Eski kumandanın mezarında, mezarın bulunduğu ne de olsa tuhaf o yerde bile, bir gevşeklik, üşeniklik var. Kumandanın yandaşlarına söylediği, yeniden dirileceğine dair kehâneti, yapının *dışında* duruyor ve yapıya uygun düşmüyor. Burada özellikle "kehanet" sözcüğü yıkıcı görünüyor bana, *bu* anlatıdan sonra bayağı.

Benim adıma, ya da son iki sayfa adına söylemesi utanç verici ama – burada Somerset Maugham ya da Şark'tan merak uyandıran herhangi bir okuma geldi aklıma.

Bir Taşra Hekimi'nde hemen hemen her şey iyi, bazı şeyler harika.

Bir Taşra Hekimi'nde yalnızca *Kardeş Katli*'ni gerçekten de beğenmiyorum (Wedekind – dışavurumculuk), bu parçayı kitaba almış olması adeta anlaşılmaz bir durum. Kötü isimler.

"Dev Köstebek" çok zayıf. Sözcüğün uyandırdığı tasavvura yazık. Belki de küçüğe dönüşümlerini ve onların –görünür kılma amacıyla– büyütülmelerini savunma çabası.

Şehir insanlarının susmak bilmez cıvıltıları hakkında hoş bir anlatı.

Kafka'daki "gidip gelme" (kendisi biliyor bunu, F.'ye yazdığı bir mektupta bu konuda sövüyor kendine) bir hikâyenin diline, örneğin bilimsel düşünüp taşınmalar ve kuşku biçiminde sızdığında dayanılır gibi değil.

Bir tür *esinlenme* olarak, belki de onun en önemli esinlenmesi olarak "gidip gelme" vazgeçilmezdir. Anlatının gidişini belirleyebilir, bunu sık sık yapıyor, ama dilin hareketini değil.

"Tabiatım gereği yalnızca kimsenin bana vermediği bir vekâleti alabilirim. Bu çelişki içinde, daima yalnızca bir çelişki içinde yaşayabilirim." (*Taşrada Düğün Hazırlıkları*, Fragmanlar)

Yalnızken nasıl soğukkanlı, başka birine yöneldiğinde soğukkanlılıktan nasıl da uzak!

Başkası *şaşırtıyor* onu, ama neden?

Ona tahammül etmekte kendine güvenmediği için mi?

Mecbur kalmak istemediği için mi?

Daha iyi görebilmek için, şu ve şu kadar metre, daha fazlası değil, uzaklığa ihtiyacı olduğu için mi?

Nietzsche'den Kafka'ya giden yol, geniş, olağanüstü yakın bir yol: "Güçlü bir çekicim var, ama onu kullanamıyorum, çünkü sapı kor gibi."

Istıraplara dair düşüncelerinin *Tentation de Saint Antoine*'in* uzun süren okumasıyla (*Éducation Sentimentale*'nin de) Brod'la birlikte yaptıkları renklendirilmesi; Brod ona Flaubert'i borçluydu, ona –Kafka için elbette kuşku götürür olan– Platon'u hediye etmişti, tabii ki bu hediye *Protagoras*'tı.

"Yanı başımdaki insanlara giden yol çok uzun benim için" (3. Oktav Defteri).

"Buna karşılık ben, herhangi biri *yanıma* oturduğunda, kulak verilmiş hissediyorum kendimi." (Richard ve Samuel[30])

"Richard ve Samuel"in ilk bölümündeki *Richard kısımları* (Ağustos 1911'in sonuna doğru Prag'dan Zürih'e yapılan yolculuk hakkında) Kafka için özellikle karakteristiktir. Kompartımanda yeni bir kıza bakma tarzı, Werther'i hatırlatan ama özgün anlamlarını en sondaki cümlelerde kazanan hürmet etme ve hayallere kapılma; Kafka'nın doğal tedavi işleri, kız bir demir müstahzarı aldığı için ("kendimi hiç olmazsa bir anlığına bu kızın mutlu tesadüfü olarak hissedişim"). Samuel! Onun doktorlara güvenmesiyle alay etme; Kafka'nın trende uyuması, uykusuz Brod tarafından not edilmiş ama daha sonra K. tarafından da ayrıntılarıyla açıklanmış ve uykusuzluğunun en kötü halinin karşısına koyulmuş; hedefe varmadan önce yağlı, ıslak, buruşuk uyanmanın sıkıntısı.

Böylece, bu yolculuktaki dört konu ve tepki verme tarzı karşımıza çıkıyor:

1. Genç kızlarla veya kadınlarla yeni tanışıklıkların büründüğü "büyük, tapmaya değer biçimler"
2. Birbiriyle çelişkili mühtediler olarak doğal tedavi ve kızlar.
3. Uykusuzluk ve trende iyileşmesi.

---

* *Tentation de Saint Antoine* ("Aziz Antoine'ın Baştan Çıkışı"), *Éducation Sentimentale* (*Duygusal Eğitim*): Gustave Flaubert'in romanları. (ç.n.)

30. Franz Kafka ve Max Brod'un 1911 yılından ortak roman projesi, birinci bölümden sonra yarıda bırakıldı.

4. Başkalarının yanında pis uyanmaktan hoşlanmayan püristin temizlik duygusu.

5.3.1968

Ateşçi'nin eleştirisi için iki defa rica, (Kurt Wolff'a 15. ve 23. X. 1913 tarihli mektuplar).

Zürau'da *büyük fareler yaşantısı* (Kasım 1917 ortası), Weltsch'e[31] Baum ve *Brod*'a yazılan mektuplar'da.

(*Aralık 1917 başı*) "Farelere karşı hissettiğim, düpedüz korkudur (...) Elbette bu da, böcek korkusu gibi bu hayvanların beklenmedik, istenmedik, kaçınılmaz, bir ölçüde sessizce, inatla, gizli niyetle ortaya çıkmalarıyla ilişkilidir, etraftaki duvarları yüzlerce kez oydukları ve orada pusu kurdukları, ufak oluşlarıyla bize bu kadar uzak ve böylelikle daha da az yakalanabilir oluşları duygusuyla ilintilidir. *Özellikle küçüklükleri, korkunun önemli bir bileşenini oluşturuyor*, örneğin tıpkı domuz gibi görünen, yani kendi başına eğlendirici, ama bir sıçan kadar küçük ve döşemedeki bir delikten etrafı koklaya koklaya dışarı çıkan bir hayvanın varolması gerektiği düşüncesi – bu korkunç bir düşüncedir."

Böylece onun küçüğe dönüşmesi aynı zamanda korku uyandıran bir şeye dönüşmesiydi: *Çok önemli, bunun üzerinde düşünmeli!*

8.3.1968

Kıskançlığının serimlenişi: İlk izleri, aralıkta patlak verişi. Eulenberg-Mektubu. F.'nin "Seyir"[32] hakkındaki hayal

31. Felix Weltsch (6.10.1884, Prag–9.11.1964, Kudüs) gazeteci, yazar ve felsefeci, Kafka ve Brod'un yakın dostu.

32. Felice bir mektupta Rheinland'lı yazar Herbert Eulenberg'in (25.1.1876, Mühlheim–4.9.1949, Düsseldorf) *Schattenbilder*'ini ["Silüetler"] (Edebiyatçı portrelerinin toplandığı bir kitap) övüyor; buna karşılık Kafka'nın ilk yayını olan ve 11.12.1912 tarihinde kendisine yolladığı "Seyir" hakkında inatla susuyor. Kafka 28.12.1912 tarihinde buna bir kıskançlık infialiyle tepki gösteriyor, mektupta Eulenberg'i "insana nefes aldırmayan ve berraklıktan nasibini alamamış bir düzyazı" olarak tanımlıyor. Bkz. s. 278.

kırıklığı. Kafka'nın kendisi de kitaptan fazla umutlu olmadığı için, durum özellikle zor.

Meselenin fazla kabalaşmamasına, fazla *belirlenmiş* olmamasına çok dikkat et. Bundan ancak sık sık alıntı yapılarak kaçınılabilir.

Senin dilinde incelikten uzak bir yan var. Ne kadar önemli olsa da, her şeyi kıskançlığa tercüme edemezsin.

Senin bağlamların fazla kesin. İlk üç ayı sadece onların sonuçlarından yola çıkarak yargıladın, aslında K.'nın daha sonra bizzat gördüğü gibi, "iyi dönem" olarak.

Felice'den istediği fotoğraflar, yeni *enerji merkezleri* oluyor. Onun *tamlığına* yardım ediyorlar, her ayrıntıyı derinleştirebiliyor.

Dans resmi. Kıskançlığa yönelten bu mu? Kafka, onu rahatsız edenlerin birçok *isim* olduğunu çok kez fark ediyor. Aslında bunlar *edebiyatçıların* isimleridir (Eulenberg ve anlattıkları), asıl önemlisi de F.'nin Kafka'nın kitabını beğenmeyişidir.

14.3.1968

Dün Kafka'yla fazla çalışmadım, her gece daha yavaş ilerliyor. Çalışma ölü bir noktada durduğu gibi, şimdiye kadar yazılanlarda ortaya çıkan da artık hiç hoşuma gitmiyor ve bununla çıkardığım gürültüden dolayı kendimden utanıyorum. Kafka hakkında dikkate değer, önemli tek bir şey söyledim mi? Ne ki, mektupları okuyunca, aydınlanmış gibi gördüm kendimi. Benim olduğum şeyi, yalnızca *o* olmuş olabilir, ne kadar az, neredeyse hiç, daha fazla söyleyecek bir şey yok.

Onun için bulduğun soğuk yargı sözleri, senin eski yaşamını verdiği ne geceler onlar, onlardan utanmayacağın son geceler miydi?

Kafka hakkında hiç, hiç, hiçbir şey söylemedim. Mektupların gerçekte ne olduklarını bulamadım. Başka insanlardan

korkmasının sırrını çözemedim. Benim süfli özel kusurlarımı, kıskançlığımı, onunki gibi değil, başka her korku gibi olan *benim* korkumu onun üstünde bir araya topladım, anlamanın gücü tükendi, bana kalan tek şey, bazı gecelerdeki etkilenmişlik.

Onun mektuplarını okurken, Kafka'nın yakınmaları ve sızlanmaları katlanılmaz oluyordu benim için. Ama o bunda *ısrarcı* oldu. Peki, ben kendimde ısrarcı oldum mu?

Onun Felice'yle ilişkisini resmetmeye çalıştığımda, birdenbire Maurois gibi gördüm kendimi ya da –tüm dehşetlerden daha dehşetlisi–: Zweig gibi. Yoksa ben de yalnızca onun gibi çalakalem yazan biri miyim – tamamen böyle biri bile olamadım mı?

Kafka gibi bir kafanın, kendisi hakkında söylediğini, daha kötü, daha kaba, daha eksik bir biçimde yeniden söylemek, caiz olmadığı gibi, olanaksızdır da.

17.4.1968

Rudolf Hartung'a

17.4.1968

Sevgili Rudolf Hartung

Tam da Hera'ya son cümleyi dikte ettirmemden yarım saat sonra, sanki uzaktan bakıyormuş ve her şeyi ayrıntısıyla biliyormuşsunuz gibi telefon etmeniz, keyifli bir rastlantı oldu. Size çok yürekten selamlarını söyleyen Hera, tam da Zürih'e yola çıkmak üzereydi. Paskalyasını bu çalışmada bana yardım ederek geçirmişti, o olmasaydı açıkçası bu iş bitmeyecekti.

Sanırım, *Dava*'yı yarıda bırakmak doğru bir karardı. Böylece çalışmanın en azından bir bütünlük kazandığına inanıyorum, ilişkinin sonraki üç yılı tamamen farklı bir karaktere sahip, adeta daha öncekinin hoş bir tekrarı ve artık Kafka'nın eseri üzerindeki bu etki daha fazla saptana-

maz. Bu dönemi ele alan yaklaşık 25 sayfalık bir ilave, daha önceki önemli bir bölümün çıkarılması gerektiği anlamına gelecekti, elbette bunun bir anlamı olmazdı ve nihayetinde, sonraki bölüm, buna ihtiyaç duyulursa, herhangi bir vesileyle kendi başına, ayrı olarak basılabilir.

Ayrıca birinci bölümü yeniden yazdığımı telefonda söylemek istemedim, akışı ve karakteri tamamen aynı kaldı, yalnızca bazı yerleri kısaltıp başka bazı yerlerin üstünü çizdim, hatta böyle akıcılık kazandı. Üstü çizilen bölümün çıkması gerekiyordu (tahminen toplam 5 sayfa). Buna karşılık, parantez içine alınan pasajlar, yalnızca yere ihtiyacınız varsa çıkarılacaklar. Elbette, kalabilirlerse sevinirim. Daha fazla yeri çıkarmanız gerekirse, lütfen bunu kendiniz belirleyin.

Önerilerinizin hepsini, göreceğiniz gibi, tek bir istisna dışında, kabul ettim. Elbette *İn*'i, sizin verdiğiniz kaynakta belirtmek uygun olurdu, ama bunu yapmamayı tercih ediyorum, çünkü daha sonraki dönemin eserlerini anmaktan tamamen kaçındım. Daha sonraki döneme ait yalnızca çok sayıda özel belgeyi dahil etmek *zorunda kaldım.*

Bununla bir şey yapıp yapamayacağınızı çok merak ediyorum, bana birkaç kelimeyle eleştirilerinizi ve düşüncelerinizi yazarsanız, çok güzel olur. Ancak bunu başka işlerle çok fazla yorulmuyorsanız yapın.

Yakında tatile gideceğiniz için çok seviniyorum, orası elbette çok güzel olacaktır. Konstanz'da, sizi göremediğime çok üzüldüm, Hera da sizi yeniden göreceği için çok sevinmişti, ama Kafka yüzünden zaten olmayacaktı.

Şimdi en içten selamlarımı sunuyorum,

E. Canetti.

Lütfen Elli ve Jens Peter'e çok içten selamlarımı söyleyin – Şimdi yine gecenin geç bir saati oldu ve bu yüzden hepsini ancak yarın postaya verebileceğim. Umarım, kaybedilen

bu gün sizin için bir sıkıntı yaratmaz. Her halükârda ekspres gönderirim.

22.4.1968

Rudolf Hartung'a

Sevgili Rudolf Hartung

Nasıl da hoşgörülü ve anlayışlı bir mektup yazmışsınız bana. Okurken birbirimizle sık sık konuşamayışımızın ne acı olduğunu duyumsadım yeniden.

Hemen temel eksikliklerden söz edecek olursak: Elbette bende diyalektik bir kafa yok. Vardığım her kavrayış ele geçiriyor beni, artık ondan uzaklaşamıyorum, onu tartamıyorum, bir sıçrama tahtası gibi kullanamıyorum, kendini mutlak bir şey gibi gösteriyor ve bu yüzden bana, o kavrayışı tashih edebilecek bağımsız yeni kavrayışları beklemekten başka yapacak iş kalmıyor.

Bu süreçte üst üste biriken bir şey var (belki bu yüzden tamamen vurgulanmış notlar, bütünlüklü bir metinden daha katlanılırdır) ve tam da bu eksiklik dilde de iadesini buluyor ve elbette her zamanki gibi, bu konuda da en doğrusunu söylediniz.

Ne var ki, hissettiğiniz eksikliklerin bazıları aynı zamanda başka bir şeyle de ilişkili. Bazı belirleyici cümleleri ikinci bölüme sakladım. Bütün bir ortadan *kaybolma* veçhesi, doğumun ve bedensel yetersizliğin arka yüzü de bunlara dahil. Kafka'nın bu eksiklikten, en şaşırtıcı güçlü yanlarını kazandığına inanıyorum, ortadan kaybolma sürecini başka hiç kimsenin yapmadığı gibi serimleyebiliyor (*Açlık Sanatçısı*, bana en az *Dönüşüm* kadar önemli görünen bir parça). Bunun hakkında ve daha ayrıntılı bir küçüğe dönüşme süreci hakkında da, ikinci bölümde yaklaşık 6 sayfam var. İsmin kaybolması da elbette oraya ait ve bu yüzden onu bu noktada önceden yazmamayı tercih ederim.

İkinci bölümde ele alınan bir başka konu da, Kafka'nın iktidarı tüm biçimleriyle serimleyişidir. İktidarı konu edinen

onun gibi bir edebiyatçı daha yok, o gerçekten biricik, iktidarın tüm bedensel veçheleri onun eserinde içerilmiştir, ayrıca din de; ama onun eserinin "dindar" uzmanlarının düşlediklerinden tamamen farklı tarzda bir içermedir bu. Onun, nerelere uzanabileceğini görünce benim bile şaşkınlığa kapıldığım eserindeki duygu daralmasında, tam da bunun payı vardır. Belki yeniden yazmak gerekecek, ama tamamlandığında, inanıyorum ki, onu küçültmek yerine, önemini artıracak.

(Minnettar olmak için her türlü nedenim var, bu çalışmayı siz olmadan yapamazdım, beni asıl teşvik eden bu konuda fikrinizi belirteceğiniz düşüncesiydi.)

daha sonra

Kısaltma amacıyla bazı bölümleri atınca, kimi şeyler basitleşti. Bu durum özellikle Grete Bloch'un anlatıldığı pasajların sıradanlığı için söz konusu. Bu konuyu çok daha uzun ele almıştım, kadının Kafka'nın önemini anlamadığı erkek kardeşiyle ilişkisi hakkında bir parçayı –kadının Kafka'ya karşı değişikliği onun ... başlıyor– tamamen attım. Burada da Kafka'nın güncelerinden çok fazla alıntı yapmıştım, özellikle de yazma isteksizliği hakkında, bir kez nişanlanmaya karşı savunma olarak –şimdi tüm bunlar yok ve yalnızca hep "nişanlanma, nişanlanma, nişanlanma, nişanı bozma" okunuyor, kısaltayım derken sakatlanan bu parçayı okuyunca kendim de çok kötü oluyorum.

Kısaltma hakkında: Aşağıdaki ikinci bölümde, paranteze alınmış pasaj hakkında ne düşündüğünüzü öğrenmek isterdim. Kalksın mı, kalsın mı? Hera onu fazla özel buldu, belki de haklıdır, ben artık değerlendiremiyorum. Bu konuda karar vermeyi de sizin üstünüze yıkabilir miyim? Sayfa 20/21'deki Stoessel ve *Hüküm* hakkındaki paranteze alınmış parça da kalacak mı? Kalmayabilir sanırım.

Niyetinin onun üzerindeki etkisinin asıl niteliği hakkında karara varılmamalı. Flaubert'in bütün bir romanını yük-

sek sesle okuma hayali, beni "Yasa" yorumuna ayarttı. Bu tek bir örnek için doğru olabilirdi. Peki ya diğerlerinde? Bunun öğrenmek için, sizin dediğiniz gibi, onu dinlemek gerekirdi.

Kafka'nın Felice'yi yeniden görmekten duyduğu korkuya gelince, sizinle tamamen aynı görüşteyim. Bu konuda yazdığınız her şey aslında buraya dahil, burayı da çok kısa geçtim. Ancak böylelikle Kafka'nın "korkutma" izleğinin gücünü yitireceğini sanmıyorum. İkisi de bir arada doğru. Ne var ki, Felice'nin Kafka'nın planlarını sorması, Kafka'ya yolculuk için belirleyici planı verdi.

Felice'nin yazmayarak onu nişanlanmaya zorladığına çok eminim. Felice pratik bir insandı ve sizin söylediğiniz gibi, Kafka'nın kişiliğinden şüpheye düşünce, mektuplaşmaların uzun süre evliliği "ikame edişini" kendisine ve kuşkuya düşmüş ailesine karşı ancak kesin bir kararla haklı çıkarabilirdi.

Şimdi 59. sayfada, 17. satırdaki[33] "iki dil" hakkında anlaşılmayan pasaj üzerine. Bu pasaj bu dönemdeki (Werfel notu) mektupların retorik havasıyla ve Kafka'nın Felice'yi oyun dışında bıraktığında, kavrayışının kendi içinde sahiciliğiyle ilgilidir; bunlar iki farklı dildir, daha önce kısaca anlatıldığı için, açık olduğunu düşünmüştüm, ama kuşku duymanız kafamı karıştırdı. Dürüst olmalıyım ve bunun Hera tarafından da dile getirildiğini itiraf etmeliyim. Bu yüzden belki de "Bu uzun bir mektuptur ve iki dilde de yazılmıştır" cümlesi "Uzun bir mektuptur bu, her iki dilde, hem belagatin hem de Kafka'nın kavrayışının diliyle yazılmıştır" şeklinde değiştirilebilir. Bütün bir paragraf yeni baştan dizilmesin diye, matbaaya şimdiden bildirmek anlamlı olur mu? Sanırım bu haliyle tamamen anlaşılır oluyor.

Ayrıntılarda yaptığınız değişikliklerin tümünü iyileştirmeler olarak görüyorum. Yalnızca "ileriye ve geriye"nin değiştirilmesi hoşuma gitmiyor. Bunu yeniden eski haline döndürebilir miyim? "Gecenin dağılışını gözlemek" hakkında henüz emin değilim.

33. Bkz. s. 307.

s. 37'deki iki cümle "boşlukta gibiydi" vb *bunlar* gerçek alıntılar.

11 Mayıs'a kadar Londra'dayım, prova baskılar için kesinlikle yeterli olacaktır.

12 ile 22 Mayıs arasında Paris'teyim (erkek kardeşimin adresi), sonra yine Londra'ya dönüyorum.

Minnettar olmak için tamamen yeterli bir neden, bu çalışmayı siz olmadan yapamazdım, beni asıl teşvik eden sizin bu konuda fikrinizi belirtecek olduğunuz düşüncesiydi.

En içten selamlarımı sunuyorum.

Elias Canetti

Lütfen Elli'ye içten selamlarımı söyleyin.
(*kısaltmalarla birlikte 22 Nisan'da gönderildi*)

25.4.1968

Yazılacak yığınla mektubum vardı, okumak istediğim çok şey var, en güzel yaz havası çıkageldi, Hera paskalyada yanımdaydı, onu her zamankinden daha fazla seviyorum, bana en akıllı ve en büyüleyici mektupları yazıyor, Kafka denemesi –ya da en azından birinci bölümü– tamamlandı ve hiç de fena olmadı, ertesi gün Haag'da "Düğün"ün Hollanda'daki ilk gösterimi var, iki buçuk yıl ince Braunschweig'da yaşanan utanç verici skandal sahnesini[34] telafi edebilir – ama bunların tümü benim için önemsiz. Buradaki olaylar karşısında, uzun süredir demokratik olan bir ülkenin mensuplarının sahip olabildikleri zihniyetler hakkında derin bir hayal kırıklığı yaşıyorum, ümitsizliğe kapılmak ve ölmek istiyorum, hiç yaşamamış olmak istiyorum. Hepsinin yüzüne haykırmak

34. "Düğün"ün 3 Kasım 1965'te Braunschweig Devlet Tiyatrosu'nda, Canetti'nin katılımıyla gerçekleşen ilk sahnelenişinde laf atmalar, protesto seslenişleri ve ıslıklamalar olmuştu, belki ki seyircilerin bir kısmı oyunu fazla serbest bulmuştu. Gelgelelim, yazara ve tiyatroya yönelik, "cinsel infial uyandırma" gerekçesiyle yapılan anonim bir şikâyet, bir dava açılmasıyla sonuçlanmadı.

istiyorum: "How do you like it – England going Rhodesian?"* Ama aslında aynı şey, burada da, orada da tam aynı şey: 200.000 beyaz, 4 milyon beyaz, 1 milyon renkliden korkuyorlar. Orantısızlık grotesk, yine de her iki örnekte tam aynı şey.

Belki de "beyaz ırk"ın yavaş yavaş yok olması, artık beyaz çocukların peydahlanmaması, beyazların sayısının hızla azalması ve sahanın sonunda tamamen diğerlerine bırakılması en iyisi olurdu. Daha kötüsünü yapabilirler miydi? Hayır. Belki bu sırada aynı şey ortaya çıkardı, hatta bu muhtemeldir, ama o zaman bile zengin, beyaz küstahlık sonunda yıkıldığı için bir biçimde daha doğru olurdu. Her halükârda gelecekte Mao'ya ve Çinlilere herhangi bir ucuz eleştiri yöneltmekten kendimi çok sakınacağım.

Beyazlara karşı tüm bu saçma şeyleri, biraz nefes alabilmek, öfkemi boşaltmak ve yeniden akla dönmek için yazıyorum. Tüm bu heyecanların aptalca ve sorumsuzca şeyler olduğunu çok iyi biliyorum ve bunları başka insanlara bulaştırmaktan elbette kaçınacağım, ama onları burada *kendime* söylemem gerekiyor, nefes almam gerekiyor, boğuluyorum.

26.4.1968

Kafka'yla meşgul olduğum bu aylardan sonra ondan geriye ne kaldı bana? Bir şey söyleyemem: Belki de en çok, onun kişisel talihsizliğine nüfuz ettiğim bir *utanmazlık* duygusu. Çünkü her zaman söylenen: Onun Felice'ye yazdıkları gibi mektuplarla yaşandığı sürece, küstahlaşılıyor. *O* hiçbir zaman bu mektupların tamamını art arda okumadı. O beş yılı, asla böyle özet halinde ve yine de bir biçimde eksiksiz bir tarzda yineleyemedi. Mektupların çoğu onun belleğinde biraz başka bir şeye dönüştü. Şimdi ben geliyorum, elli beş yıl sonra, ve onların nasıl olduklarını çok iyi biliyorum. Belki de bu en kötüsüdür: Onu mektuplarının lafzına *geri*

* "Ne istiyorsunuz? İngiltere Rodezya'laşsın mı?" (ç.n.)

zorlamak. Ben ve başka herkes, ne zaman paniğe kapıldığını kendini kurtarmak için Werfel'in kof belagatli diline sarıldığını gösterebilir ona. Bu mektuplardan bazıları olmasaydı, Kafka'nın kendisine tamamen yabancı dil sefaletlerine ne kadar *uyum sağlayabildiğini* asla bilemezdim. Onun endişesini hep biliyordum, eksiksiz *küçüklüğüyle* bu korkuyu ancak şimdi kavradım. Ama öğrenmiş olmaktan şimdi utanç duyduğum başka birçok küçük özellik var. Balkan Savaşı'nda *taraftı*, Türklerden yana. Sırpların yakınlığı kaygılandırıyordu onu, sanki bütün bunların nereye varabileceğini sezmiş gibiydi. Ancak sonra gerçekten patlak verdiğinde, Dünya Savaşı'na karşı çıkması, mektuplardan öğrendiklerim arasında en üzücü olanıydı. Onun tepkisi, bu geçmiş savaşta Marie-Louise'nin tepkisini anımsattı bana. O kadınla birlikte, yürüyüş halindeki askerlere baktım, kadının askerleri neyin beklediği hakkında en küçük bir empatisi bile yoktu: "Onlardan nefret ediyorum" demişti, "hiçbirini sevmiyorum, hiçbiri de beni gerçekten *sevmeyecek*". Kafka'nın tepkisi, görselliğe aktarıldığında, işte buydu. *(yarıda kesildi)*

Perşembe, 8.5.1968

Zürih

Devrimci bir Paris'te sekiz gün. O kadar çok şey oldu, o kadar çok şey gördüm ki, kavrayabilmem zor olacak. Her şeyden sonra şimdi yine Zürih'te Kunsthaus [Sanatevi] restoranının terasında oturuyorum. Benimle Paris'te olan Hera, yandaki Kunsthaus'ta çalışıyor, onu bekliyorum, her an gelebilir.

Sorbonne, belki bugün başka hiçbir yerde değil, Pekin'de mümkün olanlar gibi bir görüntü ve yine de kesinlikle farklı. Daha önce Sorbonne'un avlusuna gitmemiştim ve böylece onu ilk kez yaşadım: asılı kızıl bayraklar sokağa taşıyor, girişte izdiham, içeride. Avlu genç insanlarla dolu, gruplar halinde tartışıyorlar, bazıları tek başına ortalıkta dolaşıyor,

dikkat çekici güzellikte gururlu ve ciddi yüzlerle, sanki dünyanın kaderi onlardan her birine bağlıymış gibi. Avlunun kenarlarında satış standları, birinin üstünde Mao'nun resmi, altında Maocuların literatürü serilmiş; karşı çaprazında Troçki ve Guevara'nın resimleri, bunların yandaşlarının literatürüne yukarıdan bakıyorlar. Yukarıdaki pencereler genç insanlarla dolu, Victor Hugo'nun taş büstüne kızıl bir fular dolanmış. Genç Anarşistler bağırarak *kendi* gazetelerini satıyorlar. Özgürlük atmosferi, herkes söz alıyor, kimse susturulmuyor, herkese kulak veriliyor. Tüm duvarlarda ve tahta perdelerde elle yazılmış afişler, ya da büyük harflerle, doğrudan duvara yazılmış cümleler.

29.5.1968

Londra

Üç gün önce Londra'ya geri döndüm ve o günden beri henüz tek kelime yazmadım. Çok şey yaşadım ve gördüm. Bir hafta önce Zürih'te ve dört gün sonra Londra'da yaşadığım sersemlik hali henüz geçmedi. Söyleyecek o kadar çok şeyim vardı ki, hiçbir şey söyleyemiyorum ve bir şey söylemeyi başarıp başaramayacağımı bile bilmiyorum.

Çünkü tanık olduğum olaylar, kırk yılı aşkın bir süredir meşgul olduğum düşüncelerin en derinlerine kadar iniyor. Vardığım sonuçların yanlış olduğu ortaya çıkabilirdi. O zaman bunu *söylemem* ve bu büşüncelerin yazılı olduğu, hayatımın eserini *Kitle ve İktidar*'ı geri çekmem ya da reddetmem gerekirdi. Muhtemelen, her şeyin yanlış olmadığı ama esaslı düzeltmeler yapmam gerektiği ortaya çıkacak. Belki de eserin ilan ettiğim ikinci bölümünün henüz mevcut bile olmayışı bir şanstır. Bu bölüm düzeltmeleri içine alabilir ve böylece iki cilt bir arada hâlâ işe yarayabilir.

Ne ki aslında önemli olan bu değil. Önemli olan, benim *kavrıyor* oluşum. Hiç kimseye bir yararı olmayacaksa bile, kavramak istiyorum. Yaşamımın bu sürekli incelemesinin

asıl güdüleri hakkında yanılıyor olmam çok mümkün. Gerçi bununla bir şeyi *düzeltmek* istediğimi sık sık öne sürüyorum. Görüşlerimin başkalarına yararı olmalı. Ancak, eskilerin görüşleriyle ne olduğunu; ne kadar keyfi uygulandıklarını, hangi zıt kavrayışlara büründüklerini düşündüğümde, insanın kendi vardığı sonuçlarla bir şeyleri düzeltmesi mümkün görünmüyor bana. İnsanlar neye ihtiyaçları varsa onu alıyorlar, onu düzenliyorlar, çarpıtıyorlar ve sanki yazarın ne demek istediğini bir tek kendileri biliyormuş gibi, onu dayanak gösteriyorlar ve yazar için –her etkinin umutsuzluğu bakımından– eserinin idrak edilmesi için yaşamaktan başka yapacak şey kalmıyor. Bu çabasında elinden geldiği kadar dürüst olmalı ve ne kadar inandırıcı olsa da, hiçbir düşünceyle huzura kapılmamalı. Çünkü bir düşünce bir kez yerleştiğinde, kendi yerleşik kurumunu oluşturuyor ve kendini yerleşik bir kurum gibi ortaya koyuyor.

Benim düşüncelerime dayanan insanlarla konuşmaktan hiç hoşlanmadığımı hissediyorum. Kendi çabalarını hakkı çıkarmak için, benim düşüncelerimden yola çıkmaya çalışıyorlar. Benim anladığım anlamda bir idrak etmeyle hiç ilgilenmiyorlar. Soruları ve önerileri beni hayrete düşürüyor. "Ben bunu mu kastetmiştim?" diye soruyorum sık sık ve *her* uygulamanın, kelimenin tam anlamıyla her *uygulamanın* sonuçlarından dehşete kapılıyorum.

Bu tepkinin saçma olduğunu pekâlâ biliyorum. Bundan dolayı gücü azalmıyor, *dayanılmazlaşıyor.*

31.5.1968

Artık daha fazla yakınmaya hakkım yok. Dünyanın ünlüleri ve seçkinleri arasındayım. İsmim gazetelerde kalın manşetlerle yer alıyor. İğrenç görüntüm televizyon ekranlarında beliriyor. Canım istediğinde, benden uzakta yaşayan sevgilime uçuyorum, birbirimize karşılıklı tapıyoruz. İstemiş

olsam da olmasam da, ki böyle olmasını kesinlikle istemedim, birçoklarının ağzında, mide bulandırıyorum, sonunda bundan bıkmış olsaydım bile, artık kolay kolay ortadan kaybolamazdım. Sağlam, esaslı bir üne kavuştum, bu uzun sürdüğü için uzun süre de kalacak. Benim hükmüm verildi ve özgürlüğüm sona erdi.

Otuz yaşındaki bir Broch uzmanı, Amerika'da profesör, bugün bana şunu yazmış: Kitabının yeni baskısına, benim Broch'la ilişkim hakkında bir bölüm eklemek istiyormuş. Bu konudaki hakikati ona yazamam: Bugün modern dönemin en çok abartılmış kafalarından biri olarak gördüğüm Broch için utanç verici olurdu bu. Uzun süredir Broch'un tek bir özgün düşüncesi olmadığını biliyorum. Özlemini duyduğu mitos, ondan esirgendi. Musil'in onun hakkında dile getirdiği tüm kuşkular, *haklı çıktı*. Ününü nasıl da utanmazca *oluşturduğunu* mektuplarından öğrendiğimden bu yana, onu artık ahlaki açıdan da ciddiye alamam.

Sorbonne'daki genç insanların yüzlerini unutamam. Düşüncelerim her saat onlara geri dönüyor. Hiçbir şey beni onlardan uzaklaştıracak ağırlıkta değil. Güzel yüzleri vardı, ama ben onları kurbanlar olarak gördüm. Oradaki ilk andan itibaren onları kurbanlar olarak gördüm. Eski ve yeni isimlerin kurbanlarıdır onlar. Şimdi ben de böyle bir isimim. Daha da uzun süre böyle bir isim olacağım. Bu yüzler günün birinde bana atıfta bulunacaklar. *Onların* başladığı gibi başladığımda, sadece kafa karışıklığını artıracağımı biliyor muydum? Hem, kafa karışıklığını *artırmanın* bir olanağı var mı? Bilmiyorum. Bilmiyorum ve şimdi bilmek istediğim tek şey bu.

Bakarak donup kalmak, ama birçok tanımadığın arasında.

Camdan, soluktan, karanlıktan.

Sorbonne'un zencileri ve genç öğrencileri arasında oraya buraya sürüklendiğimi hissediyorum. Başka bir şey beni ilgilendirmiyor. Artık görmeyeceğim daha sonraki her şeye

yönelik merakım da azalıyor. Ama yorgunluk değil bu: çaresizim.

Bir insan yazdığı her şeyi *geri çekebilir* mi, tamamen ortadan kaybolacak şekilde geri çekebilir mi? Abraham Sonne: Yeniden, hâlâ benim kutsal ismim. Şimdi ona sormak için neler vermezdim. Onu tanıdığımda gençtim, ama eserlerimi yazmışım. Felakette onu yitirdim. "*Savaş kokuyor.*" Şimdi Paris'te kokuyor, iç savaş.

8.6.1968

Kafka'nın elyazmalarına ilk yeni bakışta mutlandırıcı bir huzur, sanki o zamandan beri iki ayda hiçbir şey olmamış gibi, sanki o *yazının* yaşamıyla yeniden bağlantı kurulabilirmiş gibi.

13.6.1968

Kafka o kadar zayıftı ki, ona duyduğum saygı, Felice'ye mektuplardan sonra da azalamadı.

25.6.1968[35]

Rudolf Hartung'a

Sevgili Rudolf Hartung

Mektubunuza hemen yanıt veremedim, çünkü Kafka denemesinin ikinci bölümünü hızla bitireceğime dair hâlâ biraz umudum vardı. Şimdi, geçen hafta yeniden üzerinde ciddi ciddi çalıştığım için, bunun tamamen imkânsız olduğunu görüyorum. Belli ki temmuz ayında da hâlâ bunun üzerinde çalışacağım, bu yüzden sizden, devamını ancak bir sonraki sayıda ilan etmenizi rica ediyorum.

Bunun suçlusu elbette Paris'tir. Uzun süre oradaydım, Sorbonne'da her gün her gece yaşanan, sizin de bildiğiniz, heyecan verici olaylar sırasında oradaydım; bu konuda

35. Bkz. Elias Canetti, Ich erwarte von Ihnen viel. Briefe 1932-1994, yay. haz. Sven Hanuseck ve Kristian Wachinger, Münih 2018, s. 293-294.

anlatacak o kadar şey vardı ki, nereden başlayacağımı hiç bilemedim. Bu olayların sizi de benim kadar etkilediğinden çok eminim. Zaten bir süredir sahip olunan duygu: Yeniden yalnızca gelişigüzel cinsel ilişkilerle ve uyuşturucularla yetinmeyen, gerçekten önemli şeylerle dolu bir gençliğin var olduğu duygusu, dilimiz tutulurcasına kanıtlandı. Bu gençliğin gururu ve güvensizliği, inatçılığı, bu topluma karşı amansız nefreti, nihayetinde aralarında her gün var oldukları olağanüstü çok sayıdaki burjuvaları, bürokratları, teknokratları, otomobile tapanları, pop salaklarını, Russo-Amerikanları, büyük güç yanlılarını, polis-sadistlerini aşağılamaları, yalnızca bunu düşünse bile insanın gözlerini yaşartacak cinstendir. Başka herkese gülünç gelecek şeyi sizin karşınızda söylemekten utanmıyorum: Bugün ölecek olsaydım, artık dünyanın durumu karşısındaki, tanrı bilir kaç on yıldır dolu olduğunuz mutlak ümitsizlik içinde değil, umut içinde ölürdüm. Ne olursa olsun, bu insanların kendilerini boğdurmayacaklarını *biliyorum* şimdi. Onları gördüm, onlarla konuştum, onları dinledim. En azından bir şeye sahipler: Emirlerin ne olduğuna dair bir içgüdüye ve katı planların ve hedeflerin tehlikesine dair bir kavrayışa.

Sevgili Rudolf Hartung, beni anlayacaksınız ve Kafka çalışmasının o haftalarda durduğuna kızmayacaksınız. Şimdi, zorlukla da olsa, yeniden o çalışmaya döndüm ve orada kalacağım. Bu konuyla meşgul olmak bana kesinlikle gereksiz görünmüyor, sadece bir tür dengeyi yeniden kurmak kolay değildi. Birinci bölümün yayımlanmasına şimdi yeniden seviniyorum, elbette yakında gelir.

Yeni çalışmalarınızı bana gönderirseniz mutlu olurum. Daha eski, diyelim ki "bizim" kuşağın insanları arasında (sizin bundan büyük ölçüde daha genç olduğunuzu biliyorum) size gerçek bir bağlılık hissediyorum. İçimde neler olup bittiğini hiç güvensizlik duymadan söyleyebileceğim tek

kişisiniz. Sizin karşınızda kendimi hiç çekinmeden gülünç duruma da düşürebilirim, belki de bu mektuptaki gibi.

En içten selamlarımı sunuyorum.

Elias Canetti

Not: Lütfen Elli'ye içten selamlarımı söyleyin.

30.6.1968

Pazar

Yarı yılın son günü, çok sıcak, kendimi zayıf ve mutsuz hissediyorum, Hera'sız varolamayacak mıyım? Yoksa hiçbir şey yapmadığım, hiçbir şeyde ilerleme kaydetmediğim için mi, öğlen Aymer[36] bendeydi, öğleden sonra Minos,[37] akşam Made, bir gün böyle boş, şimdi de Hera'ya telefon ettim, evdeydi, onda da korkunç sıcak. Çek kukla tiyatrosuna gitmişti, beğenmişti, yukarıdaki yeni evinde hâlâ masa başındaydı ve Çinceden çeviri yapıyordu.

Onun sesini seviyorum, onun sesini duymam gerekiyor...

Telefon çaldığında bu kelimeleri yazmıştım, oydu, harfleri ilk kez kendisi seçmişti ve bunun böyle güzel bir şey olmasından etkilenmişti.

Şikâyet edecek neyim var, en mutlu insan ben değil miyim, her an seslerimiz buluşuyor. Neye üzülebilirim, hangi insan gece masa başında oturup da duymak zorunda olduğu sesin oraya gelmesini sağlayabilir. Telefona doğru dört ya da beş adım, 13 harf, bir dakikada, daha fazla değil, birazcık daha fazla, onun sesini buraya getirebilirim. Üzüntü, gülüyorum, bugün bir arada olduğum geçmişten gelen bu korkunç figürler beni ne ilgilendiriyor, benim için hak ettikleri kadar önemsiz olmalıydılar, bu dayanılmaz insanlar, yalnızca başkalarının mutsuzluğuna sevinen Aymer, her heyecanını, daha

36. Sir Aymer Maxwell (1911–1987), Elias Canetti'nin İngiltere sürgündeki arkadaşı.

37. Minos Volanakis (1925–1999) Yunan tiyatro yönetmeni ve çevirmen. 1966'dan itibaren zaman zaman İngiltere'de yaşadı ve Canetti'nin "Die Befristeten" ["Süresi Belli Olanlar"] oyununu Yunancaya çevirdi.

kendisi farkına bile varmadan görüyorum, bir Yunanlı için çok fazla yalan söyleyen Minos, budala mutfak yamağını hayranlıkla dinleyen Made. Bunlar beni ne ilgilendiriyor, onları çok iyi tanıyor oluşumun ve çirkin çıplaklıklarından utandığım için onlarla birlikte olmak istemeyişimin dışında beni ne ilgilendiriyorlar.

Başkalarının kötülüğünden tatmak, kişiyi de kötü kılıyor.

2.7.1968

Belki de Kafka sayesinde, açık ya da gizli hiçbir türlü böbürlenemeyecek hale geliniyor. Eski zamanın "güzel" insanları (şimdi Cardano'yu düşünmüyorum)[38] kendi yaşamlarını sanki etkileri hakkında kuşku duymadan, tereddüt etmeden, utanmadan anlatmak uygunmuş gibi betimlediklerinde, sanki haklarında ciddiye alınabilir bir şeyin *bilinemeyeceği* başka bir yıldızın sakinleri söz konusuymuş gibi sabırsızlık ve inançsızlık hissediyor insan.

Kafka'yla birlikte yeni bir şey geldi dünyaya, onun kuşku götürür olduğuna dair daha tam, ama yaşama karşı bir nefretle değil, bir hürmetle eşlenmiş bir duygu. Bu iki duygusal tutumun –hürmet ve kuşku götürürlük– birbirine bağlanışı eşsizdir ve onu bir kez yaşamış olan bir daha onsuz yapamaz.[39]

Kafka'nın zayıflığı, kaçınmaya çalıştığı iktidarı *asla* görmezden gelmediği için, dünyanın zayıflığı olmuştur. Dünya onun için her zaman mevcuttur, Kafka dünyayı güçsüzlük pozisyonundan, her biçimiyle serimledi. Burada, iktidarı fiziksel bir tehdit olarak hissetmesi özellikle önemlidir. *Kabul edilmiş işkence* dönemlerinde bu doğal görünebilir. Tarihte işkencenin, gerçeklikte asla tamamen olmasa da, ideolojik olarak kınandığı o kısa dönem insanlığın kendini, bugün

38. Canetti'nin kitaplığında İtalyan hekim, filozof ve matematikçi Girolamo Cardano'nun (1501–1576) (ilk kez 1643'te yayımlanan) yaşamöyküsünün bir nüshası bulunuyor, kitabın üstünde Canetti'nin aldığı notlar var.

39. Bkz. "Provinz des Menschen", *Aufzeichnungen 1942–1985* (IV, 316), [Krş: İnsanın Taşrası, s. 339].

artık mümkün olmayan korkunç bir şekilde aldatmasına yol açtı, bugün daha iyi biliniyor, her şey apaçık ortada, elle tutulur gibi ve insanların yapabildikleri utanmazca–dehşet verici o şeyleri yalnızca *bir* ülkeyle, *bir* halkla, *bir* kültürle sınırlandırmaya ancak hazin bir deli yeltenebilir. O, her yerde, en yakın geçmişin, bugünün üst yüzeyinde ve çok iyi düşünülmüş ve ütopik olan dahil her gelecekte güçlenen bir tehdit olarak var.

Kafka, henüz bu türden bir iktidarın eline düşmeden, onu kendi bedeninde hissetti. Onu hissedebilmek ve tasvir edebilmek için hissetti ve tasvir etti, bildik "dengeleyici", hoş, mutlu duygular skalasında başarısız kaldı, o denli ki, zaman zaman bunlara hiçbir yatkınlığının olmadığına kendini ikna etmeye çalıştı.

Ancak, onun sayesinde ucuz bir mutluluktan korunduğunu hissettiği hastalığı aniden ortaya çıktığında, genel olarak anlaşılan haliyle mutluluğu, örneğin fiziksel aşk mutluluğunu yaşayabilecek bir duruma girdi ve hastalığı ilerledikçe, bundan duyduğu korku da azaldı.

Bu yoldaki evreler, Riva'daki İsviçreli kız, Felice ile Marienbad'da geçirdiği, ardından mutluluğa karşı güvensizliğinin bedenine yazılmış olan semptomlarının geldiği kısa zaman dilimi, Kafka'da başka her insandan daha etkileyicidir. Kafka bu kadar azını bile kendine yegâne mutluluk olarak reva gördüğü görevlendirilmişlik duygusundan zorla koparıp almıştır.

Kafka'ya birlikte dünyaya yeni bir şeyin geldiği söylendiğinde, başka bir bilgi kastediliyor. Başka bir insan olmadan, onu anlamanın mümkün olmadığı kastediliyor.

Ancak, okurları daha en başta farklı insanlar olarak ona yaklaştıkları için, onların (*kopukluk, Yunanlı asalak göründü*) Kafka aracılığıyla değişmesi de tamamen farklı bir değişimdir.

10.7.1968

Her yerde, her yerde, Kafka'da bile Yeni Platoncu izler.

Ama ben, bedenin hapishanesi laflarından hoşlanmıyorum.

Sevgilimin bedeni özgürlüktür, güneşte. İçine girdiğimde beni sarmalayınca, bedenim ona hapishane değildir, (sonra) tüm kapılar ona açıktır, uçar, coşar. Bedenimin ağırlığı sevindirir onu ve daha da ağır olmasını ister. Kal, mutlu yük, diye şakır ve her yerini sun bana.

Kafka'yı düşündüğümde, aklı bir karış havada bir genç, ya da bir üniversiteli gibi buluyorum kendimi, bazen biri bazen diğeri, ama asla daha fazlası değil, bilge olamayacak kadar ham olduğumu söylemeliyim kendime.[40]

13.7.1968

"Bu ikinci bölümde, Kafka'nın birinci bölümde belirsizleştirdiğim harikalığını telafi edeceğim." Felice'ye yazdığı her mektupta sözünü ettiği, insan karşısındaki "kayıtsızlığı"nı araştır. Kayıtsızlık, onu başkalarının müdahalelerinden koruyan inatçılıktır. Dönüşüm dışında yalnızca inatçılık kalıyor ona.

"Kafka'da çok fazla yol var. Hepsinin bir bağlayıcılığı var, çünkü onlar, üzerlerinden gitme *denemeleriydi*."

Kafka'da *tabii* olan eksik (Goethe'de çok fazla bulunan şey). Tabii olanın eksikliği bakımından Kafka, Hölderlin'le akrabadır.

Ne var ki Kafka'nın mecrası, içine kendini gömdüğü toprak, tabiidir. Kafka kendi tözünü, kendi faaliyetiyle değiştirir: Her yer köstebek tümseğine dönüşür.

Bunun gibi, Hölderlin'de de soluk, etere dönüşür.

14.7.1968

Kafka'nın kuşkusu, sakınganlığı, dili yok bende, sadece hürmet var.

40. Bkz. "Nachträge aus Hampstead", *Aufzeichnungen 1954–1993* (V, 218).

(Otuz beş yıl önce Broch'ta bulmak istediğimi, Kafka'da bulmuştum.)

Kendimi ona bırakırken tereddüt ediyorum, beni iyileştiriyor, ama gücümü yitiriyorum.

Birisi onun inatçılığına sahip olmadan nasıl bir şey olabilir. Ama Sofokles inatçı mıydı? Aristofanes? Lichtenberg? Büchner? – dolayısıyla: *Bugün* birisi Kafka'nın inatçılığı olmadan nasıl herhangi bir şey olabilir?

Kendi izlerim karşısında, Freud'un kendi izlerine olduğu kadar acımasızım. Freud'a duyduğum antipati kendime duyduğum bir antipatidir.

Şimdi mutlulara dahilim ben de. Kendi hayatım üzerinde hâlâ bir hakkım var mı? Ödünç alınmış bir yaşamsa – kim ödünç verdi onu bana? Çalınmış bir yaşamsa – kim öldü benim yaşamım için? Kimden geldiğimi arıyorum, babam değil o kişi.

Mucize tedavi: Her türlü yaşam rüşvetle satın alınabilir. Yalnızca, uygun olmayan kurallar uygulanır.

İnatçılığı özlüyorsun ve sevgilindekinden korkuyorsun.

Harika parça: "Bekleyenler çok. Görmezden gelinemeyecek bir kalabalık, karanlıkta kaybolan. Ne istiyor? Apaçık belirlenmiş taleplerde bulunuyor. Talepleri dinleyeceğim ve sonra yanıt vereceğim. *Balkondan dışarıya çıkmayacağım;* isteseydim de hiç çıkamazdım. Kışın balkon kapısı kilitleniyor ve anahtar bende değil. Ama pencereye de çıkmayacağım. *Hiç kimseyi görmek istemiyorum, hiçbir bakışın kafamı karıştırmasını istemiyorum, yazı masası, benim yerim burası, başı ellerimin arasında, benim duruşum bu.*"

"Ormanlarda bir yarış başladı. Her yer hayvanlarla doluydu. Düzeni sağlamaya çalıştım."[41]

Fragmanların çoğunda *topografik unsur.*

41. Bu ve "Bekleyenler.." diye başlayan parçalar: Franz Kafka'nın terekesinden fragmanlar; ikisi de Canetti'deki Franz Kafka edisyonu nüshasında yer alıyor: "Hochzeitsvorbereitungen auf dem Lande und andere Prosa aus dem Nachlass", Max Brod (haz.), Frankfurt/M. 1953.

16.7.1968

Kafka'da esen hava: çınlayan zayıflık gibi.

Ama zayıflık değildir o, öbür dünyadan vazgeçmektir, geriye kalan da vazgeçmenin sesidir.[42]

Kafka'ya saklanıyorsun, sana yararı olmayacak, onun cümlelerinden senin hamlığın sırıtıyor. Dalkavukça kılık değiştirmesi, iyileştirmiyor onu, ikiyüzlünün hamlığıdır o.

İktidar hakkında Kafka senden daha fazlasını kavradı, onu uygulamayı asla başaramadı.

Kafka'da kaybolmak, onun cümlelerinde donup kalmak, başka cümleler duymamak, tövbe etmek ve dilsizleşmek istiyorum.

Kafka hiç ileri itmiyor, fazla ileri de gitmiyor, hiçbir şeyi saklamıyor, böylece onda her şey kuşkulu kalıyor.

Kafka yalnızca küçüğe dönüşmeler içinde hareket etmiyor. Ama ikisinden biri her zaman küçüktür, ya o ya da dönüşüm.

Bir Köpeğin Araştırmaları'nda Thomas Mann'dan bir şeyler *(fazla dolaylı)*

Bir Köpeğin Araştırmaları'na karşı antipati, tamamen özel olarak dile karşı.

Bunun dörtte üçü müthiş sıkıcı. Tek başına dikkate değer olan son çeyreğinde, sonra açlık sanatçısı konusu yeniden geliyor, sonra da öteki köpeğin aşk talebi, gerçek bir aşk hikâyesi, insanlar arasında geçiyor olsa olabileceğinden daha etkileyici. Sonra, en sondaki sayfalarsa bütünün ilk dörtte üçünün dayanılmaz ruhsuzluğuna geri dönüyor.

Dönüşüm burada çok yapay, bilinçli olarak ket vuruluyor.

Kendi kanamasını ve açlık sanatçısı temasıyla kendi bağlantısını anımsayış.

İnziva olarak "Araştırma", "Bilim" dönüşümü bozuyorlar. Hikâye olanaksız, bağdaşmazları birleştirmeye çalışıyor, dolaylı törpüleyici üslubun nedeni bu.

42. Bkz. "Nachträge aus Hamstead", *Aufzeichnungen 1954–1993*, (v, 218).

(Broch'un da bir önceden haber verilişi, en kötü olduğu yerde, *Vergilius'un Ölümü*'nde.)

Hep fazla ileri gittin. Ama sonra daha da ileri gitmek zorunda kalmıştın.

Geç ölçüt memnunluktur ve bu yüzden verimlidir.

Neler öne sürdün! Ve nasıl bir güçle inandın bunlara! Hepsi yanlış olabilir ve sen yine de inanıyorsun.

İnançsızlık eksik sende. Kuşku hiç kutsamadı seni.

Kafka'da hiç hoşlanmadığım, onda kısaca "Yeni Platoncu" diye tanımlanabilecek her şeydir. Bunu tamamen kavrayabilseydim, belki de kendimi ondan kurtarmam hâlâ mümkündü.

Her yerde yeni başlangıç yapıyor, ama bu yalnızca görünüşte. Aslında her defasında hep aynısı: yol.

Yerine getirilebilir dileklerin gaddarlığı: kadının bedenselliği, somluğu.

Aslında Kafka'nın mutsuzluğunu kıskanmıştın. Ama birisi sana "O zaman kendi mutluluğundan vazgeç" önerisinde bulunuyor. Kafka'nın mutsuzluğu karşılığında bile vazgeçmeyeceksin ondan.

O çok şey biliyor, Kafka bize yakın olan her edebiyatçıdan daha fazla biliyor; bu yüzden, biraz bir şeyler bilmek için *her şeyi* yaşamak isteyen yalan kibrini cezalandırıyor.

Onunla tek bir ortak yanım var: Düşünmenin bağlantılarına güvenmiyorum. Ben de yeniden başlamak istiyorum ve başlamayı her şeyden çok seviyorum.

Tamamlanmış olan iğrençtir, sırf bu kadar etkili olduğu için bile.

Onunla birçok ortak somut "çekirdeğimiz" var: Örneğin "köpek" ya da "solucan". Bunlar ikisinde de aynı doluluktalar.

"Kırbaç" ve "diken". "Orman". "Dişler". Bunları ve başkalarını ondan almadım, onlar her zaman benim içimdeydi.

Ama onun hâlâ anlatması gerekiyor. Kendi sonuna kadar anlattı. Orada daha naif ve daha güçlü durduğun bu anlatma seni nereye götürdü?

Kendimi tüm hamlığın içinde hâlâ sınamam gerektiği, benim tek umudum.

Ah, kim kendini Montaigne gibi huzur içinde ve garez gütmeden sınayabilirdi?

Kafka'nın kendisinde hâlâ betimleme var, Goethe'yle, Stifter'le ve Flaubert'le güçlendirildi. Ama Kleist ve Dostoyevski onu tasvir etmenin ruhsuzluğundan kurtardılar. Böylece onun tasvirleri, en küçük parçasında bile asla can sıkıcı olmadı.

Kleist ve Dostoyevski ona tutku verdiler.

Kafka'daki nesnel olan, "Ben"e kadar gider.

Çok az edebiyatçıyı iyi tanıyorum. Kafka ve Stendhal, bu ikisini, satır satır tanımak istiyorum.

Belki de sen sadece fazla gençsin. Ne zaman nihayet daha yaşlı olacaksın?

İki konuşma: "Gücün nereden kaynaklanıyor?"

Yanıt, ikinci konuşmada: İki şişman kadınla birlikte yaşamaktan.

19.7.1968

Dün Zürih'ten döndüm. On bir gün Hera'daydım. Orada çalışma niyeti de tamamen boşa çıkmadı. Pek yeni bir şey yazamadım, ama her gün sabah erkenden Hera'yla birlikte kalktım ve o Kunsthaus'a gittikten sonra, iş başına oturdum. Yeniden yoğun bir biçimde Kafka okudum ve özellikle *Taşrada Düğün Hazırlıkları* cildindeki fragmanlar beni derinden etkiledi. Bunların bir bölümünü, ama hepsini değil, önceden biliyordum, birçoğu en azından yeni *göründü* bana. Öte yandan, aslında her şeyi zaten bilmiyor olmam ve sonradan unutmuş olmam da düşünülebilir, yoksa beni bu kadar etkilemezdi.

Köprü

Bir köprüye dönüşmek. Köprü insani duyumsama yetisini koruyor. Köprüye acı veriliyor. –Tüm insanlar çok uzakta.

O bağlantı ve sabırdır, bunlar olarak başlar, insandan köprüye dönüşmenin asıl araçları bu iki niteliktir.

Ondan geçmek üzere ilk kişi geldiğinde görevi, yükümlülüğü.

Avcı Gracchus

Dünyanın akarsuları sonsuzdur, ebedi-ölü, kendisi için gerçek kapının olduğu yerde kabul görmez o.

Küfeli Süvari

Dönüşümün olağanüstü kolaylığı, soğuk sayesinde havada süzülme. ("Köprü" de katı ve soğuk).

Kömür tüccarının karısı, önlüğünü sallayarak kovabiliyor onu.

üç parça da harika

Konağın Kapısına Vuruş

Dava'nın bir varyasyonu.

Komşu

Telefondaki kulak misafiri.

Bir Melez

"Nevi şahsına münhasır bir hayvan, yarı kedi, yarı kuzu."

Dönüşüm onun *dışında*, dönüşümde payı yok, ama babasından kalma bir miras olarak sahip ona.

Tren Yolcusu

Tünelde, duyuları allak bullak olmuş, etrafı canavarlarla dolu ve...

kaleydoskopik bir oyun.

Gündelik Bir Şaşkınlık

Burada "yabancı cisim" olarak Kafka'nın şu çok özeli: "tendonu gerilir ve acıdan neredeyse baygın".

Sancho Panza'yla ilgili gerçek

Mitsel ya da edebi figürlere dönüştürüldüklerinde, Kafka'da hiç hoşlanmadığım, özgün hahamca ters çevirmelerden biri: onun en zayıf işleri olarak görünüyorlar bana: güçlü figürleri yumuşatma, onları kuşkularla kaplama, onları eritme denemesi. Bizzat onlar Kafka'ya bir tür tehdit.

Sirenlerin Suskunluğu

Güzel pasajlar, ama bütününde burada da "Sancho Panza"daki durum geçerli.

Prometheus

Utanç verici, burada, burada asla yorgunluk olmamalı.

Bir Alçaklar Topluluğu

Harika sonuncu cümle: "Ama cennete doğru her şey elementlerine ayrılacağı için, aşağıya düştüler, boş kaya blokları."

Şehir Arması

Son pasaj güzel: "Bu şehirde efsaneler ve şarkılar adına ne ortaya çıktıysa, hepsi kehanette bildirilen, şehrin dev bir yumruğun kısa aralıklarla beş kere inmesiyle darmadağın edileceği günün hasretiyle doludur. Onun için de şehrin armasında yumruk vardır."*

Poseidon

İğrenç, ve Kafka'nın yazdıklarının en çirkini. Offenbach olarak Kafka. Sadece şu cümle idare eder: "Güçlünün biri

* Türkçe alıntının kaynağı: Frank Kafka, *Bir Kavganın Tasviri–Anlatılar II*, Çev. Tevfik Turan, Can Yayınları, 2015[4], s. 178. (ç.n.)

can sıkıyorsa, en ümitsiz işte bile, görünüşte isteğini yerine getirmek için çalışılıyor gibi yapılmalı."*

Geceleyin

Çok güzel, özellikle samimi: "Birisi nöbet tutmalı, denir. Birisi orada olmalı."

Birlik

Muazzam tam da başlıktaki sözcük, (ona ait olmasaydı bile)

20.7.1968

Şato'nun yarısını yeniden okudum, bir solukta. Kendi sözcüklerim Kafka'dan sonra yavan geliyor bana, cümlelerimin ateşliliği, Kafka'nın sakinliğinden sonra tiksindiriyor beni. Katı ve aynı zamanda sakıngan olunabilmesi, acımasız ve yine de ürkek, yanılsamasız ve yine de yaratıcı olunabilmesi, akıl almaz bir mucize.

Kafka kadınları başka herhangi bir edebiyatçıdan daha doğru görüyor. Sanki onlarla hiç işi olmamış gibi tanıyor kadınları, herhangi bir mutluluğun rüşvetini yememiş. Onun sevgisizliği, rüşvetle satın alınamazlıktır, çünkü baştan çıkarıcılıktan uzak değildir. Fakat ona yarayan inatçılığıdır ve bu konuda hâlâ söylenecek çok şey var.

Şato

K. da *Kohlhaas* izleri.

Yardımcılar Alfred[43] ve Jeremias'ta Gogol'ün Dobçinski ve Bobçinski'sinin canlılığı.

Telefon (daha 1917 yılından "Komşu"da vardı, ama farklıydı: samimiyetsiz kulak misafiriydi).

Şato'da *yukarıyla* bağlantı olarak telefon.

Romanlarda –ve özellikle Şato'da– Kafka, Dostoyevski gibi hızlı okunuyor. Alıp *götürmenin* hızı, okuru durduran

* Türkçe alıntının kaynağı: a.g.e., s. 179. (ç.n.)

43. Doğrusu: Artur.

bir şey yok, ama tam da Şato'da itiraf biçiminde ifşalar söz konusu olsa da Dostoyevski'deki günah çıkarma heyecanı değil bu.

Şato'nun her türlü dinsel yorumu tamamen yanlıştır. Çok daha fazlası var onda. Her türlü dinsellik *insanlar* arasındaki *güç ilişkilerinde* geçiyor.

Şato nasıl bitmeliydi

"Kadastrocu olduğu söylenen, en azından kısmi bir deyim elde eder. Mücadelesinde pes etmez, ama güçsüz düştüğü için ölür. Ölüm yatağının etrafında toplanır. O şırada Şato'dan da karar gelir, karara göre, gerçi K.'nın köyde *ikamet etmek* için yasal hakkı yoktur – ama yine de belirli yan koşullar dikkate alınarak, ona burada yaşama ve çalışma izni verilmiştir."[44]

21.7.1968

Sende K.'dakinden çok daha fazla umut var. Sen ondan o kadar daha değersiz misin? Yoksa, senin her zaman bir düşmanın olduğundan mı, ölüm?

Kafka asla sona ermedi. O sona eremez. Kuşkunun tüm yolları sonsuz kılar.

Şato'nun ikinci yarısından hoşlandım, ama bir o kadar da hoşlanmadım. Bu gece başka neye karar vereceğim? Hoşnutsuzluk büyüyor.

Neden utanıyorsun böyle, K.'yı okuduğunda? – Kendi gücünden utanıyorsun.[45]

Herkes birinin Klamm'ı.[46] Herkes K.'yı yanına yaklaştırmamakta ustadır.

---

44. Max Brod'un *Şato*'nun (1926) ilk baskısına yazdığı sonsözden alıntı. Kafka bir defasında ona, romanın böyle bitmesi gerektiğini anlatmış.

45. Bkz. "Provinz des Menschen", *Aufzeichnungen 1942–1985* (IV, 317), [Krş. İnsanın Taşrası, s. 339].

46. Klamm, Kafka'nın Şato romanından bir roman kişisidir; romanın başkahramanı K.'nin ona nafile yaklaşmaya çalıştığı bir yüksek dereceli memurdur.

Kafka *güç* karşısında hem de her biçimdeki güç karşısında, o güce karşı, ya da o güç hakkında yazmış olanların tümünden daha duyarlıydı. Eseri baştan aşağıya bununla doludur, güç ya da güçlü sözcüğünün Kafka'da ne kadar sık görüldüğü bile dikkat çekicidir. Asıl önemli olansa, güce karşı dişini göstermeden yazmasıdır. Zayıflığını kullanır, ondaki hedeflerin ulaşılamaz oluşu, elde etmekten duyduğu korkudur. Kendisine yönelik her türlü müdahaleden, üstelik bedensel bir tarzda, korkar, hatta onu daraltan mobilyalardan bile korkar. *Küçüğe dönüşerek, aşırı güçten kaçar, aç kalarak ortadan kaybolur, artık orada değilse artık ele de geçirilemez.* Bu yüzden, her zaman utandığı zayıflığının onun için olumlu bir yanı da vardır. Ağırlıktan ve ağır olmaktan da ürker, çünkü onlar da çok şahsi de olsa bir güç türüdürler.

En çok kendisine soru sorulmasından hoşlanıyor ve kendisi de sık sık soruyor. Susmak onun için bir zorunluluktur. Temaslardan korkuyor, kolayca müdahaleye dönüşebilir onlar. Temas etme korkusu o kadar büyük ki, kalabalığın içine karışmak bile kurtaramıyor onu bu korkudan. Çok önem verdiği gerçek bir toplulukta sürdürülen bir yaşamı sürdürme yeteneği yok ve Felice'yi bu işte kendisinin temsilcisi olarak eğitmeye çalışıyor. (Berlin'deki Halkevi epizodunun anlamı budur.) *Felice'nin onunla birlikte yaşamak yerine, onun için bir Yahudi cemaati içinde yaşaması gerekiyor.*

Dünya Savaşı'ndan kaçması –notlarında, savaştan ne kadar az söz edildiği dikkat çekiyor– kendi aşırı gücünden bir kaçıştır. Ne var ki *Dava*'da aynı zamanda bu aşırı güçle tartışıyor.

Romanlarındaki birçok konuşma, aynı zamanda kaçınılmaz olanı dağıtma çabasıdır.

23.7.1968

Kafka'nın, yaşadığı memuriyet hayatına duyduğu nefret ancak *Şato*'da tamamen boşalmıştır.

24.7.1968

Yarın altmış üç yaşında olacağım. Geçen yıl neler yaptım. Pek bir şey değil. Kafka denemesinin birinci bölümü: Bu son derece az.

Yeterince dış olay vardı. Viyana'da "Süresi Belli Olanlar"ın, Hollanda'da "Düğün"ün sahnelenişleri. Tiyatro yazarı olarak var olmaya *başlıyorum. Körleşme* İtalya'da, yeni bir edisyonu Fransa'da. Köln'de, Zürih'te ve Hamburg için televizyon programları. Viyana'da devlet ödülü. Viyana, Graz, Hamburg, Kiel ve Eutin'de okumalar. Herbert Zand'ın güzel yazısı. Almanya Radyosu'nda "Süresi Belli Olanlar"ın radyodan yayını. Mümkün olan her yerde radyo okumaları. *Körleşme* hakkında tamamlanmış iki doktora tezi, iki tanesi de hazırlanıyor. İtalya'da *Kitle ve İktidar* için sözleşme. Hiç kuşku yok, her türlü oluyor. Ama ben kendim neye karar verdim? Gerçek, yeni, *başka* bir esere ne zaman başlayacağım? Notlar sayısız, elbette aralarında işe yararları da var, ama nihayet yeni bir esere ne zaman karar vereceğim? Her gün başlayabilirdim. Beni engelleyen ne? Neden başlamıyorum? Neden başlamak *istemiyorum*? Veza yaşamadığı ve ben de onun asla haberinin olamayacağı yeni bir eserin varlığına katlanamayacağım için mi? Kitabı onun resminin karşısında okuyabilirim halbuki. Rüyalarımda beni dinlemesini rica edebilirim ondan. Onun ismini başa koyabilirim. Kendimi yüz türlü aldatabilirim, ama o gerçekte burada olmayacak, hep içimde, içimde hep daha fazla olacak. Neden yetmiyor bu? Bunu neden yenemiyorum, onun bakışına ve düşüncelerine borçlu olmadığım bir eser düşüncesinden neden *nefret* ediyorum?

Onsuz daha az mı inançlıyım? Yoksa şu an içinde bulunduğum alenilik mi tiksindiriyor beni? Mesele bu olsaydı, bu eseri yine de kendim için yazabilirdim, eskisi gibi, *onu yaşadığım sürece yayımlatmama, arkamda bırakma* kararı alabilirdim.

Evreka. İşte bu. Buldum. Henüz başlamamış olan doğum günümü kutsuyorum. Doğum günü mü verdi bunu bana, Veza mı verdi?

Yayımlatmamak üzere bir kitap yazacağım. Yeni yaşımda başlıyorum buna.

"Hiç kimseye göstermeyeceğim bir kitaba başlıyorum. Böylece, herhangi birini umursamadan, istediğimi yazabilirim. Onu gerçekten hiç kimseye göstermeyeceğim, tamamen gizli tutacağım. Hiç kimse onu ele geçiremeyecek, hiç kimse onu övmeyecek. Yine Veza'yla birlikteyken olduğum gibi, tanınmaz olacağım, sadece umudum olmayacak, çünkü o bana geri gelmiyor, ama tanınmaz, onun burada olduğu zamanki gibi tanınmaz. Gizlenmek isteyen bir insan oldum. Onun küllerinin arasına girmek istiyorum. Yalnızca onun küllerinde yaşamak istiyorum. Yalnızca onun külüyle yazacağım. Kim *onun* külünün içine girebildi, kim böyle bir kitap yazdı?"

Üst makamlardakini beklemek

Şato'da tekrar tekrar. Müteessir olmak boş yere ısrar eden aşağıdakinin payına düşüyor. Dosyalarıyla üst makamlardakinin payınaysa antipati düşüyor. Adı konulmadığı için bu antipati çok daha güçlü çıkıyor ortaya.

Dosyalarla kitlesel orjiler. Uzun koridorda bekleyiş. Kapıların önünde dosyalarla oyun. Memurların hücrelerde yalıtılması. Dinsel olan var orada, ama çıplak, yukarıya duyulan doyurulmaz özlem olarak. Üst makamdakiyle *temasın* özü bundan daha gerçek serimlenmemiştir. Kafka'dan önce hiçbir edebiyatçı hiyerarşinin özünü idrak etmedi. Gelgelelim, bir şeyin neden yukarıda olduğu hiç söylenmez, sorulmaz bile, ve bu yüzden inancın ve iktidarın Şato'daki gibi aynı anda kuşku götürür oldukları başka bir eser yoktur.

Daha önce hiç kimsenin tahmin bile edemediği bir tarzda gerçekçidir, çünkü edebiyatçının, özensizce işe karışması yoktur onda, yaltaklanma yoktur, dua yoktur, dua *yerine*

yazmak vardır, onun yerine geçmiştir, onu tahtından indirmiştir.

Şato'ya bir cebir kitabı da denilebilir, bu kitap "x"le işlem yapıyor.

Giyim kuşam duygusu şaşırtıcı: Hancı kadın Pepi.

Dostoyevski'deki muğlak olanlar, genel olarak kuşku götürür olana dönüşmüş.

Kadınların yüksek mevkilerdeki sevgililer aracılığıyla elde ettikleri iktidar. Kafka'da görülmeyen bir iktidar türü var mı? Romanlar iktidarın adım adım, gitgide daha derine inerek araştırılmalarıdır, bu araştırmanın gidişatı içinde hiçbiri bitmemiş ve hiçbiri yetememiştir.

26.7.1968

Bizzat mektuplara geri dönüş, nihayet.

Ne kadar çok hâlâ onda olsam da, ağır olan beni, zayıflığıyla ne kadar çok kendine kattıysa da, Kafka'ya geri dönmem zor oluyor.

Bugün aylardır özenle kaçındığım şeye, Felice'ye mektuplara yeniden bakmaya zorlayacağım kendimi.

Ben de Kafka gibi, ama başka bir tarzda, zor karar veriyorum. Onun kuşku tutkusunun yerine, bende güvensiz üşengeçlik var. Çok fazla şeyin üstünü örtüyor, her türlüsünü içinde hazırlıyor, ama bu suya atlamaya karar verinceye kadar haftalar, hatta aylar geçebiliyor. Kafka'nın kuşkusuna sırf etrafımda sayısız kitap bulunduğu için bile ihtiyacım yok, hepsi de beni büyülüyor ve oyalıyor. Henüz almak istemediğim bir karar söz konusu olunca, bir düzine kitaba sarılıyorum ve hepsini aynı anda okumaya başlıyorum.

Eskiden sonu gelmez bir genişleme ve zenginleşmeydi, bugünse artık çok az yeni akılda kaldığı için, oyalanmadan başka bir şey değil.

O, Kafka'da görünmezleşti.

Kafka'nın ihtiyaç duymadığı, "nihai ikametgâh" başka her yerde yazmayı, evde yazmaktan daha çok sevmemin nedeni midir, çalışmak için en iyi koşullara evde sahip olduğum halde?

Kafka'nın bir sözcüğü, benim bin sözcüğüme bedel, çok toleranslı bir hesap bu, aslında on bin olmalı.

28.7.1968

Kafka karşısında bu sonu gelmez kendini küçük düşürme: ayrım yapmadan *yediğim* için mi? (Şimdiye kadar, ne yediğime hiç kafa yormadım)

şimdiden ondan yirmi iki yıl daha uzun yaşadığım ve tüm bu zaman dilimi boyunca, kayda değer tek bir edebi eser yazmadığım için mi?

onun, benim yatkın olmadığım bir kesinlik için çaba göstermesi nedeniyle mi (ben kesinliği sadece abartmalarımdan biliyorum)

benim mutlu olabileceğim ve bundan vazgeçmeyeceğim belli olduğu için mi?

kendimi kolaylıkla ve çekinmeden ifade edebildiğim (çok açık biriyim ve hiçbir şeyden, hiç kimseden çekinmiyorum) ve, böyle bir durumun ona ne kadar iğrenç geldiğini hissettiğim için mi? (onu, bir Werfel'in şahsında olduğu gibi, hiç etkilemediyse – bu düşünce benim için en katlanılmazı.)

onun hakkında güzel şeyler söylenmediği için mi? Bense hakkımda söylenen güzel şeylerin ortasında yaşıyorum, benim gibi bir gösterişçide, söylenen kötü şeyler de iyiye dönüşüyor.

bana bulaştığı ve bana özgü kendimden nefret etme tarzının yerine onunkini koyduğum için mi?[47]

K. yakınmakta abarttığını kabul ediyor. Kendini suçlamalarını da abartıyor ve bunu biliyor.

47. Bkz. "Nachträge aus Hamstead", *Aufzeichnungen 1954–1993*, (V, 220).

29.7.1968

Kafka'da *çizgisel olan*, bir tür kılavuz ip, geleceğin sigortası.

"Dik durma korkusu", dün Kafka'nın 1915 yılına ait mektuplarında bulduğum çok derin ve şaşırtıcı bir ifadesi – Güncelerinde Söderblom'dan alıntılar yapıyor. *Das Werden des Gottesglaubens*'den ["Tanrı İnancının Oluşumu"] bazı alıntılar yapıyor. Ben Hagenberggasse'de otururken, felçli dostum Herbert Patek'in[48] okumam için verdiği bir kitap bu. O zamanlar benim için çok önem taşıyordu, din tarihiyle ciddi ciddi ilgilenmem elbette bununla başlamıştı. Şimdi Kafka'nın o kitabı bundan on dört yıl önce okuduğunu görüyorum, Felice'yle Marienbad'da buluşmadan önce, bir ay boyunca bu kitabı okudu; Günce'sindeki kayıt 2 Haziran 1916 tarihli. – (O tarihte ben 11 yaşındaydım, Prater'de Josef-Gall Gasse sokağında yaşıyorduk, annem Viyana'dan İsviçre'ye taşınma hazırlıkları yapıyordu. Haziran ayıydı diye hatırlıyorum, Reichenhall'e ve Münih'e gittik, oradan, Konstanz Gölü üzerinden İsviçre'ye geçtik).

Bu, Kafka'yla giderek daha fazla çaprazlanma ihtiyacı.

Çok saygı duyduğu bir edebiyatçı hakkında ciddiyetle yazdığında bir asalak oluyor ve ona yerleşiyor kişi. Sonra bu yerleşme için daha erken haklar aranıyor, imtiyazlar, yazgılar, talimatlar.

Mahkemeden Sonra

"Askanischen Hof"taki "mahkemeden"* üç ay sonra Felice ile Kafka arasındaki bağ kopmuştu. Ne ki Kafka, Felice'nin

48. Canetti *Kulaktaki Meşale*'de, orada Thomas Marek olarak andığı, tekerlekli sandalyeye mahkûm Herbert Patek'le olan dostluğunu ayrıntılı olarak anlatır.

* Felice Bauer ve Grete Bloch, 12 Temmuz 1914 tarihinde Franz Kafka ve arkadaşı Ernst Weiß'la, Berlin'de Kafka'nın kaldığı Askanischen Hof otelinde buluşurlar. Bu buluşmada Kafka'nın Felice'yle nişanlı olduğu halde Grete Bloch'a yazdığı mektuplardaki tavrı sorgulanır. Kafka bir tür "mahkeme" edilir. Mahkemede Felice'nin kardeşi Erna da vardır, ama olaya dahil olmaz. Mahkeme sonucunda nişan bozulur. (ç.n.)

kendisine çok sempati gösteren kız kardeşi Erna ile bağlantısını sürdürdü. Erna mahkemeye tanık olmuş ama kız kardeşinin ve Grete Bloch'un aksine, Kafka'yı yargılamamıştı. Kafka temmuz sonunda Baltık Denizi'nden dönüş yolculuğunda Berlin'de Erna'yla buluştu, bir akşamı onunla geçirdi. Kafka güncelerinde Erna'dan söz ediyor, kadının tavrı ona iyi geldi, izleyen aylarda Kafka ara sıra ona yazdı ve ondan yanıtlar aldı. Bu mektuplar bilinmese de, etkileri biliniyor: Kız kardeşler arasında kısa süreli bir yabancılaşmaya yol açmışlardı.

Kafka ağustos ayında yazmaya başlıyor ve üç ay boyunca her gün çalışmayı başarıyor. *Dava*'nın önemli bölümleri, ayrıca *Ceza Kolonisi* ve Kafka'daki adı hâlâ "Kayıp" olan *Amerika*'nın son bölümü ortaya çıkıyor.

Kasım başındaki bir mektupta, Kafka'nın yakınmaya doğal eğilimi açısından çok önemli olan şu cümle yer alıyor: "Bugün yılın son çeyreği boyunca çalışmadığım ikinci gün, birincisi yaklaşık bir ay önceydi, o zaman çok yorgundum." Demek ki diğer tüm akşamlarda çalışabilmişti, böyle tatmin edici bir ifadeyi bir daha zor yakalıyor.

Kafka, önemi bakımından yalnızca iki yıl öncekiyle kıyaslanabilecek bu dönemi, Felice'yle bozuşmalarına borçlu. Kafka'nın asla unutmadığı, Felice'nin ağır ve nefret dolu suçlaması, Kafka'ya davayı ondan *ayırma* gücü veriyor. Kafka kendi suçunun o kadar bilincinde ki, kendini savunmak için sahte, doğru olmayan bir suçlamaya ihtiyaç duyuyor. *Dava* bir savunmanın hikâyesidir, gerçek ile bilinmeyen suçun iç içe geçişinde ilerler. Kafka'nın yalnızca kendi kendine yönelttiği suçlamaları kabul etmesi (benimsemesi) dikkat çekicidir ve mektuplardaki bazı pasajlarla kanıtlanabilir. Bu suçlamalar çok önemli olduğu için ve Kafka'nın notları kendini suçlayışlarıyla dolup taştığı için, dışarıdan gelen suçlamaları nasıl bir inatçılıkla reddettiğini görmezden gelme eğilimindeyizdir. Bu konuda düpedüz hep haklı olma

iddiasındadır, kendini savunurken avukat hilelerine bile başvurabilmektedir. Babasına ve kendisi için yaşamsal önem taşıyan ailesine karşı savunmasında bir tür deneyim kazanmıştır, ikisi bir arada... Kendine yönelik suçlaması, dışarıdan gelen suçlamalara karşı bir o kadar inatçı savunmayla birlikte, onu oluşturuyor: o *Dava*'dır. Burada kökten bir insani durum yakalanmıştır: Birisi ne kadar suçsuz olsa da, kendisine yöneltilen suçlama ne kadar temelsiz olsa da, kendi yaşamıyla suçludur, yaşıyor oluşu, onu her halükârda suçlu kılar ve savunması ne kadar inatçı olursa olsun, bunun bilinciyle yıkılır.

Dava'yı, hiç kimsenin bu kadar saf, bu kadar soyut şekillendirmediği bir gerilim üzerinden incelemek gerekir. Suçsuz insan suçludur ve bunu ölümle öder. Gelgelelim, var gücüyle, kurnazlığı ve inatçılığıyla suçsuzluğunu kanıtlamaya çalışmalıdır. Karşısında ölüm varken, olanaksızlığını gitgide daha çok kavradığı, beraatine inanmalıdır. Hukuka, onun üzerine oturmuş asalakların bazı hiyerarşileri üzerinden ulaşılması gerekir ve ulaşılamaz. Umut sonuçta değil, çabadadır. Çaba sırasında ise, gerçeği söylemek gerekirse, suçlu olunur.

Kafka'nın Felice için gösterdiği çaba, mahkemeye kadar tam da bu karakterdedir. Kadına aşkından ötürü ulaşmak istemiş olmaması, Kafka'nın suçuydu. Ama ona ulaşmak istiyordu. Talip oluşunun tuhaf soyut yanı, aslında hiç de Felice'yi konu edinmeyen mektuplarının anlaşılmaz havası, *onu* istemeden onu istemiş olması, en çok da Felice'nin varlığı düşüncesinden dehşete kapılması, her insanın varlığından, en az yalnızlıktan korktuğu kadar korkması, bekâr erkek hayatının da aile babası hayatının da gözüne korkunç görünmesi, yalnızca hiçbir *medeni duruma* özgü olmayan bir özgürlüğe tahammül etmesi, –çünkü tüm medeni durumlar, özellikle onlar *suçludur*– Kafka'nın biricikliğini oluşturuyordu.

Nihayetinde burada ele geçirilmekten duyulan bir korku söz konusudur. Ellerden pençeler gibi korkuyor, ve bazı hayvanlara dönüşmesi, eller olarak deneyimlediği pençeleri üzerinden gerçekleşiyor. Ellerin sabırlılığı, Kafka için bir köstebeği bir insana dönüştürüyor. İn hayatının son bilgeliği olarak tanımlanabilir. Brod'a yazdığı erken tarihli bir mektubunda, bir köpeğin dümdüz caddede kendini kurtarabileceği bir delik bulamayan umutsuz bir köstebeği avlayışını betimlediği o ilk pasaj olarak. O, seyreden, tanrıdır, yaratıkların oyunundan eğlenir, ta ki köstebeğin çığlığını duyuncaya kadar. Bunun üzerine Tanrı'yken insan olur ve köstebeğe dönüşür.

Tanrı'nın seyretmesi bir yaratığın oyununu bozar. İnsan da o yaratıklardan biri olarak yaşar, tüm yaratıkların vahşiliğini kendine katmış olan ve onları araçlar gibi kullanan tutkusunun vahşiliğinde. Ancak dönüşümleri başarıyla tamamlanmış olan insanın önünde son ve en yüce dönüşüm olarak, gerçekten duyabildiği acının sesine dönüşme buyruğu durmaktadır. O sesi hiç duymaması, yaşamaya devam etmesine rağmen, onu insana dönüştürür.

İnatçılığın ayrıntılı ve tam olarak ele alınması gerekirdi. Bu, Kafka'nın asıl yeteneğidir, çünkü onun yanıtlar vererek kendini hemen tüketmesini yasaklar. Romanlardaki konuşkanlığın, onun günlük hayattaki dil tepkilerinde gösterdiği itidalle bir ilişkisi vardır. Onun roman kahramanları son derece şaşırtıcı *belagate* sahiplerdir, bazen sıkıntı verecek ölçüde konuşkandırlar, şeyleri çok ayrıntılı olarak *her* biçimde ve her zaman başka bir yönüyle konuşurlar. Şato'da iyiye çok önem verilen konuşmalar vardır, bunlar ancak Kafka'nın tutulmuş dilinin birdenbire çözülmesi olarak açıklanabilirler.

Romanlarda duraklayan figürün olduğuna inanmıyorum, şu an aklıma gelmiyor. Belki en kısa hikâyelerin bazılarında durum farklıdır.

Başlangıçlarının çoğuna, tamamlanmamış kısa parçalara, sanki biri birdenbire uzun bir konuşmaya başlıyormuş gibi, Ben-biçimi verilmiştir: "O *dili buluyor.*"

Bu Ben-biçimi'nin, romanların o-biçimiyle ilişkisi aydınlatılmalıydı.

Adorno'nun "*Prismen*" kitabındaki Kafka denemesini okudum. Özellikle iğrenç bir baştan savma iş. Kafka hakkındaki bir makaleye, özellikle buna, Kraus'un, Kierkegaard'ın, Freud'un, Marx'ın, Proust'un dilsel ve düşünsel unsurlarını ve Tanrı bilir başka daha neleri sokmayı başarmış. En iğrenç eklektizm, bizzat Kafka'nın büyük bir tiksinti duyduğu düşünsel bir snobluk, Kafka'nın intikamını almak için büyük yemin ettim: Bir daha asla Adorno!

(Tek tük iyi gözlem, o çirkin genel yalan dolan içinde kaybolmuş.)

Kafka'yı kendi süslü tekerleğine sarmış.[49*]

30.7.1968

O tarihlerde Viyana'da L.E.'den[50] Schönberg'in Adorno'ya nasıl nefretle davrandığını duyduğumda hiç şaşırmamıştım. Kendine özgü bir şeyler yapan ve bu nefreti paylaşmak zorunda olmayan bir insan düşünemiyorum.

Ama bu nefreti daha önce hiç Adorno'nun Kafka'sını okurken hissettiğim kadar güçlü hissetmemiştim. Sanki bir mürekkepbalığı Kafka'ya musallat olmuş gibiydi.

Bu canavarca saygısızlık karşısında, acaba ben de Kafka'ya karşı fazla saygısızlık mı ediyorum diye sormam gerekiyor kendime.

Kafka'da Yahudi olanı, savaşçı olmayanı, kendimi ne ölçüde seviyorum?

Kafka'yı tamamen içime almak ve korumak istiyorum.

49. Bkz. "Nachträge aus Hampsted", *Aufzeichnungen 1954–1993* (V, 219).

* Ortaçağda suçluların önce kemikleri kırılır, sonra gövdeleri at arabalarının tekerlek parmakları arasına sarılırdı. (ç.n.)

50. Muhtemelen şan sanatçısı ve piyanist Lotte Eisler, Hans Eisler'in eşi ve Canetti'nin dostu Avusturyalı ressam Georg Eisler'in (1928–1998) annesi.

Kibir mi? Hayır. Benim *iktidara* karşı en değerli müttefikimdir o.

Kafka'nın şaşırtıcı *ödev duygusu*, bir Yahudi ödev duygusu bu, bildiğim kadarıyla.

Modern entelektüellerin arasında Ferisîler, Sadukîler ve Essenîler var.*

Kafka bir Essenî'ydi, Karl Kraus bir Sadukî. Bunların arasında adı anılabilseydi, ki bu düşünülemez, Adorno Ferisî olurdu.

Essenî'de kendini beğenmişlik yoktur, Sadukî'de saldırının kendini beğenmişliği vardır, onun için zorunludur bu, Ferisî'deyse bildiği tüm sistemlerin aşağılık kendini beğenmişliği vardır, onlara bir şey ekleyemez, yalnızca onların *içinde* işlem görür.

Büro'ya ve Prag'a duyulan nefret.

Savaş döneminde bürokrasiye nefreti daha açık telaffuz ediliyor. Bunda, sadece bildik şeylerin rolü yok, yazmak *için* zaman yetersizliği, genel olarak bürokrasi, *Dava*'da şekillendirilmeye başlanıyor, Şato'da mükemmelliğe ulaşıyor.

Memur sınıfının, tam da savaşta, ayrıcalıkları var, onlar itiraz başvurusuyla bir tür "çürüğe ayrılıyor", askere alınmıyorlar. Bu durum Kafka'ya çok ters geliyor, gönüllü olmak ve asker olarak hizmet etmek istiyor. Asker olsaydı sıhhiye görevine alınmaktan başka nasıl bir hizmette bulunurdu, düşünmek zor. Düşmanlara ateş eden bir Kafka tasavvur edilemez. Enişteşinin savaş öyküsünü nasıl bir şaşkınlık ve dehşet karışımıyla aktarıyor güncesine. Ama çürüğe ayrılmıyor, ona karşı gerçekten iyi niyetli olan Sigorta kurumunun müdürü, itirazın geri alınmasını reddediyor, bunun yerine, Kafka'nın iznini onaylıyor.

* Sadukîler ve Ferisîler, eskiden İsrail topraklarında yaşamış olan yönetici sınıftır. Sadukîler Tanrı'nın gündelik yaşama müdahil olmadığına inanırken Ferisîler Tanrı'nın her şeyi kontrol ettiğine iman ederlerdi. Essenîler ise Ölü Deniz çevresinde yerleşik olduğu düşünülen bir Yahudi mezhebidir. (y.h.n.)

"Avusturya memuru" fikri onda bir şeyleri genelleştiriyor, bu fikrin edebi olarak Grillparzer'den beslendiği hissediliyor. Kafka kendini giderek daha fazla bu kişi olarak görüyor ve daha önce dayandığı Flaubert ve Dostoyevski ile kan bağını *reddediyor*, bu bağlamda artık Kleist'ın adını anmıyor.

Felice'ye yönelik suçlaması, gitgide daha fazla, kadının onu memurluk hayatından kurtarmaması şekline bürünüyor. Felice neden daha o zamanlar, o ilk karşılaştıkları gece, kendisiyle hemen Berlin'e gelmesini istememişti ondan? Berlin Kafka'ya kurtuluş gibi görünüyor, Berlin'e gitmek için gitgide daha çok çalışıyor. Marienbad'dan sonra geleceğe yönelik düşünceleri, savaş biter bitmez her birinin kendi geçimini sağlayarak, Berlin'de bir arada yaşayacakları doğrultusunda şekilleniyor. Bu düşünce Kafka'yı rahatlatıyor, bir aileye bakmak zorunda kalmayacak. Edebiyat ya da gazetecilik çalışmalarıyla kendi geçimini sağlayacak. Bu arada elbette, Felice'nin çalışacağını ve gündüzleri onu evde görmek zorunda kalmayacağını da düşünüyor. Bu da, bir arada yaşamaya dair som düşünceyi gevşetiyor, ama asıl önemlisi Prag'dan kurtulmak: O zaman büro ve aile nihai olarak ortadan kaybolacak.

Gelecekle ilgili ne varsa, Kafka'yı heyecanlandırıyor. Sanki gelecek yalnızca hassas noktalardan oluşuyormuş gibi.

Bu durum yalnızca "savaştan sonraki dönem" için bir süre geçerli görünmüyor, özellikle bu dönem Prag'dan kurtulmayı vaat ediyorsa da.

İnsanların umudu geleceğe yerleştirmeleri tuhaftır, çünkü her şey gelecekte *sona eriyor.*

"*Dik durma korkusu*" – Kafka'nın bu cümlesi peşimi bırakmıyor. Selamete ermek için hayvanlardan aşağıda yere uzanmak gerekir. Dik durmak insanın gücüdür, ama insan tam da bu apaçık güç pozisyonunda hedeftedir, görünürdür, saldırıya açıktır. Aynı zamanda tam da bu güç suçtur, yerde, hayvanlardan aşağıda, uzanılarak, kişiyi insanın bu ürkütücü gücünden kurtaran yıldızlar görülebilir.

Dik durma korkusu – nasıl bir söz, nasıl bir söz.

Tek başına bu söz için bile, Felice'ye mektupların hepsini okumaya değer.[51]

İktidar Kafka'da nihayet bedensellik kazandı – bu belirleyici. Bürokratik iktidar başka hiçbir modern edebiyatçı tarafından bu netlikte ve saflıkta anlatılmadı.

İktidarın hem de tüm veçheleriyle, Kafka'nın eseri için taşıdığı önemi vurgulamak benim bir tuhaflığım, kendi dileğimi keyfi olarak kaydedişim değildir.

Kafka'nın tüm dönüşümleri kaçış dönüşümleridir. *Onun özel hayatında en önemli* dönüşüm, hastalığa dönüşmektir, bu onun evlilikten kaçmasını sağlamıştır.

31.7.1968

Dava'nın ilk bölümü hakkında

Felice'ye Mektuplar, daha doğrusu 1914/1915 yıldönümüne yani Kafka'nın *Dava* üzerinde çalıştığı döneme kadar olanlar okununca, *Dava*'yı yeniden okumak için, belki münasebetsiz de olsa karşı konulmaz bir çekime kapılıyor kişi.

İlk bölümü 1914 Ağustos'unda yazmış görünüyor, henüz geçen iki ya da üç ayın şokunun doğrudan etkisi altında. *Berlin'deki Bauer ailesinin evindeki* o / *resmi nişanın Dava*'daki *tutuklama* olduğuna dair bir tahmin –bir tahminden daha fazlası/bir izlenim söz konusu olamaz– kendini dayatıyor. Günce'de nişan hakkındaki, daha önce alıntılanmış bulunan şu pasaja bakılsın:

"Kendimi bir suçlu gibi bağlanmış hissettim. Beni gerçek zincirlerle bir köşeye oturtsalar, başıma jandarmalar dikseler ve yalnızca bu halde bakmama izin verselerdi, daha kötü olmazdı, buydu benim nişanım (herkes beni hayata getirmek için uğraşıyordu, bana olduğum halimle katlanmayı başaramadıkları için)."

51. Bkz. s. 341.

Resmi nişanın boğucu kamusallığından, yanlış yerlerde oturan toplanmış insanlardan, bazı şeyler tutuklanmanın anlatımına girmiştir. K.'nın çalıştığı bankanın üç memuru oradadır (Frolayn Bürstner'in aile fotoğraflarına bakarlar), karşıdaki evin penceresinden yabancı kişiler oraya bakarlar. Nişanlanma ve nikâh sahnelerinin kamusallığının Kafka'nın mutlaka hissetmiş olduğu sıkıcılığı, burada güçlü bir biçimde dile gelir. Nişan sırasında kendini yabancıların arasında hisseder ve tutuklanma yabancıların arasında gerçekleşir.

Ne ki, asıl tutuklanma merasimi Frolayn Bürstner'in odasında yapılır. Bürstner'in bluzu pencerenin mandalında asılıdır. Frolayn'ın isminin baş harfinin Bauer isminin baş harfiyle aynı olduğuna çok sık dikkat çekilmiştir, elbette Felice'nin soyadı Bauer'dir. Gelgelelim, *Bloch* isminin baş harfinin de aynı olmasını daha önemli buluyorum, Grete Bloch. Kafka'nın nişan törenine katılan Grete Bloch'la ilişkisi, o dönemde olağanüstü daha önemliydi. Daha tutuklanma gecesinde, K. Frl. Bürstner'in odasına gidip onunla konuştuktan sonra genç kızın üzerine atılır, bu Grete Bloch'a duyduğu istek yüzündendir, işte Kafka'nın suçu budur, kendisi daha önce bunun bilincinde değildi. Böylece bir nişanlanma durumunu *bileşenlerine ayırmış* ve aydınlatmıştır.

Bu kökenin dikkate değer bir izi, Bayan Grubach'ın bir sözünde de gizlidir: Bayan Grubach, "o kadının mutluluğu söz konusu" der K.'ya. Bu söz burada pek uygun değildir ve ancak nişanlanmayla, *Felice'ye Mektuplar*'da Kafka'nın sık sık sözünü ettiği, ama hiçbir zaman kulağa inandırıcı gelmeyen, (bir) mutsuzlukla ilişkiliymiş gibi duran, mutlulukla ilişkilendirildiğinde anlaşılır.

Kabul görmüş edebiyata böylesi müdahalelerin ne kadar saldırıya açık olduğunun çok iyi bilincindeyim. Ne de olsa Kafka bile kendini onlardan tamamen sakınamamıştı: "Sirenlerin Suskunluğu" ve benzer parçaları düşünelim. Bura-

daki fark, Kafka'nın kendi güncelerinden ve özellikle Felice'ye ve Grete Bloch'a yazdığı mektuplardan, edebiyatı hakkında çıkarımlarda bulunulmasıdır. Mazeret olarak yalnızca bir şey söyleyebilirim: Bu mektuplar, bir kere ele alındıklarında tamamen edebiyata dönüşürler, edebiyattırlar ve bu yüzden de insan kendini, edebiyatı edebiyatla yorumlamaya ayartılmış hissediyor – en azından ona öyle geliyor.

Belki de, Kafka'nın akıl almaz özgünlüğünde –onun yanında bu yüzyılın edebiyatının çok büyük bir bölümü bayat, yavan, çok bildik, önemsiz görünüyor– o kadar önemsiz ki, bu edebiyattan çok fazla okumuş olmak insana acı veriyor, bundan daha gereksizi ve oyalayıcısı, yani verimsizi olamazdı. – Bu yüzden, Kafka'daki süreçlerin peşine düşmek ve böylece belki de gerçek edebi süreçlerin özüne yakınlaşmak önemlidir. Onun hakkında bu kadar yanlış şey yazılmış olması, onunla bizzat kendisinin de yaptığı gibi, acımasızca meşgul olma baskısını artırıyor – onun da kendisine duyduğu saygıdan geri kalmayacak ölçüde bir saygıyı ihmal etmemek koşuluyla.

Ne var ki, ondaki her şey, her ifade, her susuş, her ilişki, her baskı ciddiye alınarak saygı duyulur ona. Daha değersiz ya da tamamen farklı yapıdaki zihinlerin ürünü olan ve bu yüzden onu içeremeyecek kadar dar ya da yabancı olan hazır teorileri ona aktarmamak da bu saygının gereğidir.

Dava'yı okudukça *düzgünlük*, *pürüzsüzlük* dikkatimi çekti, ne kadar *kolay* okunduğu adeta inanılacak gibi değil, okuyanı öyle sürüklüyor ki, *Dava*'yı *bir* solukta okumaya ayartılmış hissediyor insan kendini. Dedektif romanları okuyan biri olsaydım, tıpkı bu türden bir roman gibi kolay okunuyor derdim. Ne ki, o tür kitapları hiç okumam ve o konuda deneyimim yok. Bu yüzden bunu benim yerime başkalarının söylemesini sağlamalıyım.

İmdi, elbette Kafka'ya benden daha fazla hayran olan hiç kimse yok, ama bu *düzgünlük* bana düşündürücü görünüyor.

Nedenini gerçekten söyleyemem, yalnızca şimdilik not etmem gerekiyor. Geç yirmili yıllardan benzer bir düzgünlüğü anımsıyorum: Hermann Kesten'in ilk dört ya da beş kitabı. Belki de o kitapların düzgünlüğü Kafka'dan türetilebilir, ama aslında buna inanmıyorum. Ne ki, o kitaplar da bir solukta okunuyordu. Geriye bir şey kalmadı, sadece hareket. Kafka'da her şey kalıyor. O kadar çok şey kalıyor ki, bu kadar düzgün gitmesin istiyor insan.

Burada konuşkanlığın özel bir türü söz konusu, *tüm* figürlere uygun olan, benzer bir dilde, *dengeli* bir konuşkanlık. Bunlar *düşüncelerden* çok *argümanlardır*, *söz çarpmaları* değil ikna parçalarıdır.

Belki de bu yüzden Kafka'nın kısa parçalarında daha tatmin edici bir yan var, hemen yarıda kesildikleri için, bir düzgünlük yerleşemiyor.

Kafka'nın üst yüzeyi, dokusu o kadar harika işlenmiş ki, çok az sözcük kullanılıyor, bu sözcükler sık sık yineleniyor, ama rahatsız etmiyorlar, aksine bizi alıp götürüyorlar, yinelenmeleri okumayı kolaylaştırıyor.

Bunu, daha yoğun olan ama insanı aynı şekilde alıp götüren Dostoyevski ile nasıl kıyaslarız? Berikinde hâlâ günah çıkarmanın sıcak soluğu vardır. Kafka'dakiyse savunmadır.

Dava'daki dönüşümler *odaların* dönüşümleridir.

Başlangıçta daha Frolayn Bürstner'in odası, tutuklanma mekânına dönüşür. Sorgu hâkiminin odası, mahkeme mübaşirinin ve karısının evidir. Çatı aralıkları mahkeme bürolarıdır. K.'nın bankasındaki bir sandık odası, sürekli işkence odasıdır. Ressamın atölyesinin çatı katındaki mahkeme bürolarına açılan bir kapısı olduğu birdenbire ortaya çıkar.

Romanın en büyük sürprizlerinden biri de bu mekânsal dönüşümlerdir. Bunlar, tiyatro sahnesindeki dönüşümlerden tamamen farklı bir etkide bulunurlar. Çünkü bunlar, daima *doğrusal* bir hareket halindeki bu romanın akışı içinde yer alırlar. Sürekli büyük adımlar atan, hep yürüyen, daha ileri-

ye giden, tekrar giden, yürümeyi hiç bırakmayan bir figür bu mekânsal dönüşümleri yaşar. Bunlar dramatik olmayan değişimlerdir, tiyatrodakiler gibi ritüelleştirilmiş ya da biçimselleştirilmiş değil, henüz *doğal* dönüşümlerdir.

Bence, bunlar Kafka'nın yaşamını sürdürdüğü sabit mekânların donukluğuyla açıklanabilir. Ona giderek daha çok eziyet veren ofisteki daralmadan ancak böyle mekânsal dönüşümlerle kurtulabiliyor. Belirli bir süreden sonra, göç ederek nefes alıyor, hep yeni odalara taşınıyor, bu sırada ofis hep aynı kalıyor.

Felice'nin ya da Grete Bloch'un ofislerine duyduğu ilgi, bu konuda sorduğu yüzlerce soru da kısmen buna dayandırılabilir.

Kafka'da "fesih" sözünün sıklığı: odanın feshi, işin feshi.

Bu türden bir sıçramada, Kafka'da görülenlerin en büyüğünde, ofisten savaşa kaçarak kurtulmak düşünülüyor: bankadaki dayakçılar.

Romandaki "ilişkiler"

Mahkemenin gizli gücüne karşı "ilişkiler" gerekiyor. Sözcük her anlamı içeriyor, kadınlarla "ilişkiler" çok önemli.

Kafka'nın kadınlar hakkındaki bilgisi çok fazla ve şaşırtıcı ölçüde doğru. Gözlemlerinin iki ana kaynağı genelevler ve Dostoyevski. Kadınların dönüşüm yaşamının erotik alanda geçtiğini biliyor. Daha bir erkeğin kollarındayken, hemen bir başkasına bakıyorlar.

Ancak bu kesinlikle sevgisizlik anlamına gelmemeli. Dönüşümler tersine çevrilebilir, Dostoyevski'de olduğu gibi.

1.8.1968

Prag için umut. Geçen hafta boyunca maruz kalınan baskı, sanki insan bizzat Prag'daymış gibiydi. Kendisiyle beraber yaşadığım, yalnızca Kafka değildi, başkaları ve çok fazlasıydı. Tek bir defa, 1937 Mayıs'ında ziyaret ettiğim şeh-

re bir teşekkür olmuş da olabilir; Viyana'da tanıdığım ve sevdiğim tüm Çek insanlarına teşekkür. Bu geçen haftalarda elbette *herkes için*, Rusya ve tüm dünya için, kırılgan barış için titrerdim, ama Praglılar, oradaki Çekler ve Slovaklar için de, içlerinden her biri için, soluk alıp verme cesareti olan herkes için, son günlerdeki rezaletleri yine körü körüne eski günlerdekiyle karıştırmayan, *yeni* bir şeyler isteyenler için. Ruslar ile Çekler arasındaki müzakerelerin sonucu henüz bilinmiyor, ama umut var ve vahşi tehdidi savuşturmayı başardıysa, Dubček dünyada güvenilebilecek çok az sayıdaki politikacıdan biridir, sevilmeye layık, uğurlu bir ucube, bir mucize.

Dava

Yargıçların portreleri daha fazlasının olamayacağı yerde bile daha fazlasını talep etmeleri, iktidarın *kibri* anlamına gelmiyorsa başka ne anlama geliyor?

İktidarın katı hiyerarşisi karşısında "ilişkiler"in arabeskleri.

Kafka'nın bürokrasideki yaşamını borçlu olduğu, iktidar hakkındaki özellikle önemli kavrayışlarından biri, hiyerarşik ve kişisel iktidarın alaşımıdır, yani somut olarak ezici sıklıktaki olgudur. Kafka'nın her zaman her değişimde sunduğu örnek budur. İktidarın kaynağı, mutlak hükümdar, kendini gizler. Hükümdar hakkında öykülerinde hiçbir şey söylemez. Ancak bu, hiçbir surette onu kabul ettiği ve *iyi* bulduğu anlamına gelmez. Tüm belirtiler aksine işaret eder. Kafka'nın tanrısı, buna hiç kuşkum yok, *kötü*'ydü.

Kafka'yı, Brod'un yaptığı gibi *umutlarına* göre değerlendirmek gülünç, hatta adeta saçma olur. Çünkü bunlar Kafka'nın herkesle paylaştığı umutlardır ve bunlar belirleyici olsalardı, Kafka'nın başkalarından hiçbir farkı kalmazdı, eserlerini nasıl yazdığı hiç anlaşılmazdı ve o da Brod gibi önemsiz ve yerine başkası konulabilen biri olurdu. Kafka'nın

yapıtlarının Brod tarafından sürekli Yahudilik bağlamında yorumlanmaları da utanç vericidir. Bu yorumlar doğru olsaydı, Kafka'nın eserlerinin yalnızca Yahudiler için bir değeri olurdu. Kafka'nın birçok düşüncesinin ve özelliğinin Yahudi olduğu elbette doğrudur. Yahudilerin korkmak için daha fazla nedenlerinin olduğu ve bu yüzden buna daha yatkın oldukları da pek yadsınamaz.

Ancak, sadece Kafka'nın tam da bu özelliklerinin, onun eserinde *yok edilmiş* olmalarının bir önemi olabilir. Bu özellikler, Kafka'nın insan olmanın temel koşullarını daha net ve belki de daha hızlı kavramasına yardım etmişlerdir. Kafka, Batı Yahudilerinden farklı oldukları için, Doğu Yahudilerinden öğrendi. Ama Çeklerden de öğrendi, köstebeklerden ve köpeklerden de. Onun kendisinden öğrenmediği bir şey var mıdır? Gerçi, onun öğrenme *tarzının* Yahudice olduğu söylenebilir. Ama bu da doğru değildir, bu onun tek öğrenme tarzı değildir. O Flaubert gibi *görür*, özel suç deneyimini Dostoyevski'den almıştır, hiç durmayan *hareketi* Yahudiliğe özgü değildir. Ondaki ritüel ve hukuksal yan Yahudi'dir; her şeyi kutsayan hürmeti de.

Demek ki, Kafka ancak Yahudi kökeni sayesinde böyle, olduğu gibi olabilmiştir, denilebilir. Ama o başka bir şey oldu, öyle muazzam ve genel bağlayıcılığı olan bir şey oldu ki, onu Yahudiliğe indirgeme çabası, tüyler ürpertici bir sakatlama olarak duyumsanıyor.

Dava "Katedral"de

"Katedralde" bölümünde hoşuma hiç gitmeyen nedir, nihayet, yirmi yıl sonra bu bölümü de yeniden okudum. Bütün *Dava*'yı bir solukta yeniden okumak istedim ve bunu dün ve bugün yaptım. Bu bölüme aşinalığımın olmaması mümkündü, çünkü *Dava*'yı her okuyuşumda, bu ilkbaharda, bu bölümü atladım. Bana her zaman çok sevimsiz gelmiştir.

Daha en başta anlatım tarzından, İtalyan müşterinin tesadüfü hikâyesinden hoşlanmadım. Katedral'deki karanlıktan hoşlanmadım, benim için fazla anlaşılırdı. Rahiple konuşmayı sevmedim, kendi başına çok güzel olan ama benim Kafka'nın kendisi kadar sevmediğim "Yasa Önünde"nin yorumları, onun "Hasidik" hikâyelerinden biri. Dava izleğinin dinsel alana kaydırılmasını özellikle beğenmiyorum, anlayış açısından Max Brod'u andırıyor ve Brod sığ ve yavan Kafka yorumlarının tümünde bu bölüme gönderme yapabilir. Sanki Kafka bu zayıflığıyla ona bir arkadaşlık hizmetinde bulunmuş gibi. Böylece, bu büyük edebiyatçı, bir yerde nesneler için aşkınlığa, korkunçların en korkuncuna yeniden girişmiş. Başka zamanlarda *biricik* örnek olarak sahip olduğu "Çinli" kalitesinden böylelikle vazgeçmiş. Bu bölümde güzel bir an var: Bu da, rahibin K.'ya seslendiği andır, "Josef K.!" Ama rahibin karanlıkta K.'yla volta atarak ona efsaneyi anlatması ve sonra birçok yorumu onunla ele alması tahammül edilemez. Bu konuşma başka her yerde mümkündü. Katedraldeyse yanlış. Bu bölüm anlayış açısından kitsch geliyor bana, Kafka'da bildiğim yegâne kiç. Katedral görülmeye değer bir yer olarak sunuluyor ve biraz araştırılıyor. Özel olarak cezaevi rahibi için konulan, özellikle dar kürsü, yanlıştır, fazladır, romantik hikâyelerdeki gibi bir aşırı yorumdur. Kafka'nın bu bölüm yüzünden romanı yarıda bıraktığını ve artık daha fazla tahammül edemediğini düşünebilirdim. "Yasa Önünde"yi romana ekleyebilmek için yazdı bu bölümü. Bense, bu efsanenin romana ait olmadığını hissediyorum, romanın *aynısı* ama efsane olarak. Şimdi ilk izlenimimi tamamen naif bir biçimde ve öfkeden deliye dönmüş bir halde yazıyorum: Öyle yıkıcıydı ki, ilk kez, *Kafka'yı abartıyor muyum yoksa*, diye düşünmeye başladım.

Ayrıca "Katedral"deki *hareket*, onda her zamankinden başka bir hareket. *Doğrusal* karakteri verilidir: Onunla rahip

arasındaki konuşmada, *pürüzlü* bir yan var ve *pürüzlü* olan *soyuttur.*

(Son, sonuncu bölüm çok harika, ama hep biliyordum bunu.)

Katedralde Yahudi olan, yerelliğin Hıristiyanlığına alınmıştır, ama ikisi de ayrıştırıldığı için, bu bağ yalnızca sıkıntı veriyor. Her şey, gizem olamayacak kadar zayıf, gizem değil, gizemli. Bu bölüme karşı, Kafka'nın Felice'ye yazdığı o mektupta[52] Schnitzler'e duyduğu düşmanlık kadar düşmanlık duyuyorum.

Yine kısa bir süre önce okuduğum *Şato* şimdi bana daha büyük kitap olarak görünüyor, her halükârda *Şato*'da, "Katedralde"ki sıkıntı vericilikten ve yakışıksızlıktan *eser* yok.

Tüm sanıkların güzel bulduğu Leni – Kafka'nın harika buluşlarından biri.

"Katedralde"yi yeniden okumak ve üzerinde daha ayrıntılı düşünmek gerekecek.

Dava'da *Doğum Günü*'nün önemi. Tutuklanma ve ölüm günü olarak doğum günü – ölüm günü, çok tuhaf, "Süresi Belli Olanlar"daki[53] gibi.

Avukatın ismi kötü, Huld. Yoksa *Dava*'daki isimler iyi, bazen Kafka için şaşırtıcı ölçüde iyi.

6.8.1968

Felice'yle ilişkinin ikinci yarısının tamamı *düzeltme* dönemi olarak tanımlanabilir.

İlk yedi ayın mektuplarından, ilk kez yeniden buluşmaya kadar, nihayet Askanischen Hof'daki "mahkeme" felaketine yol açan sahte yapı ortaya çıktı.

Kafka F.'yi çok az görmüştü ve zaten kendisi hakkındaki yanlış imgenin gerekli düzeltmesini yapmak için hiç zamanı

52. Felice'ye 14/15 Şubat 1913 tarihli mektup.

53. Canetti'nin "Süresi Belli Olanlar" (1964) oyunundaki insanların ömürleri, isimlerini oluşturur ("Elli", "Doksan", "On iki" vs) ve bu yaşa ulaştıklarında ölürler.

yoktu. F.'nin burjuvalığının boğucu yanı, Kafka için mobilya hikâyelerinde ortaya çıkıyor.

İlk önce "mahkeme" yüzünden yaşanan büyük yabancılaşma yeni bir "düzeltme"nin başlamasına yol açıyor. Ocak 1915'te, Bodenbach'ta nihayet F.'yi tamamen olduğu gibi görüyor. Şimdi, onu değiştirmek için onun üzerinde etkili olma çabası, çok tereddütlü ve oldukça umutsuz başlıyor. Marienbad'dan sonra ve tam da Marienbad *sayesinde* bu çaba doruğa ulaşıyor. Ancak, Halkevi'ne bağlantı yoluyla, Kafka F.'yi değişmeye *zorluyor*. F.'yle tanışıklığının ona kazandırdığı nüfuz, bir tür iktidara dönüşüyor: F.'yi *eğitmeye* başlıyor ve ona, kendisinden ne beklediğini, onu nasıl istediğini çok açık belli ediyor. Felice'nin, Kafka'nın vesile olduğu Berlin'de ressam Feigl'ı ziyareti de aynı amaca hizmet ediyor.

Seyir

"Fırtına'dan sonraki havanın ikna gücüne bakın."

(Eve Dönüş Yolu) 1910/12

"Seyir"deki parçalarda çok sık *koşul cümlesi* var.

"Geçip gidenin" çok anlamlılığı – burada gerçek, asıl Kafka'nın bir başlangıcı.

"Yolcu"

Elektrikli vagonun sahanlığında ayakta duruyorum ve "bu dünyadaki, bu şehirdeki ve ailemin içindeki konumum hakkında hiç emin değilim. Herhangi bir yönde neleri haklı olarak talep edebileceğimi, laf arasında bile söyleyemem..."

Konumundan ve taleplerinden emin olamamak.

Hüküm hakkında

Kafka *Hüküm*'e belki de burada, babasının iradesine rağmen, nişanı öncelediği için özellikle bağlıydı. Bu öyküdeki cesareti, F.B. harfleriyle nişanlanmaydı. Bu yüzden boğul-

maya mahkûm edilmesi onda hoşnutluk yaratmış olmalı, çünkü o suçsuzdur, babanın suçlamaları yanlıştır. Bu yüzden *Hüküm*, daha sonraki, babaya "Mektup"un öncüsü olarak, adeta onun "ilk yazılışı" olarak da görülebilir. *Ondan* daha uzun yaşamak isteyen baba, yatakta ayağa kalkar ve böylece tamamen grotesk bir biçimde daha uzun boylu olur.

Hüküm tuhaflık bakımından *Dönüşüm*'le kıyaslanamaz, ama aslında konu aynıdır: Aile tarafından dışlanmak.

İktidar edimi olarak dışlanma Kafka'yı hep meşgul etmiştir; yalnızca bireyin aile tarafından dışlanması değil, bütün bir ailenin makamlar tarafından ve onlara itaat eden köy cemaati tarafından dışlanması (*Şato*).

Hüküm'deki gelin, zengin bir ailenin kızıdır. Kafka'nın Felice'yle ilk karşılaştıkları akşam edindiği fikir, son derece *hali vakti yerinde* bir kız fikri olabilir. Felice Kafka'ya yalnızca yetenekli değil, tüm tavrıyla, giysileriyle, kaldığı otelle, birinci mevkide yolculuk edişiyle, zengin bir kız olarak da görünmüştü. Bu ilk izlenimin, yine çok yavaş gerçekleşen düzeltisi de önem taşıyordu. Mektuplarda bundan pek söz edilmediği için, bu husus dikkate alınmıyor, ama Kafka'nın kendi tutumluluğu açısından, asla önemsiz değildir.

Ceza Kolonisinde

Amirlere itaatsizlik ve hakaret nedeniyle idam.

"Ayrıca hükümlü öyle köpekçe bir itaat içinde görünüyordu ki, bayırlarda serbestçe gezip dolaşmasına izin verilebilirmiş ve infaz başladığında gelmesi için ıslık çalmak yeterliymiş gibiydi." Köpekçe, Kafka'da çok sık.

"Kendini savunmaya fırsatı olmadı" dedi subay, "Askanischen Hof" otelindeki Kafka gibi.

"Ben burada, ceza kolosinde hâkim atandım... Kararlarımda uyduğum temel ilke şudur: Suç daima tartışmasızdır. Başka mahkemeler bu kurala uyamazlar, çünkü onlar çok başlıdır ve üzerlerinde daha yüksek mahkemeler vardır."

Sondan bir önceki sayfada: "ve o, eski zamanların gücünü hissetti."

Romanlarda hayvanlara rastlanmıyor. Doğru mu bu?

Doğru değil: Şato'da: *"Kargalar şatonun etrafında uçuyor."* İlk kızaktaki *at*. Daha sonra Beyler Hanı'nın avlusunda Klamm'ın kızağındaki *iki at*. Klamm'ın bir *kartala* benzetilmesi (önemli).

Öğretmen Gisa'nın kedisi.

"Panayırlardaki kanaryalar."

Kafka dönemine geri dönüp bakacak zamanım olacak mı? Bu da sonuncusuydu, olduğu haliyle türetilmiş ve zayıftı, bundan sonra hiçbir şey yoktu, diyebilecek miyim?

Dayanılmaz, dayanılmaz bu huzursuzluk. Göğsümdeki bu sıkıntı, haftalardır, uyuşuk gözler, körleşmeden duyulan korku. Ağır ilaçlar alarak hissedilmeyen boyun ağrıları, çalışmada ilerlemenin olanaksızlığı, yoksa bu çalışma şimdiden çok mı can sıkıcı geliyor bana. Her halükârda, bu çalışmanın nesnesi gibi yakınıp duruyorum, ve bu dönemde öğrendiğim yegâne şey bu olabildi.

Yakınmaların hoş yanı, *bağlayıcılığının olmayışı*. Bir kez telaffuz edildiklerinde önemleri azalıyor ya da önemsizleşiyorlar. – Hakkında yakınılan ölü, yeterince uzağa götürüldüğünde, yakınma zorunluluğu ve yükümlülüğü azalıyor. Her şey onun yakınlığına ya da uzaklığına bağlı. Bu ikiyüzlü yan, tüm yakınmaların bir unsurudur.

Ölüme karşı güçlü inadın, birdenbire hızlı bir teslimiyete dönüşmesinden korkuyorum.

Ümitsizlik *senin* içinde ortaya çıkıyor, dışarıya çıkmakla, istemeye istemeye gördüğün insanlar yoluyla, seni rahatsız eden kişiler yoluyla, hep aynı yüzler yoluyla ortaya çıkıyor.

Hera'nın gelmesinin tam zamanı, soluyacak hava gibi ihtiyacım var ona. Yeter ki, o buradayken hasta olmayayım, çok sevindiği bugünleri ona zehir etmek, çok yazık olurdu.

Kendimi nasıl hissedersem hissedeyim, en iyisi evde Veza'yla kitaplarla, masada, lambanın yanında oluşum.

Yalnız başına soluk, hâlâ soluk alabiliyorum, soluk benden alındığında, hâlâ soluk alamadığım bugünleri özleyeceğim.

Gözler de hâlâ görüyor: okuyabilirim. Hafızam yerinde; aklımdan bazı şeyler geçiyor.

Belki de çok uzun süre Kafka'ylayım, onun talihsizliği bana bulaştı, benimkinin üstüne fazla geldi.

Benim talihsizliğim ne ki? Sevdiğim insanların her zaman yanımda olmayışı. Önemli nedenlerle, aslında korkaklıktan, Kafka'nınkinden biraz farklı olan bir korkaklıktan ötürü, bu ayrılığı sürdürmem. Bu arada, bu ayrılık hiç de öyle bir şeyler *yapmama* yardımcı olmuyor. Öyle ya da böyle, bir şey yapmıyorum, belki de bende artık isteyecek bir şey yok.

Kafka'dan sonra hiç kimse yakınamaz.

Acaba her edebiyatçıyı, onu en büyük kılmak için yeterince uzun süre sindirmek mi gerekiyor?

Daha her şey olup bitmeden önce yakınan bu Yahudiler.

Yavaş yavaş Kafka'nın babasına, mobilyalara ve Felice'ye bile saygı duyuyor insan.

Kafka'nın "kanama"sı, tükürüğünde bir damla kandı.

Bundan sonra tüberküloz kaçınılmazdı.

Gecenin 2'sinde sinizm: Kafka hiçe çözülüyor.

Bu lanet olası mektupları bir bitireyim, *her şeyi* hatta iyi bir şey bile, yazabilirim.

"9.-14. bin! Tebrik ederim, Max"[54] ve burada, Kafka'dan sonsuza dek bıkılmayacak!

Onda da her şey ödünç. Kimde değil ki? Edebiyat işine ödünç alınmış bir sermayeyle başlamayan birini bulmalı.

54. Franz Kafka'nın Max Brod'a 12/14.7.1916 tarihinde Marienbad'dan yazdığı mektup. Tebrik, Max Brod'un *Tycho Brahes Weg zu Gott* ["Tycho Brahe'nin Tanrıya Giden Yolu"] romanının üçüncü baskısının yayımlanmasıyla ilgili (aslında 9.-15. bin).

7.8.1968

Taşra Hekimi hikâyelerini yeniden okudum, hepsini. Onlardan öyle etkilendim ki yine, *Dönüşüm*'ün, *Açlık Sanatçısı*'nın ve *İn*'in yanı sıra, Kafka'nın en harika ve en mükemmel ürünleri olarak görünüyorlar bana.

Bir Kardeş Katli'ni hariç tutuyorum, eskisi gibi inanılmaz kötü görünüyor bana.

Belki, Kafka da bazen yeterince çıplak değilmiş gibi görünüyor bana, onun katılığında bile eskimiş edebiyatın kalıntıları var.

Tam da bu öyküler, *dönüşümler* açısından özellikle zengin.

Daha bu öykünün birincisi, *Yeni Avukat*'ta, Makedonyalı İskender'in savaş atı Bucephalus'un bir avukata dönüşmesi söz konusu. "Yine de geçenlerde, alabildiğine saf biri olan mübaşirin dış merdivende, yüzünde yarışların küçük müdavimi olan birinin, uzman bakışıyla, avukata, beriki *bacaklarını kaldıra kaldıra*, mermeri çınlatan adımlarla, basamak basamak çıkarken hayranlıkla baktığını gördüm"*

2. *Bir Taşra Hekimi*'nde dönüşümler tamamen rüyalardaki gibi. Domuz ahırından birdenbire atlar çıkıyor. Onlarla bir anda on millik yol. Hasta odasının penceresinde yat başları. İlkin sağlıklı olan gencin, birdenbire açılan yarası. Yarası kurtlanmış, genç de onlara dönüşecek. Ana dönüşüm olarak: Hekim hasta olarak yatağa yatırılıyor (belki de çocuk şarkısının sözleri, bu hikâyenin asıl vesilesi). Sonunda hekim atın üstünde çıplak haliyle, taş çölünde kayboluyor.

3. *Galeride*: "Küçük" binici kadın.

4. *Eski Bir Varak*: Yırtıcı hayvanlar olarak canlı bir öküzü parçalayan göçebeler.

5. *Yasa Önünde*: Kapıdaki bekçiye taşradan gelen bir adam, geçen yıllar. Ölümün eşiğindeki yaşlılık. – Burada dönüşüm, bekçinin yanına gelişten yaşlanmaya ve ölüme kadar mevcut olmayan yoldur.

* Türkçe alıntı şu kaynaktan yapılmıştır: Franz Kafka, *Ceza Kolonisinde / Anlatılar I*, Çev. Tevfik Turan, Can Yayınları, 2020;[8] vurgu Elias Canetti'ye aittir. (ç.n.)

6. *Çakallar ile Araplar*: Arapların boğazını kesmek için makas getiren çakallar. – "Kast ruhu?"

7. *Bir Maden Gezmesi*: Çocuk aramasındaki ölçme cihazları. – Odacının şatafatı.

8. *Komşu Köy*: Hayatın kısalığı ve tüm mesafelerin dönüşümü. – (Bir ömrün içinde komşu köye atla gitmenin olanaksızlığı.)

9. *İmparatorun Mesajı*: Mesafeler ulak için bin yıllara yayılıyor.

10. *Aile Babasının Endişesi*: Odradek, bir çocuk gibi, küçüklüğüne rağmen canlıdır, dikiş ipliği macerası, ve tüm insanlardan uzun yaşar. – Küçük olduğu halde hayatta kalan bir şeye dönüşme (biraz benim "Çıkın"ımı[55] andırıyor).

11. *On bir Oğul*: Burada karakterize yetme yoluyla titiz, adeta gizli bir dönüşüm söz konusu. – On bir oğlun farklılığı, kendi başına babanın on bir kez dönüşmesidir.

12. *Kardeş Katli* hiçbir şey değil, bir hilkat garibesi.

13. *Bir Rüya*: Yaşayan birinin, mezar taşına yazılmış, kendi ismine dönüşmesi.

14. *Akademi için Bir Rapor*: Hayvan terbiyesi yoluyla dönüşüm. İnsan olarak maymun. – Dönüşüm aracı olarak hayvan terbiyesi ayrıca daha önce *Galeri*'deki binici kadın için de önem taşıyor.

Güç meseleleri şuralarda önem taşıyor:

1. Bugün Büyük İskender yok.

2. Taşra hekimi ilk önce Rosa'yı kaybediyor. Seyis kıza tecavüz ediyor ve atları hekimle birlikte hastaya gönderiyor. Gidiş dönüşte hekim olarak gücünü yitiriyor. Kar çölünde çıplak bir halde tamamen kayboluyor.

3. Binici kadın seyirciyi kazanıyor ve onunla mutluluğunu paylaşıyor.

4. Göçebeler gücü zor yoluyla *parçalıyorlar*. İmparatorun güçsüzlüğü. Öküzün parçalanması!

55. "Çıkın", *Marakeş'te Sesler*'in son bölümünün adı, (VI, 87).

5. Kapı bekçisinin gücü.

6. Çakallar ve Araplar: Hayvanların, insanın öldürücü gücünden duydukları tiksinti. – "Hele bizden nefret edişleri!"

7. Mühendislerin itibarını dile getiren odacının kibri.

8. Hayatın güçsüzlüğü, kısalığında simgelenmiş.

9. İmparatorun hiçbir zaman ulaşamayan ulağı.

10. Hayatta kalan olarak küçük alet. Bu güce üzülme.

11. On birinci oğul: "Öyleyse en azından sonuncu olayım."

12. Cinayet.

13. Yaşayanı, hazır mezarına girmeye zorlayan, adının harfleri.

14. Akademiye ders veren, terbiye edilmiş maymun.

Her öyküde güç unsurları bulunuyor, kimi zaman sadece izler halinde, kimi zaman *Eski Bir Varak*'taki göçebelerde olduğu gibi olağanüstü yoğunlaşmış bir halde, ama her yerde tamamen farklı türlerde ve yalnızca görünüşte bilinçsizce.

Kayıp'ın son bölümü olan "Oklahoma Doğa Tiyatrosu"nda bir tür toplam insanlık var, yakında ve kaybolmuş olan herkesin kendini yeniden bulduğu bir diriliştir bu.

Kafka'nın hayatında üç nişanlanma ve üç tamamlanmamış roman var. *Amerika* ve *Dava*, Felice'nin dönemine ait. Romanlardan *vazgeçilmesi,* tamamlanmayışları, bu iki nişanın *başarısızlığıyla,* tamamına ermemesiyle bağlantılı görünüyor. Daha ayrıntılı söylemek gerekirse, Felice hakkında –çok erkenden– hayal kırıklığına uğrayınca *Amerika*'yı yazmaya devam etmemiş ve "Mahkeme"den sonra ona karşı direnmekten vazgeçince, Felice'ye kaşı savunmasını oluşturan *Dava*'yı yazmayı bırakmış olabilir.

Felice'yle ikinci kez nişanlandıktan sonra, *Taşra Hekimi* öykülerinin tamamen farklı türdeki atmosferine girdi.

9.8. 1968

Kafka'yı ne konuşacağım ne de düşüneceğim bu dönem, nasıl bir dönem olacak?

Daha güvenilir biri mi olacağım, yoksa bana artık hiç güvenilmeyecek mi?

Bazı düşünce insanları karşısında, ki sayıları çok az, özgüvenim tamamen felç oluyor. Onlar en fazla *verimli* olanlar değil; öyleleri tam tersine insanı dürtüklüyorlar. Benim sözünü ettiklerimse, daha çok verimlerinin ardında ulaşılamaz olan daha önemli bir şeyi görmüş olanlardır, öyle ki verimleri o gördüklerinin ardında, gözden kaybolana kadar büzülmek zorundadır.

Kafka benim için bu insanlar arasındadır ve benim üzerimde örneğin kıyaslanamayacak kadar daha çok şey ortaya koymuş bulunan Proust'un daha derine işleyen bir etkisi vardır.[56]

14.8.1968

Pazardan beri, üç gündür Hera benim yanımda. Pazar günü çalışmayacağım belliydi. Birbirimizi birkaç haftanın ardından tekrar gördüğümüzde, öyle aşkla dolu oluyoruz ki, anlatacak olağanüstü çok şey bulunuyor. O bana anlatıyor, ben ona anlatıyorum. Daha o gece, Kunsthaus'ta, ve Kunsthaus'la ilişkili oldukları sürece Zürih'te olanlar hakkında her şeyi biliyordum. Ne var ki Kafka hakkındaki yeni düşüncelerim ve teorilerimle meşguldüm ve Hera'nın yorgunluğunu dikkate alınca, benim şiddetli ya da tutkulu sözlerimi tamamen takip edemediği hissine kapıldım. Şimdi bazen, onunla konuşurken, yüzünde bu boş, belirsiz ifade oluyor, buna hayret ediyorum ve tam olarak nasıl yorumlayacağımı bilemiyorum, bu ifade her halükârda yeni. Kafka hakkındaki sonu gelmeyen konuşmalarım –bu konu altı aydan fazla bir süredir devam ediyor– onu korkutmuş olabilir. O sessizliği

56. Bkz. "Die Provinz des Menschen", *Aufzeichnungen 1942–1985*, (IV, 321).

seviyor ve kendimi bu konuya çok fazla verdiğim için, haklı olabilir. Başka bir kişiye, onun daha önce bende şahit olmadığı kadar, kendimi tabi kılışım onu rahatsız edebilir. Kafka'dan gerçekten zor ayrılıyorum, bazen sonsuza dek ona kapılıp gidecekmişim gibi geliyor bana.

Yine de, yalnızca Kafka'nın şahsıyla ilgili olmayan çok önemli şeylerin söz konusu olduğunu biliyorum, elbette günümüzde güce karşı *başka* bir tam ve geçerli tepki de söz konusu ve bu tepki benzersiz bir konumdan, mutlak *iktidarsızlık* konumundan gerçekleştiği için, özellikle bu kadar ilginçtir. Bu benim için söz konusu değildir: İktidar hakkında ne öğrendiysem tek tek insanlar üzerinde kendi kişisel iktidar uygulamalarımdan öğrendim. Yıllarca "Friedl"i kontrol etmeye çalışmasaydım, emirlerin etkisini nasıl eksiksiz kavrayabilirdim? Babamı erken kaybettim, yaşamış olsaydı da, Kafka'nın babasından tamamen farklı bir insan olurdu. Annem elbette fazlasıyla iktidar düşkünüydü, fakat benim ona karşı mücadelem, her şey gibi sert olan isyan dönemi, yalnızca birkaç yıl sürdü, oysa Kafka son yıllarına kadar babasıyla mücadele etmekten kurtulamadı, bu yüzden onun mücadelesi benimkinden çok daha dikkate değer, ilginç, nahoş ve olaylarla doludur.

Kafka'nın en özgün yanı, edebiyatının gerçek tözü, güçten *kaçınma* yöntemidir – başka türlü tanımlamak zordur. Bu yöntem, küçüğe dönüşme yetisiyle el ele gider. Bu yüzden onda sadece gücün beni uzun yıllar boyunca meşgul etmiş olan tüm veçhelerini bulmakla kalmıyorum; kendi başına bu bile ayrıntılı bir araştırmaya değer, onda kimsenin yapmadığı gibi geliştirdiği özel bir dönüşüm biçiminin peşine de düşebilirim; 21 yaşındaki Kafka'nın bu özel biçimin nihai olarak önceden biçimlendirilmiş göründüğü bir yaşantısını öğrenme şansına da sahip oldum.

Brod'a yazdığı bir mektupta genç köpeğinin avladığı bir köstebekten söz ediyor. Bunu, Kafka'nın küçüğe dönüşmesinin ve bu dönüşümün Kafka'nın güce karşı son derece

özgün duruşuyla birleşmesini incelemenin merkezine koymak istiyorum.[57] Bu yöntem, başlangıçta onun gelecekle ilişkisinden bağımsızdır. Kafka'nın son yapıtlarından ve bence en önemlilerinden birinde *İn*'de bu ikisi örtüşüyor.

İn Kafka'yı oluşturan tüm unsurların şaşırtıcı bir bütünlüğünü oluşturuyor. Özellikle kişisel ifadelerinde etkileyici yollar bulan "yöntemsel" unsur, burada küçüğe dönüşmeyle birleşiyor. İn'de yaşayan hayvan, bir tür köstebek, bu ini ihtiyatlı ve aşılamaz bir yöntemsel tarzda yaratıyor. Kafka'nın sık sık kendini suçladığı ve "memur tarzı" olarak duyumsadığı –ve kendine büyük haksızlık ettiği– "hesaplılık", gerçekte kendi geleceğini adım adım belirlemektir, yani önceden hesaplamaktır. Kafka'da bu, *farklı* gelecek olasılıklarına yönelik çok hassas bir duyguya dahildir, bu olasılıklardan tek biriyle sınırlanmak ona her zaman çok ağır bir karara mal olur. Bu yüzden Kafka'da yarıda bıraktığı sayısız anlatı başlangıcı ve anlatı bulunur, her birinin kendi "gelecekteki" karakteri vardır. Gelgelelim, kendini bir esere uzun bir süre verip, eşsiz bir berraklık itilimiyle onu belirli bir geleceğe doğru ilerletse bile, çoğu kez başka bir geleceğin cazibesine kapılarak o eseri öylece bırakıyor. Sonu, her zaman olduğu yerde, ölümde görmekten kendini alamıyor, *tamamlanmış büyük* anlatılarının hepsinin de ölümle sonuçlanması dikkat çekicidir: *Hüküm*, *Dönüşüm*, *Ceza Kolonisi*, *Açlık Sanatçısı*, *İn*. Lakin yalnızca İn'de son, anlatının *yapısına* girmiştir. Üç romanı içinde, sonu önceden belli olanı da ölümle, Josef K.'nın idamıyla sonuçlanır. *Şato*'nun muhtemel sonu bir ölüm döşeği sahnesiydi. Burada hemen hemen daima son derece belirli ölüm biçimlerinin söz konusu olması dikkat çekicidir: *Hüküm* ve *Dava*'da olduğu gibi, dışarıdan dayatılan ölüm hükümleri, kendi kendine verilen ölüm hükmü. *Ceza Kolonisi*, beslenme yetersizliği: *Dönüşüm* ve *Açlık Sanatçısı*.

(*yarıda kaldı; Johannesburg'tan gelen kız rahatsız etti*)

57. Bkz. s. 343.

16.8.1968

Dün Hera'yla evde iyi çalıştım. Oluyor, bunun çözümünü buldu. O mutfakta çalışıyor, çok şirin orası. Orada, masanın üstüne Çince kitaplarını yığdı, bambaşka bir mutfak oldu. Sanırım, ben de ara sıra orada çalışmak istiyorum.

Hera, öğleden sonra British Museum'da bir sergiye gitti. Üç saat sonra geri geldi. Mutfak için Selfridge'te satın aldığı bir muşamda getirdi. Çantasına da büyük, ağır bir kitap sokmuş. Bana o kitabı gösterirken çok mutluydu: Konfüçyüs ve Mensiyüs'ün Çince derlemeleri. Legge edisyonu, çok yararlı, tek ciltte toplanmış. Daha küçük kitaplar olan "Ölçü ve Orta" ve "Büyük Öğreti" de var içinde. Kitabın çok pahalı oluşundan dolayı biraz utandı, 5 Sterlin 15 tutmuş, ama karşı koyamamış: Onun adına müthiş sevindim ve kitabın benden bir hediye olmasını şart koştum. O da en az benim kadar kitap delisi ve Çinceyi ciddiye alması ve yavaş yavaş klasik metinlerle ilgilenmeye başlaması bende tarifsiz bir sevince yol açıyor. Neredeyse aşkından ötürü sevdiğim kadar, bu nedenle de seviyorum onu. Kitaplarımın arasında Lao-tse, Lie-tse ve Çuang-tzu'nun Çince metinlerini buldum, Fransızca çevirileriyle birlikte tek cilt. Veza'nın ölümünden sonra Paris'te bulduğum ve üç ya da dört yıl George'da bıraktığım, Wieger'in *Les Pères Taoiste*'ydi bu. Bir yıl önce bu kitabı Londra'ya yanıma almıştım, işte şimdi Hera için buradaydı. Hera sevinçten bir çocuk gibi davrandı: *Bir* günde dünyanın en harika ve en önemli kitaplarından beşini, Çince metinleriyle hediye almıştı. Şimdi, bu iki kitap şu sırada onun uyuduğu kanepenin yanındaki küçük masanın üstünde duruyor. Gece uyumadan önce ve sabahları uyandıktan sonra okuyor bunları.

Biraz önce "Coffeecup"ın önünden geçti. Ben yazmak için buraya çekildiğimde, o da alışverişe gitmişti. Şiddetli bir yağmur başladı, ne pardösüsü ne şemsiyesi vardı, eve gidebilmek için buranın önünden geçmesi gerekiyordu. Ama

beni rahatsız etmemek için, yağmur yüzünden onu içeri alacağımı biliyordu, "Coffecup"ın önünden hızla koşarak geçti, onu yakalayamadım ve şimdi sırılsıklam giriyor eve. Olağanüstü zarif, düşünceli bir insan. Onu bir hafta daha kalmaya ikna ettim. Ona hissettirmeden biraz korkarak yaptım bunu, çünkü şimdi gerçekten Münih'e gitmeden önce Kafka denemesinin ikinci bölümünü nihayet bitirmem gerekiyor. Çünkü çalışma gününden önce, evde, çok sevdiğim onunla birlikte çalışmaya devam edebileceğimden pek emin değildim. Ancak dün, gece olana kadar yazmaya devam etsem bile, onun sabırsızlanmadığı anlaşıldı. İşimi gerçekten kolaylaştırıyor, çalışma zarar görmesin diye, beni kendinden uzaklaştırmadan, aşkımıza biraz set çekmeye de çalışıyor. Gerektiğinde bir evde beraber de yaşayabileceğimiz anlaşılıyor, bunun için gereken tek şey birden fazla oda ve para işlerinde belirli bir rahatlık. Gerçek bir yoklukta birbirimize yakından katlanıp katlanamayacağımızıysa, daha denememiz gerekiyor. Belki de buna gerek kalmayacak. Onun bu defaki gelişinden beri, geleceğimiz hakkında çok ümitliyim.

Hera'nın artan Çince bilgisinin daha nereye varabileceğini soruyorum kendime. Böyle devam ederse, o yorulmazsa, önemli bir uzman da olabilir. Hem klasik hem de modern Çinceyi öğreniyor. Ne yazık ki üniversitede bir iş için akademik derecesi yok. Ama restorasyondan günün birinde tamamen bıkarsa ki bunu da çok iyi tahayyül edebiliyorum, Çince bilgisini pratikte değerlendirme olasılığı kalıyor ona. Bu da elbette, benim maddi durumum önemli ölçüde iyileşmezse gerekli olur. Bugünkü durumumda, kendi gelirlerimle yaşayabiliyor ve onun Londra yolculuklarını karşılayabiliyorum. Oyunlarımın daha fazla sahnelenmesiyle, durumumun daha iyileşmesi elbette mümkün. Onun Zürih'te yaşamasından memnunum. Özellikle de Kunsthaus'taki, fazla sıkılmadan ve engellenmeden, insana yakışır bir çalışma hayatı sürdürebildiği o güzel üç odasına taşındığından

beri. Zürih'te olmaktan hoşlanıyorum, ona gitmeyi seviyorum, İsviçre gençliğimden beri benim için çok şey ifade etti, bazen tamamen oraya yerleşme fikrini de tartıyorum. Ne ki, Veza'nın Hampstead'deki evini asla tamamen bırakamazdım, ve bana izin verildiği sürece o evi elimde tutmak istiyorum. Şimdi her şey iyi ve çok çalışmama bağlı. Hera yanımdayken, bunu daha iyi tahayyül edebilirim. En zoru da, yanımda olmadığı zaman. O zaman huzursuz oluyorum ve kafeye çok gidiyorum. Şimdi önemli olan, bitirmem *gereken*, belirli, kısa süreli bir işimin olması. Daha önce gitmediğim randevuları şimdi *aramalıyım*. Beni düzenli bir işe zorlayan her şey *iyi* olur. Şimdiki Kafka denemesi gibi, küçük çalışmaların zorlaması sonucunda, daha büyük, kendine ait bir çalışmadan da tekrar zevk alacağım.

Hera'ya tarifsiz şükran borçluyum. O geldiğinden beri boğaz ağrılarım neredeyse bitti ve ağır, iki hafta boyunca beni mahveden ölümcül bir hastalıktan çekebileceğim korkusu şimdi bana gülünç ve akıl almaz geliyor.

17.8.1968

Dava'nın son cümleleri şöyle:

"Ancak o anda adamlardan biri K.'nın gırtlağına yapıştı, diğeriyse elindeki bıçağı onun kalbine saplayarak orada iki kez çevirdi. Gözleri kayıp gitmeden önce K., yanak yanağa veren adamların her şeyin sonunu nasıl seyrettiklerini gördü. 'Bir köpek gibi' dedi kendi kendine; utanç, her şey bittikten sonra da baki kalacak gibiydi."* *Dava*'nın kapandığı "utanç".

Bu utanç, Kafka'ya kitaba başlama enerjisi veren o ilk darbeye geri götürüyor. Bu, onu bu kadar üzün süre taşıyan "Askanischen Hof"ta verilen karar hakkındaki utançtır. Kafka "Mahkeme"yi tanımamış ama bu kararı suskunlukla karşıla-

* Türkçe alıntının yapıldığı kaynak: *Dava*, Çev. Levent Bakaç, Ayrıntı Yayınları, Ekim 2018, s. 266. (ç.n.)

mıştır. Mahkeme ortadan kalktığında ona, yanak yanağa verip her şeyin sonunu seyreden ikisinden duyduğu utanç kaldı.

O tarihten sonrasına ait, bugüne kalmış bir mektup yoktur. Ta ki 9 Eylül'e, hastalığın başlamasına kadar.*

Bundan sonra yalnızca üç mektup var: Prag'dan 9 Eylül tarihli, Zürau'dan eylül sonunda ve 16 Ekim'de yazılan mektuplar.**

Bu arada ne olup bittiği, *Felice'ye Mektuplar*'dan değil, ancak dolaylı yoldan çıkarsanabilir.

İlk okuyuşumda (ama gerçekten ilk değildi) bu mektupların tümü bana utanç verici bir alçaklıkta göründü. Özellikle de doğruluklarıyla, ifşa ettikleriyle öyleler.

Kafka'nın içindeki, Felice'den yana ve Felice'ye karşı olan iki tarafın savaşı hikâyesi özellikle dehşet verici. Bu kötü, yani yetersiz bir edebiyat ve kendisi de bunu biliyor.

Kafka'nın F.'ye yaptığı, ve bunu yapması gerekiyor, haksızlık açısından kendisi bir kişi olarak ve bütün kişiliğiyle sorumludur, ve F.'den yana savaşan taraf özellikle şimdi, Kafka yazdığı için, ortada bulunmuyor.

Aslında bu, antik "Herkül yol ayrımında" öyküsüyle başlayan o sofist konuşma temrinlerinden biri.

Kafka'nın bu dönemde Zürau'da kendisi için yazdığı şeyler ne kadar güzel ve gerçek. F.'ye yazdığı şeyler ne kadar gerçekdışı.

Belki de en iğrenci, Kafka'nın F.'ye ikinci mektubun sonunda söylediği "sır"dır: artık bir daha sağlıklı olmayacaktır. Böylece kendini F. açısından öldürmüş oluyor. Bir tür gelecekteki intihar yoluyla, F.'den şimdi kaçıyor.

Bu içinde savaşan iki taraf dramatizasyonunda, temelden yanlış bir şey var. Doğru olan, kendini F.'den kurtarmak için hasta olduğudur. Kendini ondan kurtarması gerektiği de doğrudur. Kendini ondan kurtarma kararı, sarsılmaz bir

* "O tarih" denilen tarih 1916 Aralık sonu/1917 Ocak başları olsa gerek. (ç.n.)
** Canetti'nin sözünü ettiği bu mektuplar 1917 yılına aittir. (ç.n.)

kesinlik kazandığında mutlu olduğu da doğrudur. F.'ye hiç acımadı. Felice'yle nihai vedalaşmalarından sonra, Brod'un önünde "ağlama" hikâyesi, bir dönüşüm hikâyesidir. Kafka, Felice olarak ağlamıştır, Felice'nin son günlerdeki ağlaması, Kafka'nın içindeydi ve itibarını korumak için bunu Brod'un önünde boşalttı.

Beni ona karşı bu doğruluğa zorlayan, Kafka'nın kendisidir, onun kesinliği ve yatkın olduğu doğruluktur.

Kendisi bu soruyu bizzat ilişkinin bozulmasına taşımasaydı, her şeye haklılık ve haksızlık sorusunun ötesinde bakılabilirdi; kendine karşı söylediği her şeyde, ona karşı söylenebilecek her şeyi çarpıtıyor, ve *kendisi* söz konusu olduğu için, buna tahammül etmek ve bununla yetinmek hakkına sahip değiliz.

21.8.1968

Çarşamba

Prag işgal edildi, Ruslar Prag'da, korkunç olan gerçekleşti, tüm umutlar gömüldü, sonuçlar belirsiz.

Böylelikle Vietnam, Ruslar tarafından Amerikalılara feda edilmiş oldu. Başkan Nixon, Humphrey ya da Johnson olacak.

Ruslar yeniden 1848'de I. Nikolaus yönetiminde oldukları gibi, Avrupa'nın en gerici gücü oldular, ama o zamankinden daha güçlüler.

Her şey boşuna, güç neyse o kalıyor, asla değişmeyecek, niçin yaşıyorsa, çöküş *kaçınılmaz*, yalnızca kara bir gelecek var. İster Amerika olsun ister Rusya, hiç fark etmiyor.

Prag'daki insanlar, ah Prag'daki insanlar, onların yanında, onların ümitsizliği içinde olmak istiyorum. Rus askerleri de, Hitler'in askerleri gibi *itaat ediyorlar*: Artık soluk alınacak gibi değil, ölmek daha iyi.

Şimdi herkes tüm ülkede çalışmayı bıraksaydı, tek bir el bile kıpırdamasaydı, insanlar bu aşağılamayı sineye çekmek

yerine *açlıktan ölmeyi* tercih etselerdi, savaş yok, silah ateşlemek yok, sadece *suskunluk* ve *açlıktan ölmek*.

Brejnev'in Tuna kıyısındaki gözyaşları, o zamandan biliyordu bunu. Ruslar Çeklerin paktı imzalamasını sağlamak istiyorlardı, ülkeyi ancak bundan sonra, imzadan sonra işgal etmek istiyorlardı.

Svoboda'nın rolü: O zamanlar kuşkulu ilk konuşması, ya şimdiki konuşması? Teslim anlamına mı geliyor, bir şeyleri kurtarma düşüncesiyle, Rusların emrine mi giriyor? Şimdi özgürce bir söz söylemeye cesaret etmiş herkes tutuklanacak, edebiyatçılar, üniversiteliler, politikacılar, insanlar. Ruslar, eskilerden kimi geri getirecek? Novotný'yi mi – öldürülecek o.

Bunun dünyada öyle korkunç sonuçları olacak ki, nereye varacağını şimdi düşünmeye tahammül edemiyorum. Mevsim yaz olduğu halde, şimdi bir dünya savaşına varmayacak. Ama gelecekte Çin ile Rusya arasında bir savaş olacağı şimdi çok kesin.

Amerikalıların şimdi Vietnam'daki savaşı atom silahlarının yardımıyla sona erdirmeleri mümkün. Ölmek istiyorum. Ölmek istiyorum. Bunu artık duymak istemiyorum. En küçük bir umut bile yok, hiçbir yerde. Her şey boşuna.

23.8.1968

Geçen üç günde tek bir düşünce: *Prag*.

Hera yanımda. Paris'teki son toplumsal coşkuyu da paylaştık. Bu defa her şey bizden uzakta gerçekleşiyor, o zamanlar tam ortasındaydık. O zamanlar umut söz konusuydu, görkem söz konusuydu ve gençliğin ahlaki güzelliği söz konusuydu, bu defa, ah bu defa en korkuncundan bir çöküş var, sonuçları en uzaktan bile gözden kaçırılacak gibi değil.

30.8.1968

Ve şimdi Kafka hakkındaki bu çalışmaya geri dönmeliyim. Aynı yerlerde geçiyor olması işimi kolaylaştırmıyor. Ama

bunu yapmalıyım, çünkü politik olaylar konusunda aklımı nasıl yitirdiğimi hissediyorum. Gazeteleri kurt gibi okuyorum ve başka hangi konuyu ele alsam, birkaç dakika sonra ilgimi yitiriyorum. Evvelsi gün, K. ve iktidar hakkında birkaç cümle yazmayı başardım. Biraz vakur bir üslupla, bir "vazgeçiş" öyküsünün bu kadar ayrıntılı olarak ele alınabileceğini savunmaya çalıştım.

31.8.1968

Hera bugün Yugoslavya yolunda.

Yarın sabahtan önce Yunan sınırına ve Selanik'e ulaşacağını sanmıyorum. Yarın öğlen saat 2'de Atina'da olur.

Onu çok düşünüyorum. Onsuz olmak zor. Ama her şeyi kendi başıma yapmalıyım ve kendim başa çıkmalıyım. Bu defa gerçekten yapabilecek miyim, bilmiyorum.

Nihayet yeniden Kafka'yla bir gece, 20'sinden beri, on bir gün Prag'dan sonra ilk kez. Kurtuluş.

Politikada yazar dürüstlüğü yok. Yazar *kendi başına* politikayla ilgilenebilir, ama toplumsallaştığı anda, en iyi niyetlerinde bile başka herhangi biri gibi ona da güvenilemez.

4.9.1968

Şarkıcı Josefine ya da fare halkı

Yedi aydan fazla bir süre önce bir hikâye okudum ve büyük hayal kırıklığına uğradım. Şimdi onu yeniden okudum ve izlenimim tamamen farklı.

Belki de bir hikâye için, ancak şimdi sahip olduğum bazı koşullar gerekiyor.

Bu hikâye, Kafka'nın *kitleyi* kendisine yakışan tarzda tek anlatışıdır. Belki de bu basılı aktarım için 1917 kış mevsiminde Zürau'yu farelerin basması gerekliydi. Kafka bundan çok mustaripti. Zürau döneminde kapıldığı tek büyük korku buydu. O zamanlar farelere karşı canice niyetleri vardı, Brod ona bir defada kırk fare öldürebildiği bir kapan temin etti ve ka-

panı kurdu. İyi ki kapan işlemedi ve planlanan kitle kıyımı gerçekleşmedi. Ancak "Fare halkı" aynı zamanda bu niyetlerin bir kefaretidir de, fareler bir insan halkı gibi ele alınır, anlayışla ve biraz sevecenlikle. Kafka farelerin o zamanki ıslıklarını unutmadı. Bu arada şarkı söyleyen farelerin gerçekten var olduklarını öğrenip öğrenmediğini belirleyemiyorum.

Kafka'nın akciğerindeki ıslık, şarkıcının ıslığına dönüşüyor. Ama Josefine aynı zamanda kendisi, giderek daha da zayıflayan çabalarının zayıflığı. Halk, Yahudileri temsil ediyor, ama yalnızca onları değil, aynı zamanda her kitleyi temsil ediyor.

Öyküde "ben" ve "biz"in yer değiştirmesi çok önemli, ama burada "ben" çok ender ve tamamen "biz"in etkisi altında kalıyor.

6.9.1968

Layık olduğu çok sert bir incelemeden sonra,[58] sonuçta Kafka'ya *hakkını vermek* istiyorum.

Prag yüzünden –geçen haftaların olayları yüzünden– bunu başaracağımı hissediyorum.

Bugün gazetede, Doğu Almanya'dan gelen, Prag'daki eğilimlerin suçunun Kafka'ya yüklendiği haberi. Weimar'daki bir ahmak,[59] Kafka'nın hor görülesi olduğunu kanıtlayabilmek için *Faust* figürünü *Dönüşüm*'deki Gregor Samsa figürüyle karşıtlaştırmış!

Dolayısıyla, Kafka'nın labirentleri okurun içinde genişliyor ve katlanıyorlarsa, ona duyulan saygıda azalma olmaz.

58. Tahminen, bundan önce yer alan ve 2024'ten önce kamuya açılmayacak olan kişisel özellikteki nottan söz ediliyor.

59. Franz Kafka DAC'de kültür politikasındaki liberalleşmenin simgesi olarak görülüyordu. 28 Ağustos 1968'de DAC Kültür Bakanı Klaus Gysi, Weimar Ulusal Tiyatrosu'nun açılışında "*Faust* mu Kafka mı?" başlıklı bir konuşma yaptı; konuşmasında "Hangi miras bize uygundur? Faust mu yoksa Gregor Samsa mı?" diye soruyordu ve DAC'de ve Çekoslavakya'daki Kafka savunucularını, Prag baharının "zihinsel hazırlanışı"yla suçluyordu.

7.9.1968

Geleceğin alt yüzü

Belki de "Kafka" yazdığın son şey. Belki de senden geriye kalacak tek şey.

Düşünebileceğin en mutevazı düşünce.

8.9.1968

Gürültüde de bilgelik var, Kafka'nın kusuru. Seslerin arasında farklı bir sessizlik. Denize girer gibi giriyorum gürültüye, seslerin içinde yüzüyorum, tek yüzüşüm bu.

Seslerin savaşı, koru kendini orada. Hepsini duymak istiyorum, ayrılma yoluyla zayıflayarak değil, hengâmenin gücünde. Korkma ondan, buyuran bir tanrı yok. Kardeşlerim deme, kardeşler de yok, onların nefreti de.

Yalancı değildir gürültü, savurganca savaşır kendi kendisiyle. Sessizlik cimridir. Sessizlik tasarruf eder ve zimmetine geçirir. Sessizlik, gizlice gürültü yapanlara yerleşen kurtçukların dilidir. Çığlıksız kuş nerede? Öne doğru düştüm ve toprak inledi. Bırakın fırtınada ve şakır şakır yağmurda durayım. Sessiz kuş yuvasını arama. Her şey sustuğunda, uyuyanların gürültüsünde kal. Ey gece, nasıl da aydınlık sedaların. Güneş çatlasa da, gürültü kalır. Merhamet istemiyorum, kulaklar güçlü. Gözler çöktüğünde konuşulanları duyarım hâlâ. Asla bitmez söz. Asla sona ermez yanlış anlama. Suskunluğun saflığını reddet, çünkü ona bir şey kalmaz.

9.9.1968

Kafka denemesinin ikinci bölümünün başında, *Dava*'nın yorumlanışı hakkındaki pasaj şimdi tamamlandı. İkna edici olduğunu düşünüyorum; göstermek istediğimi burada gösterdim: Kafka'nın Berlin'de nişanlanmasının *Dava*'nın ilk bölümüne girmesi, tutuklanma ve nişanın Askanischen Hof otelindeki "mahkemeyle" bozulmasının, son bölüme girmesi, infaz. Bununla henüz, bir bütün olarak *Dava* hakkında

hiçbir şey söylenmiş olmuyor. Ama yeni bölüme böyle başlamak iyi, okurlar bu bölümle birincisinden ancak altı ay sonra karşılaşıyorlar ve *Dava*'nın irdelenişi, ne kadar kısa da olsa, o bölümün sonunda yer alan iddiaya, yani Felice'yle ilişki sürecinde ve nişanlanmada "öteki dava"nın göz önünde bulundurulduğu iddiasına geri götürüyor.

Broch bazen Kafka'nın inatçılığını ödünç aldı. Demek ki, ondaki her şey gibi bu da ödünçtü.

Yaptığı haksızlıktan edebiyatçı olmak; ama bunu bilmek gerekir. Neyin haksızlık olduğunu bilmek gerekir ve onu yapmak zorunda olmak gerekir. Kafka'nın yaptığı bu haksızlıktan bir şey yapma, aksi halde aslında asla gitmeyeceği için onu dönüştürme baskısı, edebiyatçıyı oluşturuyor.

Kafka'nın dilindeki yetingenlik: Bazı gıdalar gibi bazı sözcüklerden de kaçınılıyor. Bu perhiz onun üslubunu oluşturuyor, onun dilinde birçok şey dışarıda kalıyor ve hiç kullanılmayan bazı sözcüklerin içeriği kayboluyor ya da yeni anlam ilavesiyle önem kazanan başka sözcüklerde gizleniyor. Esas olarak her şey yetingenlik doğrultusunda ilerliyor, birçok şey dışarıda kalıyor, birçok şey önemsizleşiyor.

Kafka'da dilin zayıflamasında büyüleyici bir yan var.

10.9.1968

Kafka'nın bir sonraki bölümünün, Bodenbach'a kadarki özel tarih parçasının yazımı tamamlandı. Bazı şeyleri elemek zorunda kaldım, belki hâlâ çok az. Yine de şimdi başlangıçtan itibaren, bütünlüklü bir parça, yaklaşık 10 *Rundschau* sayfası var. Sabah önce mektupları dikte etmeyi düşünüyordum, şimdi dört saatlik dikte süresini, okunabilecek olabildiğince çok şey olsun diye tamamen denemeye ayırmayı tercih ediyorum.

Birkaç gündür deneme ortaya çıkmadan birdenbire ölebileceğime dair tuhaf bir korku kemiriyor içimi. Belki de Kafka'yla meşgul olmaktan kaynaklanan bir düşünce bu.

Belki de bir şeyi tamamlamak isteyenin bu düşünceyi hiç aklından çıkarmaması gerekir. Bunu o kadar uzun süredir yapmadım ki, büyük bir düşünce bana tamamen yeni geliyor. Şimdiden ortada bu kadar çok şey varken, bitirmek insanı nasıl da çekiyor. *Yalnızca* Kafka ile Felice arasındaki ilişki söz konusu olsaydı, denemeyi daha bu hafta tamamlayabilirdim. Ne ki, henüz taslaklarını yazdığım iktidar ve dönüşüm hakkındaki önemli parçalar, kuşkusuz daha fazla çalışmayı gerektiriyor ve daha gelecek haftanın tamamının da buna ayrılacağını tahmin edebiliyorum. Her halükârda Tessi'yi cuma ve cumartesi günü de yazması için çağırmak istiyorum ve ona dikte edecek malzeme olmasını sağlayacağım.

11.9.1968

Edward Ashcroft'la karşılaşma, her zamanki gibi tesadüfen. Akşam onunla ve bir kadın arkadaşıyla "Serrano"da hararetli bir sohbet. Nasıl oluyor da yaşıtım olan adamlarla bu kadar az konuşabiliyorum! Yalnızlık ve inziva – her şey çok güzel, ama bu durum yalnızca benimle konuşacak bir şeyi bulunmayan ve ufukları sefil cinsellik ilgileriyle sınırlı olan birkaç kadından başkasını görmememle sonuçlanmıyor mu? Her zaman, ne söyleyeceklerini tam olarak biliyorum; heyecanlarını kendim de bir kadınmışım gibi, iyi tanıyorum. Yoksa, ben bir kadınım da, haberim mi yok; yoksa erkekler cemaatinden sırf iktidar düşkünlüğü yüzünden mi uzak duruyorum? İkinci seçenekten yana fazla belirti var, yanıma üstünlüğümü kabul eden genç erkekler gelince, onlarla büyük gayret sarf ediyorum, varımı yoğumu ortaya koyuyorum.

Benden daha hassas olan Kafka bile böyle yaşamadı. Sigorta kurumunda her zaman erkeklerle bir aradaydı. Bir edebiyatçı olarak Brod ve Weltsch gibi yakın arkadaşları vardı, kendini onlara karşı ispat etmesi gerekiyordu. Ben gururumda, hep işin kolayına kaçtım. Hiç tabi olmamak uğruna, kendimden daha zeki olan tüm erkeklerden, şeytandan kaçar gibi kaçtım.

Bu yüzden, sahip olduğum otorite, *sınanmamış* bir otoritedir. Okul döneminden beri bir daha tek bir erkek yaratığa üstün gelmek istemedim. Rekabetten ve yarışmadan iğrendim. Düşüncemin sonuçlarına sarsılmaz biçimde bağlıyım ve duyduğum küçük kuşkular, kendini övmenin ve öne çıkmaya çalışmanın ayıplandığı İngiliz ortamına uyum sağlamaktan ibarettir. Burada başkaları birini alkışlayabilir, kendi kendini alkışlamanın her türlüsü komik ve aşağılık kabul edilir. Ümitsizliği elbette biliyorum, ya kuşku? Düşünme süreçlerimden herhangi birinde ciddi ciddi kuşkuya kapıldığım oldu mu? Bu kesinlikten utandığım da hiç doğru değil. Utandığım bir şey varsa, o da bu kadar kesinlikle çok az şey ortaya koymuş olmamdır.

Bazı edebiyatçıları, sırf olgun erkeklerle sohbetlerimi ikame ettikleri için seviyorum elbette, Musil de onlardan biridir mutlaka. Aslında o kadar büyük bir edebiyatçı olduğundan da emin değilim. Bunu bir kere tutarlılıkla sınamam gerekirdi. Fakat bu konudaki geçerli kanaatlerden birine varmak beni ilgilendirmiyor, bir sohbete katılmak yerine onun sayfalarını açabildiğim için mutluyum. Proust'la da pek farklı değil, yalnızca onun benden daha büyük bir edebiyatçı olduğunu *biliyorum. İkisini* de bilmek harika bir duygu. Hayatımda, kuşku duymadan boyun eğebileceğim tek bir adamla karşılaştım, o da Abraham Sonne'ydi. Bugün onunla bir sohbetin nasıl olacağını soruyorum kendime. Onu ilk kez gördüğümde otuz üç yaşındaydım. Bugün ona ulaşır mıydım? Şimdi ona denk olur muydum? En çok istediğim şey onunla yaptığım konuşmalara, daha sonra layık olmaktı. Ne ki, o dünyada boyun eğmem gereken tek insan olmuş olamaz. Dünya işlerinde en büyük deneyime sahibi olmak da bana yetmiyor. Yalnızca zihinleri her türlü hesabın ve kişisel arzunun ötesinde duran insanları ciddiye alabilirim. Benim için her şey kayıtsızlıkla var ve yok oluyor. Sonne, etrafında toplanan şöhretten kendini tamamen ve kayıtsızca

geri çekmiş olmasaydı, onun önünde eğilmezdim. Şimdi anlaşılıyor ki, örneğin Broch hakkındaki güvensizliğim haklıymış. Kendi şöhretini kendisi imal etti, mektupları bunun iğrenç bir kanıtıdır, bu bakımdan bir tür ticari becerikliliğini kanıtladı. Kafka'ya duyduğu saygı bile kandıramaz beni, çünkü o Kafka'nın tam zıddı olan *Joyce*'a teslim oldu, yazıcının kibrini doruk noktasına vardırdı. Kafka, Broch'un eserine nasıl tavır alırdı, diye soruyorum kendime. Anlamsız ve kısır, aynı zamanda yanlış bir soru bu, çünkü Kafka ne de olsa Werfel'e hayrandı, buna karşılık Musil'e bir itirazı olamazdı. Tuhaf bir halka dansı, bitmeyen bir oyun.

Yaşlılıkta görülen saygıda zehirli bir yan var. Üretmiş olan az sayıdaki kişiden biri olunsa bile, bu saygı hak ediliyor. Biyolojik çocuklara sahip olunmadan da patriyark olunuyor. 63 yaşındayım ve bazı "öğrenciler"i biliyorum. İçlerinde, benim gönlüme yakın biri yok. En kötüleri asalaklar, ama H. gibi zavallı ve sefil varlıkları hariç tutsam bile – gerçekten kendine özgü bir şeyler yapmış olan ama yine de benden türemiş kimi gerçekten, dürüstçe: o da beni, başkalarının çoğalttığı gibi çoğalttı diyebileceğim kadar sevebilirim? Belki de ölümümden sonra kendilerinden gurur ve mutluluk duyacağım bazıları gelecektir. Bugün ruhumu Kafka'yla, zihnimi Musil'le ve başka birkaçıyla beslemem gerekiyor.

12.9.1968

Ben bir Bulgar değilim, oradan kovulmadım. Orada aşağılandığım için Viyana'ya aitim. Atalarım oradan sürüldükleri için, İspanya'ya aitim. Kişinin başına en büyük felaketin geldiği yere ait olduğunu, insanlar anlayamıyorlar diye.

13.9.1968

Kafka'nın en sıradışı yöntemlerle –belki de bu kadar net incelenmeleri gerektiği için sıradışıdırlar– savunduğu, insan özerkliği, yalnızca kendi özerkliği değildir. Söz konusu olan,

bedeninin ve zihninin bütünlüğü. İkisi de birbirinden mutaassıp örnek bir bütünlüktü, bu dünyadaki her insanın iktidarın müdahaleleriyle ve mevcut kurumların baskısıyla bozulmuş olan bütünlüğüydü.

17.9.1968

Bütün gün, saat 12'den beri, ne bir batma ne bir ağrı hissettim ve daha 8'de geçti. Bir çalışmanın, hedefe odaklanarak tamamlanmasının üstüne hiçbir şey çıkamıyor. –Acaba ağrılar bu yolla *sürekli* bastırılabilir mi? Bu konuda çok umutsuzum ama her halükârda, ne olursa olsun, bu çalışmayı bitireceğim, son çalışmam olacaksa bile.

20.9.1968

Rudolf Hartung'a, Kafka Denemesi (İkinci Bölüm) Hakkında

Sevgili Rudolf Hartung

İşte Kafka. Elbette buna anlamsızca fazla zaman harcadım ve bunu canıgönülden istiyorum, birçok nedeni var: Çünkü o Kafka, çünkü böyle önemli bir konuyu bana emanet ettiniz, çünkü Hera her bakımdan bana katıldı, Kafka'yı en az sizin ve benim kadar çok seviyor. Hera, Kafka'yı benim anladığımdan başka bir tarzda anlıyor, kendi doğasından ötürü, onda Kafka'dan çok şey var, bu yüzden, tam bir kütük olarak, onu kıskanıyorum.

Belki eserlere, şöyle bir değinmiş olmama şaşıracaksınız. Bunu biraz da eserler hakkında bir şeyler istediğiniz için yaptım, bu konuda nasıl yazabilirdim? Tamamı zaten çok uzun olurdu ve günün birinde Kafka'daki iktidar ve dönüşüm hakkında daha uzun bir şey yazmak istiyorum, bunda kesin kararlıyım, hemen sonra da kitap olarak. Belki de, Felice'ye son üç mektubun derin samimiyetsizliğini kanıtlamaya yeltenmemi yakışıksız bulacaksınız. Halbuki ben, Kafka'ya karşı, onun kendi katılığını borçlu olduğumuza inanıyorum.

Çalışma sık sık kesintiye uğradı, Prag'dan sonra on dört gün boyunca hiçbir şey yapacak durumda değildim. Oradaki olaylar beni *mahvetti*. Mayıs ayındaki, gerçekten çok kolay umuda kapıldım, insan ne kadar da düşüncesiz bir varlık, eskiden kendimi hiç öyle sanmazdım, ama şimdi biliyorum.

Kafka'yı bir süre daha iyileştirmek isterdim, ama şimdi bu konuda hiçbir fikrim yok. Size çok güvenebileceğim için şanslıyım, başıma kötü bir şey gelmesine izin vermezsiniz.

Şimdi sizden tek bir ricam var: Psikanaliz hakkında söylenenler üzerine her ne pahasına olursa olsun herhangi bir değişiklik yapmak istemiyorum. Psikanalizden gitgide daha çok uzaklaşıyorum ve notlarda, Freud'a hak etmediği söylenemeyecek bir saldırıda bulundum. Bu sizi ürkütecektir ama, onun etkisinden tıpkı bir zamanlar Nietzsche'den korktuğum gibi korkmaya başlıyorum. Ama bu bilahare.

Ayrıca, *Rundschau*'nun son sayısındaki notlarınızdan nasıl *büyülendiğimi* size bu mektupta söylememe izin verin (çünkü bunu telefonda duymak istemeyeceğinize inanıyorum). Bu defa *her şey* hoşuma gidiyor, harika aforizmalar da.

Size en içten selamlarımı yolluyorum.

Elias Canetti

Not: Lütfen Elli'ye içten selamlarımı söyleyin. Bir şey daha: Küçük Marakeş kitabını değerlendirmenizi müthiş merak ediyorum. Bana bir iyilik yapıp, makaleyi yollayacak mısınız?

21.9.1968

Kafka gönderildi. Şimdi olup olmadığını gerçekten bilmiyorum; uzun olduğu kesin.

Lakin *bir şeyi bitirdim*, uzun süredir ilk kez, ne de olsa yaklaşık 120 sayfalık küçük bir kitap boyutunda. Yalnızca *bir* insanla bu kadar uzun süre meşgul olma *deneyimi* değildi bu, söz konusu insan Kafka ve şimdi onun eserini nihayet *kapsamlı* olarak biliyorum, defalarca okumadığım tek bir kelimesi yok.

Şimdi, ona ait ne çok şey olduğunu ve bana ait *sekiz yıldan beri hiçbir şey* olmadığını hep utançla anımsayacağım, akıl alacak gibi değil.

Tüm bu talep, eski on yılların eserlerine yönelik, sanki ben ölmüşüm gibi. Oysa, ölmediğimi biliyorum ve yapmam gereken tek şey, not yazma alışkanlığını yeniden bırakmak ve günbegün sürekli olarak belirli *bir* konu üzerinde çalışmak.

Artık yalnızca günce yazmaya, ama notlar yazmamaya, bunun yerine zaten mevcut olan her gün birkaç sayfa eklemeye alış.

Ağrılar kayboldu – bir hafta önce korktuğum hastalık nerede? İlacı: *Çalışmak*.

Kafka'nın Tanrısı benimkinden daha kötü, 41 yaşında, nihayet aşkı bulduğu sırada aldı onun canını. Benimki, altı yıl aşkımla bıraktı beni, ama Veza'nın canını aldı. Yoksa o daha mı kötü?

Kafka'nın Felice'ye yazdığı son üç mektuba müsamaha göstermedim. Böyle sert bir mahkemenin karşısına çıktığımda, benden geriye ne kalacak? Hiç. Çünkü Veza, otuz sekiz yıl benimle birlikte yaşadığı halde öldü.

Ortadan kaybolmak, ama tamamen değil. Geri dönmek, ama tamamen.

Kitabı Mukaddes'i, mektupları okuduğum gibi eksiksiz okumak. Nasıl bir görev!

Bırak üstüne üşüşsünler şimdi, hepsi Marakeş yüzünden.[60] Mahvolmuş bir halde, o zamandan bu güne on dört yılın akıp geçtiğini söyleyebileceksin, ve asıl eserin şimdi başlıyor.

İyilerin başka bir *tutarlılığı* olsaydı, daha iyi olurdu.

Söyleyecek başka bir şeyi yoktu ve denemeci olarak öldü.

60. *Marakeş'te Sesler* 1968 yazında yayımlandı. Kitap dönemin eleştirmenleri tarafından coşkuyla karşılandı.

Kafka'dan dışarı çıkmak harika, Benvenuto Cellini'nin hayatı[61] harika (modern bir çeviriyle). Bu yabani afra tafracı, kavgacı, fail, katil hep haklı, bir kez bile haksız değil!

Ah, çok iyi anlıyorum böbürlenenleri, kendim de onlardan biriyim, fail ve katil olmasam da!

Ah, şimdi nasıl da böbürlenmekten ibaret olan bir hikâye yazmak istiyorum!

Bir Rabelais olacak kadar malzemeye, kibre, bilgiye ve kabalığa sahip olan beni, bunun tam tersi olan Kafka, altı ay boyunca esir etti.

O yüzyıl böbürlenmenin yüzyılıyken, bizim yüzyılımız sakınganlığın yüzyılı mı? Afra tafracılık Auschwitz'de ve Hiroşima'da etkisini gösterdikten sonra mı *tehlikeli* oldu?

Kişinin vadesi dolduğunda neyi yanına aldığı ölçülemez, ölçülemez neyi geride bıraktığı.

Şanslı kendini beğenmişler kendilerini Tanrıya göre yargılamayı nasıl da bilirler, şanslı tafracılar nasıl da onun sayesinde geçinirler!

En çok da tereddütler kemirir, Kafka'yı kemirip bitirdiler.

Sen fazla aşağılanmadın, buna karşılık ölüme fazla bel bağladın.

Kafka ile tek bir ortak özelliğimiz var: Gurur. Ama o cimri ve ben bunu hazmedemiyorum.

Şimdi kendi köklerine dönmenin yolunu bul. İçinde Kafka'dan etkilenmeyen çok şey var, bunların içinde en önemlisi, açık ara en önemlisi ölüm.

Etrafımdaki her şey şimdi Kafka'ya bezeniyor. Geçen aylarda onun hakkında çok konuşmuş olmalıyım.

25.9.1968

Kafka'yı bitirmeden önce ölebileceğim korkusu tuhaftı. Benim için o kadar önemli miydi o? Yoksa yapacağım son iş mi?

61. Canetti'nin kütüphanesinde, Benvenuto Cellini'nin yaşamöyküsünün eski bir Almanca edisyonunun yanı sıra, *The Autobiography of Benvenuto Cellini* de yer alıyor. (İngilizceye çeviren Georg Bull, Harmonsworth, 1966).

İşte bunda akıllılık etti: Ondan geriye kalan tek şey, Kafka hakkında bir denemeydi.

26.9.1968

Kafka'dan kurtuldum, ama sonuçlarından kurtulamadım.

Bana ait olmayan bir yola zorlanabileceğimi hissediyorum. Bir denemeci değilim ben. Yoksa benden geriye kalan her şey bu mu?

Kafka denemesini, kitap olarak yayımlanırsa, H.B.'ye adamak geçiyor içimden. Bunu yapamayacak kadar korkak, ya da "batıl inançlı"yım. *Her* kitabı Veza'ya adama yemini etmiştim, bu yüzden onu bundan asla mahkûm etmeyeceğim. Kafka'nın F.B.'ye adamasının sonucundan korkuyorum. Başlangıç harfi B. beni korkutuyor, sanki F.B. öldüğü için sonra H.'nin de ölmesi gerekirmiş gibi. Saçma bir korku ve hiçbir açıklaması yok.

Kafka'nın Felice'ye mektuplarının şimdi bana *yarar sağlaması* hazin ve utanç verici. Bu konuda adımı koymadan yazmalıydım. Ama henüz o aşamaya gelmedim, o aşamaya hiç gelemeyeceğim.

Acaba şimdi, onu çok iyi tanıdığıma göre, Kafka'nın etkisinden kurtulabilir miyim? Şimdi onu hiç okumamış gibi yazabilir miydim?

18.10.1968

Kafka ve Felice hakkındaki makaleyi, bir yargıç değil, bir öğretmen edasıyla bitirdim.

Küçük bir görev bulmalı; büyüğü yok.

13.11.1968

Muhtemelen Kafka bu çağın saygı duyduğum yegâne edebiyatçısı.

23.12.1968

Max Brod öldü.[62] Belki de Kafka kavrayışının ne kadar önemsiz olduğunu artık okuyamayacak oluşu iyidir.

Onu hiçbir zaman ciddiye almadım. Dinle zehirlenmiş göründü bana, çünkü dinle içsel bir hukuku yoktu, fazla gayretkeşti. Belki günün birinde, Brod'un asıl değerinin, yalın tarzıyla Kafka'nın çok sayıda ucuz ve sığ şeye karşı direnişini uyandırmış ve harlandırmış olmasından kaynaklandığı görülecektir. Böyle bir direniş uyandırıcısının, ötekinin tüm yaşamı boyunca var olan tek insan olması enderdir. Bu örnekte, uyandırıcı, kendisinin ve özellikle kendisinin neye yol açtığının farkında olmadan, onu bir de kurtardı ve biriktirdi, övgüyle ve hep yeniden övgüyle düşündü, onu dünyaya zorla sundu ve bakın da hele, o Kafka'ydı!

62. Max Brod 20.12.1968'de Tel Aviv'de öldü.

Notlar
1969–1994

27.1.1969

Musil ile de Kafka'yla aynı yoğunlukta ilgilenmem zorunlu olacak.

29.1.1969

O hassas, ama maruz kalmış değil, sırf bu nedenle bile Kafka'yla kıyaslanamaz. Musil, Kafka'yı hiç tanımadığını itiraf ediyor. Kadınlarla boy ölçüştü ve onlardan üstündü. Aşağılanma onun sorunu değil, çünkü üstün olan herkes gibi kendi kendini aşağılayabilir. İnsanın hayvansallığı, asla kendini hayvanların *arasına* yerleştirmeye zorlamıyor onu. *Deneye* güveniyor, deneyin en uygun nesnesi de hayvanlardır.

Her halükârda Musil'e şimdiden şükran borçluyum. Sürekliliği ve ayrıntıları yeniden bulmama yardım ediyor. Beni boğmuyor, orantılı. Aslında onda bir zihinsel *çap* sorusu söz

konusu ve *bu bakımdan* kendimi kesinlikle ondan aşağıda hissetmiyorum. Asla ve kesinlikle Kafka'daki gibi değil: Geçen yıl onun yazdığı *her şeyi* okuyunca, kendimi –haklı olarak– mahvolmuş hissettim. Kesinlikle *kendisi de* yazma cesareti vermiyor. Yalnızca bir ahmak onu taklit etmeye ya da ondan esinlenmeye yeltenebilir. Onun üzerine düşünülebilir, onu *kavramaya* çalışılabilir, ama hepsi bu. Yoksa dokunulmazlığını korur, yüzyılın en saf edebi fenomeni, öyle mükemmel ifade ediyor ki, aslında hâlâ, ölümünden dört yıl sonra, söyleyecek bir şey kalmıyor. Çünkü bunun küçük bir bölümünü farklı ve daha az kopuk bir biçimde söylemek, hiç de cazip değildir. Kafka'nın *felç eden* bir büyüklüğü ve sertliği var. Musil, bunun aksine entelektüel bir haz veriyor, başka yerde zor bulunan bir hafiflikte ve hoşlukta bir zihin idmanı. Musil bu yüzyılın antitezidir, zihnin tüm geçmişi alıştırmalara dönüştürülmüştür onda. Bunlar çok bilinçli ve çok yararlı alıştırmalardır, onların eksikliğini hissetmeyen, hoyrat biridir. Her türlü tapınmanın düşmanı olarak, hiçbir tapınmaya davet etmez. Bugün yalnızca kendi döneminin sıfırları (Wildgans, Zweig vs) daha fazla horgörü uyandırmayacak kadar bile bir ağırlıklarının olmadığını; (Werfel-) Feuermaul'un[1] (yine de öbürlerinden daha yetenekli) okunmaz olduğunu, başarısını kıskandığı Thomas Mann'ın bile, Musil var olduğu için can sıkıcı olduğunu, hatta Musil olmasaydı, Mann'ın insanı biraz daha saracağını bilmek ona yeterliydi. İşte arzuladığı dileği tam da buydu ve bu arzusu nasıl da gerçekleşti!

Peki, Kafka'nın neyi arzuladığını öğrenmeye kim cesaret eder! Onun kendi eseri karşısındaki tavrına ne olacağını tahmin bile etme cesaretini kim gösterir! Yine de, artık eserinin yok edilmesinde ısrarcı olmaması mümkündür.

1. Musil'in *Niteliksiz Adam* romanından, Friedel Feuermaul kişisi, Franz Werfel olduğu söylenir.

31.1.1969

Musil'in özü araştırıldığında, *hijyen* merkezi bir kavram olmalıydı.

Kafka'daki gibi tehdit edilen bir insanın, bir mezhepçinin hijyeni değildir bu. Kendisi için, içinde yaşadığı *en hakiki* çevre, Kafka'ya göre Jungbrunn'du: Deyim yerindeyse, kendisi gibilerden, bir hijyen mezhepçilerinden başkası yoktu orada.

Musil'in hijyeni, kendi bedenini seven, onunla barışık olan, onu güzel bulan bir insanın hijyenidir.

Kendi bedeni üzerinden anlıyor, esas olarak, kendi bedenleriyle meşgul olan kadınları.

Kendi tinine de bedeni gibi davranıyor.[2]

Kafka'dan utandığım gibi Musil'den asla utanmıyorum. Çünkü Musil'de ortadan kaybolmak yoktur. O hep mevcuttur, aynı büyüklükte, o bir kez ulaştığı büyüklüğü *korur.*

2.2.1969

Musil'e karşı gerçek bir sınır koymayı, o kadar çabuk başaramayacağım. Henüz bunun zamanı da değil.

Bana verdiği hazdan utanmaya başlıyorum.

Stendhal için hiç utandım mı? Hiç! Kafka için? Asla! Büchner için? Hiç! Lichtenberg için? Hiç!

Kendimden? Sık sık! Sık sık! Sık sık! İşte bu bana, başkaları adına da utanma hakkını veriyor.

Karar vermek açısından korkunç bir konu bu. İnsanın ırsi günahı. Her şeyin üstüne konulmasının, ya da kendini her şeyin üstüne koymasının cezası. Alnındaki, gücün kardeş katilliği damgası.

2. Bkz. "Die Provinz des Menschen", *Aufzeichnungen 1942–1985*, IV, 331 [Krş. İnsanın Taşrası, s. 354, 55].

22.2.1969

Sanırım, Musil beni alıkoyuyor. Onunla işimi bitirmek istiyorum.

Kafka'yla işimi hiç bitirmek istemiyorum, bitiremem de.

Kimi zaman, Kafka'da bana üstün gelenin Yahudi-Çinli akrabalığı olmasından korkuyorum.

Bende, Kafka'da özel bir önemi olmayan Yunanlılık da ekleniyor buna.

Yahudi, Yunan ve Çinli unsurların bendeki gibi eşit ölçüde etkili olduğu hiç kimseyi bilmiyorum. Belki de bu bakımdan ben, biz "modern dönemin" eklektikleri arasında "en modern"iyim.

Kafka'ya yüz çeviren sözümona gençler, aslında yaşlı olduklarının, yani 1914'ten önceki döneme ait olmak istediklerinin farkında değiller.

Musil'de Lindner karakteri olarak Förster. Kafka'nın *Felice'ye Mektuplar*'ında Fürster. Aynı mektuplarda Musil'in daha savaş sırasında Kafka'yı ziyareti.[3]

Elbette birinci sınıf bir tin olmayan Buber'in yaygın *cazibesi.*

Musil üzerinde *Ekstatische Konfessionen* ["Cezbe İkrarları"] yoluyla etkisi. Kafka üzerinde, Hasidizm, Çince (Taoizm, hayalet ve aşk hikâyeleri) yoluyla, benim üzerimde Hasidizm, Çince, Kalevala yoluyla ve çok fazla direnişin sonucu olarak, Kitabı Mukaddes yoluyla.

Ne Kafka ne de Musil İngiltere'deydiler.

Kafka ve Musil'in birbirlerini tanımış ve ciddiye almış olmaları çok hoşuma gidiyor, bana iyi geliyor.

Berlin'in ikisi için, Musil ve Kafka için önemi. Berlin'in benim için önemi (*Körleşme* için asıl itki Berlin sayesinde

3. Friedrich Wilhelm Foerster (1869–1966), felsefeci, pedagog ve savaş karşıtı. Robert Musil'in *Niteliksiz Adam* romanındaki lise öğretmeni ve üniversite öğretim görevlisi August Linder figürü, Foerster'in dünya görüşüne göre tasarlanmıştır. Kafka, Felice'ye gönderdiği 14 Nisan 1916 tarihli kartpostalda Musil'in kendisini ziyaretinden söz eder.

geldi)[4]. Berlin atmosferinin harika soğutuculuğu. "Avusturyalı" edebiyatçılar arasında "sert" olanlar, Berlin'in üzerlerinde etkide bulunmasına Werfel, ya da son olarak çok önemsiz Doderer gibi "yumuşak"lar da. Berlin'e hiç gitmemiş gibi yapmışlardır. Werfel ya da Doderer'den daha iyi olan Broch, daha çok "yumuşak"lara eğilim gösterir.

Flaubert ya da Stendhal'in genellikle bölünmüş bir üstünlük olan üstünlüğüne gelince, Kafka Flaubert'in öğrencilerindendir; buna karşılık Musil ve ben Stendhal'a yenildik. Bana, Musil Nietzsche üzerinden Stendhal'a varmış gibi geliyor, ama ben asla Nietzsche üzerinden bir yere varmadım. Benim Nietzsche'm, bu konuda şanstan söz edebilirim, Jacob Burckhardt'tı ve fazlasıyla öyleydi. Sokrates öncesi düşünürlere de Nietzsche üzerinden varmadım, onlar muhtemelen Viyana Üniversitesi'ndeki öğrenimime borçlu olduğum tek şeydir.

Kendimi Viyanalı bir edebiyatçı olarak kabul etmem, anneme gösterdiğim bir saygıdır.

Daha da çok, annemin düşman olduğu Hera'ya gösterdiğim bir saygıdır. Kesinlikle benden çok yaşayacak olan, Viyana döneminin üç yapıtı, Gogol'ün Ölü Canlar'ının ve *Müfettiş*'in gücüne sahip olan: *Körleşme*, "Düğün" ve "Kendini Beğenmişliğin Komedisi" Vera zamanında ortaya çıktı ve ona aitler. Londra'daki hayatının uğruna tüketildiği *Kitle ve İktidar* da ona aittir. "Notlar" ve hatta "Marakeş" hakkındaki küçük kitap bile ona ait.

Esasen ona ait olmayan tek kitap, –çünkü Hera'ya borçluyum onu– "Öteki Dava"dır.

Kafka'nın verimsizliği, Musil'in zihinsel kas bolluğu.

---

4. Canetti 1928 yazında Berlin'de üç ay geçirdi. Bkz. *Die Fackel im Ohr* , kitabında "Im Gedränge der Namen" bölümü. Berlin 1928, (VIII, s. 251 vd) [Elias Canetti, *Kulaktaki Meşale, Bir Yaşamın Öyküsü*, "Adlar Curcunası" bölümü, Çev. Şemsa Yeğin, Sel Yayınları, Mayıs 2019, s. 271].

27.2.1969

Musil Çinlilerle –Kafka'nın aksine– hiç gerçekten ilgilenmedi. Yoksa, Lao Tzu'yu, o zamanlar âdet olduğu gibi, mistik genel kategorisine sokamazdı. Onun Kitabı Mukaddes'i, Buber'in *Ekstatische Konfessionen*'iydi. Bu kitabı bir bütünlük olarak, Buber'in düşündüğü gibi tek bir "Ahid" olarak yaşadı.

Bu dilden, bu sözcüklerden hiç kuşku duymadı Musil.

13.4.1969

Celan[5] beni etkiledi en çok da ardında dehşet dolu belirsizliklerin sezildiği apaçık pürüzsüzlüğüyle.

[...]

Felice'ye mektupların yayımlanmasını kınıyor ve denemenin ikinci bölümünün ne zaman yayımlanacağını soruyor: Çoktan yayımlanmış olması karşısında şaşkınlık. Kafka'nın Çinli veçhesi hakkında bazı şeyler anlattım ona. Bunları kabul ediyor, ama Kafka'nın kesin Yahudi olduğunu reddediyor. Neyin Yahudi olduğuna dair daha *geniş* bir kavrayış üzerinde anlaşıyoruz.

15.4.1969

"Kafka'nın yazdığı bir şiiri tasavvur edebilir misiniz?" Kafka'nın düşmanlarına karşı sağır ve kör tavrı almış olmam, Celan'da bana karşı bir güvensizlik tohumu ekmiş olmalı. Ya benim, düşündüğünden daha aptal olduğumu söylüyor kendine, ve ona yardımcı olamam (yardım *istemişti*): Ya da onun düşmanlarına karşı, aralarında dostlarım olduğu için, tavır almak istemiyorum. Üçüncü olasılığı, doğru olanı, endişelerini fark ettiğim için ilk konuşmamızda onu aşağılamak istemediğimi, elbette düşünmüyor. *Kendi* meselesi söz konusu olduğunda kavrayamadığı bir nezaket bu.

5. Paul Celan ve Elias Canetti –Celan'ın isteğiyle– 10 Nisan 1969'da Paris'te Canetti'nin erkek kardeşi George'un evinde buluştular. Bkz. Elias Canetti, *Ich erwarte von Ihnen viel. Briefe 1932–1994*, [Mektuplar], Sven Hanuschek ve Kristian Wachinger (haz.), Münih 2018.

20.4.1969

Edebiyatçılar arasında, erken Viyana döneminin Karl Kraus haricinde en güçlü etkileri Dostoyevski, *Odysseia*, Poe, Aristofanes, Gogol, Stendhal, beriki başlangıçta güçlü bir direnişten sonra, Kafka'nın kısa parçaları, özellikle *Dönüşüm* ve *Açlık Sanatçısı*, sonra Büchner. Burada Woyzeck'ti etkileyen; Stendhal'de *Kırmızı ve Siyah*.

Belki de artık hiç on ya da on iki yıl önceki gibi yazamazsın. Belki de yazma alışkanlığını yitirdin ve yeniden kazanman gerekiyor. Şimdiye kadar yeni ve biraz önem taşıyan *tek* bir cümle bile söylemedin. Bu gevezeliğin ortasından birdenbire, dikkate alınmaya değer bir düşüncenin öne fırlayacağına inanmış görünüyorsun. Yanılsama, yanılsama, senin zamanın geçti, anılarından başka söyleyecek sözün yok ve 1960'dan bu yana dokuz yılı *kaçırdın*. O yılları korku ve ölümle yaşadın, ve şimdi, yıllar sonra, tarifsiz mutlu bir aşkla. Mutluluk senden düşünceyi uzaklaştırmış görünüyor. – Kafka cümleleri bir istisnaydı, *o* seni ateşledi o zaman. Yalnızca başkaları vasıtasıyla düşünebiliyorsun, kendin bir hiçsin, boş ve tembel, boş gezenin boş kalfası, tek yapabildiğin sevmek. Ama bunu da o kadar çok yapabiliyorsun ki, senin için bu öyle yeni ve harika bir deneyim ki, zihninin gevşemesinden bile utanmıyorsun.

25.4.1969

Kafka, asıl ataları olarak Grillparzer, Kleist, Flaubert ve Dostoyevski'yi sayıyor.

Bunu söylerken aslında onları örnek aldığını söylemiş oluyor. Büyük bir salonda Flaubert'in Éducation Sentimentale'sini [*Duygusal Eğitim*] baştan sona yüksek sesle okumaya dair eski (tuhaf) arzusu. Onun "Latah" vakası.*

* Latah vakası: Bir insanın, korkutucu olmayan bir uyarıya, başka bir insanın hareketlerinin veya sözlerinin taklidi olan bağırış ve jestlerle tepki vermesi. (ç.n.)

Nişanlanmaktan kaçmak istediği için, örnek aldığı kişilere tutunuyor, bu kişilerden yalnızca bir tanesi: Dostoyevski, evlenmiştir."

Sanki örnek aldığı kişilere danışıyor da, çoğunluk belirleyici oluyor. İçlerinden biri, Kleist, intihar etti. Ama bu da, evlenmiş olan Dostoyevski gibi, üçe karşı bir olarak azınlıktaydı.

Örnek kişiler burada ayrıca, kararsız kalana yardım etmek için varlar, Kafka'nın dördüne aynı zamanda tutunması, Kafka'nın karakteristik özelliği. Bu da onların arasında bir tür özgürlük veriyor. Özgürlük de, gerilim gibi örnekler *arasında.*

Çuang-tzu'daki *en küçük* ve *en büyük;* bir yarı, Kafka'daki gibi, ama sonra öteki yarı, daha eksiksiz.[6]

20.1.1970

Goethe duygu zayıfı olmaktan çok uzaktı. Büyük bir lirik şairdi o.

Thomas Mann'da her türlü lirik coşku eksiktir, buna sahip olduğundaysa, *Venedik'te Ölüm*'deki gibi, çok abartılmıştır. *Onun* yükselişi Richard Wagner'dir, Goethe'yi müziğe karşı kendini çok akıllıca korumayı bilmiştir.

Goethe'nin yüzyılımızın ilk döneminin en saygın birkaç edebiyatçısı üzerindeki etkisinin, iyi bir etki olduğundan kuşkuluyum: Aklıma gelen, Thomas Mann ve Hofmannsthal, gerçi onunla sakatlanmadılar, ama örnek aldıkları kişiye yetişebilmek için, hadlerine düşmeyen bir tutuma zorlandılar, Goethe için fazla *azdı* onlar.

Tamamen farklı bir örnekse, Kafka için taşıdığı önemdir. Goethe'ye teslim olduğumda, ki bu çok sık gerçekleşiyor, kendimi hep onun Kafka üstündeki etkisiyle avutuyorum.

Onun gerçekten endişeli, Kafka gibi deliliğin eşiğindeki insanlar üzerinde esenlik verici bir etkisi vardır. Sakinler ve zavallılar üzerinde onun zırhı, utanç verici bir sığınak etkisi gösterir.

6. Bkz. "Nachträge aus Hamsptead", *Aufzeichnungen 1954–1993* (V, 227).

Seçilmiş Yakınlıklar'ın ilk bölümündeki kesinliği tamamen moderndir, örneğin Kafka'nın modern oluşu anlamında: yoğun ve umutsuz.

Hep sakin dilinin karşıtlığı, karanlık sözcükleri kullanmaktan çekinmesi, biz günümüz insanlarının hepimizin dolu olduğu karanlıkları örtmesi, etkisini artırıyor.

23.6.1970

İlk önce Kafka'da, sonra bende ve daha sonra Beckett'te etkisini gösteren monotonluk, üçümüzde de kendi dönemlerimizin edebiyatına bir reddiyeydi, şimdiyse bizzat dönemin hâkim edebiyatı oldu.

5.11.1971

Kafka küçüklük ucubeleriyle denedi, bununla ne kadar da başarılı oldu!

5.2.1971

Tolstoy'un bir baloda *böcek* kılığına girmesi. Kafka bunu okumuş muydu?[7]

Yapay olamayan yazarların özel bir geleneği var. Stendhal ve Kafka gibi farklı insanlar da onlara dahil. Bu bana çok uyar. Ama Tolstoy da onlardan.

15.2.1971

Yine de bu büyük iddiayı gerçekleştirmeli ve sonunda yine bir şeyler *anlatmalıydın*.

Gerçekten, zannettiğin gibi iyi yapabilseydin, edebiyata yeni bir yön verebilirdin, onu Joyce, Dada vb ile içine düştüğü kölelikten kurtarabilirdin; yeniden Dostoyevski ya da Kafka'daki gibi bir *anlamı* olabilirdi. Geçmiş yüzyıllarda büyük örnekler eksik değil. Edebiyatın asıl talihsizliği yaklaşık elli yıl önce başladı. Ve sırf bu yüzden bile telafisi imkânsız olamaz.

7. Bkz. "Die Provinz des Menschen", *Aufzeichnungen 1942–1985*, (IV, 343) [Krş. İnsanın Taşrası, s. 365].

16.2.1971

Artık Tolstoy hakkında okumadığımdan beri, bir tür terk edilmişlik.

Gece, masamdaki lambanın başında oturuyorum, bir şeyler eksik bende, kendimi hiçbir işe veremiyorum.

Üç yıl önceki, *Felice'ye Mektuplar*'ı okuduğum dönemden beri, hiçbir insana böyle kapılmadım.

Birkaç gün önce gençliğimde tanıdığım, etkilendiğim zaman yaşadığım o içsel aydınlanma içindeyim.

Viyana'da "Wozzeck"i okuduğum o geceyi düşünüyorum. O zamandan beri hep içimdeydi o gece, öldüklerinde birisini terk etmeyen insanlar gibi.

Belki de bir hayatta çok az gece vardır.

28.3.1971

Kafka'ya bu kısa geri dönüş, eve yegâne geri dönüştür. Belki de bu beni endişelendirmeliydi, çünkü Kafka'da kendini evinde hissetmek nasıl mümkün olabilir?

Milena'nın çok iyi anladığı Werfel'den hoşlanmayışı, fazlasıyla onun yanına çekiyor beni.

Buna karşılık Ernest Polak'a[8] olan sevgisi korkunç (ve o adamı ben de tanıdım). Ayrıca Polak'ın bu en kendini beğenmiş insanın, özellikle kendisine karşı Milena'nın yanında duran Werfel'in sırtından böbürlenmiş olmasını mümkün buluyorum. Kendini Werfel'in edebi konulardaki başlıca akıl hocası gibi gösterdi ve ona bakılırsa Werfel ilk önce onunla, Polak'la her ayrıntısını konuşmadan hiçbir eseri tasarlamak, yazmak ve hele ki yayımlamak için kendine güvenmiyordu.

Gustav Janouch'un *Kafka ile Söyleşiler*'inin tam edisyonunda, Kafka'nın "Atlantis"i, Frobenius'un Afrika derlemesini (en sevdiğim –kitaplardan diyemem, çünkü on iki cilt söz konusu ve kırk yıldır yanımdan hiç ayırmadım onları–

8. Ernest Polak (1866, Gitschin–1947, Londra) Avusturyalı edebiyat eleştirmeni ve edebiyat ajanı, 1918–1924 yıllarında Milena Jesenská'yla evliydi.

eserlerden birisi) bildiğine ve değer verdiğine dair kanıtlar var.

Daha da önemlisi Çuang-tzu'yu sevmiş ve işaretlemiş olmasıdır. Buradaki yazı masasının çekmecesinde Richard Wilhelm'in çevirilerinin 5 cildi bulunuyor: Konfüçyüs, Lao-tse, Lie-tse, Çuang-tzu'nun konuşmaları ve beşinci cilt olarak da Janouch'un başlağını yanlış olarak "Ölçü ve Orta" şeklinde aktardığı bir kitap. Bu kitap Li Ki, ahlak kitabı, olmalı, çünkü Wilhelm bu kitaba "Ölçü ve Orta"yı da aldı. Böylece Kafka'nın yalnızca Buber'in "Hayalet ve Aşk Hikâyeleri"nden değil, doğrudan doğruya Çin klasiklerinden etkilendiği artık kanıtlanmış sayılmalı.

8.6.1971

Bugün hâlâ Rusçuk'ta yaşıyor olsaydım, kim olacağımı hayal ediyorum.

Belki de Kafka kadar büyük bir edebiyatçı.

1.7.1971

Kifayetsiz natüralizmi sonsuza dek parçalamış bir şey varsa, o da Kafka'nın *Dönüşüm*'üdür. Onunla, Ovidius'in kendi metamorfozlarını gerçekleştirmek için kullandığı yöntemler karşılaştırılsın, tamamen farklı bu mecrada şaşırtıcı benzerlikler bulunacaktır.[9]

18.7.1971

Kafka'dan yirmi beş yaş daha yaşlı oldum. Ondan bir o kadar daha azım.

29.10.1971

1935, Ben (*Körleşme*'yle) dünyaya geldiğimde, Pessoa öldü.

1924, Ben Viyana'ya geldiğimde, Kafka öldü.

9. Bkz. "Die Provinz des Menschen", *Aufzeichnungen 1942–1985* (IV, 351) [Krş. İnsanın Taşrası, s. 373-74].

1950, Ben Maida Vale'de yaşarken, Sonne Kudüs'te öldü.

Otuz yıl boyunca Pessoa'yla çağdaş olduğuma nasıl inanayım?

Halbuki, on dokuz yıl boyunca Kafka'nın çağdaşı değil miydim?[10]

14.11.1971

Çocuk sahibi olmayanlar: Kafka, Musil, Karl Kraus, Trakl, Proust, Büchner, Kleist, Lenz, Hölderlin, Stendhal, Gogol, Mozart, Beethoven, Schubert, Flaubert, Baudelaire, Balzac, Blake, Pascal – oldukça uzun bir liste.

Çocuk sahibi olanlar: Lichtenberg, Dostoyevski, Tolstoy, Goethe, Darwin, Marx, Freud, Sofokles, Cervantes, Bach, *Svevo*, Joyce, Valéry – peki bu liste daha mı az önemli? Birincilerin arasından genç yaşta ölenler çıkarılırsa, iki grubun sayısı yaklaşık olarak aynıdır.

Bu durum aklıma ilk gelenler için geçerli, belki daha ayrıntılı bir bakışta da geçerli olur.

Bir de, çocuk sahibi olmadan önce 65 yaşını geçmiş olanları bulmalı ve önceki dönemlerini, sonrakiyle karşılaştırmalı. Baba olarak kendilerini azalttılar mı? Kendi kendileriyle aynı mı kaldılar? Sonunda baba olarak, daha fazlası mı oldular?

Yeni bir yaşam söz konusu olduğu için, hiçbir kararı bana bağımlı kılınamazdı. Ama bu konuda bir şeyler bilmek önemli olurdu.[11]

30.1.1972

Detektif hikâyeleri kişinin kendi kaçışını ele alırlar.

Sonunda başkaları, büyük heyecanlardan sonra, yakalanırken, kişi özgür bir adam olarak uykuya yatar. Bu olaylardaki tek tersine çevirmeyi Kafka başarmıştır. İnsanların

10. Bkz. "Nachträge aus Hampstead", *Aufzeichnungen 1954–1993* (V, 242).

11. 1972 yılında Hera Buschor ve Elias Canetti'nin kızları Johanna Canetti dünyaya geldi.

çoğunu huzursuz etmesine şaşmamalı. Onda insan ilk önce yakalanır, ve özgürlükten yoksun olarak sürdürdüğü av, suç avıdır.

1.3.1972

Bilmecemsi görünebilecek *Körleşme*'nin kesinliği değil o: *Odysseia*'dan kaynaklanıyor.

Modern bir edebiyatın varlığını unutmaya karar verebilseydim de, bugün hâlâ sahip olurdum ona: "Modern" artık hiçbir şeyin bütünlüklü ve basit olarak değil, her şeyin yalnızca *parçalanmış* olarak söylenebileceği anlamına geliyorsa, ben günümüzde yaşayan edebiyatçıların en modern olmayanıyım.

Joyce'u yanlış bir kuruntu gibi bir kenara koyuyorum, onun zenginliği benim gözümde zenginlik değil. Benim için, dışavurumculuğun en parlak döneminde doğrudan doğruya Hebel'den kaynaklanan bir dille yazan Kafka geçerli. *Kendini beğenmişlikten en uzak* dildir o. Halbuki, Joyce'un dili bir tavuskuşunun dilidir, kanatlarını sözcükler halinde açar ve bundan hep hoşlanır, kör olmanın kendi kendini yüceltmesi, rengin sonu gelmeyen kırılması yoluyla koruması, ama rengin ardında onu haklı çıkaran hiçbir şey yoktur, sayısız günlerin içinde bir gün, neden bu bir gün, ve yakalanmış, hiçbir zaman bir şişenin içine doldurulmamış gece.

30.8.1973

Emin oluşuma güvenmiyorum, Kafka'nın kendi kuşkusuna güvenmeyişi gibi.

10.12.1973

Middleton'un "Öteki Dava" çevirisi için ihtiyaç duyduğu belirli bir pasajı bulmam gerekiyordu ve uzun süre sonra yeniden oktav defterini ve diğer defterleri içeren Kafka ciltini elime almıştım. Sadece biraz okudum, ama nasıl da takılıp kaldım orada. Midem bulandı – nasıl da sefil bir

insanım ben, karısı ve çocuğu olan, dünyada bir şey sayılan *mutlu* biriyim. Olmak istemediğim her şeyi oldum.

Kaybol, sen artık yoksun.

Kafka'nın Strindberg'e duyduğu hayranlık biraz avutuyor beni.

2.1.1974

Konuşmaya geri dönmek, büyük konuşmaya, sözün çilecilikle kurutuluşundan.

Kesinliği tanrısal tahtından indirmek, şişmanlığa ve tutkuya yeniden müptela olmak.

Kafka'nın kötü bir etkisi oldu üzerimde, bu son yıllarda yaşamımın soluğu olan uzatma zevkimi aldı benden.[12]

7.1.1974

Ya seni Kafka'ya çeken berraklıktan başka bir şey değildiyse? Daha çocukken Swift'te hissetmemiş miydin onu?

Bizim için Swift, Kafka ve Karl Kraus'a ayrılmıştır. (çok önemli)

27.6.1974

Kafka'nın Felice'ye mektuplarıyla paralellikler:

Her iki örnekte: Yazmak için uzaktaki bir sevilen kadının *gerekliliği;* mektup beklemek. Karl Kraus mektuplarını akustik bir tarzda alıyor: *Posta kutusuna düşüşlerini dinliyor.* Gece boyunca çalıştığında, sabah onun için bu sese kulak kesilmek oluyor.

Onun beklentisi de, Kafka'nınki gibi sık sık boşa çıkıyor: Sonra her yoldan ondan mektup almak *istiyor ve* mektupları alabilmek için en güçlü, denilebilir ki tiranca yöntemlerle ona baskı yapıyor. Bu istekler kendi mektuplarının genel tapınan havasıyla dikkat çekici bir tezatlık içindeler.

12. Bkz. *Aufzeichnungen 1973–1984* (V, 273).

6.7.1974

K. K.'da bu kadar hızlı gerçekleşebildi, gerçek buluşları hançer yarası kadar öldürücü, ama ona yetmiyorlar, onları üzerlerinde uzun süre düşünülüp taşınılmış, dengelenmiş cümleler halinde tamamlaması gerekiyor. Hiçbir cinayet onun için yeterince *ayrıntılı* değil ve onu yeni koşullarda *tekrarlamaktan* hoşlanıyor. Tıpkı gerçek davalardaki gibi ilerleyebiliyor, takviye edilmiş olmaları gereken dosyalar hazırlıyor. Kafka'yı tamamlayan bir figür o, gerçekliklerinden kuşku duyduğu için süreçlerin sonuçlarını bozuyor. K. K. sürece, süreç olarak dokunmuyor, sadece o anki içeriğiyle ilgileniyor. Süreçten *yararlanıyor*, kendisi atalet oluyor ve *kendi* sanıklarını gazeteden alıyor. Bunları kendi mahkemesine çıkarıyor, o hem savcı hem de hâkim.

29.1.1975

Ben Kafka'dan daha az ciddi değilim, ama şimdiden bu kadar uzun yaşadığım için, daha az inandırıcıyım.*

29.6.1975

Walser gibi dikkate değer bir figürü ben asla uyduramazdım. Walser, o olmasaydı asla ortaya çıkmayacak olan, yaratılışına katkıda bulunduğu Kafka'dan daha aşırıdır.

Kafka'daki çatışmalar, mekân çatışmalarıdır. Kafka'nın inatçılığı, zincirlenmişliğin inatçılığıdır. Kaçınmak için, Taocu olur.

Walser'in özel şansı, başarısız babasıydı. O *doğal* Taoisttir, bir Yahudi olarak Taoist olması gerekmez.**

---

* Bkz. "Das Geheimherz der Uhr", *Aufzeichnungen 1942–1985*, (IV, 392). [Krş. *Saatin Gizli Yüreği*, Çev. Ahmet Cemal, Sel Yayıncılık, 2015, s. 31].(ç.n.)

** Bkz. "Das Geheimherz der Uhr", *Aufzeichnungen 1942–1985* (IV, 397). [Krş. *Saatin Gizli Yüreği*, s. 36. Kitabın Türkçe çevirisinin birinci baskısına (2015) konulan dipnotta, Canetti'nin sözünü ettiği Walser'in, Alman yazar Martin Walser (doğ. 1927) olduğu belirtiliyor. Bu bilgi yanlıştır. Burada Robert Walser'den (1878–1956) söz ediliyor]. (ç.n.)

6.7.1975

Bu yıkılmaz üstünlük duygusu, hiçbir ölümle, hiçbir ümitsizlikle, başkalarına, daha iyilere (Kafka, Walser, Hera) yönelik hiçbir tutkuyla azalmadı, şimdi nefret ettiğim şöhrete dönüştürdü: Ona diş geçiremiyorum, onu yalnızca nefretle not edebilirim.[13]

2.8.1975

Yeni kitabın[14] üstünde adım, Veza'nın söylediği gibi, çok büyük yer alıyor. Bu kitabın, kitaplarımın hiçbirinde olmadığı kadar güzel bir başlığı var. Onun sağlığında yazılmış iki parçayı içeriyor. Her şeyden çok sevdiği Tolstoy'a bir saygıyı içeriyor. İki makale, Veza'ya borçlu olduğum Karl Kraus'a ayrıldı. Onun uzun yıllardır katili olan Hitler hakkında söylenmiş en gerçek ve en doğru sözleri içeriyor. Kitabın en kişisel üç parçasında Vera, belki de o kadar gizlemeden, başkişi. Ne var ki Kafka ona yakın değildi, Veza Konfüçyüs'ü yalnızca *Körleşme*'den biliyordu. Kitap *ona* adandı ve yüce gönüllülüğüyle *Ohrenzeuge*'nin kitaplarımdan bir tek ona değil de Hera ve Johanna'ya adanmış olmasına asla kızmadı.

Sözcüklerin Bilinci'ni hangi rüyada onun ayaklarının önüne serebilirim?

29.12.1975

Her halükârda, başkalarını ve kendini ciddiye alan, ona sadece varoluşunun serüvenli yanı yetmeyen birinin genç öldükleri için ya da delilik denilen şeyle sona erdikleri için, yaşadıkları sürede gizli kalanları göz önünde tutması zorunludur. Yalnızca Alman edebiyatından söz edecek olursak bile,

13. A.g.y. [Krş. *Saatin Gizli Yüreği*, s. 37].

14. *Das Gewissen der Worte. Essays* [*Sözcüklerin Bilinci*, Çev. Ahmet Cemal, Sel Yayıncılık, 2015] 1975'te yayımlandı. Kafka denemesi de bu kitaptaydı. *Ohrenzeuge* [*Kulak Misafiri*] 1974 yılında, Veza'nın ölümünden on bir yıl sonra yayımlanmıştı.

bu edebiyatın bu gibi isimler olmadan neye benzeyeceğini düşünmek zordur: Lenz, Kleist, Hölderlin, Büchner, yakın dönemde Kafka ve Robert Walser. Sırf onlarla kıyaslandığında, yazan biri kendinden yalnızca tiksinebilir. Bu, onların yazgısının onaylandığı, onların talihsizliğinin bir reçeteye dönüştürülüp, kişinin kendisi için uygulandığı anlamına gelmiyor, bu da çoktan denendi, ama her türlü geçerlilik karşısında güvensizlik duyulduğu ve bir şeyler borçlu olduğu kendi çağına ne kadar bağlıysa, bu bakımdan kendini ondan, yani onun onayından ve özellikle de alkışından tamamen bağımsız tuttuğu anlamına geliyor.

20.10.1978

Sevdiğim ve değer verdiğim bir adam Kafka'daki isimler hakkında aptalca bir Alman Filolojisi çalışması gönderdi.[15] Tablolar, sistemler, alıntılar (Kafka'dan olduğu kadar, başkalarından da).

Kesinlikle düz bir çizgide yazan bu yazarı, yayılım yoluyla inceltmek ve öldürmek nasıl da başarılıyor. Zaman zaman harelenen "dâhiyane" sözcüğüyle, onu yeniden yaşatma çabasına girişiliyor.

İkisinden de kurtuluyor o, öldürmeden de, yeniden yaşatmadan da, ancak bu temasın samimiyeti hakkındaki kızgınlık baki kalıyor.

Ayın 10'unda Bonn'da Berliner Akademi'nin sofasında, art arda okuma yapan, henüz üç kişiydik: A. B. C., Améry, Bender, Canetti: Améry "Unmeisterlichen Wanderjahren"inden, Bender Notlar'ından, C. "Öteki Dava"dan. Bunu bana Bender hatırlatmıştı, hemen Bonn'daki okumadan sonra, daha Rheinischen Landesmuseum'da.

15. Canetti'nin kütüphanesinde, Elisabeth M. Rajec'in: *Namen und ihre Bedeutungen im Werke Franz Kafkas: ein interpretatorischer Versuch*, ["Kafka'da İsimler ve Anlamları, Yorumlayıcı Bir Deneme"] Frankfurt/M. 1977, kitabının bir nüshası bulunuyor.

Bir hafta sonra, ayın 17.'sinin sabahında Améry Salzburg'taki otel odasında ölü bulundu.

Berlin 1971 – Salzburg 1978[16]

10.9.1979

Beni Felice'yi ihmal etmekle suçlayan feminist kadın.

12.9.1979

"Ama o ayrıntılarda çok sevimli olabiliyordu, örneğin büyük anne babamın ev işlerine bakan kadına, doğum gününde bir şemsiye hediye etmişti. Şemsiyenin her bir telinin ucunda, özenle bağlanmış bonbonlar asılıydı. Ve birdenbire son derece özel bir şemsiye oldu."

(Kafka'nın yeğeni olan Gerti Kaufmann'ın, Max Brod'a yazdığı, 28 Ağustos 1947 tarihli mektuptan.)

30.11.1980

Büyük kafalar *yalnız* isteniyor, sadece filozoflar değil. Proust, Kafka, Musil'in çocukları yoktu. Çocuklarla aynı şeyi yapmayacakları kesin. Dolayısıyla –*Kitle ve İktidar* yüzünden– çocuğunun, ancak sen 67 yaşındayken gelmesi doğru muydu?

1.5.1980

Kafka'dan, Proust'tan, Musil'den, Broch'dan da daha uzun yaşadın: Bu *korkunç* adaletsizlik seni neye yükümlü kılıyor?

24.8.1981

Dün gece 1968 yılından Kafka taslaklarını okudum. Denemeye alamadığım çok şey var orada.

16. Elias Canetti 1970 yılında Berlin Sanatlar Akademisi'nin üyesi oldu. 1971 yılında orada, akademiye giriş okumasını Hans Bender ve Jean Améry ile birlikte yaptı. Canetti ve Améry 1966'dan beri şahsen tanışıyorlardı. Jean Améry 17.10.1978'de Salzburg'daki Österreicher Hof Oteli'nde hayatına son verdi.

Tam yarım yılımı bu çalışmaya verdim ve hayatımda böyle iyi kullandığım bir dönem az bulunur. Önüme – hayat hikâyemin yanı sıra– başka benzer görevler koymalıyım.

3.2.1982

Çok fazla zaman ziyan oldu ve fazla zaman kalmış da olamaz; ama zamanı hesaplamayı bırakamıyorum. Hayatımı ne kadar az şeye çevirdim. Benden ne var ortada. Aralık ayındaki şamata bu konuda aldatıcı: Bana ait çok az sayıdaki eser için ödüllendirildim. *Mütevazıymış* gibi davrandım ve herkes, ödülü borçlu olduğum dört kişinin adını anmamın sadece samimi bir nezaket olduğunu düşünecek. İçlerinden üçü için gerçekten de söylediğim gibi – Broch için değil. Eskiden Viyana'da onun için de böyle söylemiştim. Bu yüzden onu hariç tutamadım. Karl Kraus Nöbel ödülünü hak etmişti – son, korkunç deliliğine kadar. Yaşamının son iki yılında artık o ödüle layık değildi. Kafka tüm ödüllerin çok üstündedir, ya da aslında yapıtlarının yok edilmesiyle, onlardan kurtulmuş olurdu. Bugün ona insanların verecekleri en yüce şey yakışıyor, böyle çok ender örnekler için, geç ödül gibi bir şey olmalı, ölümünden elli yıl sonra bile. Musil bu ödülü o zaman, şimdi ve her zaman için hak etti. Onu genel Avusturya vasatlığından ayırıp, tamamen kendi başına var olan bir şey olarak, kendisine zaten içkin olan kendi kendini yok edişten *önceki* bir zihin anıtı olarak görmenin tam zamanı.

22.2.1982

Ya, Kafka sayesinde, onun mütevazılığı gerçek olursa?

14.4.1982

Kafka'yla, *onun* ne arzu ettiği hakkında bir söyleşi. Gerçekten yapacak mıyım? Bilmiyorum, onun çocuğu yoktu – Musil'in de yoktu, Karl Kraus'un da. Stockolm'e yanımda götürdüğüm "dördü"nden yalnızca Broch'un –kendisine ikna olmadığımın– bir oğlu vardı.

Yine de Kafka'yla *bu* söyleşi benim için olağanüstü önemli olurdu. Şimdi, onun ne kadar da çok Dostoyevski'den geldiğini tekrar gördüm. Biz Dostoyevski'nin kardeşleriyiz. İkimizin de birer Fransız tanrısı var: Onunki Flaubert, benimki Stendhal. Almancada Hebel'in kardeşleriyiz. Ama ben aynı zamanda İspanyol'um ve buna karşılık o daha fazla Yahudi. Asıl ayrıldığımız nokta burası, çünkü sonra yine ikimiz de Çinliyiz. – Dün, daha önceki okumalarıma göre çok daha *doğru* alımladığım *Ölüler Evi*'nde onun *Ceza Kolonisi*'nin kökenini keşfettim. *Ölüler Evi*'ndeki kırbaç izleri, onda yeni bir şeye dönüşmüş: Tenin üstüne *çizilen* bir *mekanizma*, ama ikisi de *gazlama*'nın o korkunç mükemmelliğini önceden sezemedi ve bu yüzden ikisi de yüzyılımızın gerisinde kaldı. Ottla'ya ne olacağını[17] Kafka bilemedi. Henüz gerçekten bir hastalık olmayan hastalığı. Kız kardeşi onun iyileşmesi ve bir evlilikten kurtuluşu oldu. Ölümünün üstünden henüz yirmi yıl geçmemişken, en kötü şey gerçekleşti. Bir kırk yıl daha sonraysa, ona Stockholm'e giderken eşlik ettim: Tüm dünyanın gözünün önünde bu ödülü ona uygun gördüm, belki de ona uygun olmayan bir toplulukta, onun yanında adı anılanların ikisini (hatta birisini, Robert Musil'i şahsen) tanımıştı. Karl Kraus'u *hor gördüğün*ü sanıyorum, ama onu gözü tutmuyordu (kimi tutuyordu ki?). Benden haberi yoktu, Broch'tan da bir o kadar habersizdi. Ben, deyim yerindeyse, hepsini oraya getiren *taşıyıcı* olduğum için, kendimi olayın dışında tutamazdım.

Ne ki, Robert Walser'in adını ansaydım, daha uygun olurdu, o Kafka'nın hoşuna gidiyordu, benim de en az o kadar. Kendi hikâyemi *çarpıtmadan* yapamazdım bunu, çünkü benim erken hayat hikâyemde Walser'in henüz pek bir önemi yoktu.

17. Kafka'nın kız kardeşi Ottla (doğ. 29.10.1892, Prag) 1943 yılında Auschwitz-Birkenau temerküz kampında öldürüldü.

Bu konuda da, ama özellikle aslolan, yani *elinde bulundurma* hakkında da hayatım için Kafka'yla konuşmak isterdim.

Aslında sen münasebetsizsin ve Kafka'ya bir şey armağan ettiğini sanıyorsun. Kendini onun yanına koydun ve böylelikle bir hak iddia ettin, hepsi bu.

24.5.1982

Bir çocuğun bir geleceği olduğundan hiç kuşku duyulmaz, insana, onu hiç tanımadığı halde, kesin görünür bu gelecek, ve belki de dünyanın ilerlemesi yalnızca buna dayanır, yoksa her şey kuşkulu olurdu dünyada.

Muhtemelen, bu çocuk olmasaydı, hiçbir umudum kalmazdı.

İnsan tam tersini düşünmek istiyor. Böyle bir dünyada çocuğun geleceğinden duyulan endişenin insanı uykusuz ve soluksuz bırakacağını. Çocukta görülen şaşmaz büyümenin, serpilmenin, etrafına uzanmanın etkisi muazzam olmalı, acıkmasının bile zorlayıcı bir yanı var.

Bu görüntü olmadan çoktan ölü, umarsız bir enkaza dönerdi kişi.

Bana şimdi yönelen genç insanların hepsinin de çocuklu insanlar olmaları da dikkatimi çekiyor.

Kafka'nın çocuklarla ilişki kurma yeteneksizliğidir bugün beni ondan en çok ayıran.

27.5.1982

50 yaş civarındaki insani arzuların *dağınıklığında* beni sarsan bir yön var.

Her şey çok nafile izlenimi veriyor, ama yine de durmaksızsın devam ediyor. Aslında daha zayıf değil, ama tarifsiz dağınık.

Bana gelince, *Kitle ve İktidar*'ı tamamlayacak şansım olduğunu yine de düşünmeye değer. Bu tam dört yıl daha dağılmamı engelledi.

Sonra düşüş geldi, etkisizlik, çevirinin ruhsuzluğu, –58 yaşında en kötüsü– Veza'nın ölümü nedeniyle duyulan hayal kırıklığı. Bu acı, en büyüğü beni dağılmışlıktan korudu. Düşüş başkaydı, belki daha berbattı, yatıştırılamaz bir suç duygusu. Ancak 1968'de beş yıl sonra, Kafka'yla birlikte yeniden bir tür bütünlük oluştu.

1.8.1982

Romanların çözülmesi. Roman figürlerinin, varoluşlarını borçlu oldukları temel-insanlara dayandırılması.

Kafka bu ortaya çıkış nedenlerine, başka romancılardan çok daha yakındır.

19.9.1982

Kimi zaman Kafka'ya çok çabuk gittiği için öfkelenme – kıskançlık?

Evet, şimdi onun ününü görmeye yetişememiş olan herkesi kıskanıyor.[18]

25.9.1982

Grete Bloch'un kırk iki yıl önce Wolfgang Schocken'e yazdığı mektuba neden inanamadım?[19] Schocken bana mektubun bir kopyasını gönderdi, dün elime geçti. Mektupta *başka birçok şeyin yanı sıra* Grete Bloch'un Kafka'dan bir oğlunun olduğu, çocuğu Münih'te bakıma verdiği ve çocuğun orada, yedi yaşındayken, 1921 yılında öldüğü haberi de yer alıyor.

3.1.1983

"Joyce edebi söyleşileri rahatsız edici buluyor. Paris'teki bir restoranda konuşan bir grup entelektüel hakkında, Soupault'ya şöyle diyor: 'Keşke sadece havuçlar hakkında

18. Bkz. *Aufzeichnungen 1973–1984* (V, 334).

19. Wolfgang Alexander Schocken (1908–1995), müzisyen ve Grete Bloch'un gençlik arkadaşı, yayıncı Salman Schocken'le (1877–1959) bir akrabalığı yok.

konuşsalardı!' *1936 yılında henüz Kafka'dan haberdar olmayan Joyce*, bazen bir çağdaşını, eserindeki tek bir satır yüzünden övmeye tenezzül ediyor."

Philippe Soupault
("Marie-Luise Scherer'le Söyleşiler"de)

Buna göre, Joyce 1935 başında Stadelhoferstraße'deki konferansıma geldiğinde Kafka'dan habersizdi.

Kafka'dan ilk kez *Dönüşüm*'ü, 1930 sonbaharında okumuş olduğum ve daha önce onun hakkında bilgim olmadığı için utanmam gerekmiyor.

5.1.1983

Senin için eskiden Stendhal, Gogol ve Kafka'nın olduğu gibi önemli olan tamamen yeni *merkezi* yazarlar bulmak: mümkün değil.

30.3.1983

Hâlâ benim için en dikkat çekici olanı: Böcekler. *Dönüşüm*'ün etkisi buradan geliyor.

Kafka'da tutkusuyla sevdiklerim, yavaş yavaş ortaya çıktığı gibi, onun *daha iyi* cisimlendirdiği, benim yazı yönlerimdir.

5.5.1983

İnsanın kuşkusunu gideren, çocuktur. Bir çocuk kuşkuya *izin* vermez. Bir çocuk, yaşamından bir pire kadar emindir. Ne ki pire yalnızdır ve bir çocuk başkalarıyladır ve onlara kendisini bulaştırır, belki de Kafka'da saygı duyduğum kuşkular, onun hiçbir zaman bir çocuk olmayışından ve bir çocuk sahibi olmayışından kaynaklanır.

3.7.1983

Yüz yıl önce bugün Kafka doğdu. Bu doğum gününün kutlanış tarzı inandırıcı değil. Bugün onun hakkında bilgi

sahibi olduğumdan beri ilk kez, onu unutulmuşluğu içinde kutlamanın başarıya ulaşabileceğinden korkuyorum.

Unutulmuşluk, bol keseden kullanılan bir sözcük. *Herhangi bir şeyi* gerçekten unuttun mu? Peki, bir bütün olarak insanlığın herhangi bir şeyi unutması nasıl düşünülebilir?

10.7.1983

Kafka, yüzyılın bir ön-laneti.

29.7.1983

"(...) ona yüksek sesle okuduğum her şeyi, onu beni düşündüğü o güzel rüyanın içinde anlatıyorum ve anlattıklarım hemen rüya gibi katmerleniyor. İşte, aynı zamanda ikisi birden olunabilir: bir dostun güzel rüyası ve kendinin kötü uyanıklığı."

(Kafka'nın Hans Mardersteig'a, Mayıs 1922 başında yazdığı mektup böyle sona eriyor)[20]

4.11.1983

Dün, Brod'un daha önce hiç elime almadığım yaşamöyküsünün büyük bir bölümünü okudum. Dilinin özensizliğinden, tarzındaki gazetecilikten, ilgilerinin dağınıklığından çok kötü bir izlenim edindim. Benim için yeni olan, hemen hemen Kafka'yla aynı zamanda başlayan, Werfel'le ilişkisiydi. Werfel'in iğrenç şeyleri hakkında söyledikleri, onları abartarak övmesi –o, Kafka'yı keşfetmiş ve Robert Walser'e de bir katkısı olmuş insan olarak– inanılır gibi değil. İlk şiir kitabı Brod'un aracılığıyla yayımlanan Werfel'in iğrenç duygusallığı, Kafka'nın tam zıddı, benim için dehşet verici. Yani ikisi de yalnızca aynı Prag'da değil, Prag'da aynı Brod tarafından keşfedildiler.

Edebiyatta artık sadece yetingenlik mümkündür, Kafka'dan beri biliniyor bu. Yoksa artık bilinmiyor mu?

20. Bu mektup *die ZEIT* gazetesinde aynı gün basıldı. Bağlamdan, bu pasajdaki "o"nun Max Brod olduğu anlaşılıyor. Hans Mardesteig (1892–1077) 1922 yılında Kurt Wolf Verlag yayınevinde çalışıyordu.

6.11.1983

Brod'dan iğrenme –kendi kendinden iğrenme? En kötüsü, iğrenmenin Kafka'ya sıçrama tehdidi, bu kendi kendini ortadan kaldırmanın başlangıcı olur.

Yeniden *iticilik* gücünü elde etmelisin. Belki yeni karakterler.

İnsanın Max'dan daha iyi bir şöhreti olamazdı. Çalışkanlığı, coşkusu, müziği, yorulmaz çabası – beni sarsan bir şey var onda, özellikle her bakımdan tam zıddı olan ve belki de fazla uzun bir süre bir aziz olarak düşündüğüm Kafka'yla karşıtlığı yüzünden.

7.11.1983

Çağının en büyüklerini keşfetmiş ya da icat etmiş olan sefil bir yazarın gülünç son düşünceleri.

9.11.1983

B. Kafka nasıl da boyunu aştı onun. O Kafka'nın iki katı yaşadı ve bu zaman zarfında Kafka hep daha da büyüdü.

24.12.1983

Mütevazılığı oynayan. Kafka'ymış gibi gösteriyor kendini, tevazu elinden gelmiyor.

12.1.1984

Nietzsche'nin döllediği herkes: Musil gibi büyükler, ve dokunmadan bıraktığı herkes: Kafka.

Benim için bu ayrım önemli:

Nietzsche buradaydı.

Nietzsche burada yoktu.[21]

12.7.1984

Ölmeden önce Kafka'yı bırakmalıyım, bir zamanlar Karl Kraus'u bıraktığım gibi. Bunun için yeterince iyi olduğumda, Musil'i alıkoyacağım.

21. Bkz. "Das Geheimherz der Uhr", *Aufzeichnungen 1942–1985* (IV, 510) [Krş. *Saatin Gizli Yüreği*, s. 159].

9.5.1985

Belki de, müziğe kapılmış olan edebiyatçılara hiçbir zaman güvenemem.

Yine de büyük bir karşı-örnek var: Stendhal, yani gerçi Mozart ve Rossini ama Wagner *değil*. Belki de edebiyatçıların sözcüklerine iyi gelmeyen yalnızca tamamen belirli tek bir müziktir. Nietzsche'nin üslubu bile bana çekilmez geliyor. Musil ve Kafka müzikal değiller.

20.11.1985

Grillparzer'in en iyi ürünü olan güncelerinde, –şimdi zamanı!– Kafka'nın kurucu unsurlarından birini yakalıyorsun.

Grillparzer'in Güncesi (1826)

Dava

"19 Nisan sabah saat 6'da, geç yattığım için hâlâ uyuduğum sırada, 3 polis memuru evimi bastı, beni uyandırdılar ve onlara tüm yazılarımı göstermemi istediler. Her yer arandı, ayrıntılı bir sorgulama yapıldı. Başlangıçta önemli bir devlet suçu işlemiş olma kuşkusunu üstüme çektiğimi sandım: Sonunda tüm soruşturmanın Ludlams Mağarası denilen, sekiz haftadır birkaç akşam gittiğim, neşeli insanların toplandığı bir dernekle ilgili olduğu ortaya çıktı."[22]

24.11.1985

Grillparzer'in güncelerinde o kadar çok Kafka buluyorum ki, neredeyse kendimi ihmalcilikle suçlayabilirim. Ama ona parçalarına ayırma yöntemiyle yaklaşmış olmam iyidir. O beni etkilediğinde bir *bütündü*, şimdi de bütün kalacak. Parçalarına ayrılan, bunun üzerine ortadan kaybolursa, parçalarına ayırmak neye yarar?

22. Frank Kafka Grillparzer'in yazılarını –ve güncelerini de– çok iyi biliyordu. Grillparzer'in "Fakir Oyuncu" adlı öyküsü hakkında 1920 yılında Milena Jesenská'ya "bu hikâyeden [kendisi] yazmış gibi utandığını" yazıyordu.

5.12.1986

Tüm günceler ağlamaklı mıdır? Ancak böyle mi ilginç olurlar?

Yakınmaların bir günceden diğerine nasıl devam edişi dikkat çekici. Grillparzer – Kafka. Beriki Grillparzer'e (handiyse) Robert Walser'e olduğu kadar çok şey borçlu.

1.2.1986

Dickens hakkında *düzensiz* edebiyatçılardan birisi olduğu söylenebilir, büyük edebiyatçılar arasında böyleleri, en büyükleriymiş gibi görünüyor. Balzac onlardan biri, romanları *itiraflar* biçiminde olan (düzenli itiraflar değiller) Dostoyevski de öyle.

Roman'da düzen Flaubert'te başlıyor, on kez süzgeçten geçirilmemiş hiçbir şey gerçekleşmiyor. Bu düzen Kafka'da mükemmelliğe ulaşıyor: Kafka, Dostoyevki'yle dolu olmasaydı, düzeni ölü doğardı. Kafka'nın muazzam etkisi, her türlü yaşamı tüketmiş olan çok çeşitli düzene kapılmış olmamızla bağıntılıdır, bu düzenlerin iktidarını ve aşırı gücünü Kafka'nın elinden çıkma her şeyde hissediyoruz, yine de onun hâlâ Dostoyevski'nin itiraf sertliğinden aldığı soluğu var, onun düzenlerine hayat veren bu soluktur. Kafka ancak bu düzenler yıkıldığında ölmüş olacaktır.[23]

30.9.1987

Ölüm döşeğindeki Kafka'nın son okuduğu: daha hazin, daha utandırıcı bir şey görmedim:

" 'Bu nadir insanı kurtarmak için hiçbir şey gerçekleşemez mi?' yazmıştı Werfel, Max Brod'a, daha altı ay önce. O en harika şeyleri yazacak ama yazdıkları yaşamdan gitgide daha çok uzaklaşacak ve bu yüzden yok olacak. Yalnızca *hayal*, kırk yaşına gelmiş bir insanı besleyemez. Hiçbir açlık sanatçısı o kadar uzun süre aç kalamaz!

23. Bkz. "Das Geheimherz der Uhr", *Aufzeichnungen 1942–1985*, (IV, 528), [Krş. *Saatin Gizli Yüreği*, s. 178].

Kierling'den sonra Werfel, dostuna *Roman der Oper*'i ['Opera'nın Romanı'] gönderdi – büyük bir kırmızı gül buketiyle birlikte. Kafka ilgisini çeken okumalara aç bir halde, şimdi bu kitaptan başka bir şey okumuyordu, çok yavaş da olsa, düzenli okuyordu 'Franz Kafka'ya, içtenlikle saygı duyduğum edebiyatçı ve dostuma binlerce kez acil şifalar dileğimle' –Werfel'i ithafı böyleydi; birkaç hafta sonra, 3 Haziran 1924'te Kafka öldü– yanında sevgilisi Dora Diamant[24] ve dostu Robert Klopstock vardı. Verdi romanı, okuduğu son kitaptı."

(Peter Jungk'un Werfel biyografisinde)

2.1.1988

Kafka sakatlanmasını yenmek: çok zor. Joyce'un kibirli kendini-oyalamasını unutmak daha kolay.

7.1.1988

Memur-edebiyatçılar, daha sık *Poètes maudits** olarak.

İşte Kafka, işte Trakl, en katıksız temsilciler.

10.1.1989

Mütevazılık nafile. Onunla ve Kafka'yla dönüşüm nafile. *Küçük* olmak istedin. Ne var ki o ortadan kayboldu.

26.11.1989

Dünkü haber: Dubček Prag'da Wenzelsplatz meydanında.

1968 Ağustos'unda Hera Londra'da yanımdaydı, titreme ve korkma ve umut etme, sonra Rus tankları, yok ederek, Prag'da. Dün de tersi: Dubček mutlu kitle karşısında.

İktidar sahiplerinin *gerçek* kitlelere saygısı, yani, günden güne ve kendiliğinden *büyüyenlere.*

---

24. Kafka, Dora Diamant'la (1898–1952) 1923 Temmuz'unda Ostseebad Müritz'de tanışmış ve hayatının son yıllarında onunla birlikte yaşamıştı.

* (Fr.) *Poètes* maudits: Lanetli şairler. (ç.n.)

Wenzelsplatz'ı dolduran ve doldurup taşıran, açık kitle:

Kitleyi Wenzelsplatz'dan uzak tutma çabası: kanlı cuma. Bir ölü, deniyor, ama yaşıyormuş.

Sonra, pazartesi günü Wenzelsplatz'a ulaşıldığında, kitle günden güne büyüyor.

Dubček'in hâlâ orada olması, olağanüstü önemli. Nasıl söyleyeyim bunu, benimle birlikte titremiş olana. Artık yok ki o.[25] O zaman birdik biz: "Kafka"nın zamanıydı o zaman.

11.2.1990

Bu yüzyılın hipnozunun adı Kafka.

Bu gerçek hipnozdur; sahte hipnozlar da var, isimlerini anmayacağım, çünkü çoktan ölü olduklarını bildirdiler.

Ne ki, Kafka'nın gerçek hipnozu, çok inatçı. Bende hâlâ gevşemedi, sadece bazen, gevşeyebileceğini seziyorum.

8.3.1990

Uzun süredir yaptığım muhasebe, sanki artık söz konusu değilmiş gibi.

Bir mektuba yanıt, hayret, nasıl etkili oldu o. Kendini ciddiye alan Alman filoloğu; gizli edebiyatçı? Kafka'nın günceleri hakkında bir konuşma yapıyor ve kendi günce-lerinden de söz ediyor. Onda çok takdir etmek istediğim bir açıklık.

Almanlar hakkında ikilem içindeyim. Birleşmeleri doğru, kaçınılmaz da. Ama hangisinde düşünce korku, hangisinde bildik kitle. Olası tüm kitlelere karşı daha uysallaştım, benimkiler öksüz kaldı. Hera'nın benden ayrılışı, öyle geç, öyle geri alınamaz, klinikte Nibelungen hakkındaki sözler beni şoke etti.

Başka yerler arıyorum, gözlerime zarar gelmeden tutunmak için.

Bayreuth ve Kafka, mümkün değil.

25. Hera Buschor, Elias Canetti'nin ikinci eşi, 1988 yılında kanser yüzünden ölmüştü.

3.7.1990

Kafka'dan iki kat daha yaşlıydı ve onun yarısı kadar bile değerli değildi.

13.8.1990

Beni gerçekten sevindiren tek kutlama, bugün Stuttgart'tan geldi. Oradaki Bilim ve Sanat Bakanı Engler, 1980'de Hebel Ödülü'nün verilişini hatırlıyor. Ludwig Hardt'ın bana en değerli mülkü olarak gösterdiği Kafka'nın *Hazine Sandığı*'ndan[26] söz ettiğim o teşekkür konuşmasına değiniyor. Konuşmam sırasında "nefeslerin tutulduğu sessizliği" hatırlıyor, Hausener Halle'de ne daha önce ne de daha sonra tanık olduğu bir sessizlikmiş o. Gerhart Baumann'ın benden önceki övgü konuşmasının nasıl da düşmanlığa varan bir asık suratlılıkla hatırlandığından söz etme kibarlığını gösteriyor. Teşekkür olarak kalmış olan Hebel ve Kafka'yı bir araya getiriyordu. O gün Hera yanımdaydı ve bu yüzden o gün benim için kutsaldır. Belki de Engler'in mektubu beni bu yüzden bu kadar etkiledi. Bu mektubu bir formalite gibi algılamıyorum ve bu yüzden ona şükran borçluyum. "Resmi kişiler"den bir tek ona teşekkür edeceğim.

19.9.1990

Bir kez daha Prag'a gitmek isterdim. Bir ömürde iki hafta yeterli değil.

Werfel de Prag'dan geldi. Bunu Prag'a hoş görmeli. Ölüm döşeğindeki Kafka'nın son okuduğuydu. Werfel Kafka'ya *Roman der Oper*'i ["Opera Romanı"] göndermişti. Artık konuşamadığı için, şarkı söyleyecekti.

Werfel bana *aynen* böyle söyledi: Kafka bir edebiyatçı değildi, bir ilahiyatçıydı.

Buna karşılık Werfel ölü *vaftiz edildi*, frakla mezara girdi. Sevgilisi A.[27] meftanın bu son giyinmesinde ona yardım etti.

26. Bkz. s. 375 vd.

27. Alma Mahler-Werfel (1879, Viyana–1964, New York) besteci Guvtav

A., Mahler'i, iktidarsız olduğu için aşağıladı. Werfel'i de, onu aldatmasına göz yumduğu için aşağıladı. Werfel'in ününü kemirdi ve yok etti. Şimdi Werfel artık şişkin bir ganimet.

18.10.1990

Bir Kafka romanına kıstırılmış bir Çinli. Her yıl yeni baştan deniyor. Huzura kabul edilmeyecek. Başlangıçta bahanelerle uzak tutuldu, daha sonra bahanesiz. Klamm* onu asla görmeyecek. Onun çevirmeniydi. Neyi çevirdiğini anlamadı. İğrenç süslü Çin yazısı karakterleri gönderiyor ona. Sonunda Scherchen'in** kadim duluyla denedi şansını. Kadın her şeyi yanlış biliyordu. Kadın, katliamdan bir yıl sonra Pekin'e geldi. Huzura kabul edilmedi.

Onun hatırına Çinceyi öğrenen Hera'nın ölümünden beri, Çinceye tahammül edemiyor.

31.10.1990

Aramızda o kadar çok mektup gidip geldi ki, hâlâ onlardan uzak duruyorum. Onun mektuplarının her birinden bir kitap geliştirilebilir. Bin tane kitabı nasıl yazarım?

Hiç güç belli etmedi. Kararsızlıkla konuştu, sanki hitap ettiği kişiye soru sorarmış gibi.

Hiç kimsenin yüzüne bakmadı. Gözlerini düşürdü ve karşısındakinin ellerine baktı. Gösterebileceği en içten samimiyet, karşısındakine tam olarak bakabilmekti.

Mahler, mimar Walter Gropius ve edebiyatçı Franz Werfel'le evlendi. Franz Werfel, 1945 yılında Beverly Hills'de elli dört yaşında kalp krizinden öldü. Cenaze konuşmasını yapan Papaz Georg Moenius, konuşmasında Katolik Kilisesi'nin vaftiz etme ayinini öyle ayrıntılı anlattı ki, bu durum Alma Mahler-Werfel'in kocasına ölümünden sonra Katolik kaza vaftizi yaptırdığına dair spekülasyonlara yol açtı.

* Klamm, Kafka'nın Şato romanında, Şato'daki ulaşılması zor görevlilerden biri. (ç.n.)

** Hermann Scherchen (21.6.1891, Berlin – 12.6.1966, Floransa) Alman orkestra şefi ve besteci. 1936 yılında üçüncü evliliğini Çinli besteci Xiao Shuxian ile yaptı. 1937 yılında kızları Tona doğdu. Xiao Shuxian 1949 yılında Çin'e geri döndü ve kocasını bir daha göremedi. (ç.n.)

Yaşadığı tüm karışıklıklar, sözcüklerden kaynaklandı. Kolaylıkla söylenen sözleri kendi sözleriymiş gibi ciddiye aldı.

Biçimsizliğe katlanamazdı. Ben onun biçimine boyun eğdim. Ona yazdığım mektuplar, onun biçiminden kaynaklandı. Hiçbir zaman, ona yazdığım mektuplardaki kadar unutmadım kendimi. Aramızda olağanüstü şeyler oldu. Olağanüstü olduklarını biliyordum, çünkü *isimlerini* ciddiye aldım.

İsimlerimizden neyin ortaya çıktığını hiç kimse değerlendiremeyecek.

Benden bu kadar farklı olan bir insanı hiç tanımamıştım. Onun doğasında, aksi halde bana tamamen ulaşılmaz kalacak şeyleri anladım. Sanırım, o olmasaydı Kafka'yı hiçbir zaman tam anlayamazdım. Kafka'yı 1930 sonbaharında *Dönüşüm*'ü okuduğumdan beri sevdim. Veza ona büyük bir antipati duyuyordu. Kafka'ya tam olarak Hera'nın döneminde, 1968'te *Felice'ye Mektuplar*'ını ve ardından da yazdığı başka her şeyi okuyunca ulaştım. Ne zaman Kafka'yı yanlış anladığımı düşündüysem, aklıma Hera geldi. Kafka'nın küçüğe dönüşmekten hoşlanmasını ancak, Hera'nın bana okul günlerini anlatmasından sonra tam olarak anlayabildim: Karnesindeki notları *kötüleştirmek* için nasıl kazıdığını anlatmıştı. Okuldan eve dönüş yolunda yapmıştı bunu ve eve kötü bir karne getirmişti.

2.3.1991

Kafka "yaşlı". Tasavvur edilemez. *Hep* yaşlı olan, daha da yaşlanamaz. Yalnızca gençken yaşlı *kalır*.

26.4.1991

Yaşadığımız yeryüzünün artık Kafka'nınkine benzemediği düşünülebilir olsaydı?

21.5.1991

Sadece tek bir kez bir şeyi titizlikle inceledin: Kafka'nın Felice'ye Mektuplar'ını. Bu yirmi üç yıl önceydi. O zamandan beri? Hikâyeler!

23.5.1991

Kafka'nın günceleri tam edisyon. Burada, bilmediğim, yeni olandan etkilenme. "Öteki Dava"yı yazdığım 1968 dönemine geri dönüş. Bana Hera'nın kaybını hatırlatan, zayıflığın mükemmelliğine yönelik isteksizlik: özünde Kafka'ya benden daha fazla, herkesten daha fazla benzeyen o.

4.7.1991

K.'yla boğulma duygusu. Ondan nafile kaçma denemesi. Milena'yla geri dönüş. Milena'nın net kavrayışı. Parayla ilişkisi. Bu ilişki yazılı olanın altında saklı, ama onsuz da anlaşılamaz.

İlk andan itibaren nefret ettiğin Ernst P.[28] Ona yeterince sert bakmadım.

Honza.[29] M.'nin kızı, tüyler ürpertici hikâye.

Ravensbrück bu iki kadının sevgisiyle yüceldi.[30]

Bir kadınlar kampı fikri neden daha berbattır?

Kamplarda güç – R.- R.[31] böyle bir gücün ürünüydü, ve Almanlar bunu edebiyatlarının üstüne koydular.

M.'nin Kafka'nın önemi hakkındaki kavrayışı *harika*: *Dönüşüm*'ü anında modern Alman edebiyatının en büyük parçası olarak gördü.

F.'ye yazılanları okurken M.'ye mektupları *bilmiyor* oluşum, iyi. Bu erken mektuplaşmada henüz bir edebiyatçı olarak

28. Ernst Polak, bkz. 5.2.1971 tarihli nota düşülen dipnot.

29. Jana Černá (1928–1981) namı diğer Honza ("Hansçık"). Milena Jesenská ile ikinci eşi Jaromír Krejcar'ın kızıydı.

30. Milena Jesenská ve Margarete Buber-Neumann (1901–1989) 1940 yılında Ravensbrück temerküz kampında tanıştılar. Margarete Buber-Neumann *Milena–Kafkas Freundin* ["Milena–Kafka'nın Kadın Arkadaşı"] (1968) kitabıyla bu dostluğun bir anıtını dikmiş oldu. Canetti'nin kütüphanesinde kitabın sonraki bir baskısı (1990 tarihli, Gudrun Bouchard'ın sonsözüyle) bulunuyor.

31. Edebiyat eleştirmeni Marcel Reich-Ranicki (1920–2013) Varşova gettosundan sağ kurtulmuştu.

Kafka *oluşum* halindedir, daha sonra bir palto gibi sarıldığı koruyucu hastalık henüz yok.

K. hakkında çok şey biliyorum, bildiklerimi nasıl unutayım?

Kafka üslubunu büyük ölçüde Hebel'e borçlu (benim ona daha çok şey borçlu olmam gerekir).

28.7.1991

M. W.'nin Kafka'nın hayatının son dönemi ve Dora Diamant'la başarısız buluşma hakkındaki iddialı makalesi.[32]

W. Kafka'ya bir *mülk* muamelesi yapıyor. Kafka'nın söz perhizi ve bu kadar çok söz söyleyen W.

Kolaylıkla ya da ustaca yazan insanlara karşı antipati.

19.11.1991

Kafka, yanıltıcı ışığım.*

24.11.1991

Alman edebiyatının taşralı yönünü, temsilcilerinde çok iyi hissediyorum, özellikle de edebiyat-açıklayıcılarında, Alman filologlarında.

Bir Goethe'ye sahip olmak yetmez. Eseri çok ağır basıyor, heykeliyse çok hafif.

Taşralı olarak hissetmediklerim: Lichtenberg, Hebbel, Musil. Tuhaf ve benim için tam açıklanabilir değil: Hebbel'i ve Kleist'ı taşralı olarak hissetmeyişim (ve elbette Kafka'yı da). Taşralı nedir?

---

32. 26.7.1991 tarihinde *die ZEİT* gazetesinde Martin Walser'in "Kafka's Stil und Sterben" ["Kafka'nın Üslubu ve Ölümü"] başlıklı bir yazısı yayımlandı. Bu yazıda Kafka'nın Martin Svatos tarafından yayıma hazırlanan ve Frankfurt am Main'da [Fischer] yayımlanan *Briefe an die Eltern aus des Jahren 1922-1924* [Anne-Baba'ya Mektuplar 1922–1924"] kitabının bir değerlendirmesi yer alıyordu. Walser aynı yazıda 1952 yılında Londra'da Dora Diamant'la yaptığı bir ziyareti de anlatıyor ve 'ziyan olmuş bir fırsat'tan söz ediyor.

* *Irrlicht*: Bataklıklarda görülen, halkın cinlere, perilere yolduğu aldatıcı ışık. (ç.n.)

20.12.1991

Bereket zamanını anımsayış. Nerede? Kafka'nın yanında!

21.2.1992

Kafka kesin edebiyat için özgür dönüşümün keşfidir: Flaubert'in tashihi ve genişletilişi, ya da açılışı.

18.6.1992

O dönemin Viyana ve Avusturya'sında benim için önem taşıyan büyük tinler sorusunda bir taviz vermiş olmam hoşuma gitmiyor. Şimdi dört isim, benim büyük isimlerim olarak anılıyor: Karl Kraus, Kafka, Musil ve Broch. Halbuki, bana göre Broch'un bunların arasında yeri yok. Kesinlikle büyük bir tin değil. Adeta, yabancı etkilerden *oluşuyor.* Düşüncelerinden *biri* bile ona ait değil. Bu dört ismin arasına, onu iyi tanıdığım için girdi. Deyim yerindeyse, benim hayat hikâyemden bu dörtlünün içine atladı. Bir tören anında (Stockholm) onun adını şükran borcuyla andım (daha o zaman da vicdanım rahat değildi). Çok açık söylemek istiyorum: Onun *Vergilius'un Ölümü*'ne hiç değer vermiyorum. Sonne'nin kendisi bu Vergilius'tan daha hakiki ve daha iyiydi. Broch'un yazmaktan duyduğu kuşku bir *kavrayış* değil bir eksiklikti. *Zayıflığından* ötürü, hayatının sonuna kadar Freud'a bağlı kaldı. Karakteri, kesinlikle her zaman düşündüğüm gibi lekesiz değildi. Büyük ölçüde hainceydi, insanlara sadık olması mümkün değildi. İnsanları birbirinden gizli tutması, eskiden düşündüğüm gibi, onları incitmemek ya da üzmemek için değil, hiçbirini kaybetmemek içindi. *İddiası* yapay olduğu kadar yüzsüzceydi de (bu da yine ona hiç uymuyor).

Şimdi, yaklaşık on bir yıl önce dünyaya koyduğum şey ardımdan geliyor, öte yandan Musil hakkındaki yüksek fikrim her okumayla birlikte *büyüyor*; Kafka ve Karl Kraus elbette ve tartışmasız asıl dünyanın bir parçası oldular, Broch'sa

benim için gitgide küçülüyor, aslında –söylemesi korkunç– zihinsel açıdan benim için öyle biri yok.

6.7.1992

Kafka gibi bir isim bile öldürülebilir mi? Düpedüz gasp edilerek? Ya da hakkındaki suskunluktan sonra gasp edilerek?

12.7.1992

Kafka'nın yazgısı: Bugünün Prag'ı.[33]

21.7.1992

Kafka ismi bakımından şanslıydı. Ya ben? Bir meal!

17.11.1992

Şimdi Kafka'dan uzak durdum. Yirmi dört yıl önce çok yakındı bana.

5.9.1993

Dünkü günü, öğleden gece geç vakte kadar Robert Walser'le geçirdim (Sauvat'nın onun hakkındaki kitabıyla).[34] Bundan kısa bir süre önce, aralarından yeni bir seçme yaptığım notları gözden geçirirken, 1967 yılının notlarına rastladım. İlk kez o tarihte, Robert Walser'in yaşamından derinden etkilenmiştim. Mächler'in kitabını okudum,[35] gerçi kötü yazılmıştı, ama o kadar çok alıntı var ki Robert Walser'e yakınlaşılıyor, yazdığı çok şeyi de okumuştum, hemen ardından mektuplarını ve Seelig'in *Wanderungen mit Robert Walser*'ini. Aslında aradan sadece yirmi beş yıl geçti, hayatımın çok uzun bir kesiti değil. Ne ki, Walser'den etkilenmişliğimden, Kafka'nın aksi halde benim için hiç de bu kadar önemli olmayacak olan *Felice'ye Mektuplar*'ının muh-

33. Bkz. *Aufzeichnungen 1992–1993*, (V. 389).
34. Cathérine Sauvat, *Robert Walser*, Paris 1989, (Alm. *Vergessene Weiten. Biographie zu Robert Walser*, Fransızcadan çeviren: Helmut Kossodo, Köln 1993).
35. Robert Mächler, *Das Leben Robert Walsers. Eine dokumentarische Biographie*, Hamburg 1966.

teşem izlenimi doğdu. Sonra Kafka yeniden her şeyi kapladı, denemem için onun yazdığı her şeyi okudum – ve beni öyle belirledi ki, adeta böylelikle dünyaya daha yeni gelmiş gibi oldum. Buna rağmen Robert Walser içimde açık açık ya da gizliden gizliye etkisini sürdürdü ve sonunda abartı zamanları geldi (her zamanki gibi bende); bu zamanlarda Robert Walser'in daha önemli olup olmadığını sordum kendime. Belki de bunun, Kafka'nın şöhret tarzının bıkkınlık vermesiyle bir ilgisi vardır, ismi geçtiğinde duymak istemiyor, onun hakkında *hiçbir şey* okuyamıyorum. Walser nispeten geç gelen şöhretin sefil sonuçlarından henüz tamamen etkilenmedi, hâlâ sırf Walser'i o da sevdiği için birisinin dostu olunabilir. Kafka için bu düşünülemez. Onun hakkındaki resmi "araştırmacılar" ve yazıcılar, gerçi onun edebi ürünlerini istismar etmediler, bunu kimse yapamaz, ama insanı bıktırdı. Onun daha sonra yayımlanan mektupları var, onları bu nedenle hâlâ okumadım.

Walser hakkında benim için henüz her şey *açık*. Yine de Almanca çevirisinden okuduğum, onun hakkındaki yeni kitap, sanki içindekilerin çoğunu zaten bilmiyormuşum gibi sardı beni. Onu tanımlayan sözler, kitaplarının başlıkları hâlâ kirlenmedi. Henüz dünyanın *tüm* gazetelerinden geçmediler.

14.9.1993

1968: O'nun Kafka-yılı. Sorbonne'daki öğrencilerin, Prag Baharı'nın ve ağustos felaketinin yılıydı. Yabanıl, gösterilerle dolu, trajik bir yıl.

Taparcasına sevgi ve saygının yılı, Kafka'ya.

7.11.1993

Küçüklük-öğretisinin sonu. Kafka-Hera dönemi kapandı.

22.2.1914

Yirmi altı yıl önce: Kafka Şubatı.

Yirmi üç yıl önce: Tolstoy Şubatı.

Proust – Kafka – Joyce[1]
(1948)

1. İngilizceden Almancaya çeviren: Karen Lauer.

Bryanston Summer School'da 1948 Ağustos'unda İngilizce verilen konferans.

İnsan zihnini günümüzde her şeyden önce üç şey meşgul ediyor. *Birincisi* mirasımızdır. Hiçbir şey bilmeyen ve gözlerini açan bir insan, verili nesnelerle ve geleneklerle dolu bir dünya görür. Bunların tümü bir dizi insan için önem taşır, onlar olmasaydı bu insanlar yaşayamazlardı. Bu dünyada eski şehirler ve katedraller var, araziler ve aileler, insanın ezelden beri yetiştirdiği bitkiler, insanla birlikte yaşamaya alışmış hayvanlar var, düğün gelenekleri ve defin törenleri, kadim iş aletleri ve kıyafetler, inanç akideleri, isimler, güzel melodiler ve hikâyeler var. Tek bir yaşam boyunca tüm bunları yaşantılamak, bunların içinde kafa karıştırıcı çelişkilerle değil, anlamla dolu olan bağlantılı bir modeli

görmek, ona bir bütünlük vermek, aşağılama ve dışlama yoluyla değil, onu nasıl alacağını, onun için nasıl yer açacağını öğrenmek – gerçekten zorunlu ve bu arada çok zor bir görevdir. Buna ulaşmak için sadece etrafına bakınmak ve şeyleri bildik rasyonel tarzda öğrenmek yetmez. Öğrenecek ve görecek çok şey var. Geçmişle özelleşmiş, sistematik bir meşguliyet, jeoloji bilimi, arkeoloji, tarih ya da mitolojilerin ve dinlerin karşılaştırmalı incelenmesi – tüm bunlar kendi başlarına çok dar tanımlanmışlardır. Tek bir nesneyi karmaşık, canlı çevresinden çıkarıp alırlar, onu yalıtırlar onu çoğaltırlar, diğerleriyle karşılaştırırlar. Hiç kuşkusuz keşiflerde bulunur ve önemli sonuçlara varırlar, hiç kimse onlar olmadan yapabilmeyi hayal edemez, ama tüm bunlar geçmişi bir bütün olarak ele almanın bir yolunu bulamamışlardır. Neyi inceleseler, her şey – aynı parlaklıktaki bir ışıkta görünür. Basit, tekrara dayalı nümerik bir yıllar sistemi, hissedilemeyen bir şeyi verir. Nesnellik düşkünlüğüyle her şeyin özsel içeriği yok edilir. Daha uygun bir yöntemi biz bireyin *öznel* belleği gösteriyor. Bireysel belleğin sana verebileceği her şeyi öğren, bırak önce o dolsun, sonra onu araştır ve tüket: Kendi belleğinin bilimi gibi bir şey yarat, o zaman sen geçmişin entelektüel ustası olursun. İşte bu, kısaca söylersek, *Marcel Proust*'un yaptığı şeydir.

İnsanları meşgul eden *ikinci* şeyse kendi yaşamımızdaki şu andır, deyim yerindeyse *kendi zamanımızdır* – diğer tüm zamanlardan koparılmış, kendi zamanımız. Bununla neyin kastedildiğine dair en iyi fikre, modern bir şehrin işlek caddelerinde bir gezintiye çıkarak sahip olunabilir. Birbiriyle çatışan eğilimlerin ve meşguliyetlerin, hedeflerin ve etkinliklerin, seslerin ve suskunlukların, zaferlerin, yakınmaların, yenilgilerin bu kaosu; geçmiş karşısındaki kayıtsızlığı; her şeyin bir anda olduğu izlenimi, bundan önceki ya da sonraki hiçbir şeyin önemi yokmuş gibi bir *eşzamanlılık*; hepsinde bu kadar çok enerji yattığı halde şeyler ve olaylar ne kadar

da küçük ve dağınık izlenimi verirler, nasıl da hepsi kendi yolunu açar, şu ya da bu yönde kendi küçük iradesiyle ve başka her şeye karşı dirençle – işte bu, modern dünyamızın hayvani veçhesidir, kendi başına var olan, geçmişi ve geleceği bulunmayan bir yaşam, hızlı akan ve suları giderek daha yükselen bir şimdiki zaman nehri. *James Joyce* bunu ele almanın bir yöntemini geliştirdi. Şimdiki zaman nehrini bir şehrin, Dublin'in ve belirli bir günün, 16 Haziran 1904'ün verili tekliğinde yakaladı.

İnsanları meşgul eden *üçüncü* şey ve üçünün içinde en korku uyandıranı, neyin geleceğidir. Burada verili, bilinen hiçbir şey yoktur. Etrafta geleceği oluşturacakları kesinlikle söylenebilecek nesneler yoktur. Buradaki sekiz yüz yıllık katedral bu gece toza dönüşebilir, ve ertesi gün, onu bir daha göremeyecektir. Buradaki hayat dolu bu şehir, on beş dakika içinde kendi içine çökebilir ve bu gece onsuz geçecektir. Tüm yıkımlar geleceğe, tüm kalıntılar da geçmişe aittir. Gerçekleşemeyecek hiçbir korku yoktur; her ifade bir anlamda kehânet kabul edilebilir. Yüz farklı gelecek mümkündür, gelecekle ilgilenen herkesin kafasında bin tanesi vardır, korkunç bir yük. Gelecek olana yönelik kuşku ve kaygı, ayrılamaz bir biçimde birbirlerine bağlıdırlar. Endişe geleceğin habercisidir. Tüm modern yazarların arasında *Kafka*, bu deyimi kullanabilirsek, *gelecekleri* kendi uzuvlarında titreyerek hisseden tek yazardır. Onlardan kurtulmayı denemez. Onları sabırla işler, bir kez bu tarzda, bir kez başka bir tarzda. Cesareti muazzam görünür ve cesareti onu öldürür. Avrupa halkları itaatkârlıkla Birinci Dünya Savaşı'nı yaparken, Kafka metanetle gelecekle görünüşte kişisel savaşlarını yürütür. Ne kadar cesur olduğunun farkına bile varmaz. Günümüzün işlek caddeleri arasından kendi yolunu açmayı bilmediği için, kendine ait son derece kötü bir kanaat edinir. Yumruklarıyla dövüşemez, bir boksör değildir o, gönül okşayıcı sözcükler söyleyemez, sosyal bir insan değildir. Bir sigorta

şirketinde küçük bir memur olarak, herkesin geleceğinin yükünü taşıdı o. Kafka'nın eserleri planlar ve krokiler gibidir ama binaların ve fabrikaların değil, savaşların da değil, bireysel ve bilinmeyen olayların planlarıdır onlar.

Üç yazarımızın az sayıdaki ortak noktasından en ilginç ve en önemlisi, belki de eserlerinin büyük bir bölümünün sahip olduğu otobiyografik karakterdir. Her birinin dünyaya dair yeni, tamamen özgün imgesi vardır. Her biri kendi yaşamını da, başkalarının yaşamı gibi kavramanın ne kadar gerekli olduğunu sezer, *birinin diğeriyle* yorumlanması gerektiğini, bu iki katlı araştırma tarzında keyfi bir yön bulunmadığını, dizginsiz bir benmerkezcilik bulunmadığını sezer. Proust'ta kendinden "ben" olarak söz eden, romanının anlatıcısıdır; Joyce'ta ise, büyük yapıtlarından ikisinde: *Sanatçının Yeniyetme Halleri* ve *Ulysses*'de görülen Stephen Dedalus'tur; Kafka'da *Dava*'da Joseph K. ve *Şato*'da K.'dır: Kahramanının adının baş harfini oluşturan K., Kafka'nın kendi adının baş harfidir. Bu yazarların iç dünyası hakkında bir şeyler öğrenmek isteyenler için bu çok iyi bir tesadüftür. Burada onların çatışmalarını ve kavgalarını, önyargılarını ve kanaatlerini, tüm gelişmelerini açık ve net olarak görmek mümkündür. Daha sonra başka yazarlar tarafından yazılan biyografiler, buna daha önemli ve elzem bir şey eklememişlerdir. Belki bir ya da iki gerçeği daha ortaya çıkarmayı denemişlerdir; halbuki böyle muazzam canlı bir hayal gücüne sahip insanların hayatında, gerçekler ne kadar kifayetsiz şeylerdir. Sözün kısası, bu biyografilerin, yazarlarımızın kendi araştırmalarının karmaşıklığını ve inceliğini sıradan bir algılama yetisinin daha basit ve daha kolay ulaşılabilir seviyesine indirmekten fazla bir şey yapmadıkları söylenirse, haksızlık etmiş olunmaz. Onların böyle zor ve çok yönlü olan eserlerinin yorumlanması için her zaman yer kalacaktır. Hayatları hakkında, kendilerinin zaten daha iyi ortaya koyduklarından başka söylenecek söz olmayacaktır.

Büyük bir yazarın hayatında anlaşılması gereken ilk şey, kendisi için oluşturabileceği yalnızlığın tarzı ve ölçüsüdür. Boğucu bağları koparmanın birçok yöntemi vardır. Birisi için mutlak ve tartışılmaz bir zorunluluk olan isyanın şiddeti bir başkası için çok tehlikeli bir zehir olabilir. Birinde çabalar ve önlemler çocukluğun ve gençliğin en küçük alışkanlıklarını korumaya yönelik olabilirken, başka bir kişi onları tamamen yok etmek için bir ölüm kalım mücadelesi verebilir. Sonsuz çeşitte insan vardır: ve yaratıcı sanatçılar kendi aralarında diğer insanlarla olduklarından daha da farklılaşırlar. Basit, kolayca sınanabilir bir örnek vermek gerekirse: ele aldığımız üç yazarın aileleriyle ilişkilerinde hiç kuşkusuz dikkat çekici farklılıklar vardır.

Proust ailesini hiç bırakmadı. Onlara karşı sevgisi yaşamı boyunca değişmedi. Uzun hastalık döneminde annesinin yanında gençliğinin büyük bir bölümünü geçirdiği aynı evde kaldı. Annesi, Proust'un acılarını hafifletebilmek için elinden geleni yaptı, etrafındaki her şey onun isteklerine ve gereksinimlerine uygun hale getirilmişti. Annesiyle ilişkisi, hayatındaki en önemli ilişkiydi. Annesinin onun için yarattığı atmosfer sık sık betimlenmiştir, ama bu betimlemeyi en iyi yapan da kendisidir.

Proust henüz bir çocukken, annesi her akşam o uyumadan önce odasına gelir ve ona bir öpücük verirdi. Bu öpücüğü almadan uyuyamazdı. Yemekte misafirlerinin olduğu akşamlardan korkardı, çünkü o zaman annesi öpücüğünü misafir odasında, misafirlerin önünde verir ve onu yukarıdaki odasına yalnız başına yollardı. Ancak, yemek salonundaki bu aleni öpücük bile onun için vazgeçilmezdi. Bu öpücüğü alamadan yatmak, uykusuz, ıstırap dolu bir gece anlamına geliyordu. Bir akşam babası biraz sabırsızca ona annesini öpecek zaman bırakmadın doğrudan yukarıya yolladı onu. Bundan sonra, odasında yalnızken çektiği ıstırap, kitabın çok önemli bir bölümünü oluşturan ilk bölümde

anlatılır. Bu bölüm bütün eserin çekirdeğidir ve bu eseri sevilenden ayrılığın acısından, engellenen sevecenlikten, sonraki tüm ayrılıkları ve de sonuncuyu, ölümü temsil eden bir ayrılığın acısından daha iyi ne ifade edebilir?

Proust, uyanıkken de annesi olmadan yaşayamazmış gibi görünüyordu. Annesi öldüğünde otuz dört yaşındaydı. Devasa eserini yazmaya, annesinin ölümünün hemen ardından başladı; bu eser onu yaşamının geri kalan on yedi yılında meşgul etti. Annesinden ayrılmasının yazara çalışması için gereken gerilimi ve konsantrasyon yetisini verdiğini kabul etmek için her türlü nedenimiz var. Ancak ölçüsüz büyüklük ve de derinlikteki bir şey yavaş yavaş annesinin yerini alabilir ve Proust'a yaşama isteği ve gücü verebilirdi. Eskiden, Proust'un henüz toplum içine karıştığı sıralarda, akşam evden dışarı çıktığında, annesi uyanık kalır ve eve dönmesini beklerdi. Şimdi, artık annesi onu bekleyemeyeceği için, evden hiç ayrılmıyordu. Hastalığı annesiyle onun arasındaki en güçlü bağ olmuştu ve şimdi hastalığı onunla çalışması arasındaki en güçlü bağdı. Gündüzleri uyuyor, geceleri, astım nöbetleri biraz daha dayanılır olduğunda, çalışıyordu.

Gelgelelim, Proust'un ailesinden söz ederken, yalnızca annesinden konuşmak doğru olmaz. Eseri, diğer tüm akrabalarının da onun için çok önemli olduğunu gösteriyor. Bunlar: babası, büyükannesi, büyükbabası, bir amcası, birkaç halasıydı. Belki biraz soğuk bir izlenim veren babası hariç, hepsi de olağanüstü sevecen insanlardı. Okurun Proust'un eserinden edindiği ilk izlenim, dolup taşan ama iyi korunmuş bir sevecenliğe dairdir. Proust yaşamında da eserinde de sürekli ailesinin içinde kalmış görünüyor. Onlardan ayrılma düşüncesinin en ufak bir belirtisi bile ortaya çıkmamıştır, herhangi bir kalıcı hoşnutsuzluk nedeni yoktur.

Joyce'un tavrıysa, nasıl da şaşırtıcı ölçüde farklıdır! Belge sözcüğü bir sanat eseri için özellikle yetersiz bir sözcük de-

ğilse, Joyce'un gençliği hakkında değerli bir belge vardır. *Sanatçının Yeniyetme Halleri.* Dublin'deki yaşamının ilk yirmi yılını betimler. Bu kitabın, Joyce'un kendisinin yayımlamadığı bir erken versiyonu olan "Stephen Hero"da, ["Kahraman Hero"] kahramanın çevresi kalabalık ailesinin hikâyesi, çok daha ayrıntılı ele alınmıştır. Örneğin Stephen'ın kız kardeşinin ölümü daha sonraki versiyonda hiç yer almaz. Ne var ki, ilk versiyon çok fazla bilinmediği için, *Sanatçının Yeniyetme Halleri*'nden yararlanmak ve Joyce'un ailesi hakkında buradan ne gibi bilgiler alabileceğimize bakmak, amacımız için yeterli olacak.* Burada Stephen Dedalus daima James Joyce'u temsil ediyor.

Babası, Simon Dedalus, büyük bir ailesi olan ve hiçbir kaygısı bulunmayan bir adamdır, bir araziyi satmak için Cork'a giderken, Stephan'ı da yanında götürür.

"Babasıyla beraber gece treniyle Cork'a gidiyorlardı... Babasının, ölmüş bir dosttan bahsederken iç çekişleriyle yahut matarasından aldığı bir iki yudumla bulduğu, birden asıl ziyaretini hatırladığında yarım bıraktığı Cork ve gençlik anılarını şefkat duymaksızın dinledi. Dinliyor fakat acıma duyamıyordu... Ama babasının mallarının açık arttırmayla satılacağını ve mülksüzleşmesiyle beraber, dünyanın Stephen'ın hayallerini edepsizce yalanladığını biliyordu."

Cork'ta "Stephen babasının yanından yürürken daha evvel dinlediği öyküleri dinliyor, gene babasının dört bir yana dağılmış yahut ölmüş eğlence düşkünü gençlik arkadaşlarının isimlerini işitiyordu. Hafif bir bulantıyla iç geçirmişti yüreği. Belvedere'deki –okula gittiği Cizvit koleji– kendi çelişkili halini hatırlamıştı; özgür bir çocuk, kendi otoritesinden korkan bir lider, hayatının iğrençliğiyle ve zihnindeki başkaldırılarla savaşan gururlu, hassas, şüpheci bir kimse". "Babasının sesini hâlâ işitebiliyordu. – Kendi ayaklarının

* Canetti'nin bu konferansta, James Joyse'un *A Portrait of Artist as a Young Man* romanından yaptığı alıntıların Türkçe çevirileri, şu kitaptan verilmiştir: *Sanatçının Yeniyetme Halleri*, Çev. Can Gürses, Ayrıntı Yayınları, 2020. (ç.n.)

üzerinde durduğunda Stephen –ki bunun bir gün olacağını tahmin ediyorum– unutma, ne yaparsan yap, efendi kimselerle ahbap ol. Gençken, diyorum ya, eğlenmesini bildim. İyi, düzgün dostlarla takıldım hep. Hepimizin elinden bir iş gelirdi Birimiz iyi şarkı söyler, birimiz iyi rol yapar, birimiz iyi espri yapar, birimiz iyi kürek çeker, yahut iyi tenis oynar, birimiz iyi öykü anlatırdı, falan filan. Her zaman devam etmenin bir yolunu bulurduk, kendimizi eğlerdik, hayatın az da olsa tadını çıkarırdık ve hiçbirimiz daha kötü bir hayata savrulmadık. Hepimiz efendi adamlardık, Stephen –en azından öyle olduğumuzu umuyorum– ve sapına kadar iyi, dürüst İrlandalılardık. İşte, senin de böyle, ciğeri sağlam kimselerle dostluk kurmanı istiyorum. Seninle arkadaşın gibi konuşuyorum, Stephen. Katı babayı oynamam gerektiğine inanmıyorum. Bir oğlun babasından korkması lazım geldiğine de inanmıyorum. Hayır; ben sana, büyükbabanın ben gençken bana davrandığı gibi davranıyorum. Baba-oğuldan çok abi-kardeş gibiydik biz."

Ne var ki onun yanından yürüyen Stephen yalnızca "babasının sesinin onu yorduğunu ve kederlendirdiğini" hissediyordu.

"Malların satıldığı günün akşamında Stephen, babasının peşinden uysalca şehrin o barından bu barına sürüklendi... Newcombe'daki, Bay Dedalus'un fincanının tabakta gürültüyle tıkırdadığı ve Stephen'ın bir gece önce babasının çok içtiğinin bu utanç dolu göstergesini sandalyesini çekerek, öksürerek örtbas etmeye çalıştığı kahve dükkânından sabahın erken saatlerinde çıkmışlardı. Rezaletler birbirini kovalıyordu: market satıcılarının mânâlı gülümsemeleri, babasının kırıştırdığı garson kızların kırıtışları, cilveleri ve babasının arkadaşlarının cesaret veren sözleri."

"Stephen, babasıyla iki kafadarı geçmişlerinin hatırasına içerken, tezgâhtan üç kadehin yükselişini izledi. Bir gelecek yahut yaradılış uçurumu Stephen'ı onlardan ayırıyordu. Zih-

ni sanki daha yaşlıydı onlarınkinden; onların mücadelelerinin, mutluluklarının, pişmanlıklarının üzerinde daha genç bir dünyaya ait bir ay gibi donuk donuk parlıyordu. Ne yaşama arzusu ne de gençlik onların kanını kaynattığı gibi kaynatıyordu kanını. Ne dostluğunun sevincini tanıyordu ne haşin erkek sağlığının coşkusunu ne de ataya saygı duyuşu... Çocukluğu ölü ya da kayıptı, ruhunun basit sevinçlere kapılabilme yeteneği de böylece yitip gitmişti; şimdi hayatın ortasında ayın meyvesiz kabuğu gibi sürükleniyordu."

Cork'ta kaldıkları süre boyunca, tüm tavrında geçmiş karşısında yabanıl bir direniş vardır. Babasının hikâyelerine güvenmez – zavallılıktan, şimdiki zamanın sefaletinden ve aşağılanmalarından başka bir şey getirmemiş olan bir geçmişin değeri ne olabilir? Babasının arkadaşları arasında kendini yalnız hisseder; onlar gibi biri olmak istemez. Cork ona Dublin'den daha dar gelir. Daha burada bile, babasının yaşam tarzını şiddetle reddedişi kendini göstermektedir.

Yeniden Dublin'e geldiğinde "Babasının evinin düzensizliğinin, kötü yönetiminin, karışıklığının" sıkıntısını çeker. Kendisinin bir centilmen olduğuna dair tüm bu laflar –ve onlara babasının verdiği evdeki tarz! İşte Stephen'in bir defasında Cizvit okulundan ziyarete geldiği bu evinin bir betimleyişi:

"...Bahçelerden lahanaların baygın ekşi kokusu geldi ta yanına...

Verandanın mandalsız kapısını iterek açtı, çıplak koridoru geçerek mutfağa vardı. Kimi kardeşleri sofra başındaydı. Çay bitti bitecekti, yalnızca çay fincanı görevini gören küçük reçel kavanozlarının dibinde son haşlama çaylar kalmıştı. Bırakılmış ekmek kabuklarıyla üzerlerine dökülen çayla karışmış şekerli ekmek topakları masaya saçılmıştı. Sofranın orasında burasında ufak çay kuyuları açılmıtı, fildişi saplı bıçaksa yağmalanmış meyveli turtanın sinesine saplanmıştı."

"Masaya, aralarına oturup, anne babasının nerede olduğunu sordu. İçlerinden biri onu yanıtladı:

– Eviyiy aramiyiya gittiyiyler.

Yine mi taşınma? Belvedere'de Fallon adında bir oğlan salakça bir sırıtışla sık sık niye durmadan taşındıklarını sorardı ona. Bu sorunun salakça bir sırıtışla soruluşunu hatırlayınca küçümseyici bir kaş çatışla alnı kararıverdi.

Dedi ki:

– Sormamda bir sakınca yoksa, acaba neden yeniden taşınıyoruz?

Aynı kız kardeşi yanıtladı:

– Çünkü eviyiy sahibiyiy biziyiy kapiyiy dışariyiy edeciyiyek."

Bu bitmek bilmeyen taşınmalar kadar nefret ettiği bir şey yoktu. Dizilmiş kamyonlar ve evde oturduğunda dirseğinin yanındaki rehin senedi dolu kutu, babasının yaptığı her şeyin tamamen anlamsızlığının bir simgesiydi.

Stephen, niyetinin ne kadar aptalca olduğunu gördü. "Kendini kapsamayan hayatın aşağılık gelgitlerine karşı düzen ve halihazırdaki çıkarlara kurallar koyarak, yeni evlatlık ilişkileri kurarak indeki o kuvvetli, dinmek bilmez gelgitlere set çekmeye çabalamıştı. Nafile. Hem içeriden hem dışarıdan sular bariyerleri kırıp taşmıştı...

Kendini soyutlamasının yararsızlığını da açıkça görüyordu. Ne yaklaşmaya çabaladığı hayatlara bir adım olsun yaklaşabilmişti ne de onu annesinden ve kardeşlerinden ayıran sıkıntılı utancı, kini aşabilmişti. Kendini onlarla aynı kanda duymakta zorlanıyor, sanki aralında gizemli bir üvey akrabalık, üvey evlatlık, üvey kardeşlik olduğunu hissediyordu."

"Babasının ıslığı, annesinin dırıdırı, görünmeyen bir delinin çığlığı şimdi onun için gençlik gururunu inciten ve tehdit eden bir ses kalabalığıydı."

Gençliğinin bu gururu, kendi deyişiyle üvey ebeveynlerini bu aktif ve kararlı reddedişi; annesinin sarsılmaz Kato-

lik inancı karşısındaki yabancılaşması; daha sonra, babasının boş, verimsiz böbürlenmelerinden kaçma özlemi – tüm bunlar kitabın sonuna doğru arkadaşı Cranly'yle yaptığı bir diyalogda yoğun ve son derece etkileyici bir biçimde dile gelir. Sanırım, bu diyaloğun büyük bir bölümünü alıntılamaya değer:

"– Cranly bu akşam tatsız bir tartışma yaşadım.

– Seninkilerle mi?

– Annemle.

– Din konusunda mı?

– Evet, diye yanıtladı onu Stephen.

Bir süre sonra Cranly sordu:

– Annen kaç yaşında?

– Çok değil, dedi Stephen. Paskalya ayinine katılmamı istiyor.

– Katılacak mısın?

– Niçin? diye sordu Cranly.

– İtaat etmeyeceğim, diye yanıtladı Stephen.

– Bu söz senden evvel edilmişti, dedi Cranly serinkanlılıkla.

– Şimdi yine edildi, dedi Stephen tersleyerek.

– Kutsal ekmeğe inanır mısın? diye sordu Cranly.

– Yok, dedi Stephen.

– İnanmıyorsun öyleyse?

– Ne inanıyorum ne de inanmıyorum, diye yanıtladı Stephen.

– Birçoklarının şüpheleri vardır, dindarların bile ancak ya bunları aşarlar ya da göz ardı ederler, dedi Cranly. Bu konudaki şüphelerin çok mu kuvvetli?

– Onları aşmak gibi bir isteğim yok, dedi Stephen.

– Sana bir şey sorayım. Anneni seviyor musun?

Stephen ağır ağır başını salladı.

– Sözcüklerin ne anlama geliyor bilmiyorum, dedi basitçe.

– Hiç kimseyi sevmedin mi? diye sordu Cranly.

– Kadınlardan mı bahsediyorsun?

– Bahsettiğim o değil, dedi Cranly soğukça bir edada. Hayatında herhangi birine yahut bir şeye karşı sevgi hissettin mi diye soruyorum.

Stephen gözleri kasvetle kaldırıma mıhlanmış vaziyette, arkadaşının yanında yürümeyi sürdürüyordu.

– Tanrı'yı sevmeye çabaladım, dedi nihayet. Öyle görüyorum ki beceremememişim. Çok güç bir iş. Anbean kendi irademi Tanrı'nın iradesiyle birleştirmeye çabaladım. Bunu başardığım da oldu. Belki hâlâ yapabilirim bunu...

Cranly, Stephen'in sözünü keserek şöyle sordu:

– Annenin mutlu bir yaşamı oldu mu?

– Nerden bileyim? dedi Stephen.

– Kaç çocuğu var?

– Dokuz on filan, diye yanıtladı Stephen. Bazıları öldü.

– Baban... diye başlayan Cranly bir an için kendini durdurdu, ardından şöyle söyledi, aile meselelerine burnumu sokmak istemiyorum... Babanın hali vakti yerinde miydi? Sen büyüme çağındayken yani?

– Evet, dedi Stephen.

– Neciydi? diye sordu Cranly kısa bir aranın ardından.

Stephen üstünkörü bir biçimde birer birer saymaya başladı babasının vasıflarını.

– Tıp öğrencisi, kürekçi, tenor, amatör aktör, yaygaracı politikacı, küçük toprak sahibi, küçük yatırımcı, içkici, iyi insan, hikâyeci, falancanın sekreteri, içki fabrikasında bilmemneci, vergi tahsildarı, müflis, şimdilerdeyse geçmişinin övgücüsü.

Cranly, Stephen'ın kolunu iyice sıkarak güldü de güldü.

– İçki fabrikası şahaneymiş, dedi.

– Bilmek istediğin başka bir şey var mı? diye sordu Stephen.

– Şimdiki durumunuz iyi mi?

– Öyle mi görünüyorum? diye dobraca sordu Stephen.

– Peki madem, dedi Cranly düşünceli düşünceli, bolluk bereketin kucağına doğmuşsun.

– Annen epey acı çekmiş olsa gerek, dedi daha sonra. Onun daha fazla acı çekmesine engel olmak istemez miydin... yahut ister miydin?

– Engel olabileceksem, dedi Stephen. Çok da zorlamaz sanırım beni bu.

– Engel ol öyleyse, dedi Cranly. Onun senden yapmanı istediğini yap. Ne ki alt tarafı? İnanmadığın bir şey. Bir şekil: başka bir şey değil. Huzura erdirirsin anneni.

Durdu, Stephen yanıtsız kalınca, sessiz kaldı o da. Sonra, kendi düşünce akışını dillendirircesine dedi ki:

– Bu rezil, boklu dünyada her şey belirsizdir, bir tek anne sevgisi kesindir. Annen seni dünyaya getiriyor, önce kendi bedeninde taşıyor. Kim bilir neler hissediyor? Fakat her ne hissediyorsa, hissettikleri hakiki olsa gerek. Hakikidir elbet. Bizim fikirlerimiz, hırslarımız ne ki?"

Stephen kayıtsız kalır. Konuşmalarında aynı soru daha birçok örtmeceyle dokunduktan sonra, genç Joyce'un "inanç ikrarı" olarak tanımlanabilecek bir açıklamayla sona erer.

"– Bana bak Cranly, dedi. Bana ne yapacağımı ve ne yapmayacağımı sordun. Ne yapıp yapmayacağımı söyleyeyim sana. Artık inanmadığım şeye, adına ister evim, ister memleketim, ister kilisem densin, itaat etmeyeceğim: ve kendimi elimden geldiğince özgürce ve bütünüyle ifade edebileceğim bir yaşam ve sanat tarzı keşfetmeye çalışacağım, kendimi savunmak içinse sadece kendime kullanma izni verdiğim silahları kullanacağım –sessizlik, sürgünlük ve kurnazlık... Korkularımı itiraf ettirdin bana. Ama korkmadıklarımı da anlatacağım sana. Yalnız kalmaktan, bir başkası için terk edilmekten yahut bırakabileceğim neyim varsa bırakmaktan

korkmuyorum. Hata yapmaktan, hatta çok büyük bir hata yapmaktan, ömür boyu, dahası ebediyen sürecek bir hata yapmaktan korkmuyorum."

Bu inanç ikrarına ekleyebileceğimiz çok az şey var. Bundan kısa bir süre sonra Joyce Dublin'den ayrıldı ve Paris'e gitti, oraya vardığında neredeyse beş parasızdı: Paris'te bir yıl yaşadı, üniversitede okudu, açlık çekti, kendini gitgide "Dublin'in aldırışsız görüntüsünden" kurtardı. Babası bir telgrafta onu annesinin son günlerinde yanında olması için çağırdı. Ölüm karşısında bile, annesinin dinsel taleplerine boyun eğmedi. Annesini, yaşamının son ânında rahatlatmayı reddetmesi, *Ulysses*'de, eserin en etkileyici sahnesi olarak, sık sık karşımıza çıkar. Joyce bir yıl daha Dublin'de kaldı ve sonra 1904 yılında, yirmi iki yaşındayken şehri tamamen terk etti. Trieste'ye dil öğretmeni olarak yerleşti. Dublin'e sadece bir kez daha, kısa bir süreliğine, yayın sorunları yüzünden geri döndü. Kendisine gösterilen muamele, onun Dublin'e saygısını pek artırmadı. Yaşamı boyunca kendi seçtiği sürgünde kaldı, gururla yüz çevirdiği aileden, şehirden ve ülkeden kopmuş bir halde. Bu ân eserlerinde ölümsüzleştirildi. Joyce'un oradaki son günlerinden biri olan 16 Haziran 1904, *Ulysses*'in günüdür. Kendi direniş eyleminin etrafında tüm şehri henüz başka hiçbir şehrin inşa edilmediği gibi yeniden inşa etti: varoluşunun *bir* ânı, caddeleri, işyerleri, evleriyle birlikte, görülecek ve duyulacak ne varsa, insanları ve sözleri ve düşünceleriyle birlikte.

Joyce'un davranış tarzının bir ana motifini, duygularının nihai, temel kaynağını bulmak gerekseydi, bunun *gurur* olduğu söylenmeliydi. Gurur en açık biçimde Joyce'un ailesiyle ilişkisinde ve gençliğindeki dininde ortaya çıkıyor. Joyce'da, Proust'un yüce gönüllü zarafetinden, tanıdığı ve çok iyi bildiği her şeye sevgiyle ve başarılı bir biçimde tutunmasından eser yoktur. Şimdi de tamamen farklı bir hikâyeye, Kafka'nın babasıyla talihsiz ilişkisinin hikâyesine bakalım.

Burada, göreceğimiz gibi isyan etmek için gereken enerji ve özgüven eksikti. Gururun yerini kuşkunun alması gerekiyordu; ve burada *reddetme* değil, *reddedilmiş olma* duygusu hâkimdi.

Franz Kafka, Joyce'tan bir yıl sonda, 1883 yılında doğdu, hemen hemen aynı dönemde yaşadılar. Kafka'nın ailesi Prag'da yaşıyordu, babası orada oldukça büyük bir şirket kurmayı başarmıştı. Baba Hermann Kafka, çok etkileyici, uzun boylu ve geniş omuzlu bir adamdı, sınırsız çalışma enerjisine ve dayanıklılığa sahipti. Hermann'ın babası kasaptı ve öyle güçlüydü ki, dolu bir un çuvalını dişleriyle yerden kaldırabiliyordu. Hermann'ın gençliği zorluk içinde ve çalışmayla geçmişti. Kendi dayanıklılığıyla, cesaretiyle ve üstesinden geldiği tüm zorluklarla gurur duyuyordu. Çocuklarına, kendini beğenmiş tarzıyla, acımasız geçen gençliğini anlatıyor ve onlar için sağladığı çok daha kolay yaşamla kıyaslamalar yapıyordu.

Narin bir çocuk olan Franz, bu hikâyeleri bizzat kendisine yönelik suçlamalar olarak kavradı ve bunlardan çok mustarip oldu. Babasıyla ilişkisi, yaşamındaki nahoş bir mesele olarak kaldı. Tüm yetersizlikleri ve başarısızlıkları ona babasının davranışının, ilk gençlik yıllarının sonucu olarak göründü. Otuz altı yaşında –daha sonraki konferanslardan birinde hakkında çok şey dinleyeceğimiz– evlilik planları nihai olarak başarısız kaldıktan sonra, babasına yüz sayfayı aşan bir mektup yazdı. Babasıyla arasında otuz altı yıl boyunca gerçekleşen şeylerin ayrıntılı olarak ortaya konulmasının, belki birbirlerini daha iyi anlamalarına yol açabileceğini düşündü. Bu mektubu annesinin eline tutuşturup, babasına iletmesini istedi; ama annesi mektubu ona geri verdi; kocasını kızdırmaktan korkmuştu. Mektubun tamamı hiç yayımlanmadı; bunun için fazla kişisel bulunmuş görünüyor; Max Brod mektuptan bazı bölümleri, yazdığı Kafka biyografisine aldı. Ben de bu biyografiden alıntı yapı-

yorum. Kafka'nın babası hakkındaki değinileri müşküldür, hem acımasız hem de şefkatlidir, hayranlık ve kuşku doludur.

"Çok sevgili baba" diye başlar mektup, "Geçenlerde, neden senden korktuğumu öne sürdüğümü sormuştun. Her zamanki gibi, sana ne yanıt vereceğimi bilememiştim, kısmen senden duyduğum korkudan dolayı, kısmen de bu korkunun temellendirilmesinde konuşma sırasında pek toparlayamayacağım çok fazla ayrıntı bulunduğu için". Kafka, ikisinin karakterleri arasındaki zıtlığı betimliyor; kendisi, oğul "dik kafalı, duyarlı, adalet duygusuna sahip, huzursuz"dur; babasıysa "güçlü, sağlıklı, iştahlı, gür sesli, belagat sahibi, kendisiyle barışık, dünyayla başa çıkabilen, sebatkâr, kıvrak zekâlı, insan sarrafı, bir anlamda açık yürekli birisin! Elbette bu meziyetlere özgü hatalar ve zayıflıklara da sahipsin. İkimizi bir karşılaştır!" Daha sonra Kafka, neden evlenemediğini açıklar:

"Evliliğin karşısındaki en önemli engelse, aileyi korumak ve hatta en baştan, yürütmek için *sende* tanıdığım her şeyin sürekli olmasıdır, iyisiyle kötüsüyle, sende organik bir halde bir arada bulunan, yani güç ve başkalarıyla alay etme, sağlıklı olma ve belirli bir ölçüsüzlük, belagat ve ulaşılamazlık, kendine güven ve başka hiç kimseden hoşnut olmama, dünyayla başa çıkabilme ve tiranlık, insan sarrafı olma ve insanların çoğuna güvenmeme, çalışkanlık, sebatkârlık, kıvrak zekâ, gözü karalık gibi sonra hiçbir sakıncası olmayan meziyetler de. Tüm bunlar bende nispeten ya hiç yok ya da çok az ve bu halimle, üstelik senin bile evliliğinde ağır mücadeleler vermek zorunda kaldığını ve hatta çocuklarına karşı yenildiğini görmüşken evlenmeye mi cesaret edeceğim?.. Her türlü küçük şeye karşı beni kendi örneğinle ve kendi eğitiminle ikna etmiştin, ben de, kendi yeteneksizliğimi anlatmaya çalışmıştım, her ayrıntıda doğru olan ve seni haklı çıkaran şey doğal olarak en büyük şey karşısında, yani evlilik karşısında olağanüstü doğru olmalıydı." Kafka kendi eğitiminden söz ediyor:

"Ürkek bir çocuktum, buna rağmen elbette çocukların olduğu gibi inatçıydım da; elbette annem de beni şımartıyordu, ama özellikle zor yönetilebilir olduğuma inanamam, dostça bir sözle, sessizce elimi tutarak, bana güzel bir bakışla, benden her şeyin istenemeyeceğine inanamam. Sen aslında iyi huylu ve yumuşak bir insansın... Ama sen bir çocuğa ancak kendi yapına uygun olarak davranabilirsin, kuvvetle, gürültüyle ve hiddetle ve üstelik bu durumda beni güçlü, cesur bir oğlan olarak yetiştirmek istediğin için de bunlar sana çok uygun göründü."

Sonra da, babanın bu arada çocuğunun küçük sevinçleri hakkında arkadaşlıkları, kendisi olma ve kendini sunma tarzı hakkında verdiği olumsuzlayıcı yargılardan, tüm bunların muazzam bir yük olarak duyumsandığından ve sonunda çocuğun kendini aşağılık görmesine yol açtığından söz ediyor:

"Sırf kendi gücünle o kadar yukarıya çıkarmıştın ki kendini, bunun sonunda kendi görüşüne sınırsız bir güvenin vardı... Koltuğundan dünyayı yönetiyordun. Görüşün doğruydu, başka her görüş delilikti, kaçıklıktı, çılgınlıktı, normal değildi. Bu sırada kendine o kadar çok güveniyordun ki, tutarlı olman gerekmiyordu, yine de hep haklı oluyordun. Bazen bir konuda hiçbir fikrinin bulunmadığı ve bu yüzden bu konu hakkında mümkün olabilecek tüm fikirlerin istisnasız yanlış kabul edilmeleri gerektiği de oluyordu. Sen örneğin Çeklere küfür edebilirdin, sonra Almanlara, sonra da Yahudilere ve yalnızca her türlü değil, her vesileyle, sonunda geriye kimse kalmazdı, senden başka. Benim için haklılıkları düşünceleriyle değil şahıslarıyla temellendirilen tüm tiranların sahip olduğu bir gizeme sahip oldun sen."

"Cesaret, kararlılık, umut, herhangi bir şeyden duyulan sevinç, sen ona karşıysan ya da senin karşı olduğun sadece varsayılabildiyse bile sonuna kadar devam etmezdi; ve senin karşı oluşun hemen hemen yaptığım her şeyde varsayılabil-

di... Senin karşında –senin işlerin söz konusu olduğunda, mükemmel bir hatipsin– tutuk, kekeleyen bir konuşma tarzım oldu, bu da sana fazlaydı. Sonunda sustum, belki ilk önce inadımdan, ama sonra senin karşında ne düşünebildiğim ne de konuşabildiğim için. Ve benim asıl eğitimim sen olduğundan, yaşamımda her yerde etkisini sürdürdü bu.

Benim yazdıklarımın konusu sendin. Orada yalnızca, senin yanında yakınamadığım şeylerden yakınıyordum. Senden kasıtlı olarak uzatılmış bir ayrılmaydı, gerçi bunu sen zorla sağlamıştın ama benim belirlediğim yönde gerçekleşmişti."

"Benim kendime verdiğim değer başka herhangi bir şeyden, örneğin dışsal bir başarıdan çok sana bağımlıydı... Yaşadığım her yerde suçlandım, yargılandım, alt edildim ve başka bir yere kaçmaya kendini olağanüstü zorladım, ama bu bir iş değildi, çünkü inkânsız bir şey söz konusuydu, benim kuvvetlerim için... ulaşılamazdı."

Babasını gülümserken görme özleminden söz ediyor: "Senin özellikle güzel, çok nadir görülen ve dingin, muhatabını tamamen mutlu kılabilen, hoşnut bir gülümseme tarzın var." Hayatında, kendini babasına yakın hissettiği, ender anları sayıyor. "Elbette enderdi, ama harikaydı. Örneğin eskiden seni sıcak yazlarda, öğle vakti yemekten sonra işyerinde biraz uyurken gördüğümde, dirseğin yazı masasına dayalı gördüğümde, ya da pazar günleri yorgun argın, bizim yanımıza, sayfiyeye geldiğinde; ya da annemin geçirdiği ağır bir hastalık sırasında ağlamaktan titreyerek kitap dolabına dayandığında; ya da benim son hastalığımda usulca benim yanıma, odama geldiğinde, eşikte durduğunda, yalnızca beni yatağımda görmek için boynunu uzattığında ve dikkat göstererek yalnızca elinle selam verdiğinde. Böyle zamanlarda uzanılır ve mutluluktan ağlanırdı ve şimdi bunları yazarken de ağlanıyor."

Bu mektup isyanın değil sürekli kuşkunun damgasını taşıyor. Babanın üstünlüğü asla sorgulanmıyor; ne var ki

gücünü kullanış tarzı, ayrıntılı bir incelemeye tabi kılınıyor. Kafka, babasını reddetmeyecek kadar zayıftır, babanın güçlü yanı, başkaları üstündeki başarısı, apaçıktır; ama oğul, onun nerede başarısız olduğunu arayıp bulabilir ve kendine işaret edebilir. Hiçbir zaman gerçek bir kırılma, temiz bir kopma gerçekleşemez; Joyce'un yirmi yaşındayken başardığını, Kafka otuz altı yaşında henüz yapamaz; hâlâ babasını hesaba katar; ufukta tartışmanın sonu görünmüyordur; beş yıl sonra baba değil, oğul ölecektir. Mektuptan alıntıladığım son pasaj otuz altı yaşındaki bir adamda ender rastlanan bir sevecenlik umudunu, babanın gülümseyişine duyulan özlemi gösteriyor. Bu bağlamda sevgide adeta boğulan Proust'u düşünmek acı verici olur; yani Proust sevgiye doyamazdı, hep daha fazlasını istiyordu ve istediği kadar da aldı. Kafka sabırla babasının onu hiç konuşmadan eliyle selamlamasını bekledi, ve bunu yalnızca hastalanıp yatağa düştüğünde görebildi.

Üç yazarımızı, aileleriyle ilişkileri içinde göstererek karakterize etmeye çalıştım. Ancak tek amacım onların nasıl insanlar olduğunu göstermek değildi: çalışmalarıyla ilişkilerini ortaya koymanın yolunu hazırlamak istedim. Çalışmaları için hangi koşulları oluşturmaları gerekiyordu? Saf birer sanatçı olarak, kendi zamanlarından kopuk mu yaşıyorlardı, yoksa zamanlarına hizmet etmek için tevazuyla boyun mu eğmişlerdi?

Yazarın zamanıyla ilişkisi üzerine çok yanıltıcı ve yüzeysel şeyler söylenmiştir. Kimilerinin inandığına göre, yazarın başka insanlardan farklılığını abartması ve sanki dünyada neredeyse tek başınaymış gibi davranması gerekir; sanatçı hiçbir ahlak kuralları bütününe bağlı olmamalı, hoşuna gideni ve kendisine uyanı yapmalıdır; başkalarının genel yaşam tarzını ve beğenisini aşağılamalıdır; asla onların giyindiği gibi giyinmemeli, asla onların kullandığı sözcükleri kullanmamalıdır ve gözü gibi koruduğu görüşlerinin çok fazla kişi

tarafından paylaşıldığını fark ettiği anda onlardan vazgeçmelidir. Bu çizgiyi izleyen, en soğuk aşağılamada bile yaratıma götüren özel bir yaşam enerjisi varmış gibi davranan yazarlar. İnsanlara yönelik her türlü sahici ve gerekli tutku eksiktir onlarda; daha zayıf ama daha denetimsiz bir dürtü kemirir onları; eşsiz görünme dürtüsü. Yine de çoğu kez eşsizlik programlarını hayata geçirmek için çok zayıftırlar. Nadiren eşsizdirler; hatta nadiren yalnızdırlar. Kendileri gibi kibirli ve kalpsiz yaratıklarla küçük gruplar oluştururlar. Gerçek hayatın sorunlarını ve ıstıraplarını üstlenenleri hor görürler. Ümitsizlik nedir bilmezler, onları çok yorar bu; sterillik onların ömür boyu koruma kalkanıdır. Bu sanatçı türü günümüzde her yere yayılmıştır; kozmopolit şehirlerin hiçbirinde eksik olmazlar. Fransız, İngiliz, Amerikalı, İsveçli ya da İsviçreli de olsalar, hepsi aynı mükemmelliktedir. Başka herkesten daha farklı olmaya bu kadar önem verenlerin, herhangi bir eğitimsiz işçiden daha az bireysellik ortaya koyabildiklerini düşündüğümüzde, bu çok tuhaftır.

Ayrıca, bunun tam zıddı bir karaktere sahip olan bir grup var: Bunlar insanlığın geri kalanıyla ortak köklere ve bağlara sahip olduklarına dair güçlü bir duyguyla başlayanlardır. Başka birinin başına ne gelirse gelsin, kendi başlarına da geldiğini bilirler. Bu bağlanmışlık duygusu elzemdir; hiçbir gerçek sanatçı, bu duygu olmadan yaşayamaz; ama belki de bu duygunun fazla statikleşmemesi iyidir. Bu bağlanmışlığın neye dayandığını bildiklerine inanarak, bunun net ve kalıcı bir ismi, belirli bir yönü, yanlış anlaşılamayacak bir hedefi olduğunu düşünerek, insanın bağlanmışlığının onlara tesadüfen etki eden bu ilk güçlü deneyimine sonsuza dek boyun eğerek, sanatsal yaratımın en önemli kaynağından: dönüşümden mahrum ederler kendilerini. Hiç kuşkusuz, kendilerini evrensel bir amentüye samimiyetle tabi kılan sanatçılar, az önce sözünü ettiğim bencil, renksiz insanlardan daha fazla saygıyı hak ediyorlar, ama çok uzun süre bir ve

aynı amentüye odaklanarak sanatçı kalabilirler mi? Bazen ve ansızın, utanç verici bir biçimde sağlam bir neden bulunmaksızın, sırf inançlarıyla çok fazla gürültü kopardıkları, ruhsal yaşamlarında ona fazla büyük bir yer ayırdıkları için, rengi değiştirmeleri gerekmez mi?

Her iki grubun taleplerinde de bir nebze hakikat bulunuyor, ama buna o kadar çok yanlış karışıyor ki, ilk bakışta her şey tamamen yanlış yoldaymış gibi görünüyor. Sanatçının sanat alanının ötesinde evrensel bir amentüye tabi olması gerektiğine inananlar, sanatlarının tek başına onlara verebileceğinden daha büyük bir ölçüde sorumluluk istiyorlar. Yalnızca kendi meslektaşlarının ve benzerlerinden oluşan bir mahkemenin yargısıyla yetinmiyorlar; eserleri çok yüksek seviyede teknik meziyetlere sahip olsalar bile, tüm uzmanların en yetkinleri, onlara çok değer vermek için bir neden görse bile, yine de bu onlara tam olarak yetmeyecektir. İnsan yaşamını tek tek veçheleriyle değil, bir bütün olarak gören daha yüksek bir mahkemeyi ikna etmek isterler, "kıyamet gününe böyle bir ad vermemize yol açan, yalnızca bizim zaman kavramımızdır" diyor Kafka, "aslında o, sürekli oturum halindeki bir hızlı mahkemedir". Burada sözünü ettiğimiz sanatçılar, ilk planda işte bu hızlı mahkemenin otoritesine önem verirler. Bu mahkeme kurulmadan ve kabul görmeden önce, sürekli oturumu açılmadan önce çalışmaya başlayamazlar, bu otorite onları tehdit ettiğinde, kendilerini daha güvende hissederler. Özgürlüğün tehlikelerinin fazlasıyla bilincindeler; ve ülkenin kendisini tanımadan, ülkelerinin sınırlarını biliyorlar.

Diğerleri, başka herkesten farklı görünmeyi ilk olarak deneyenler, her sahici sanat eserinin tamamen kendine özgü, başkasıyla karıştırılamayacak, özgür ve eşsiz bir şey olması gerektiğini seziyorlar ve hayatlarına özgün bir eser ortaya koyarak başlayamayacaklarından –buna ulaşmak için biraz zamana ihtiyaç vardır, özgünlüğü taklit ederek işe başlıyor-

lar. Ne kadar alçakça olsa da, davranışlarının ardında ciddi ve pek de o kadar gerçekdışı olmayan bir şey vardır. Proust bunu çok güzel dile getirmiştir. Proust'a göre sanatçının hedefi:

"Kendi yaşamımızı ve başkalarınınkini de kavramaktır, çünkü bir yazar için üslup ve bir ressam için renk, bir teknik sorunu değil, onun görme tarzıdır. Sanat doğrudan ya da bilinçli yöntemlerle ulaşılması olanaksız olan, dünyanın bize görünüş biçiminin niteliksel çeşitliliğini açığa çıkarmak anlamına gelir, sanat olmasaydı da bu çeşitlilik, her bireyin ebedi sırrı olarak kalırdı. Yalnızca sanat aracılığıyla kendimizden dışarıya çıkabiliriz ve başka birisinin, kendisi için benim için olduğuyla aynı olmayan ve aksi halde manzaralarının bize ayın yüzeyinde muhtemelen var olanlar kadar yabancı kalacağı evreni nasıl gördüğünün bilincine varabiliriz. Sanat sayesinde yalnızca tek bir dünyayı –kendi dünyamızı– görmek yerine, çok sayıda, yani özgün sanatçıların sayısı kadar dünyaya hâkim oluruz, bunlar kendi aralarındaki farklılıklar sonsuzlukta dönen dünyaların arasındaki farklılıklardan çok fazla olan ve başlangıç noktalarını oluşturan ocak söndükten sonra, daha yüzyıllar boyunca –adları ister Rembrandt olsun ister Vermeer– daha yüzyıllar boyunca bize eşsiz ışıklarını gönderen dünyalardır."

"Dünyanın bize görünüş tarzının niteliksel farklılığı" – dünyayı nasıl duyumsadığımız– işte bir yazarın tözü bu farklılıktan serpilir. Yalnızca farklı olduğu yer, temelden onundur. Ama bunu *deneyimlemesi* gerekir. Bu töz olmadan bir yazar olamaz o. Onun, bu tözü elde etmek için kendine özgü, özel bir tarzı vardır, başka hiç kimse bu tarza sahip değildir; bu tarzın gerçeğe uygun bir betimlenişi son derece şaşkınlıkla okunacak ve tamamlanmış eserlerinin hayranlarını ürkütecektir; ne iyi ki, bu tür bir gerçek yalnızca çok az insanı ilgilendirir. Bir yazarın tözünün oluşumundaki tutku payı çoğunlukla tamamen görmezden gelinir, bunun dışın-

da tüm insanların paylaştığı bildik tutkulardan biri söz konusudur. Böyle temel bir tutkunun fazla saf bir yanı yoktur; saflık ancak daha sonra, *izolasyon* süreci başladığında rol oynar.

Yazar çoğu kez yaratıcı çalışması için kendini izole etmek zorundaymış gibi görünür. Oysa gerçekte izole ettiği kendi tözüdür. Onu dünyanın dışına çıkarmaya, iyi korunduğu bir yere yerleştirmeye ve bu sırada aynı zamanda onunla arasına bir mesafe koymaya çalışır. Bu tözü hem kendisinden hem de dünyadan koruması gerekmektedir. Bu izolasyon yerini bulabilirse, tözünü bir süre orada bırakacaktır, töz orada uzun bir arındırma sürecinden geçecek ve muhtemelen bir sanat eserine dönüştürülecektir.

Proust'un ikili bir tözü vardı: birincisi belleğinin içsel çalışma tarzıyla deneyimlerinden oluşuyordu; ikincisi Paris toplumunu tanımasına dayanıyordu. İkisi hakkında da daha söyleyeceklerim var.

Annesinin ölümünden sonra, duvarları mantarla kaplı bir odada yaşayarak ve geceleri çalışarak bu tözü izole etti. Belleğinin zaten içerdiğine, olabildiğince az şey eklemeye çalıştı. Yeni insanlarla tanışmamak için toplumdan kaçtı. Nazik, saygılı bir insandı ve hastalığı yardımına koşmasaydı, muhtemelen sayısız bağlarının tümünü asla koparmayacaktı. Mektupları, arkadaşlarını ziyaret etmediği için dilediği özürlerle doludur ve özürlerinin tümü şöyle ya da böyle astımına gönderme yapar. Yaşamının bu geç, yaratıcı evresinde, yalnızca eşsiz, son derece değerli tözünü izole edebilmesine yetecek kadar hasta olduğu izlenimi ağır basıyor. Yine de, on yedi yıl süren hastalığın ve inzivanın ardından, tam da eserini tamamladığı anda ölmesi şaşırtıcı bir gerçektir.

Kafka'yı başkalarından en güçlü biçimde ayıran *Dava*, bir *kuşku duyma* sürecidir. Kafka'nın dünyayı yaşantılama tarzı budur; beş yılı aşan bir zaman dilimine uzanan nişanlanma-

sının sancılı öyküsünde bu süreci, onun sanatsal tözü gibi bir şeyi oluşturacak raddeye vardırır. Onun doğasına çok fazla dayanan ve böyle kalıcı olan bir sürecin izolasyonu adeta imkânsızdır, ama yine de bunu kısmen başarır; eserlerinde, ileride göreceğimiz gibi, tüm *kuşku* skalası dile gelir. Kafka'nın diğer tözüyse *iktidar*dır; ona bu konuda yardımcı olan –kulağa ne kadar gaddarca gelse de– babasının iktidarından yayılan kendine özgü büyüleyiciliğidir. Kafka'nın iktidarı izole etme tarzı öyle özgündür ki, bu noktaya daha sonra bir kez daha dönmemiz gerekecek: Kafka kendini küçük kılmayı öğrendi, o kadar küçük ki, sonunda ortadan kayboldu; ve sade mutlu bir rastlantı sayesinde eserleri de onunla birlikte ortadan kaybolmadı.

Joyce'a gelince, onun bir tözünü hâlihazırda biliyoruz: Dublin. Ailesine ve vatanına yüz çevirdiğini biliyoruz; onları yirmi yaşındayken, Paris'e gitmek için, ama sonra, Dublin'de bir yıl daha yaşadıktan sonra, bir daha asla orada yaşamamak üzere terk ettiğini biliyoruz. Eserlerinin nasıl bir münhasırlıkla Dublin'i konu edindiklerini biliyoruz. Belki de şimdi, kendi kendine dayattığı sürgünün Dublin'in bir izolasyonundan başka anlama gelmediğini teslim etme eğilimindeyiz. Bir daha dönmemek üzere uzaklaşarak temeldeki tözünü korudu ve bunu bu kadar erkenden yaparak, tözünü arındırmak ve sanat yapıtına dönüştürmek için kendine uzun bir zaman dilimi garantilemiş oldu.

Joyce, bir başka tözü olan *sözcüklere* ilk gençliğinden itibaren büyük bir tutku duymuştur. Joyce bir dil haznedarıdır. Sözcüklere asla doyamaz. Daha fazla sözcük toplamak için, bir dizi dil öğrenir. Sözcüklerinin çocukluğunda onun üzerindeki etkisini şöyle betimliyor.

"Doktor Cornwell'in İmlâ Kitabı'nda da güzel cümleler vardı. Şiiri andırıyorlardı, oysa sadece yazım kurallarını öğretmek için kurulmuş cümlelerdi.

Leicester Manastırı'nda öldü Wolsey

Orda gömdü onu keşişler.
Bir bitki hastalığı iken pamukçuk,
Hayvan hastalığıdır kanser.

Şöminenin önündeki halıya uzanıp, başını kavuşturduğu ellerine yaslayıp bu cümleler üstüne düşünmek ne güzel olurdu."

Daha sonra Skeat'ın etimolojik sözcüğü, sözcük koleksiyoncusu için bir hazine olur. Ancak, onun sözcüklere olan tutkusundan söz ediyorsak, son derece sıradan ve apaçık bir şey değil midir bu? Her edebiyatçı, her roman yazarı sözcüklerle meşgul olur; onlar her bir yazarın malzemesidir; bir yazar sözcüklerden başka ne kullanabilir ki? Ancak *Ulysses*'e daha yakından baktığımızda, bu esere gelinceye kadar sözcüklerin kullanışının ne kadar basit ve naif olduğunu fark ederiz.

Bir sözcüğün ne anlama geldiğini bilmiyorsak, *Oxford Dictionary*'yi açıp bakarız. Orada temiz baskılı bir sütunda buluruz onu: Karşısında, birden fazla, normalde çok da fazla olmayan anlamlar yer almaktadır. Sözlüğün kapağını kapatırız ve o sözcüğü güzel, net olarak teşhis edilebilir bir deniz kabuğu gibi evimize götürürüz. Zaman zaman henüz diğerlerinden çok uzakta, cilalanmış ve pırıl pırıl durduğu yerden, küçük yeni öğrenilmiş sözcükleri küçük koleksiyonumuzdan dışarı çıkarır, bir mektuba ya da arkadaşımızla yaptığımız bir konuşmaya dahil ederiz. Bunu ne kadar sık yaparsak, bu sözcük de bizim için o denli aşinalık kazanır ve tekil bir şey olma özelliğini de o denli az korur. Yavaş yavaş keskin köşelerini yitirir, sözlüğün içindeyken sahip olduğu basit kimlik, bir dizi kimliğe çözülür. Onu biçimlendiren ağza ya da içinde yer aldığı sayfaya göre başka bir tınıya ve başka bir şekle bürünür. Bir sözcük, bir gazetede ve Elizabeth dönemine ait bir şiirde kullanıldığında hiç de aynı sözcük değildir elbette. Gecenin sessizliğinde atılan ani bir çığlık ve bir teyzenin yazdığı mektuptaki bir sözcük olarak aynı çığlık, mümkün olabileceği kadar farklıdır. Birincisi

belki bir daha hiç unutulamayan bir şeydir; ikincisiyse, mektubun sonuna gelmeden unutulmuştur bile: Ama yüzeysel olarak o, ne zaman sözlükteki anlamına bakılsa, itinayla tanımlanmış olan hep aynı sözcüktür.

Joyce'da asıl önemli olan sözcüklerin bu göreceliğidir. Anlaşılan Joyce, tüm sözcüklerin tüm farklı veçhelerini, her atmosferini ve her kullanımını bilmektedir. Joyce bunları bildiği gibi –yani hangi anlama gelirlerse gelsinler onları anlar– bu varyantların her birini bizzat kullanmayı da bilir. Gelgelelim, şimdiye kadar başka hiç kimsenin yapmadığı kadar sözcük *uydurmasını* da bilir. Açıklamalarını, ne zaman James Joyce'un en büyük iki eserini, *Ulysses*'i ve *Finnegans Wake*'i [*Finnegan Uyanması*] düşünsem hep aklıma gelen bir imgeyle tamamlamak istiyorum. Onun *Ulysses*'ini bir "British Museum of Words" ["İngiliz Sözcükler Müzesi"] olarak görüyorum, itinayla düzenlenmiş, tüm çağlardan ve kültürlerden, ziyaretçiler için bir *armağan* olarak sergilenen muazzam bir sözcükler koleksiyonu. Ne zaman istenirse ziyarete açık; her bölümü diğerlerinden bağımsız olarak gezilebilir; her bölümü kendi başına önem taşıyor. İlk önce hangisinin görüldüğü gerçekten de önemli değil; gündüzdür ve eğilim tüm nesneleri burada bulundurup aynı güzellikte sunma yolundadır.

Elbette, gece ziyaret edildiğinde bir şey görülemez. Ama nesneler hâlâ oradadır. Bu sözcük nesnelerinin gece uyandıklarını ve değişiklik olsun diye bir kez kendi vitrinlerinden başka vitrinlerde gezinmeyi denediklerini gözünüzde bir canlandırın. Belki farklı farklı sonuçlara ulaşırlar, belki kimileri yere düşüp oraya uzanıp kalırlar, belki bazıları geri çevrilmeden önce ait olmadıkları yere girmeye çalışırlar. Joyce'un ikinci büyük eseri *Finnegan Uyanması* işte böyle muazzam bir düştür – gerçekten var olan sözcüklerin, birbirleriyle olası tüm farklı derecelerde karşılıklı nüfuz etmesiyle oluşan bir karışım.

Öteki Dava. Kafka'nın Felice'ye Mektupları (1968)

I.

İşte şimdi yayımlandılar, beş yıl süren bir ıstırabın bu mektupları, 750 sayfalık tek bir ciltte, nişanlının, yıllarca gizli kalan, F. harfiyle ve bir noktayla imlenen ismi, tıpkı K. gibi, öyle ki, uzun süre bu ismin ne olduğu bile bilinmedi ve sık sık buna kafa yoruldu ve tahmin edilen isimlerden hiçbir zaman doğrusuna ulaşılamadı, doğru ismi bulmak tamamen imkânsızdı – işte bu isim büyük harflerle kitabın üstünde yer alıyor. Kendisine bu mektupların yazıldığı kadın, sekiz yıl önce öldü. Ölümünden beş yıl önce bu mektupları Kafka'nın yayıncısına sattı ve her zaman bu konuda düşünüldüğü gibi, Kafka'nın "sevgili iş kadını" Kafka için büyük önem taşıyan ve hatta ondan sevecenlik bile koparan bu becerikliliğini, sona doğru da kanıtladı.

Bu mektuplar yayımlandığı sırada, Kafka'nın ölümünün üstünden 43 yıl geçmiş olduğu doğrudur, yine de hissedilen ilk duygu –ona ve talihsizliğine duyulan saygıdan ötürü borçlu olunan– sıkılma ve utanma duygusudur. Mektupları okudukça daha da utanan, tam da buradan içeriye girmemeleri gerektiği duygusundan kurtulamayan insanlar tanıyorum.

Bu bakımdan onlara büyük saygım var, ama ben onlardan biri değilim. Bu mektupları yıllardır hiçbir edebi eserde yaşamadığım bir etkilenmişlikle okudum. Bu mektuplar da, bizzat Kafka'nın beslendiği o eşi benzeri olmayan anılar, otobiyografiler, mektuplaşmalar dizisine dahildir. En üstün niteliği hürmet olan Kafka, Kleist'ın, Flaubert'in, Hebbel'in mektuplarını tekrar tekrar okumaktan çekinmemiştir. Yaşamın en baskı altındaki anlarından birinde, Grillparzer'in Kathi'yi sevinçle kucağına aldığında hiçbir şey hissetmeyişine tutunmuştur. Birçoklarının ne iyi ki yalnızca ara sıra, çok azınınsa manevi güçler tarafından görevlendirilerek, her zaman bilincinde oldukları yaşamın dehşeti karşısında yalnızca tek bir avunu vardır: Onu daha önceki tanıkların dehşetleriyle ilişkilendirmek. Bu yüzden Felice Bauer Kafka'nın mektuplarını daha sonra dayanamayıp sattıysa da, sakladığı ve kurtardığı için minnettar olmak gerekir.

Burada bir belgeden söz etmek yetersiz kalır, ne var ki aynı sözcük Pascal'ın, Kierkegaard'ın ve Dostoyevski'nin yaşamı için kullanılmıştır. Ben kendi adıma, bu mektupları kendi başına bir yaşam gibi anladım ve benim için sanki, insanları tekrar tekrar yeniden kavramak için onları tamamen içine almayı denediğimden beri, bana aitmişler gibi gizemli ve tanıdık geldiklerini söyleyebilirim.

Kafka, Felice Bauer'i Brod ailesinin evinde 13 Ağustos 1912 akşamının geç saatlerinde tanıdı. Bu karşılaşmaya dair o döneme ait çok sayıda ifadesi vardır. İlk kez Max Brod'a yazdığı 14 Ağustos tarihli bir mektupta değiniyor. Kafka'nın

bir önceki akşam birlikte son halini vermeleri için Brod'a getirdiği *Seyir* öykü kitabının müsveddesinden söz edilmektedir.

"Dün paragrafları düzenlediğim sırada Frolayn'ın etkisindeydim, herhangi bir aptallığın, belki de gizliden gizliye komik kaçan bir sıralamanın bu nedenle ortaya çıkmış olması çok mümkündür." Kafka, Brod'dan gerekli düzeltmeleri yapmasını istiyor ve kendisine bunun için teşekkür ediyor. Hatta, ertesi gün, 15 Ağustos'ta güncesinde şu cümle yer alıyor: "Çok düşündüm... ismini yazmaktan ne kadar utanıyorum...F.B.'yi"

Sonra 20 Ağustos'ta, karşılaşmalarından bir hafta sonra, ilk izlenimini nesnel bir biçimde betimlemeye çalışıyor. Genç kızın dış görünüşünü betimliyor ve onu tam da bu betimlemeyle "fazla rahatsız ederek" ona biraz yabancılaştığını hissediyor. Kafka, F.B.'nin bir yabancının bu çevrede öylece oturmasını doğal bulmuştur. Onunla hemen anlaşmıştır. "Otururken ona ilk kez daha yakından baktım, oturduğumda sarsılmaz bir yargıya sahip olmuştum bile." Bir sonraki cümlenin ortasında, bu not yarıda kalıyor. Asıl önemli olan her şey daha yazılmamıştır ve daha neler yazılacağı, ancak çok sonra anlaşılacaktır.

Kafka, Felice'ye ilk kez 20 Eylül'de yazıyor ve kendini –ne de olsa karşılaşmalarından bu yana beş hafta geçmiştir– Brod'un evinde, fotoğrafları masanın üzerinden peş peşe uzatan ve "sonunda şu anda daktilonun tuşlarına dokunmakta olan eliyle sizin elinizi –önümüzdeki yıl benimle birlikte bir Filistin seyahati yapma sözünüzü pekiştirdiğiniz elinizi– tutan" kişi olarak hatırlatıyor.

Kafka'da ilk önce en büyük etkiyi uyandıran, verilen bu sözün çabukluğu, genç kızın bu sözü verişindeki kesinliktir. Bu el sıkışmayı bir yemin olarak duyumsuyor. Bunun ardında "nişanlanma" sözcüğü de gizlidir* ve çok yavaş karar alan,

* Almanca *Gelöbnis* yemin, verilen söz, vaat; *Verlobung* nişanlanma. (ç.n.)

ulaşmak istediği hedefe yaklaşmak yerine binlerce kuşkuyla uzaklaşan Kafka, bu çabukluk karşısında büyüleniyor. Ne var ki verilen sözün hedefi Filistin'dir ve hayatının bu anında onun için daha ümit verici bir söz olamaz, çünkü vaat edilen ülkedir orası.

Kafka'nın Felice'ye masanın üzerinden hangi resimleri uzattığı düşünülürse, durum daha bir içerik kazanır. Bunlar bir Thalia seyahatinin fotoğraflarıdır. Kafka, temmuzun ilk günlerinde, daha beş altı hafta önce, Brod'la birlikte Weimar'daydı, Goethehaus'da onun için çok dikkat çekici olaylar gerçekleşmişti. Evin görevlisinin kızı, hem de Goethehaus'da, dikkatini çekmişti, güzel bir kızdı. Kafka kıza yaklaşmayı başarmıştı; ailesiyle tanışmış, evin bahçesinde ve önünde kızın fotoğraflarını çekmişti, tekrar gelmesine izin verilmiş ve böylece Goethehaus'a –olağan ziyaret saatlerinin dışında da– girip çıkabilmişti. Kıza sık sık küçük şehrin sokaklarında rastlıyor, genç erkeklerle bir arada görüp üzülüyordu, kızla randevulaşmışlardı ama kız bu randevuya gelmemişti ve Kafka kızın üniversitelilerle daha fazla ilgilendiğini çok geçmeden anladı. Bütün bunlar birkaç gün içinde oldu, her şeyin daha hızlı olup bittiği bu seyahatin hareketliliği, karşılaşmalarına yaradı. Bu seyahatin hemen ardından Kafka, yanında Brod olmadan birkaç haftalığına Jungborn in Harz'daki Doğal Tedavi Merkezi'ne gitti. Bu haftalarda tuttuğu harika zenginlikte notlar vardır. "Thalia"daki ilgilerinden, en büyük edebiyatçıların yerlerinden duyulan saygıdan bağımsız olarak yazılmıştır bunlar. Ne ki Weimar'a, "güzel kız"a gönderdiği kartpostallara dostça yanıtlar almıştır. Bu yanıtlardan birini Brod'a yazdığı bir mektupta eksiksiz aktarıyor ve ardından, onun mizacına göre umut dolu olan şu yorumda bulunuyor: "Benden hoşlanmıyor değilse de, yine de onun için bir tencere kadar önemsizim. Peki o zaman, neden böyle, benim istediğim gibi yazıyor? Kızların yazarak bağlanabileceği doğru olsaydı?"

Böylece Goethehaus'daki bu karşılaşma ona cesaret verdi. Felice'ye bu ilk akşamda, masanın üzerinden uzattığı resimler, bu seyahatin resimleridir. Bir ilişki kurma denemelerinin, ne de olsa şimdi gösterebildiği fotoğraflara kadar varan o zamanki faaliyetinin anısını, şimdi karşısında oturan kıza, Felice'ye aktarıyor.

Kafka'nın Leipzig'de başlayan bu seyahatte, ilk kitabını yayımlamaya karar veren Rowohlt'la tanıştırıldığını da söylemek gerekir. Güncelerindeki kısa parçaların *Seyir* için buraya getirilmesi, Kafka'ya çok iş çıkarmıştı. Tereddüt ediyordu, parçaları ona yeterince iyi görünmüyordu, Brod sıkıştırıyordu ve hiç gevşetmiyordu, sonunda iş bitti, 13 Ağustos akşamında Kafka nihai seçkiyi getirdi ve daha önce değinildiği gibi, yaptığı düzenlemeyi Brod'la konuşmak istedi.

Böylece bu akşam cesaret alabileceği her şeyle donanmış bulunuyordu: ilk kitabının müsveddesi, aralarında kendisini nezaketle yanıtlayan kızın resimlerinin bulunduğu "Thalia seyahati"nin resimleri; cebinde de *Palästina* dergisinin bir sayısı vardı.

Karşılaşmaları, kendini iyi hissettiği bir ailenin yanında gerçekleşti. Anlattığı gibi, Brodlarda geçirdiği akşamları uzatmaya çalışıyordu ve onları, uyku saatleri geldiğinde kendisini nazikçe kovmak zorunda bırakıyordu. Kafka bu aileyi, kendi ailesinden daha cazip buluyordu. Edebiyat burada ayıplanmıyordu. Evin halihazırda bir isim yapmış bulunan genç edebiyatçısı Max'la gurur duyuluyor ve onun arkadaşları ciddiye alınıyordu.

Kafka'nın çok yönlü ve ayrıntılı olarak kâğıda döktüğü bir dönemdi bu. Kafka'nın seyahat güncelerinin en güzelleri olan Jungborn günceleri –bunlar aynı zamanda asıl eseriyle, bu durumda *Amerika*'yla, en dolaysız biçimde bağlantılı olan güncelerdir– bunun kanıtıdırlar.

Belleğinin, somut ayrıntılarda ne kadar zengin olduğunu, Felice'ye yazdığı 27 Ekim tarihli şaşırtıcı altıncı mektup gös-

teriyor; Kafka bu mektupta Felice'yle karşılaşmasını en küçük ayrıntısına kadar betimliyor. Söz konusu 13 Ağustos akşamından bu yana yetmiş beş gün geçmiştir. Bu akşamın, Kafka'nın belleğinde taşıdığı ayrıntılarının hepsi aynı önemde değildir. Bazılarını, her şeyin kendisine onu hatırlattığını, gözünden hiçbir şeyin kaçmadığını göstermek için kasıtlı olarak not ediyor. Böylelikle, hiçbir şeyi doğru olduğu sürece sıradan bulmayan Flaubert tarzı bir edebiyatçı olduğunu gösteriyor. Her şeyi biraz da gururla ortaya koyuyor, ikili bir saygı gösterisidir bu, genç kıza, anında her ayrıntısıyla kavranılmaya değer olduğu için, ama biraz da kendine, her şeyi gören kendi gözüne.

Buna karşılık, başka şeyleri önemli bulduğu için, kendi doğasının önemli eğilimlerine karşılık düştükleri için, ya da onda eksik olan bir şeyin yerini doldurdukları için ya da onu şaşırttıkları ve hayranlık duymanın yardımıyla genç kıza fiziksel olarak yakınlaştırdıkları için not ediyor. Burada yalnızca bu özelliklerden söz edilecek, çünkü yedi ay boyunca Kafka'daki Felice imgesini belirleyenler onlardır, Kafka'nın onu yeniden görmesi için bu kadar zaman geçmiştir ve aralarındaki çok kapsamlı mektuplaşmanın yaklaşık yarısı bu yedi aylık sürede yapılmıştır.

Felice resimlere, yani "Thalia" fotoğraflarına bakma işini çok ciddiye almış ve başını ancak bir açıklama yapıldığında ya da yeni bir resim uzatıldığında kaldırmış, resimler yüzünden yemeği bırakmıştır, Max yemekle ilgili bir şey söylediğinde, Felice kendisi için hayatta sürekli yiyen insanlardan daha iğrenç bir şey olmadığını belirtmiştir. (Kafka'nın yemek konusundaki kanaatkârlığından ayrıca söz edilecek.) Felice, küçük bir kızken erkek kardeşleri ve kuzenleri tarafından çok dövüldüğünü ve bunun karşısında düpedüz savunmasız kaldığını anlatmıştır. Eliyle sol kolunu sıvazlamıştır o zamanlar bu kol morluklarla dolu olsa gerektir. Yine de Felice hiç de çıtkırıldım biri gibi görünmüyordur,

Kafka herhangi birinin Felice'ye vurmaya, hem de o zamanlar yalnızca küçük bir kız çocuğuyken, nasıl cesaret edebildiğini anlayamamıştır. – Kendi çocukluğundaki zayıflığını düşünüyor, ama Felice onun gibi çıtkırıldım kalmamıştır. Felice'nin koluna bakıyor ve şimdi, eski çocukluk zayıflığından eser kalmamış olan güçlülüğüne hayran oluyor.

Felice laf arasında, bir şeye bakar ya da okurken, İbranice öğrendiğini söyledi. Kafka buna şaşırdı, ama bunun sözünün böyle abartılı bir halde laf arasında edilmesini doğru bulmadı, ayrıca Felice Tel Aviv'i tercüme edemeyince gizliden gizliye seviniyordu da. Ama şimdi Felice'nin bir Siyonist olduğu ortaya çıktı ve bu da Kafka'nın hoşuna gitti.

Felice, müsveddeleri temize çekmekten hoşlandığını söyledi ve Max'tan, kendisine müsveddeleri göndermesini istedi. Kafka buna öyle şaşırmıştı ki, masaya vurmuştu.

Felice, Budapeşte'deki bir düğüne gitmek üzere yola çıkmıştı, Frau Brod, Felice'nin otel odasında gördüğü güzel bir patiska elbiseden söz etti. Sonra topluluk yemek salonundan piyano odasına geçti. "Ayağa kalktığınızda anlaşıldı ki, Frau Brod'un terliklerini giymişsiniz, zira çizmelerinizin kuruması gerekiyordu. Berbat hava gün boyu devam etmişti. Bu terlikler biraz kafanızı karıştırmıştı ve karanlık orta odada yolun sonuna geldiğimizde, esasen topuklu terliklere alışkın olduğunuzu söylediniz. Böyle terlikler benim için bir yenilikti." Yaşlı kadının terlikleri Felice'yi utandırmıştır, orta odadan yolun sonuna gelindiğinde yaptığı, kendi terliklerinin türü hakkındaki açıklama, Felice'yi Kafka'ya fiziksel olarak, daha önce, artık çürük izleri olmayan koluna bakılması sırasında olduğundan daha da yakınlaştırmıştır.

Daha sonra, herkes kalktığında buna bir şey daha eklenir. "En sonunda odadan süzülerek çıkmanız ve ayağınızda çizmelerinizle geri gelmeniz esnasındaki hızınızı hiç aklım almadı." – Burada Kafka'yı etkileyen, Felice'nin dönüşümündeki çabukluktur. Kafka'nın dönüşme tarzı, buna zıt bir ka-

rakterdedir. Bu dönüşüm Kafka'da hemen hemen her zaman özellikle yavaş bir süreçtir, çünkü Kafka'nın bu sürece inanması için, onu adım adım gerçekleştirmesi gerekir. Dönüşümlerini eksiksiz ve tıpkı bir ev gibi inşa eder. Oysa Felice birbenbire karşısında çizmeli bir kadın olarak belirmiştir, halbuki daha az önce ayaklarında terliklerle usulca odadan çıkmıştı.

Kafka daha önce, kısaca da olsa, yanında tesadüfen *Palästina*'nın bir sayısının bulunduğundan söz etmişti. Filistin'e seyahatinden konuşuldu ve Felice bu sırada ona elini uzattı, "veya daha doğrusu ben onu çektim, bir ilham sayesinde". Brod'un babası ve Kafka, Felice'ye oteline kadar eşlik ettiler. Caddede Kafka kendi "alacakaranlık durumları"ndan birine düştü ve beceriksizce davrandı. Ayrıca Felice'nin şemsiyesini trende unuttuğunu öğrenmişti, bu da zihnindeki Felice imgesini zenginleştirmişti. Felice ertesi sabah erkenden yola çıkacaktı. "Henüz bavulunuzu toplamamış olmanız ve buna ek olarak bir de yatakta okumak istemeniz tedirgin etmişti beni. Bir gece evvel sabahın 4'üne kadar okumuştunuz." – Kafka, Felice'nin erken saatte yola çıkacak oluşundan duyduğu endişeye rağmen, bu tren genç kızı kendisine daha yaklaştırmış olmalıydı, çünkü kendisi de geceleri yazıyordu.

Genel olarak Felice'nin, kendini hızla ve açıkça başka bir insan olabilen ve mümkün olan her şey hakkında hiç duraklamadan fikrini söyleyebilen *belirli* bir kişi olduğu izlenimi ediniliyor.

Şimdi Kafka'da hemen, Felice'deyse çok geçmeden günlük mektuplar halinde yoğunlaşacak olan mektuplaşmaları –yalnızca Kafka'nın mektuplarının günümüze kaldığını söylemek gerekir– son derece şaşırtıcı özellikler taşımaktadır. Tarafsız bir okur için bu mektuplaşmaların en göze çarpan yanı bedensel durumlar hakkındaki yakınmalardır. Bu yakınmalar daha ikinci mektupta başlar, ama burada henüz biraz örtük-

türler: "Bilseniz nasıl haletiruhiyeler tutuyor beni Frolayn! Bir asabiyet yağmuru iniyor sürekli tepeme. Belli bir an istediğimi az sonra istemiyorum. Merdivenin yukarısına vardığımda daireme girince ne halde olacağımı bilmiyorum. İçimde muğlaklıklar biriktirmek zorunda kalıyorum, bunlar küçük bir kesinlik veya bir mektup haline gelmezden önce... Evet hafızam çok kötü ... Gayretsizliğim... Hatta... bir defasında sizin için düşündüğüm şeyi yazmak üzere yataktan kalktım. Lakin hemen yatağa geri döndüm, çünkü –bir diğer ıstırabım da budur– tedirginliğimi aptallık olarak düşündüm..."

Burada ilk anlattığı şeyin kararsızlığı olduğunu görüyoruz, ve bu tasvirle birlikte genç kıza talip olmaya da başlıyor. Ama şimdiden her şey fiziksel durumlarla ilişkilendiriliyor.

Beşinci mektupta hemen uykusuzluğuyla başlıyor ve mektubu yazdığı ofisteki rahatsızlıklarla bitiriyor. Bundan sonra, yakınma içermeyen bir mektup, kelimenin tam anlamıyla yoktur. Bu yakınmalar en başta Felice'ye duyulan ilgiyle dengeleniyor. Kafka yüz tane soru soruyor, onun hakkında her şeyi öğrenmek istiyor, onun ofisinde, evinde neler olup bittiğini tam olarak gözünde canlandırabilmek istiyor. Fakat bu kulağa çok genel geliyor, Kafka daha somut sorular soruyor. Felice'den yazmasını istedikleri: ne zaman ofise geldiği, kahvaltıda ne yediği, ofis penceresinden bakınca görünen yer, orada nasıl bir iş yapıldığı, erkek ve kadın arkadaşlarının isimleri, ona şekerleme vererek sağlığını bozmak isteyenin kim olduğudur – tüm bunlar, soru listesinin en başındakilerdir, daha sonra bunların ardından sayısız başka soru gelecektir. Kafka, Felice'nin sağlıklı ve güvende olmasını diliyor. Felice'nin hareket ettiği mekânları da, zamanını nasıl kullandığını da ayrıntılı olarak öğrenmek istiyor. Genç kızın çelişkiye düşmesine fırsat vermiyor ve anında açıklama istiyor. Ondan talep ettiği netlik, kendi durumlarını anlatmaktaki netliğine karşılık düşüyor.

Bunlar hakkında daha söylenecek bazı şeyler olacak; bunlar anlaşılmadıkça hiçbir şey anlaşılamaz. Burada yalnızca bu mektuplaşmanın ilk döneminin derindeki niyeti olarak açığa çıkan şeyi saptamak gerekiyor: Genç kızın beceriklilığı ve sağlıklılığıyla Kafka'nın kararsızlığı ve zayıflığı arasında bir bağlantı, bir kanal kurulacaktır. Kafka bu mesafeden Prag ile Berlin arasında, genç kızın sağlamlığına tutunmak ister. Ona yönelttiği zayıf bir sözcük, ondan kendisine on kat kuvvetlenmiş olarak geri dönmektedir. Felice'ye günde iki ya da üç kez yazıyor. Felice'den yanıtlar alabilmek için –ısrarla zayıf olduğunu öne sürmesiyle büyük bir çelişki içinde– sert, hatta amansız bir mücadeleye girişiyor. Felice –bir tek bu bakımdan– ondan daha kaprislidir, kendisi aynı sıkıntıyı duymamaktadır. Fakat, Kafka kendi sıkıntısını Felice'ye dayatmayı başarıyor, bu hiç de uzun sürmüyor ve Felice de ona her gün, hatta çoğu zaman günde iki kere yazmaya başlıyor.

Çünkü Kafka'nın Felice'nin düzenli mektuplarının kendisine verdiği bu enerjiyi elde etmek için yürüttüğü mücadelenin bir anlamı vardır, boş yere bir mektuplaşma değildir bu, kendi kendinin amacı değildir, sırf zevk alındığı için yapılmamaktadır, Kafka'nın *yazmasına* hizmet etmektedir. Kafka, Felice'ye ilk mektubundan iki gece sonra, *Hüküm*'ü kaleme alıyor, bir solukta, bir gecede, on saatte. Kendisini bir edebiyatçı olarak duyumsamasının bu parçayla pekiştiği söylenebilir. Bu parçayı arkadaşlarına yüksek sesle okuyor, parçanın kuşku götürmez olduğu görülüyor, Kafka bu parçadan bir daha uzaklaşmamıştır, başka birçok parça gibi. Bundan sonraki hafta *Ateşçi* ortaya çıkıyor ve iki ay boyunca *Amerika*'nın beş bölümü daha, yani toplamda altı bölüm yazılıyor. Romanın yazımındaki on dört günlük bir ara sırasında da *Dönüşüm*'ü yazıyor.

Yani, yalnızca bizim sonraki bakış açımızdan bakılmadığında da, muazzam bir dönemdir bu. Kafka'nın hayatında,

bununla kıyaslanabilecek çok az dönem vardır. Sonuçlara bakarak bir değerlendirme yapacak olursak, zaten edebiyatçının hayatını başka neye göre değerlendirmek gerekir ki, Kafka'nın Felice ile mektuplaşmalarının ilk üç haftasındaki tavrı, onun için tam da en doğru olanıdır. Neye ihtiyacı olduğunu hissetmiştir: uzakta bir güvenlilik, çok yakın temas yoluyla hassasiyetini bozmayacak bir enerji kaynağı, kendisinden sözcüklerden daha fazla bir şey beklemeden, onun için var olan bir kadın, her türlü teknik arızasını, mektuplarla vakit geçirmeden ortadan kaldırabileceği kadar iyi bildiği ve hâkim olduğu bir tür transformatör. Onun için bu işlevi gören kadının, Kafka'nın yakınlıklarından ıstırap çektiği ailesinin etkilerine maruz kalmaması gerekiyordu. Kafka'nın onu ailesinden uzak tutması gerekiyordu. Felice'nin Kafka'nın kendisi hakkında söylediği her şeyi ciddiye alması gerekiyordu. Konuşma konusunda tutuk olan Kafka'nın kadının karşısında kendini yazılı olarak ortaya koyabilmesi gerekiyordu; ayrım gözetmeden her şeyden yakınmalı, yazarken gözünü korkutabilecek hiçbir şeyden çekinmemeliydi; bu yazmanın önemini, ilerleyişini, gecikmelerini en küçük ayrıntılarına kadar bildirmeliydi. Bu dönemde güncesi kesiliyor, Felice'ye yazdığı mektuplar onun genişletilmiş güncesidir, bu genişletilmiş güncenin avantajı, Kafka'nın onu gerçekten her gün yazması, burada kendini daha sık yineleyebilmesi ve böylelikle doğasının önemli bir ihtiyacını giderebilmesidir. Yazdıkları da bir defalık, nihai kesinlik taşıyan şeyler değildir, daha sonraki mektuplarda kendini tashih edebilir, söylediklerini pekiştirebilir ya da geri alabilir; böyle bilinçli bir kafanın bir güncenin tek tek kayıtları içinde düzensizlik olarak algıladığı için pek göze alamayacağı daldan dala atlama bile, bir mektubun akışı içinde pekâlâ mümkündür. Zaten değinildiği gibi, bunun en büyük avantajı, hiç kuşkusuz, "nakarat"a varıncaya kadar yineleme olanağıdır. "Nakarat"ların gerekliliğini ve işlevini çok iyi bilen biri var-

sa, o da Kafka'dır. Kafka'nın çok belirgin özellikleri arasında, eserinin "dinsel" olarak yanlış yorumlanmasına en çok yol açanı da işte bu özelliğidir.

Bu mektuplaşmanın düzenlenişi, üç ay içinde etkililiğini gösterecek ve örneğin *Dönüşüm* gibi eşsiz oluşumlara yol açabilecek kadar önemli olsa da – nasıl oldu da 1913 Ocak ayında yazma birdenbire durdu? Burada bir yazarın üretken olan ve üretken olmayan dönemleri hakkındaki genel cümlelerle yetinilemez. Her türlü üretkenlik koşullara bağlıdır ve onu sekteye uğratan arızaları bulmak için çaba göstermek gerekir.

Belki de Felice'ye ilk dönemde yazılan mektupların, her ne kadar sözcüğün bildik anlamıyla aşk mektupları olarak hissedilmeseler de, yine de tamamen özel olarak aşka ait bir şeyler içerdiklerini gözden kaçırmamak gerekir. Kafka için, Felice'nin kendisinden bir şeyler *beklemesi* önemlidir. Kafka'nın uzun süre beslendiği, her şeyi onun üstüne kurduğu o ilk karşılaşmada, ilk kitabının müsveddesi yanındaydı. Felice Kafka'yla zaten bazı eserlerini okuduğu bir edebiyatçının dostu olarak değil, kendisi de edebiyatçı olan biri olarak tanışmıştı ve Kafka Felice'den mektuplar istemesini, genç kızın onu bir edebiyatçı olarak görmesi üzerine temellendirmişti. Kafka'nın hoşnut kaldığı ilk anlatısı *Hüküm*'dür, bu anlatı *Felice'nindir*: Kafka bu öyküyü ona borçludur ve ona ithaf etmiştir. Ne var ki Felice'nin edebi meselelerdeki yargısından pek emin değildir ve mektuplarında bu yargı üzerinde etki kurmaya çalışır. Felice'den kitaplarının listesini ister, ama bu listeyi hiçbir zaman alamaz.

Felice sade bir karakterdi, Kafka'nın onun yazdığı mektuplardan alıntıladığı cümleler, çok sayıda olmasalar da, bunu yeterince kanıtlıyor. Kafka'nın Felice üzerinden kendisiyle kurduğu bu kadar karmaşık ve esaslı bir şey için bu kadar netleşmiş bir sözcük kullanılabilirse – diyalog, belki uzun süre devam edebilirdi. Ne var ki Felice'nin kültür merakı

karşısında Kafka'nın kafası karışmıştı. Felice başka yazarları okuyor ve mektuplarında onlardan söz ediyordu. Kafka henüz kafasının içindeki muazzam dünya olarak hissettiği şeyin çok azını gün ışığına çıkarmıştı ve bir edebiyatçı olarak Felice'nin yalnızca kendisiyle ilgilenmesini istiyordu.

11 Aralık'ta Felice'ye ilk kitabı *Seyir*'i gönderiyor, kitap yeni yayımlanmıştır. "Zavallı kitabıma iyi davranmayı esirgeme! Birlikte olduğumuz akşam, beni onları düzenlerken gördüğün birkaç sayfa bir şey işte... Tek tek parçaların yaşça birbirlerinden farklı olduğunu bilmem fark ediyor musun? Mesela bunlardan birisinin 8-10 yılı var kesin. Kitabın tamamını olabildiğince az kimseye göster ki, bana olan isteğini berbat etmesinler."

13 Aralık'ta yeniden kitabından söz ediyor: "Benim açımdan her ne kadar eleştirilecek bir sürü yanı olsa da... kitabımın senin sevimli elinde olduğunu biliyor olmaktan ne kadar da mutluyum."

23 Aralık'ta bu konuda şu mükemmel cümle var: "Ah, Frolayn Lindner [Felice'nin ofisten bir arkadaşı] benim yaptığım gibi, bu kadar az yazmanın ne denli zor bir şey olduğunu bir bilseydi!" Burada "Seyir"in küçük oylumlu oluşuna gönderme vardır ve bu cümle ancak Felice'nin mektubundaki üstü kapalı bir pasaja verilen bir yanıt olarak yorumlanabilir.

28 Kasım'da kitabı Felice'ye göndermesinden 17 gün sonra büyük bir kıskançlık krizi yaşayana kadar hepsi bu; aradaki zaman zarfında yazılan mektuplar –söylediğimiz gibi, yalnızca Kafka'nınkiler– kitabın sık dizilmiş 40 sayfasını kaplıyor ve bu mektuplarda binbir çeşit şeyden söz ediliyor. Felice'nin "Seyir" hakkında hiçbir ciddi beyanda bulunmadığı açıktır. Ne var ki, Kafka'nın öfkesi, Felice'nin hayranlık duyduğu Eulenberg'e yöneliktir:

"Anlayacağın, mektubundaki bütün insanları kıskanıyorum, adını andıklarını ve anmadıklarını, erkekleri ve kızları,

işadamlarını ve yazarları (ve tabii özellikle de bunları)... Werfel, Sofokles, Ricarda Huch, Lagerlöf, Jacobsen yüzünden kıskançlığa kapılıyorum. Eulenberg'e Herbert yerine Hermann demen, buna karşılık Franz'ın hiç şüphesiz aklına kazınmış olması yüzünden kıskançlığım çocukça seviniyor. 'Schattenbilder' ['Silüetler' (ç.n.)] hoşuna gitti öyle mi? (Onu az ve öz, açık seçik buluyorsun öyle mi?) Ben baştan sona sadece 'Mozart' biliyorum, Eulenberg... metni burada okudu, zar zor katlandım, insana nefes aldırmayan ve berraklıktan nasibini alamamış bir düzyazı... Ama tabii bugünkü anlayışım içinde ona büyük haksızlık yapıyorum, hiç şüphe yok buna. *Fakat 'Schattenbilder'i okumamalısın.* Gelgelelim, görüyorum ki 'çok hayran' kalmışsın. (Herkes duysun, Felice bu kitaba hayran kalmış, hem de çok hayran ve ben de gecenin bir yarısında adama karşı büyük bir öfke besliyorum.) Gel gör ki, mektubunda başka insanlar da geçiyor, onların hepsiyle, hepsiyle boğuşmaya başlamak istiyorum, onlara kötü bir şey yapmak için değil, onları ite kaka senin yanından uzaklaştırmak, seni onların içinden çekip almak için, sadece senden, ailenden... ve tabii! ve tabii! Benden söz edilen mektuplar okumak için."

Ertesi gün Felice'den –tam da pazar günü olduğu için– beklemediği bir mektup alıyor ve ona teşekkür ediyor: "Canım, insanı huzurlu sevince sürükleyen bir mektup daha işte. Bu mektupta, ortalıkta dolaşan birçok tanıdık ve yazar yok..."

Daha o gece, önceki günün kıskançlığına bir açıklama bulunuyor: "Dünkü mektubun beni niye o kadar kıskandırdığını da şimdi daha iyi biliyorum ayrıca: Kitabım pek hoşuna gitmedi, tıpkı bir zamanlar resmimin de hoşuna gitmediği gibi. O kadar da berbat bir şey değil bu, zira orada yazanların büyük bir kısmı eski şeyler, ... senin yakınlığını geri kalan her şeyde o kadar güçlü hissediyorum ki, bu küçük kitabı önce kendi ayağımla itmeye... memnuniyetle razı olurum... Fakat bana söylememen, boşuna gitmediğini iki kelimeyle de olsa bana söylememen... kitapla nasıl baş

edeceğini bilememen çok anlaşılır bir şey... Zaten kimse onunla nasıl baş edeceğini bilmiyor, bunun farkındayım, ve farkındaydım; –savurgan yayıncının bana feda ettiği, sonra da uçup giden para ve zahmet de bana eziyet vermekten geri kalmıyor... oysa sen tek kelime etmedin, gerçi bir defasında edecek gibi oldun ama etmedin."

Ocak ayının sonunda Kafka yine konuyu *Seyir*'e getiriyor, çok değer verdiği ve kişisel olarak da sevdiği Viyanalı şair Otto Stoessl, ona kitabı hakkında bir mektup yazmıştır. "Benim kitabım hakkında da yazmış lakin öyle tastamam bir yanlış anlamanın içine düşmüş ki, bir an için kitabın gerçekten de iyi olduğunu sandım, çünkü Stoessl gibi kavrayışı sağlam ve edebi açıdan pek çok kez sınanmış bir adamda bile öyle yanlış anlamalara meydan vermiş ki..." Kafka kitabın oldukça uzun bir parçasını Felice'ye yazdığı mektuba olduğu gibi alıyor. Mektupta çok şaşırtıcı şeyler olduğu görülüyor, "içedönük bir mizahı, ...insanın güzel bir uyku çektiği bir gecenin ardından canlandırıcı bir banyo yaptıktan sonra temiz giysiler giyip özgür, güneşli bir günü şen bir beklentiyle ve anlaşılmaz bir güç duygusuyla selamlamasından farkı yok." Korkunç büyük bir yanılgıdır bu, her sözcük düpedüz yanlıştır, Kafka kendi iyi ruh halinin getirdiği mizahı hakkındaki cümlenin şokunu bir türlü atlatamıyor ve daha sonra bu cümleyi tekrar alıntılıyor. Ayrıca şunları da ekliyor: "Mektup bugün çıkan, kitabı abartılı bir biçimde öven ve onda kederden başka bir şey bulmayan bir eleştiriye de çok uyuyor."

Kafka'nın, Felice'nin *Seyir*'i hiçe saymasını unutamadığı açıktır, kitabına verilen tepkileri böyle ayrıntılı ele alması, onun için alışılmadık bir durumdur, bir kınamayı örtmektedir. Kafka, Felice'ye ders vermek istemektedir, Felice kitabı hafife almıştır ve Kafka böylelikle onun herhangi bir tepki vermemekle kendisini ne kadar hassas bir yerinden incittiğini açığa vurmaktadır.

Başka edebiyatçlara karşı en ağır infialler şubatın ilk yarısında gerçekleşiyor. Felice, Lasker-Schüler'i soruyor, Kafka şöyle yazıyor: "Onun şiirlerine tahammül edemiyorum, o kadar içi boş şiirler ki can sıkıntısından başka hiçbir şey hissetmiyor ve yapay israfı itici buluyorum. Aynı nedenlerden dolayı düzyazısı da rahatsız edici, onların içinde aşırı gergin bir büyük şehir sakininin gelişigüzel seğiren beyni çalışıyor... Evet durumu kötü, bildiğim kadarıyla ikinci kocası terk etti onu, biz de para topladık onun için; ben 5 K. çıkmak zorunda kaldım, en ufak bir merhamet duygusuna kapılmadığım halde; esas nedenini bilmiyorum ama, onun gece vakti bir kafeden ötekine sürüklenen bir ayyaş olduğunu düşünmüşümdür hep... Defol Lasker-Schüler! Gel canım! Kimse girmesin aramıza, kimse olmasın çevremizde."

Felice tiyatroya, "Profesör Bernhardi'yi izlemeye gitmek istiyor, Kafka "...biz sağlam bir halatla bağlıyız birbirimize.." diye yazıyor, "...Fakat canım, sen 'Profesör Bernhardi'ye gittiğinde varlığı su götürmez bu halatla beni de çekiyorsun ve ikimizin de kötü edebiyatın –Schnitzler büyük ölçüde bu anlama geliyor benim için– içine düşmesi gibi bir tehlike çıkıyor ortaya." Bu yüzden Kafka aynı akşam, Wedekind ve karısının oynadıkları "Hidalla" oyununa gidiyor. "Zira Schnitzler'i hiç sevmiyorum ve onu hemen hiç önemsemiyorum; hiç kuşkusuz bazı şeyleri başarabiliyor, lakin büyük oyunlarının ve büyük düzyazısının içi, sarsak, iğrencin iğrenci, palavradan bir yazı kütlesiyle dolu benim için. İnsan onu ne kadar dibe itse yeridir... Sadece onu resminin karşısında, bu sahte hayalciliğin karşısında, parmak uçlarına dahi dokunmak istemediğim bu yumuşaklığın karşısında anlayabiliyorum, onun kısmen fevkalade olan çalışmalarından (Anatol, Rond, Teğmen Gustl) başlayıp nasıl böyle bir yere gelebildiğini. – Aynı mektupta Wedekind'den söz etmiyorum hiç.

Yeter, yeter, tıpkı son mektupta Lasker-Schüler gibi aramıza uzanmak isteyen Schnitzler'i nasıl defedeceğim?"

Kafka'nın Felice söz konusu olduğunda edebiyatçıları kıskanması, genel olarak kıskançlık durumlarından bilinen güçlü özellikler taşıyor; Kafka'da başkalarına karşı böyle doğal, baş edilmemiş bir saldırma zevkini görmek insanı şaşırtıyor ve rahatlatıyor. Çünkü sayısız mektubun her birinde kendine yönelik saldırılarını duyuyoruz, bunlar okura, sanki Kafka'nın sesiymiş gibi bildik geliyor. Halbuki başka edebiyatçılara yönelik bu saldırılardaki alışılmadık tını, bu tınının kıyıcılığı aslında Kafka'nın özüne yabancı olan kabalığı, Kafka'nın Felice'yle ilişkisindeki bir değişikliğin belirtileridir. Bu ilişki, Felice'nin Kafka'nın kendi edebiyatına yönelik anlayışsızlığı yüzünden trajik bir şekilde yön değiştiriyor. Kafka'nın yazmak için sürekli bir gıda olarak enerjisine ihtiyacını duyduğu Felice, kendisiyle, yani kendi mektuplarıyla kimi beslediğini tartabilecek durumda değildir.

Kafka'nın bu açıdan durumu, ilk kitabının yayımlanmasıyla daha da zorlaşır. Kafka *Seyir*'in önemini abartmayacak kadar akıllı ve ciddidir. Kafka'nın konularından bazılarının ilk köklerinin yer aldığı bir kitaptır bu. Fakat çok parçalı, henüz biraz hercai ve sanatkârânedir, yabancı etkileri (Robert Walser) ele vermektedir ve özellikle de bir bağlamı, bir zorunluluğu eksiktir. Bu kitabın Kafka için önemi, Felice'yi ilk kez gördüğünde, kitabın müsveddesinin yanında olmasından gelmektedir.

Ne ki, o akşamdan altı hafta sonra, Felice'ye yazdığı ilk mektubun hemen ardından *Hüküm*'de ve *Ateşçi*'de tamamen kendisi olmuştu. Bu bağlamda bu iki parçanın değerinin tamamen bilincinde oluşu handiyse daha önemli görünüyor. Felice ile mektuplaşması devam etti, her gece kendi işlerini yazmayı sürdürdü, daha altı hafta sonra *Dönüşüm*'le ustalığının doruk noktasına ulaştı. Bir daha asla aşılamamış bir şey yazmıştı, çünkü bu yüzyılın az sayıdaki büyük ve mükemmel edebi ürünlerinden birini oluşturan *Dönüşüm*'ü aşabilecek bir şey yoktur.

Dönüşüm'ün tamamlanmasından dört gün sonra *Seyir* yayımlandı. Kafka bu ilk kitabını Felice'ye gönderdi ve 17 gün boyunca ondan bu konuda bir söz söylemesini bildi. Günde birden fazla mektup gidip geliyor, Kafka nafile bekliyor ve bu arada *Dönüşüm*'ü ve *Amerika*'nın önemli bir bölümünü yazmış bulunuyor. Taş olsaydı bu durumda merhamet ederdi. Bu sırada Kafka, onlar olmadan eserlerini yazmasının mümkün olmadığı, Felice'nin mektuplarındaki gıdanın kendisine öylesine sunulduğunu öğrendi. Felice kimi beslediğini bilmiyordu. Kafka'nın hep işbaşında olan kuşkuları büyüdü, Felice'den iyi zamanlarda elde ettiği mektupları almaya hakkı olduğundan artık emin değildi ve Kafka'nın asıl hayatını oluşturan yazması, teklemeye başladı.

Bu felaketin ikincil de olsa, şiddeti bakımından çok göze çarpan bir sonucu da Kafka'nın başka edebiyatçılara duyduğu kıskançlıktı. Felice, mektuplarına rastgele doluşan isimleri okuyor ve Kafka'yı olağanüstü rencide ediyordu. Felice'nin gözünde birer edebiyatçıydı bu isimler. Peki, Kafka neydi onun gözünde?

Artık Felice'nin Kafka'ya hayrı dokunmaz olmuştu. Kafka, zayıflığına şaşırtıcı derecede zıt olan muazzam inadıyla, yerleşik ilişki biçimine sıkı sıkıya tutundu ve oradan geriye doğru, bir daha asla geri gelemeyen o üç aylık cennete özlemle baktı; bu ayların Kafka'ya verdiği denge bozulmuştu.

Elbette, o günlerde bu bozulmaya katkıda bulunan başka şeyler de gerçekleşti. Örneğin onu yazması için başka herhangi bir insandan daha fazla zorlayan ve kışkırtan en iyi arkadaşı Max Brod nişanlandı. Kafka bu arkadaşlıkta, arkadaşının yanında bir kadının sırf varlığı nedeniyle bile kaçınılmaz gördüğü bir değişiklik olacağından korkuyordu. Aynı dönemde kız kardeşi Valli'nin düğünü için hazırlıklar da yapılmaktaydı. Bu hazırlıkların tümüne, en yakından, kendi evi de olan anne babasının evinde tanık oluyordu. Kız kardeşinin evden gitmesi onu üzüyor böylece aynı zamanda

nefret ettiği ailenin dağıldığını hissediyordu. Ama kendisi bu nefrete uyum sağlamıştı ve buna ihtiyacı vardı. Düğünden önceki tüm bir ayı kapsayan alışılmadık birçok olayı, bir rahatsızlık olarak hissediyor. Bu nişanlanmalardan neden böyle, sanki o anda doğrudan bir felaket onu buluyormuş ve olayın başaktörleri beklenmedik bir biçimde mutlu oluyorlarmış gibi tuhaf bir tarzda ıstırap duyduğunu soruyor kendine.

Böyle kapsamlı hazırlıkların yapıldığı evliliğin yaşam tarzına duyduğu antipati, şimdi daha akut bir hale bürünüyor ve buna karşı tepkisini kendisinden bu yaşam tarzının beklenebileceği yerde serbest bırakıyor: Felice'yi bir tehlike gibi hissetmeye başlıyor, yalnız başına olduğu geceler tehdit altındadır ve bu durumu Felice'ye hissettiriyor.

Kafka'nın bu tehlikeye karşı kendini nasıl korumaya çalıştığını anlatmadan önce, onun tehdit edilmişliğinin doğası hakkında daha ayrıntılı bilgiler edinmek gerekir.

"Benim hayat tarzım sadece yazmaya ayarlı... zaman kısa, gücüm az, ofis bir korku, ev gürültülü ve düzgün ilerleyen güzel bir hayat mümkün olmuyorsa o zaman insan maharetlerini kullanarak bunların arasından kıvrıla kıvrıla geçmeye çalışıyor." Kafka, Felice'ye daha erken bir tarihte, 1 Kasım 1912'de yazdığı 9. mektubunda böyle söylüyor. Sonra Felice'ye her akşam saat on buçukta yazmaya oturup, enerjisine, isteğine ve şansına göre gece bire, ikiye, üçe kadar devam edebilmesini sağlayan yeni zaman bölümlemesini açıklıyor.

Ne ki Kafka bundan önce, aynı mektupta, bundan önce kendisi hakkında kolay kolay hazmedilemeyecek bir söz söylüyor, bu noktada akıl almaz bir ifadedir bu: "tanıdığım en çelimsiz insanın ben olduğunu ekleyeyim, bunun anlamı da, pek çok kez sanatoryuma girip çıkmış olmamdır"*. Aşka

* Kafka'ya tüberküloz teşhisi koyulmadan önce gittiği sanatoryumların, tedavi amaçlı sağlık kuruluşları değil özel dinlenme ve bakım tesisleri olduğunu belirtmek gerekir. (ç.n.)

talip olan bu insan –elbette ilk önce, aşka talip olduğunu varsayıyoruz–, hemen dünyanın *en çelimsiz* insanı olduğundan söz ediyor. Neden bu anda böyle bir ifade insana aslında yakışıksız, hatta affedilmez görünüyor? Aşkta ağırlık vardır, beden söz konusudur. İkisinin de var olmaları gerekir, beden-olmayanın aşk talebinde bulunması gülünçtür. Büyük bir çeviklik, cesaret, itme kuvveti ağırlığın yerine geçebilir. Ama bunların etkin olmaları, kendilerini göstermeleri, deyim yerindeyse sürekli vaat etmeleri gerekir. Kafka bunun yerine bir şeyi, kendine özgü olanı koyuyor: görülenlerin çokluğunu, talip olunan insanın görüntüsündeki görülenlerin çokluğunu; *Kafka'nın* bedeni bu çokluktur. Ancak, bu görülenlerin benzer bir bolluğuna sahip bir insanın üzerinde etkili olabilir, başka her insanda etkisiz kalır ya da ona tekinsiz görünür.

Kafka'nın hemen çelimsizliğinden söz etmesi, hem de bunu özellikle vurgulaması, yalnızca bundan çok mustarip olduğu anlamına gelebilir: Bunu iletme zorunluluğu duymaktadır. Adeta bunu kendisi hakkında "ben sağırım" ya da "ben körüm" der gibi söylemesi gerekmektedir de, böyle bir gerçeği örtbas ederse, sahtekârlıkla damgalanacaktır.

Burada Kafka'nın "hastalık hastası" oluşunun özünün, kökünün bulunduğuna emin olmak için güncelerinde ve mektuplarında uzun uzun aramak gerekmiyor. Güncesinde 22 Kasım 1911 tarihinde şu not bulunuyor: "İlerlememin önündeki başlıca engellerden birini bedensel durumumun oluşturduğu kesindir. Böyle bir bedenle bir yere varılamaz... Bedenim zayıflığıma göre fazla uzun, bereketli bir sıcaklığı üretmek, içsel ateşi korumak için gereken asgari yağı bile yok, zihnin günlük acil ihtiyacının ötesinde bütüne zarar vermeden beslenebileceği kadar bile yağ yok. Son dönemde beni sık sık hançerlemiş olan bu zayıf kalp, bu bacakların uzunluğu boyunca kanı nasıl pompalayabilsin..."

3 Ocak 1912'de yazmaya neyi feda ettiğine dair ayrıntılı bir bilanço çıkarıyor: "Organizmamda, yazmanın özümün en verimli doğrultusu olduğu açıklık kazandıktan sonra, her şey oraya doğru hücum etti ve her şeyden önce cinsellik, yemek, içmek, felsefi düşünme, müzik zevklerine yönelen tüm yetenekleri boş bıraktı. Tüm bu yönlerde çelimsizleştim. Bu zorunluydu, çünkü enerjilerimin toplamı o kadar azdı ki, ancak bir araya toplandıklarında yazma amacına az çok yarayabildi..."

17 Temmuz 1912 tarihinde Max Brod'a, daha önce adı geçen Jungborn Doğal Tedavi Merkezi'nden şöyle yazıyor: "Şişmanlamak ve ondan sonra da genel olarak tedavi görmek gibi aptalca bir fikrim var, sanki ikincisi ve hatta sadece birincisi mümkünmüş gibi."

Sıskalığına ilişkin, zaman açısından en yakın ifadesi, aynı yılın 1 Kasım'ında Felice'ye yazdığı, daha önce alıntılanan mektuptur. Birkaç ay sonra, 10 Ocak 1913'te Felice'ye yeniden yazıyor: "Ailece kaplıca nasıl geçti? Bu noktada ne yazık ki dilimin ucuna gelen şeyi bastırmak zorundayım (sudaki halimle, sıskalığımla ilgili bu). Suyun içinde tıpkı kimsesiz bir çocuk gibi görünüyorum." Daha sonra, küçük bir çocukken, yazın serinlemek için gittikleri Elbe nehrinin kıyısındaki çok küçük ve kalabalık plajda, dış görünüşünden utandığı için suya girmekten çekindiğini anlatıyor.

Kafka 1916 Eylül ayında bir doktora görünmeye karar veriyor, doktorlara güvenmediğinden, kendisi için çok sıradışı bir görünümdür bu ve bu doktor ziyaretinden Felice'ye söz ediyor. "Geçende göründüğüm... doktordan epey memnun kaldım. Sakin, biraz tuhaf ama yaşıyla, cüssesiyle (benim gibi zayıf ve uzun bir şeye nasıl güven duyabildiğin, benim için hep anlaşılmaz kalacak), evet cüssesiyle... güven uyandıran bir adam!"

Felice'yle ilişkisini nihai olarak kopardığı son yedi yılından da birkaç pasaj alıntılayayım. Çelimsizliğine dair bu düşün-

cesinin onda sonuna kadar güçlü kaldığını ve tüm anılarına rengini verdiğini görmek önemlidir.

1919 yılında yazdığı ünlü *Babaya Mektup*'ta yine eskiden yüzmeye gidişleriyle ilgili bir pasaj bulunuyor. "Örneğin, sık sık bir kabinde beraber soyunduğumuzu anımsıyorum. Ben çelimsiz, zayıf, ince, sen güçlü, uzun boylu, geniş. Daha kabinedeyken perişan görünürdüm kendime, yalnızca senin karşında değil, tüm dünyanın karşısında, çünkü sen benim için her şeyin ölçütüydün."

En etkileyicisi de, 1920'de Milena'ya yazdığı ilk mektuplardan birinde yaptığı göndermedir. Burada da, talip olduğu bir kadına –ve Milena'ya tutkuyla taliptir– kendini çelimsiz haliyle tanıtma baskısına boyun eğiyor: "Birkaç yıl önce Moldau nehrinde sık sık kürekli kayık kullanıyordum, önce yukarı doğru kürek çekiyor, sonra kayığa tamamen uzanıp akıntıyla aşağıya iniyordum, köprülerin altından geçerek. Cılızlığımdan ötürü, köprüden bakılınca çok komik görünmüş olabilir. Bir defasında beni tam da köprüden gören, çalıştığım kurumdan bir memur, görüntünün komikliğini iyice vurguladıktan sonra, izlenimini şöyle özetledi: Sanki kıyamet günündeymiş gibiydi. Tabutların kapaklarının kaldırıldığı ama ölülerin henüz dirilmediği o andaki gibiydi."

Çelimsiz ve ölü figürü bir arada görülmüştür: Kıyamet günü tasavvuruyla bağlantılı olarak, kendi bedenselliğinin daha umarsızı ve daha yazgısalı düşünülemeyecek bir görüntüsü ortaya çıkıyor. Sanki, çelimsiz ve ölü burada bir gibidirler, tam da kıyamet günündeki son mahkemenin karşısına çıkmak üzere kendini akıntıya bırakacak kadar yaşamaktadırlar.

Kierling Sanatoryumu'ndaki doktorlar yaşamının son haftalarında Kafka'ya konuşmamasını salık verdiler. Kafka kendisine sorulan soruları bugüne kalmış olan konuşma kâğıtlarında, yazılı olarak yanıtlıyordu. Bir defasında kendisine Felice sorulduğunda şu yanıtı yazmıştı: "Bir defasında

onunla (onun tanıdıklarıyla) beraber Baltık Denizi'ne gidecektik, ama ben çelimsizliğimden ve başka endişelerimden ötürü utandım."

Kafka, bedeniyle ilişkili olan her şeye yönelik özel hassasiyetini asla bırakmadı. Bu hassasiyet, alıntılanan ifadelerden anlaşıldığı gibi kendini daha Kafka'nın çocukluğunda belli etmişti. Çelimsizliği yüzünden bedeninin farkında olmuştu. Bedeninde *eksik olan* her şeye dikkat etmeye çok erkenden alışmıştı. Bedeni, hiçbir zaman elinden çıkmayan, ondan asla uzaklaşamayan bir gözlem nesnesiydi. Burada, gördüğü ve duyumsadığı her şey, ona daima yakındı, biri diğerinden ayrılamazdı. Çelimsizliğinden yola çıkarak, sarsılmaz bir güçsüzlük kanaati edindi, ve bu kanaatin gerçekten hep var olup olmadığını bilmek belki hiç de o kadar önemli değildir. Çünkü varlığı kesin olan, bu kanaati temel alan bir tehdit edilmişlik duygusuydu. Kafka düşman güçlerin bedenine girmesinden korkuyor, bundan sakınmak için, onların gelebilecekleri yolu dikkatle izliyor. Düşünceler yavaş yavaş, tek tek organlarına giriyor. Bu organlara yönelik özel bir hassasiyet yavaş yavaş gelişmeye başlıyor ve sonunda bu organlardan her biri ayrı ayrı gözetleniyor. Ne var ki böylelikle tehlikeler katlanıyor – kuşkucu zihnin organlarının özel oluşunun ve yaralanabilirliğinin bilincine vardığı andan itibaren dikkat etmesi gereken sayısız belirti vardı. Herhangi bir yerindeki ağrılar ona Felice'yi anımsatıyor, bu ağrıları dikkate almamak küstahtır ve suçtur. Bu ağrılar tehlikeleri bildirirler, düşmanın habercileridirler. Hastalık hastalığı, korkunun bozuk parasıdır; kendini oyalamak için isimler arayan ve bulan korkudur.

Kafka'nın gürültüye duyarlılığı bir alarm gibidir, gereksiz, henüz adı konmamış tehlikeleri bildirir. Gürültüden şeytandan kaçar gibi kaçınarak bu tehlikelerden de kaçınmış olunur – yeterince adı konmuş tehlike vardır, Kafka onların çok iyi düzenlenmiş saldırılarını, onlara *ad vererek* savuşturuyor.

Kafka'nın odası bir korumadır, bir dış bedene dönüşür, ona ön-beden denilebilir. "Bir odada yalnız uyumalıyım... Burada konuşan, korkaklıktır: Nasıl ki yerde yatınca yere düşülemezse, yalnız olunca da insanın başına bir şey gelemez." Odasına yapılan ziyaretleri tahammül edilemez buluyor. Bir evde ailesiyle birlikte yaşamak bile ona ıstırap veriyor: "İnsanlarla birlikte yaşayamam, tüm akrabalarımdan mutlaka nefret ederim, benim akrabam olmaları yüzünden değil, kötü insanlar olmaları yüzünden değil... basitçe, benim yakınımda yaşayan insanlar olmaları yüzünden."

En sık yakındığı şey, uykusuzluktur. Belki de uykusuzluk bedene yönelik, durmak bilmeyen, hâlâ tehditler alan, sinyallere kulak kesilen, onları yorumlayan ve birbiriyle ilişkilendiren, karşı önlem sistemleri tasarlayan ve önce güvende göründüğü bir noktaya, birbirini tartan tehditlerin dengelendiği noktaya, huzur noktasına ulaşması gereken bedene yönelik uyanıklıktan başka bir şey değildir. Ondan sonra uyku asıl kurtuluş olur, Kafka'nın hassasiyeti, bu yorulmak bilmeyen eziyet, onu nihayet uykuda rahat bırakır ve ortadan kaybolur. Kafka adeta uykuya tapınmaktadır, onu her şeyin ilacı, Felice'ye durumu onu huzursuz kıldığında tavsiye edebileceği en iyi şey olarak görür: "Uyu! Uyu!" Okur bile bu sözü bir yakarı, bir dua gibi algılar.

Bedene yönelik tehditlerin arasında bedene giren tüm zehirler vardır: nefes, yiyecek ve içecek olarak girerler; ilaç olarak girerler.

Pis hava tehlikelidir. Kafka'da bundan sık sık bahsedilir. *Dava*'da, çatı katındaki bürolar ya da ressam Titorelli'nin aşırı ısıtılmış atölyesi düşünülsün. Pis hava bir talihsizlik olarak algılanır ve felaketlerin eşiğine kadar götürür. Kafka'nın seyahat günceleri, iyi hava kültüyle doludur; mektuplarından, temiz havadan ne çok şey beklediği anlaşılıyor. Kışın en soğuk günlerinde bile daima penceresi açık uyuyor; ısıtma havayı tüketir, Kafka ısıtılmamış odada yazıyor. Açık pen-

cerenin karşısında düzenli olarak jimnastik yapıyor. Hava tene ve gözeneklerine sürünebilsin diye, beden kendini temiz havaya sunuyor. – Ne ki gerçek hava dışarıda ve kırsal alandadır; sevgili kız kardeşi Ottla'yı teşvik ettiği kır hayatını, daha sonra aylar boyunca bizzat yaşıyor.

Tehlikesiz olduğuna kendini ikna edebileceği gıdalar arıyor. Uzun dönemler boyunca vejetaryen yaşıyor. Başlangıçta bu tutum düpedüz çilecilik olarak görünüyor; Felice'nin kaygılanarak sorduğu bir soru üzerine, akşamları yediği meyvelerin bir listesini gönderiyor ona. Zehirleri ve tehlikeleri kendinden uzak tutmaya çalışıyor. Doğal olarak kahveyi, çayı ve alkolü kendine yasaklamıştır.

Yaşamının bu veçhesi hakkında yazarken cümlelerinde adeta bir hafiflik ve uçarılık vardır, uykusuzluğunu anlatan sözlerindeyse daima ümitsizlik konuşuyor. Bu tezat o kadar dikkat çekicidir ki, insan onu açıklamaya ayartıldığını hissediyor. Kafka'nın bedeni bir bütün olarak kavrayışı, doğal tedavicilerin tavsiyelerine yaklaştırıyor onu; onların organları ayrı ayrı tedavi etmeyi reddetmelerini tamamen benimsiyor. Uykusuz gecelerde organlarına dağılan, onların vereceği işaretlere kulak kesilen, onların olumsuz kıpırtılarına kafa yoran Kafka, bedenine bütünlük tavsiye eden bir yönteme ihtiyaç duymaktadır. Tıp bilimini reddedişinde elbette biraz kendinden nefret etme de vardır: Geceleri gözüne uyku girmemiş bir halde uzandığında, o da semptomlar ararken buluyor kendini.

Çünkü bedenin büyüklüğünü gerektiren ve yeniden oluşturan her türlü etkinliğe bir tür mutluluk duygusuyla koşuyor. Yüzmek, çıplak jimnastik, açık alanda iyi nefes alınıp verilebilen uzun yürüyüşler onu canlandırıyor ve ona uyanık gecenin yıkımından bir defalığına, hatta daha uzun süreliğine kurtulabileceğine dair umut veriyor.

Kafka, tekrar tekrar yaptığı başarısız denemelerden sonra, Ocak 1913 sonuna doğru romanını yazmaktan nihai

olarak vazgeçti, bu yüzden mektuplarındaki yakınmanın ağırlığı gitgide artıyor. Mektupların bundan böyle asıl olarak sadece yakınmaya hizmet ettiği söylenebilir. Artık Kafka'nın hoşnutsuzluğunu dengeleyebilecek hiçbir şey bulunmuyor; kendine geldiği, onun haklı çıkarılışı olan, biricik gerçek yaşam olan geceler her şeyden önce geçmişe aitler. Artık onu bir arada tutan tek şey yakınmadır, yakınma yamanın yerine onun –çok daha değersiz– bütünlüğü olmuştur, ama yakınma olmasaydı Kafka tamamen susacak ve acılarına parçalanacaktı. Her şeyi telaffuz edebildiği mektupların özgürlüğüne alışmıştı, insanlarla ilişkisinde mustarip olduğu inatçılığı en azından burada gevşiyordu. Ona eskiden olduğu gibi Berlin'deki hayatından haber veren Felice'nin mektuplarına ihtiyaç duyuyor ve ondan gelen yeni bir söze tutunamazsa kendini "boşlukta gibi" hissediyor. Çünkü "yazmayışın ardından, onun kötü ruhu olarak yürüyen" güvensizliğe rağmen, her zaman kendi kendisinin gözlem nesnesi olarak kalıyor ve yakınma nakaratı geri kalan her şeyi kurtaran bir dil olarak kabul edildiğinde, hiçbir zaman susmayan bu mecrada, onun hakkındaki en dikkat çekici şeyler, yalnızca çok az yazara vergi olan netlikte ve doğrulukta duyuluyor.

Bu mektuplarda düşünülemeyecek ölçüde mahremiyet vardır: Bir mutluluğun kusursuz betimlenişinin olabileceğinden daha mahremdirler. Tereddüt halindeki birinin yazdığı benzer bir şey, kendini böyle bir sahicilikle açığa vurma görülmüş değildir. Bu mektuplaşma ilkel bir insan için okunacak gibi değildir, öyle birine ruhsal bir iktidarsızlığın utanmazca bir oyunu olarak görünür; çünkü ruhsal bir iktidarsızlığa ait her şey bu mektuplaşmada tekrar tekrar yer alıyor: kararsızlık, endişe, duygusal soğukluk, ayrıntılı anlatılan sevgi eksikliği, ancak son derece eksiksiz betimlendiğinde inandırıcılık kazanacak boyutta bir çaresizlik. Gelgelelim, bunların hepsi anında bir yasa ve bir bilgi haline gelecek şekilde yazılmıştır. Başlangıçta biraz kuşkuya düşe-

rek, ama sonra hızla artan bir güvenle, bunlardan hiçbirinin bir daha asla unutulmadığı, adeta *Ceza Kolonisi*'ndeki gibi derinin üstüne yazıldığı görülür. Kendilerini tamamen oldukları gibi anlatan edebiyatçılar vardır, öyle ki onlar hakkında öne sürülen başka her şey, kulağa barbarlık gibi gelebilir, elbette böyleleri çok azdır. Kafka böyle bir edebiyatçıydı; dolayısıyla, bağımsız görünmeme tehlikesini göze alarak onun kendi ifadelerine olabildiğince bağlı kalmak gerekir. Elbette, bu mektupların mahremiyetine girilmeye başlandığında utanç duyulur. Ama sonra bu utancı kaldıran da yine bu mektuplardır. Çünkü bu mektupları okuyan, *Dönüşüm* gibi bir anlatının, onlardan daha mahrem olduğunu ve sonunda, bu anlatıda, başka her öyküden farklı olanın ne olduğunu görür.

Felice'nin önemini oluşturan, varlığıydı, kurgulanmış olmayışıydı ve olduğu haliyle Kafka tarafından kurgulanamaz oluşuydu. Çok farklı, çok faal, çok somdu. Kafka onu uzaktan kuşattığı sürece, onu ilahlaştırdı ve ona eziyet verdi. Sorularını, ricalarını, korkularını, küçük umutlarını, ondan mektuplar alabilmek için, Felice'nin üstüne yığdı. Felice'nin ona bahşettiği sevgi, kan olup kalbinden dolaştı, başka da kanı yoktu Kafka'nın. Kafka'nın mektuplarında Felice'yi gerçekten sevmediğinin, çünkü aksi halde yalnızca onu düşünmesi ve yalnızca onun hakkında yazması gerekeceğinin, oysa Kafka'nın Felice'ye aslında tapındığı ve en anlamsız konularda ondan bir biçimde yardım ve inayet beklediği, Felice'nin dikkatini çekmemiş miydi? "Bazen düşünüyorum da, Felice, üzerimde öyle bir güce sahipsin ki, beni en doğal şeyleri yapabilecek bir insana dönüştürsene." İyi bir anında ona şükranlarını bildiriyor: "Yalnızca yazma gecelerinde boy ölçüşmeye cesaret edebildiğim bu zalim dünyadan, senin yanına sığınmak, ne iyi bir duygu."

Ötekinin en küçük bir yarasını bile kendi üzerinde hissediyor. Kafka'nın acımasızlığı, yarayı *önceden* hisseden,

savaşmayanın acımasızlığıdır. Çarpışmaktan ürküyor, her şey *onun* etine batıyor ve düşmana bir şey olmuyor. Mektuplarından birinde Felice'yi incitebilecek bir şey varsa, bir sonraki mektubunda Felice'nin dikkatini buna çekiyor, buna doğru itiyor, tekrar özür diliyor. Oysa Felice bir şeyin farkında olmuyor, çoğu kez neyin söz konusu edildiğini bile bilmiyor. Böylece Kafka kendi tarzınca ona bir düşman gibi davranıyor.

Kafka, birkaç sözcükle kararsızlığının özünü yakalamayı başarıyor: "...hiç güvensizlikle tanıştın mı sen, başkalarını hesaba katmadan sırf kendin için orada burada çeşitli imkânların açıldığını ve bunların sonucunda yerinden kıpırdamanın yasaklandığını gördün mü hiç?"

Orada burada açılan bu çeşitli olanakların önemini, Kafka'nın bunların hepsini aynı anda görmesi gerçeğini hiç de abartmamak gerekir. Bunlar Kafka'nın gelecekle asıl ilişkisini açıklıyorlar. Çünkü eserinin önemli bir bölümü, hep farklı gelecek olanaklarını yoklayan adımlardan oluşuyor. Tek *bir* geleceği kabul etmiyor, çok sayıda gelecek vardır ve onların çokluğu Kafka'yı felç ediyor ve adımlarını yavaşlatıyor. Yalnızca yazarken, tereddüt içinde bu olanaklardan birine doğru gittiğinde, diğerlerini dışlayarak onu görüyor, ama bu olanak hakkında da, bir sonraki adım için verdiğinden daha fazlası bilinemez. Uzakta olanın gizlenmişliği, Kafka'nın asıl sanatıdır. Muhtemelen Kafka'yı yazarken mutlu eden bu bir yönde ilerlemek, mümkün olan tüm diğer yönlerden uzaklaşmaktır. Başarının ölçüsü yürümenin kendisidir, atılan adımların netliğidir ve hiçbir adımın atlanmamasıdır, hiçbir adımın bir kez atıldığında kuşkulu kalmamasıdır. "Ben... aslında anlatamam, hatta konuşamam bile; anlattığım zaman genellikle, küçük çocukların ilk yürüme denemelerini yaptıklarında sahip olabilecekleri bir duyguya kapılırım."

Tekrar tekrar konuşmanın zorluklarından, insanlar arasındaki inatçılığından yakınıyor ve bunu olağanüstü bir

açıklıkla betimliyor: "Yine çeşitli insanlarla gereksiz bir akşam geçirdim... Ortamdan kopmamak için dudaklarımı ısırdım, ama tüm çabalarıma rağmen orada değildim, kesinlikle başka bir yerde de değildim: Belki de bu iki saatte var olmamış mıydım? Öyle olmalı, yoksa orada koltuğumda uyumuş olurdum, oradaki varlığım daha ikna edici olurdu. İnsan ilişkileri için nafile biri olduğuma gerçekten inanıyorum." Hatta Max Brod'la yaptığı, haftalar süren tüm o seyahatler boyunca, onunla bir bağlamı olan, kendi varlığını tümüyle ortaya koyan tek *bir* büyük konuşma yapmadığını söylemeyi göze alabiliyor.

"Benim için en katlanılır durum tanıdık mekânlarda 2 veya 3 kişiyle birlikte olmak, buralarda özgürüm, sürekli dikkat ve bir çabaya katılım için zorlayıcılık yok, ama istek duyuyorsam istediğim zaman ortak çabaya katılabiliyorum, istediğim kadar kısa veya uzun süreliğine, kimse beni ölçmüyor, kimsenin tadını kaçırmıyorum. Ama sıcak bulduğum herhangi bir yabancı kişi oradaysa daha da iyi, o zaman ödünç alınmış görünen bir güçle gayet canlı olabiliyorum. Ama yabancı birinin evindeysem, çok sayıda yabancıyla veya kendime yabancı hissettiklerimle bir aradaysam, o zaman tüm salon göğsüme çökmüş gibi hissediyorum, hareket edemiyorum..."

Bu tür betimlemeleri daima kendine karşı bir uyarı olarak kullanıyor ve böyle sayısız betimleme bulunduğu halde, onları hep yeni baştan yazıyor. "İşte ben kendi içimde durmuyorum, her zaman 'bir şey' değilim ve 'bir şey' olduğum zamanlarda da bunun bedelini aylarca 'olmamakla' ödüyorum." Kendini, herhangi bir lanetle yuvasından uzaklaştırılmış bir kuşa, tamamen boş bu yuvanın etrafında sürekli uçan ve onu hiçbir zaman gözden kaybetmeyen bir kuşa benzetiyor.

"Yazışmamızın ilk iki ayındaki insandan daha farklı birisiyim ben, yeni bir değişim değil bu, tam tersine geri de-

ğişim, üstelik de kalıcı." – "Şimdiki durumum... bir istisna değil. Böyle yanılsamalara kapılma, sevgili Felice. İki gün bile yaşayamazdın benim yanımda." – "Nihayetinde sen bir genç kızsın ve bir adam istiyorsun, yerde sürünen yumuşak bir solucan değil."

Kafka'nın kendini korumak için öne sürdüğü ve bunlarla Felice'nin fiziksel yakınlaşmasını ve yaşamına nüfuz etmesini önlemeye çalıştığı, karşı mitlerden biri de, çocuklardan hiç hoşlanmayışıdır.

Çok erkenden, 8 Kasım'da "Ben asla çocuk sahibi olmayacağım" diye yazıyor, ama henüz bununla tam da o gün bir kız çocuğu doğurmuş olan kız kardeşlerinden birine duyduğu kıskançlığı dile getiriyor. Aralık ayı sonunda, dört gece art arda giderek daha kasvetli ve düşmanca bir havaya bürünen mektuplarda Felice karşısındaki hayal kırıklığı arttığında, durum ciddileşiyor. İlk mektup biliniyor, Eulenberg'e karşı kıskançlık krizinin dile geldiği mektup; ikinci mektup da biliniyor, Felice'yi "Seyir" kitabı hakkında hiçbir tepki vermemekle suçladığı mektup. Üçüncü mektupta Napolyon'un sözlerinin toplandığı bir derlemeden: "Çocuksuz ölmek korkunç bir şey" cümlesini alıntılıyor. Kendisi de şu sözleri ekliyor: "Ve bunu üstüme almak için kendimi hazırlamak gerek, zira... kendini baba olma cesaretine asla açacak durumda değilim." Yılbaşı gecesi yazdığı dördüncü mektupta kendini bir köpek gibi terk edilmiş hissediyor ve caddedeki yılbaşı gürültüsünü adeta nefretle betimliyor. Sonra, mektubun sonunda, Felice'nin "Hiç şüphesiz birbirimize aitiz biz" cümlesine, bunun bin kez doğru olduğu karşılığını veriyor ve şimdi yeni yılın ilk saatlerinde en büyük ve en çılgınca isteğinin "senin sol, benim sağ bileğimin bir daha çözülmeyecek biçimde birbirlerine bağlanması" olduğunu bildiriyor. "Böyle bir şey aklıma nereden geldi bilmiyorum, önümde çağdaşların verdikleri bilgileri içeren Fransız Devrimi'yle ilgili bir kitap durduğu ve... bu şekilde bağlanmış

bir çiftin darağacına götürülebileceğini düşündüğüm için belki de. – Fakat neler geçiyor böyle aklımdan... Yeni yılın 13'ü yapıyor bunu."

Darağacı olarak evlilik – Kafka için yeni yıl bu tasavvurla başlamıştı. Tüm gitgellere ve çelişkili olaylara rağmen bu konuda bütün bir yıl boyunca bir şey değişmedi. Kafka için evlilik hakkındaki tasavvurunun en ıstırap verici yanı, küçülerek ortadan kaybolamamak olmalıdır: Orada olmak gerekmektedir. Üstün güçten duyulan korku, Kafka için büyük önem taşır ve onun kendini bu güce karşı savunma yöntemi küçüğe dönüşmektir. Kafka'da saplantılı oldukları hissi verecek kadar şaşırtıcı bir izlenim bırakan yerlerin ve durumların kutsallaştırılması, insanların kutsallaştırılmasından başka bir şey değildir. Her mekân, her an, her özellik, her adım ciddi, önemli ve özgündür. Bir haksızlık olan tecavüzden, olabildiğince ortadan kaybolarak kaçınabilir. Diğerlerini sevgisizlik ve cinayetle işledikleri suçlardan alıkoymak için ya çok küçük olunur ya da bir böceğe dönüşülür; iğrenç âdetleriyle birinin yakasını bırakmayanlardan, "açlık çekerek" uzaklaşılır. Ne var ki bu vazgeçmenin evlilikten daha az mümkün olduğu başka bir durum yoktur. İstesen de istemesen de daima orada olman gerekir, günün bir bölümünde ve gecenin bir bölümünde, partnerine uygun ve değiştirilemeyen bir oranda; aksi halde o evlilik olmaz. Orada da var olan, küçüğün pozisyonunu, çocuklar gasp etmiştir.

Bir pazar günü Kafka evde, "çılgınca, tekdüze, sürekli, hep yeniden bir enerjiyle başlayan bağrışlar, şarkı söylemeler ve el çırpmalar" duyuyor, babası öğle vaktinden önce yeğeninin bir oğlunu, öğleden sonra da bir torununu eğlendirmektedir. Zencilerin dansları ona daha anlaşılır geliyordur. Belki de onu bu kadar rahatsız edenin bağrışlar olmadığını, genel olarak evin içinde çocuklara tahammül edebilmek için enerji harcamak gerektiğini söylüyor. "Ben yapamam bunu, kendimi unutamam, kanım dolaşmak istemez, tamamen

durmuştur", kendini çocuklara duyulan sevgi olarak gösteren, işte kanın bu isteğidir.

Dolayısıyla, Kafka çocukların mevcudiyetinde kıskançlık da hissetmektedir, ama bu belki beklenebileceğinden farklı türde bir kıskançlıktır, kınamayla birlikte var olan bir kıskançlıktır. İlkin çocuklar Kafka'nın bizzat içine girmek istediği küçük olma halini gasp edenler olarak görünüyorlar. Ama çocukların onun gibi ortadan kaybolmak isteyen asıl küçükler olmadıkları ortaya çıkıyor. Çocuklar yetişkinlerin gürültüsüne ve sıkıcı etkilerine maruz kalan sahte küçüktürler, büyük olmaya kışkırtılan ve sonra da büyük olmak isteyen, doğasının en derin eğilimine ortadan kaybolmaya kadar daha küçük, daha sessiz, daha hafif olma eğilimine karşı koyan küçüktürler.

Kafka'nın mutluluğunun ya da en azından kendini iyi hissetmesinin olanakları araştırıldığında, tüm yılgınlık, inatçılık ve başarısızlık kanıtlarına rağmen gücü ve kesinliği olan bazı olanaklar bulmak adeta bir sürpriz olur.

Her şeyden önce, yazma sırasındaki yalnızlık vardır. Kafka en dolu döneminde *Dönüşüm*'ün yazılışının ortasında, Felice'den kendisine gece yataktayken yazmayıp, uyumasını istiyor. Gece yazmayı, gece çalışmaktan duyulan bu küçük gurur olanağını *ona* bırakmalıdır Felice, gece çalışmanın her yerde, Çin'de bile erkeklere özgü olduğunun kanıtı olarak, özellikle sevdiği küçük bir Çin şiirini, Felice'ye yazıyor. Bir bilge, kendini kitabına kaptırarak, yatağa gitme saatini unutmuştur. O saate kadar öfkesini güçbela dizginleyen kadın arkadaşı, önünden lambayı çekip alır ve bilgeye: "Saat kaç, biliyor musun?" diye sorar.

Sağlığı iyi olduğu sürece, gece çalışmayı böyle görmektedir ve şiiri alıntıladığı sırada henüz Felice'yi bilinçli olarak iğneliyor değildir. Daha sonra, 14 Ocak'ta durum değiştiğinde, Felice onu hayal kırıklığına uğrattığında ve yazması aksamaya başladığında, Çinli bilge yeniden aklına geliyor; ama

şimdi bunu Felice'ye karşı bir sınır çekme olarak kullanıyor: "Ben yazarken yanımda oturmak istediğini yazmıştın bir defasında bana; bir düşünsene, o zaman yazamazdım ki... Öyle ya, yazmak demek aşırı ölçüde kendini aşmak demek... Bu nedenle insan yazdığında yeterince yalnız kalamıyor, bu nedenle çevresi yeterince sessiz olamıyor, gecenin geceliği bile az kalıyor. Bu nedenle insana zaman yetmiyor, zira yollar uzun ve insan rahatlıkla yoldan sapıyor... Benim için en iyi hayat tarzının, içinde yazı gereçleri ve bir lamba bulunan, genişletilmiş, kapısı kilitlenmiş bir bodrum katının en dip odasında yaşamak olduğunu düşünmüşümdür sık sık. Bana yemek getirildiğini, bodrum katının, odamın çok uzağında kalan dış kapısının önüne konduğu, üstümde robdöşambrımla bodrum katının bütün kemerlerinden geçerek yemek için katedeceğim yol yegâne gezintim olurdu. Sonra masamın başına geri dönüp düşünceli bir şekilde ve ağır ağır yemeğimi yer ve hiç vakit geçirmeden tekrar yazmaya başlardım. Peki ne yazardım acaba! Hangi derinliklerden çekip alırdım onları!"

Bu harika mektubu baştan sona okumak gerek, yazmak hakkında bundan daha saf ve daha kesin bir şey söylenmiş değildir. Bu bodrum sakininin karşısında dünyanın tüm fildişi kuleleri yıkılır ve edebiyatçının "yalnızlığı"na dair istismar edilmiş, içi boşaltılmış söz birdenbire yeniden ağırlık ve önem kazanır.

Kafka için geçerli olan, içinin gittiği yegâne ve asıl mutluluktur bu. Kafka'yı tatmin eden tamamen farklı türden ikinci bir durum, birilerinin yanında durma, onu dışlayan, ondan bir şey beklemeyen diğerlerinin neşesini seyretme durumudur. Örneğin, kendine yasakladığı her şeyi yiyip içen insanların arasında bulunmaktan hoşlanıyor. "Tanıdıklarımla masaya oturduğumda, herkes siyah kahve içiyorsa, buna bakarak bir tür mutluluk duygusuna kapılırım. Etrafımda etin dumanı tütebilir, bira bardakları büyük yudumlarla

boşaltılabilir, bu sulu, Yahudi sosisleri etrafımdaki tüm akrabalar tarafından dilimlenebilir... – tüm bunlar ve daha da berbatları bende en büçük bir tiksinti bile uyandırmıyor, tam tersine bana çok iyi geliyor. Bu kesinlikle başkalarının zarar görmesinden zevk almak değildir... daha çok huzurdur, başkalarının keyif alışını seyrederken duyulan, kıskançlıktan azade bir huzurdur."

Belki de bunlar, kendini iyi hissetmenin ondan beklenecek iki halidir; ikincisi düşünüldüğünden fazla vurgulanmış olsa da. Ne ki, Kafka'da dışa yönelme mutluluğunun da, hem de yüksek sesle okumada bulunduğunu görmek gerçek bir sürprizdir. Felice'ye ne zaman, kendi yazdıklarını birilerinin okuduğunu bildirse, mektuplarının tınısı farklılaşıyor. Ağlayamayan Kafka'nın gözleri, *Hüküm*'ün okumasından sonra yaşlarla dolmuştur. Bu okumadan hemen sonra yazdığı 4 Aralık tarihli mektup, yabanıllığıyla adeta şaşırtıcıdır: "Canım... okumaları cehennemi bir zevkle yapıyorum, dinleyicilerin hazırlıklı ve dikkatli kulaklarına gürlemek, zavallı kalbe öyle iyi geliyor ki. Onlara bir güzel avaz avaz gürledim ve yan salonlardan gelip, yüksek sesle okumanın zorluğunu elimden almak isteyen müziği üfleyip yok ettim. Biliyor musun, insanlara komut vermek veya en azından komut verdiğini sanmak – beden için bundan daha büyük bir rahatlık olamaz." Kafka daha birkaç yıl önce, insanlarla dolu büyük bir salonda, *Duygusal Eğitim*'i, Flaubert'in en büyük tutkuyla sevdiği kitabını, dinleyicilere gerektiği kadar çok gün ve gece boyunca, hiç ara vermeden, Fransızca okumanın hayalini kurmuştu – "ve duvarlar yankılayacaktı".

Sözünü ettiği, gerçekten "komut vermek" değildir –bir kere Kafka burada, hâlâ içinde bulunduğu bıkkınlık nedeniyle, kendini tam olarak ifade edememektedir–, ilan etmek istediği *yasa*dır: Nihayet sağlamlaştırılmış bir yasa, ve Flaubert bile olsa, Kafka için o, tanrının yasası gibidir, o zaman kendisi de peygamber olur. Ne var ki bu tür bir dışa yönel-

menin özgürleştirici ve eğlendirici yanını da hissetmektedir, şubat ve mart sefaletinin ortasında birdenbire Felice'ye kısa bir haber veriyor: "Max'ın yanında güzel bir akşam. Büyük bir hızla hikâyemi okudum." (Muhtemelen *Dönüşüm*'ün son bölümü söz konusudur.) "Sonra keyfimize baktık ve çok güldük. Eğer insan kapılarını ve pencerelerini bu dünyaya kapatırsa, güzel bir varoluşun serabını, hatta bir başlangıcını şurada veya burada yaratabilir."

Kafka şubat sonunda Felice'den bir mektup alıyor, bu mektup Kafka'yı ürkütüyor, mektupta sanki Kafka kendisi hakkında hiçbir şey söylememiş, Felice hiçbir şey duymamış, hiçbir şeye inanmamış, hiçbir şeyi kavramamış gibi bir hava vardır. Kafka, Felice'nin kendisine yönelttiği soruları yanıtlamaya hemen girişmiyor, ama daha sonra olağandışı bir aksilikle yanıt veriyor: "Geçen sefer bana planlarımı ve beklentilerimi sormuştun. Bu soruya şaşırmıştım... Tabii ki hiçbir planım, hiçbir beklentim yok, geleceğe doğru yürüyemem ben, olsa olsa onun içine düşer, yuvarlanır, tökezleyebilirim, ancak bunu yapabilirim ve en iyi yapabildiğim şey de uzanıp olduğum yerde kalmak. Fakat gerçekten hiçbir planım ve beklentim yok, eğer iyiysem içinde bulunduğum anla doluyum, eğer kötüysem içinde bulunduğum âna sövmeye başlıyorum, sonra da geleceğe!"

Retorik bir yanıttır bu, net değildir, gelecekle ilişkisini anlatışındaki inandırıcılıktan tamamen uzak tarzı bile kanıtlıyor bunu. Panik halinde yapılmış bir savunmadır, birkaç ay sonra Kafka'nın bu türde başka retorik infiallerini görüyoruz, bunlar çok göze çarpan bir biçimde, Kafka'nın cümlelerindeki bildik dengeli, adil tarzdan ayrılıyorlar.

Ancak bu mektuptan sonra, Kafka'nın haftalar önce şekillendirmeye başladığı, Berlin ziyareti düşüncesi de pekişmeye başlıyor. Mektuplarıyla bunu başaramadığı için, bizzat şahsıyla onu ürkütüp kendinden uzaklaştırmak amacıyla, Felice'yi yeniden görmek istemektedir. Ziyaret için paskalya

tatilini seçiyor, sonra da iki boş günü vardır. Ziyaretini bildiriş tarzı, Kafka'nın kararsızlığı için öyle karakteristiktir ki, paskalyadan önceki haftanın mektuplarından bunu alıntılamak gerekiyor. Yedi aydan fazla bir süreden beri, birbirlerini ilk kez göreceklerdir. O biricik akşamdan sonra, gerçekten yeniden ilk kez görüşeceklerdir.

Paskalyadan önceki pazar günü, mart ayının 16'sında Kafka Felice'ye şöyle yazıyor: "Hemen sorayım Felice, paskalyada yani pazar veya pazartesi günü, sana uygun bir zamanda benim için vaktin olur mu ve olursa oraya gelmemi uygun bulur musun?"

Pazartesi günü şöyle yazıyor: "Gelip gelemeyeceğimi bilmiyorum. Henüz kesinleşmedi, yarın kesinleşir... Çarşamba günü saat 10'da sonucu öğrenirsin."

Salı günü: "Yolculuğumun karşısındaki engel hâlâ esas olarak duruyor ve korkarım durmaya devam edecek, lakin bir engel olarak önemini kaybetti, ve bu durum gündeme gelecek olursa, gelebileceğim. Telaşımın arasında bunu hemen haber vermek istedim."

Çarşamba günü: "Berlin'e gelmekteki tek amacım, mektuplar yüzünden yolunu kaybeden birisi olarak sana aslında kim olduğumu söylemek ve göstermek. Bakalım şahıs olarak karşına çıkınca bunu yazılı olarak yapabildiğimden daha açık seçik yapabilecek miyim?.. Peki, pazar sabahtan seninle nerede buluşabilirim? Eğer yolculuk için önüme bir engel çıkarsa bunu sana en geç cumartesi günü telgraf çekerek bildiririm."

Perşembe günü: "...küçük yolculuğun karşısına çıkan olası engellerin tehditlerine yeni engellerinki ekleniyor. Paskalyada her zamanki gibi –bunu düşünememiştim– bütün birlikler kongre yapacak..." Belki de Kafka'nın böyle bir kongreye, çalıştığı sigorta şirketini temsilen katılması gerekmektedir.

Cuma günü: "Bu arada gelip gelemeyeceğim hiç belli değil; ancak yarın sabah belli olacak... eğer gelirsem büyük

ihtimalle Askanischen Hof'ta kalacağım... Ama senin karşına çıkmadan önce bir güzel uykumu almak zorundayım."

Bu mektubu ancak cumartesi günü, ayın 22'sinde postaya veriyor. Mektubun zarfında, son haber olarak: "Hâlâ belli olmadı" yazıyor. Gelgelelim, sonra aynı gün, Berlin'e gitmek üzere trene biniyor ve akşam saatinde oraya varıyor.

Paskalya pazar günü, ayın 23'ünde Felice'ye Askanischen Hof'tan yazıyor. "Ne oldu Felice?.. Şu anda Berlin'deyim, öğleden sonra 4 veya 5'te buradan ayrılacağım, saatler geçiyor ve ben senden haber alamıyorum. Lütfen bana ulakla haber gönder... Askanischen Hof'ta oturuyor ve bekliyorum."

Felice Kafka'nın hafta boyunca yaptığı çelişkili bildirimlerden sonra, anlaşılır bir sonuç olarak, onun geleceğine pek de inanmamıştı. Kafka yaklaşık beş saat, Felice'nin geleceği belirsiz telefonunu bekler bir halde, otel odasındaki kanepede uzandı. Felice'nin evi çok uzaktaydı, ama sonunda Kafka yine de gördü onu, Felice'nin çok az vakti vardı, toplamda iki kez, birkaç dakikalığına buluştular. Yedi ay sonra birbirlerini ilk kez yeniden görüyorlardı.

Bu kısa anlar bile Felice'ye çok yararlı olmuş görünüyor. Felice her şeyin sorumluluğunu üstüne alıyor. Kafka'nın kendisi için vazgeçilmez olduğunu söylüyor. Bu ziyaretin en önemli sonucu, Pantkot yortusunda yeniden görüşme kararı almalarıdır. Ayrılık bu defa yedi ay yerine sadece yedi hafta sürecektir. Felice'nin ikisi için bir hedef koyduğu ve şimdi de Kafka'ya bir karar vermesi için güç aşılamaya çalıştığı izlenimini ediniyoruz.

Kafka, dönüşünden on dört gün sonra Felice'ye şaşırtıcı bir haber veriyor: Dışarıda, Prag'ın banliyösünde bir bahçıvanın yanında, serin yağmurlu havada çalışmıştır, üstünde yalnızca gömlek ve pantolon vardır. Bu çalışma ona iyi gelmiştir: Kafka'nın asıl amacı: "Kendime eziyet etmekten birkaç saatliğine kurtulmak, ofisteki uğursuz işin tersine... küt, dürüst, yararlı, sessiz, yalnız, yorucu bir iş yapmaktı." Böy-

lece, gece biraz daha iyi uyuyabilmek de istiyordu. Kafka bundan kısa bir süre önce, Kurt Wolff'ün bir mektubunu Felice'ye yazdığı mektuba aktarmıştı; Kurt Wolff bu mektupta Kafka'dan *Ateşçi*'yi ve *Dönüşüm*'ü istiyordu. Burada, Kafka'nın Felice tarafından bir edebiyatçı olarak değerlendirilme umudu yeniden canlanmış gibi görünüyor.

Fakat Kafka Felice'ye, daha 1 Nisan'da bambaşka havada bir mektup da yazmıştı, değiştirilemezliğini önceden belirterek vurguladığı o karşı mektuplardan biridir bu. "Benim esas korkum o ki –bundan daha kötüsü söylenemez ve işitilemez– sen hiçbir zaman benim olamayacaksın... Senin yanı başında oturup, daha önce de olduğu üzere nefesini ve bedeninin hayat doluluğunu yanımda hissederken aslında sana, şu anda içinde bulunduğum odamdan daha uzak olacağım korkusu... Her zaman için senin dünyanın dışında kalamam; sen benim üzerime, seni tehlikeye atacak kadar eğilmiş olsan da..." Bu mektup iktidarsızlıktan duyulan korkuya işaret ediyor, ama bunu abartmamak, bu korkuyu yalnızca Kafka'nın daha önce etraflıca sözü edilen çok sayıdaki beden korkularından biri olarak anlamak gerekiyor. Felice, neyin kastedildiğini hiç anlamamış gibi, ya da anlamasına gerek olmadan, Kafka'yı çok iyi tanıyormuş gibi, buna tepki vermiyor.

Ne var ki Felice'nin çalıştığı şirket adına Frankfurt'ta bulunduğu on gün boyunca Kafka ondan çok az haber alıyor, birkaç kartpostal ve fuar alanından bir telgraftan ibaret bunlar. Felice, Berlin'e döndükten sonra da seyrek ve daha kısa yazıyor. Belki de Kafka'yı etkilemenin biricik yönteminin bu olduğunun bilincindeydi ve mektup yazmayı bırakarak, Kafka'yı ondan beklediği kararı almaya doğru itiyordu. Kafka paniğe kapıldığını gösteriyor: "Son mektupların bir başka. Benim işlerim artık senin için o kadar önem taşımıyor ve daha da kötüsü: Artık bana kendin hakkında yazmaya önem vermiyorsun." Kafka Pantkot yortusunda yapacağı seyahati

Felice'yle görüşüyor. Genç kızın anne babasıyla tanışmak istiyor, önemli bir adım bu. Kendisini Berlin'de tren garında karşılamaması için yalvarıyor Felice'ye çünkü vardığında daima korkunç bir vaziyette olmaktadır.

Kafka 11 ve 12 Mayıs'ta Felice'yi Berlin'de tekrar görüyor. Bu defa onunla paskalyadakinden daha fazla vakit geçiriyor ve onun ailesi tarafından ağırlanıyor. Kısa bir süre sonra, Felice'nin ailesinin, Kafka hakkında tam bir tevvekkül görüntüsü sunduğunu yazıyor. "Ben kendimi öylesine küçük hissettim ki, onları da çevremi sarmış, yüzlerinde kötü sona hazır bir ifadeyle devasa varlıklar gibi hissettim... Bütün bunlar koşullarla uyumluydu, sen o aileye aittin, bu nedenle irilerdi, sen bana ait değildin, ben de bu nedenle küçüktüm... Onlar üzerinde çok çirkin bir izlenim yaratmış olmalıyım..." Bu mektuplarda mülkiyet ve güç ilişkilerinin fiziksel küçüklük ve büyüklüğe tercüme edilmiş olması dikkat çekicidir. Güçsüz olarak, küçük olanı Kafka'nın yapıtlarından çok iyi biliyoruz. Bunun karşıt imgesiyse burada, Bauer ailesinin Kafka için aşırı güçlü olan devasa büyüklükteki üyeleridir.

Kafka'yı ürküten ve felç eden yalnızca aile değil, özellikle annedir: Kafka kendisinin Felice'yi etkileyiş tarzından da huzursuz olmuştur: "... sen ben değilsin ki, senin özün eylemek, sen faalsin, hızlı düşünüyorsun, her şeyi fark ediyorsun, seni evde gördüm, ... seni Prag'da yabancı insanların arasında gördüm, her zaman katılımcıydın ve emindin – ama bana karşı kendini koyuveriyorsun, başka tarafa ya da yere bakıyorsun, aptalca sözlerime veya birçok nedeni olan suskunluğuma katlanıyorsun, benden ciddi bir şey duymak istemiyorsun, acı çekiyorsun, acı çekiyorsun, acı çekiyorsun, yalnızca..." Felice onunla baş başa kalır kalmaz, tıpkı Kafka gibi davranıyor: Susuyor, güvensiz ve keyifsiz oluyor. Yine de, Kafka'nın Felice'nin güvensizliğinin nedenini doğru kavramamış olması muhtemeldir. Felice onun hakkında ciddi

ciddi bir şey öğrenmek isteyemez, çünkü öğreneceği şeyin ne olduğunu bilmektedir: Karşısına nişanlanmaya karşı basit kararlılığından başka bir şey çıkaramayacağı yeni ve çok ikna edici kuşkular. Ayrıca Kafka'nın Felice hakkındaki tasavvurunun hâlâ fazlasıyla Prag'da "yabancı insanlar arasındaki" o tek akşamla belirlenmiş olduğu da dikkat çekicidir. Belki şimdi, başlangıçta neden o ilk akşamdan bu kadar ayrıntılı söz edildiği anlaşılacaktır.

Yine de, Felice'nin Kafka'nın huzurundaki davranışlarına ilişkin yeni kaygılar ne olursa olsun, Kafka babasına daha önce değerlendirmesi için Felice'ye göndereceği bir mektup yazma sözü veriyor. Bu mektupta nelerin yer alacağını 16 Mayıs'ta ve tekrar 18 Mayıs'ta bildiriyor, 23 Mayıs'ta ayrıntılı olarak anlatıyor, ama mektup asla gelmiyor, Kafka yapamıyor, mektubu yazamıyor. Bunun yerine Felice yegâne silahını kullanıyor: Susuyor ve on gün boyunca Kafka'yı mektupsuz bırakıyor. Kafka'nın acı acı yakındığı "Bir mektubun hayaleti" geliyor, Kafka mektubu şöyle alıntılıyor: "Hepimiz burada, Tiergarten'daki* restoranda oturuyoruz, bütün gün de Tiergarten'da oturduk. Şimdi burada, masanın altında yazıyorum ve bu arada yaz için seyahat planları hakkında konuşuyorum." Felice'ye eskisi gibi mektuplar yazması için yalvarıyor: "Canım Felice, lütfen, eskiden olduğu gibi, kendin hakkında yaz bana, ofis, kız arkadaşların, ailen, gezintilerin, kitaplar hakkında. Yaşam için bunlara ne kadar ihtiyacım olduğunu bilmiyorsun." Felice'nin *Hüküm*'de herhangi bir anlam bulup bulmadığını öğrenmek istiyor. Ona, yeni yayımlanan *Ateşçi*'yi gönderiyor. Felice bir defasında daha ayrıntılı ama bu defa kendisi de ümitsizlik içinde yazıyor. Kafka yanıt olarak bir "değerlendirme yazısı" hazırlamaktadır ama bu da henüz tamamlanmamıştır. Kafka'dan aldığı bu haberden sonra Felice'nin mektupları tekrar duruyor. Kafka 15 Haziran'da Felice'nin suskunluğu karşısında

* Tiergarten: Berlin'de, hayvanat bahçesine komşu büyük bir park. (ç.n.)

ümitsizliğe kapılarak yazıyor. "Senden ne istiyorum böyle? Senin peşine düşmeme sebep olan şey ne? Neden geri çekilmiyorum, işaretlerin izinden gitmiyorum? Seni kendimden kurtarma görüntüsü altında kendimi sana dayatıyorum." Sonra, 16 Haziran'da Felice'ye nihayet bütün bir hafta boyunca, duraklamalarla yazdığı "değerlendirme yazısı"nı gönderiyor. Felice'den karısı olmasını istediği mektuptur bu.

Tüm evlilik tekliflerinin en tuhafıdır bu. Kafka bütün zorlukları yığıyor bu teklife, kendisi hakkında, bir evlilikte birlikte yaşamaya engel oluşturan sayısız şey söylüyor ve Felice'nin tüm bu şeylerin üzerinde durmasını istiyor. Bu mektubu izleyen mektuplarda başka zorluklar da ekliyor. Burada kendisinin bir kadınla birlikte yaşamaya karşı direnmesi çok net dile geliyor. Ne var ki Kafka'nın yalnızlıktan korktuğu, bir başka insanın varlığının ona verebileceği enerjiyi düşündüğü de çok açık. Aslında bir evlilik için yerine getirilemez koşullar öne sürüyor ve arzuladığı ve kışkırttığı bir reddi hesaba katıyor. Aynı zamanda Felice'de tüm zorlukları bir kenara iten ve bu zorluklara rağmen Kafka'yla başa çıkan güçlü, şaşmaz bir duygunun varlığını da umuyor. Felice evet der demez, Kafka bu kararı hiç ona bırakmamış olması gerektiğini anlıyor. "Karşı delillerim tükenmek bilmez, çünkü sonsuza kadar uzayıp gidiyorlar." Felice'nin evet deyişini onaylamış görünüyor ve onu "sevgili eşi" olarak kabul ediyor. "Ve... hemen arkasından ve belki de son kez, geleceğimle ve tabiatım ve benim yüzümden birlikteliğimizden ortaya çıkacak talihsizliğe karşı anlamsız bir korku hissettiğimi belirtirim. Bu talihsizliğe ilkin sen maruz kalacaksın, tümüyle seni saracaktır, tüm zayıflığıma rağmen soğuk, çıkarcı ve duygusuz bir insanım ben çünkü ve zayıflığım hafifletmekten ziyade üstünü örtmekte bunların."

Ve şimdi Kafka'nın nişanlanmaya karşı amansız savaşı başlıyor, bu savaş sonraki iki aya uzanıyor ve Kafka'nın kaçışıyla sona eriyor. Yukarıda alıntılanan cümle, tam da bu

savaşın tarzını karakteristik olarak yansıtıyor. Kafka daha önce kendini –diyebiliriz ki dürüstçe– betimlemişti, şimdi mektuplarına giderek artan panikle birlikte bir belagat havası geliyor. Kafka, kendi kendine karşı tüm yöntemleri kullanan bir avukata dönüşüyor ve bunların kimi zaman utanç verici yöntemler oldukları yadsınamaz. Annesinin telkini üzerine, Berlin'deki bir dedektif bürosu aracılığıyla Felice'nin itibarını soruşturuyor ve sonra da genç kıza bundan söz ediyor: "Hem tiksindirici hem de olağanüstü gülünçlükte bir palavra. Buna daha epey güleceğiz birlikte" Felice, bu sözlerin belki de sahteliğini fark edemediği neşeli havası yüzünden, bunu sakince kabullenmiş görünüyor. Ama hemen sonra, Kafka 3 Temmuz'da, 30. doğum gününde Felice'ye kendi anne babasının, onun ailesi hakkında da bilgi toplama isteğini dile getirdiklerini, kendisinin de buna izin verdiğini bildiriyor. Fakat bunu söyleyerek Felice'yi derinden incitiyor, çünkü Felice ailesini seviyor. Kafka attığı bu adımı safsata niteliğindeki argümanlarla savunuyor, hatta uykusuzluğunu da yeniden gündeme getiriyor ve haksız olduğunu hiçbir surette kabul etmediği halde, Felice'yi incittiği için özür diliyor ve anne babasına verdiği bilgi toplama iznini geri çekiyor. Bu olay onun her zamanki karakteriyle öyle çelişkilidir ki, ancak Kafka'nın nişanlanmanın sonuçlarından panik halinde korkmasıyla açıklanabilir.

Evlilikten kurtulmak söz konusu olunca, yalnızca kendi aleyhine belagattan başka seçeneği kalmıyor. Bunun belagat olduğu hemen anlaşılıyor, başlıca belirtisi de kendi korkularını, Felice hakkındaki kaygılarıyla örtmesidir. "Aylardır karşında zehirli bir şey gibi yılankavi hareketler yapıp durmuyor muyum? Bir burada, bir orada değil miyim? Bana baktığında miden kalkmıyor mu hâlâ? Eğer felaket, eğer senin felaketin Felice, senin felaketin önlenecekse, bunun ancak benim kendi içimde hapsedilmiş halde kalmamla mümkün olduğunu hâlâ mı görmüyorsun?" Felice'yi baba-

sıyla, kendi aleyhine konuşmaya teşvik ediyor, hatta kendi mektuplarını ona okutmasını da istiyor: "Babana karşı dürüst ol Felice, ben olmamış olsam da. Ona benim kim olduğumu söyle, mektupları göster ona, onun yardımıyla, –öncesinde ve şimdi de– gözlerim aşktan kamaşmış bir halde seni mektuplarımla ve ricalarımla ve yalvarıp yakarmalarımla ittiğim bu kahrolası döngüden çık." Burada adeta Werfel'deki rapsodik hava vardır; Kafka Werfel'i iyi biliyordu ve bugün anlaşılmaz görünen bir tarzda kendini onun çekimine girmiş hissediyordu.

Kafka'nın çektiği ıstırabın sahiciliğinden kuşku duyulamaz ve Felice'yi burada henüz bir göz boyama olarak görünen oyunun dışına çıkarırken kendisi hakkında insanın yüreğine işleyen sözler söylüyor. Burada birçok cümle arasında bana en önemlisi ve en korkuncu olarak görünen bir tanesini veriyorum: Bu cümlede Kafka insanlara karşı temel duygusunun kayıtsızlığın yanında korku olduğunu belirtiyor.

Kafka'nın eserinin biricikliği, edebiyatı gevezelikle ve kaotik bir şekilde dolduran şiddetli duyguların çoğunun onda *bulunmayışıyla* açıklanabilir. Biraz cesaretle düşünürsek, dünyamız korku ve kayıtsızlığın egemen olduğu bir dünya haline gelmiştir. Kafka bunu acımasızca dile getirdiği için, *bu* dünyanın ilk görüntüsünü vermiş oldu.

Kafka, durmaksızın artan ıstıraptan iki ay sonra, 2 Eylül'de birdenbire Felice'ye kaçışını bildiriyor. Uzun bir mektuptur bu, her iki dilde, hem belagatin hem de Kafka'nın kavrayışının diliyle yazılmıştır. Kafka'nın yazmaktan feragat etmesi, –elbette kendisi için değil– Felice için "en yüce insani mutluluk" olacaktır. Kendisi için de, örnek aldığı insanlardan ders çıkarıyor. "Aramızda kan bağı bulunan asıl akrabalarım olarak gördüğüm dört insandan, ... Grillparzer, Dostoyevski, Kleist ve Flaubert'ten, bir tek Dostoyevski evlilik yapmış bir de belki Kleist dıştan ve içten gelen sıkıntıların baskısıyla... doğru çıkış yolunu bulmuş." Kafka, Uluslararası Arama Kur-

tarma ve Hijyen Kongresi'ne katılmak üzere cumartesi günü Viyana'ya yola çıkacaktır, orada muhtemelen bir sonraki cumartesiye kadar kalacak, sonra Riva'daki sanatoryuma gidecek, orada kalacak ve belki son günlerde yukarı İtalya'ya ufak bir seyahat yapacaktır. Kafka, Felice'nin bu süreyi sakinleşmek için kullanmasını istiyor. Felice'nin huzurunun bedeli, Kafka'nın mektuplardan vazgeçmesi olacaktır. Kafka ilk kez, mektup yazması için yalvarmıyor Felice'ye. Aslında kendisi de ona yazmayacaktır. Kafka belki de nezaketinden, onu Viyana'ya asıl çekenin Siyonistler Kongresi olduğunu söylemiyor: Filistin'e ortak bir seyahatin konuşulmasının üstünden bir yıl geçmiştir.

Kafka Viyana'da kötü günler geçirdi. Kongre ve gördüğü insanların çoğu, içinde bulunduğu ümitsiz durumda katlanılmaz geliyorlardı ona. Güncesine bazı notlar alarak kendini toplamayı boş yere denedi ve sonra Venedik'e gitti. Felice'ye Venedik'ten yazdığı bir mektupta, onunla birleşmeyi reddetmekte daha kararlı görünüyor. Sonra bunu Riva'daki sanatoryumda geçirdiği, burada "İsviçreli kız"la tanıştığı günler izledi. Bu kızla çabucak yakınlaştı ve bu yakınlaşmadan bir aşk doğdu; Kafka ketumluğunun tüm inceliğiyle bu aşkı asla yadsımadı; bu aşk on günden fazla sürmedi. Öyle görünüyor ki bu aşk Kafka'yı kendine duyduğu nefretten bir süreliğine kurtarmıştı. Eylül ortası ile ekim sonu arasındaki altı hafta boyunca Kafka ile Felice arasındaki bağ kopmuştu. Kafka artık Felice'ye yazmıyordu, o sıralar Kafka için her şey, Felice'nin nişan ısrarından daha tahammül edilirdi. Felice artık Kafka'dan haber alamadığı için, arkadaşı Grete Bloch'u ikisi arasında aracılık yapması ricasıyla Prag'a yolladı. Şimdi üçüncü bir insan üzerinden, ilişkilerinin yeni ve çok tuhaf bir evresi başlıyordu.

Grete Bloch ortaya çıkar çıkmaz Kafka bölünüyor. Bir yıl önce Felice'ye yazdığı mektupları, şimdi Grete Bloch'a yazıyor. Şimdi hakkında her şeyi bilmek istediği kadın Grete'dir

ve eski soruları ona sormaktadır. Kadının nasıl yaşadığını, işini, ofisini, seyahatlerini gözünde canlandırmak istiyor. Mektuplarına hemen yanıt vermesini istiyor, mektuplar çok küçük de olsa bir gecikmeyle geldiğinde, Grete'den düzenli olarak karşılık vermesi ricasında bulunuyor, ne var ki kadın bunu reddediyor. Kafka kadının sağlığına ilişkin sorularla ilgileniyor; ne okuduğunu öğrenmek istiyor. Bazı bakımlardan işi Felice'yle olduğundan daha kolay, çünkü Grete Bloch daha hareketli, daha dışarıya açık, daha tutkulu bir kadın. Bu yüzden Kafka'nın fikirlerini dikkate alıyor, önerdiği kitabı hemen okumasa da, aklında tutuyor ve daha sonra bu kitaba dönüyor. Grete Felice'den daha sağlıksız ve daha düzensiz yaşadığı halde, yine de Kafka'nın bu konulardaki tavsiyeleri üzerine düşünüyor, verdiği yanıtlarda bunları tartıyor ve böylelikle adamı daha mütevazı önerilerde bulunması için kışkırtıyor; Kafka'nın müdahalesinin tamamen sonuçsuz kaldığını hissetmemesi gerekiyor. Kafka bu mektuplarda daha bir kendinden emindir; söz konusu kişi Kafka olmasa amirane bile denilebilirdi. O eski mektuplaşmanın kısaltılmış hali elbette şimdi orijinalinden daha kolay geliyor ona, idmanlı olduğu bir klavye bu. Bu mektuplarda, öncekilerde çok ender görülen oyuncu bir yan var, Kafka kadının ilgisine açıktan açığa talip oluyor.

Gelgelelim, iki şey, önceki mektuplardan önemli ölçüde farklı. Kafka daha az yakınıyor, adeta yakınmakta tutumlu davranıyor. Grete Bloch çok geçmeden kendini Kafka'ya açtığı ve ona kendi zorluklarını anlattığı için, Kafka onun üzüntüsünden etkileniyor ve onu teselli ediyor; Grete biraz Kafka'nın acılarına yoldaş oluyor, hatta sonunda ona yoldaş oluyor. Kafka Grete'yi kendi antipatileriyle, örneğin geçen yazdaki mutsuz haftasından sonra nefret ettiği ve mektuplarını oradan yazdığı Viyana'ya karşı doldurmaya çalışıyor. Grete'yi Viyana'dan uzaklaştırmak için her şeyi yapıyor ve

bunu başarıyor da. Her şeye rağmen Grete'nin çok çalışkan olmak gibi bir şansı var, en azından Kafka onu öyle görüyor, Felice'yle ortak yanları da bu, ve Kafka eskisi gibi bundan güç alabiliyor.

Yine de bu mektupların başlıca konusu Felice olarak kalıyor. Grete Bloch Prag'a ilk önce Felice'nin elçisi olarak gelmiştir. Başlangıçta Kafka, bu meselede olup biten her şeyi onunla açık açık konuşabiliyor. Grete, Kafka'nın kendisine yönelik ilgisinin başlangıçtaki kaynağını hep daha fazla beslemeyi biliyor. Daha ilk konuşmasında Felice hakkında Kafka'da antipati uyandıran şeyleri ona bildiriyor: örneğin Felice'nin diş tedavisinin hikâyesi, yeni altın dişler daha sonra da konuşulacak. Ancak Grete Kafka zor durumda olduğunda, aracılık da yapıyor ve artık başka hiçbir yol etkili olmadığında, Felice'yi bir kartpostalla ya da başka bir haberle Kafka'ya yönlendirmeyi başarıyor. Kafka'nın bu durumdan müteşekkir oluşu, Grete Bloch'a eğilimini artırıyor, ama Grete'ye yönelik ilgisinin, yalnızca ikisinin Felice'yle olan ilişkilerine bağlı olmadığını da çok açıkça belli ediyor. Mektupları Grete söz konusu olduğunda giderek sıcaklaşıyor, ama bu mektuplarda Felice'yi ironiyle ve mesafeyle betimliyor.

Tam da, Grete'yle mektuplaşmalarında ulaştığı bu mesafe, ama elbette edebiyatçı Ernst Weiß'la, Felice'den hoşlanmayan ve onunla evlenmesini tavsiye etmeyen bu yeni dostuyla yaptığı konuşmalar, Kafka'nın dik kafalılığını artırıyor ve yeniden Felice'ye talip oluyor. Nişanı ve evliliği şimdi hayata geçirmekte kararlı görünüyor ve önceki tavrından sonra ondan asla beklenmeyecek bir şekilde bunun için azimle mücadele ediyor. Geçen yıl işlediği suçun çok iyi farkında: Alenen nişanlanmak üzereyken, son anda birdenbire Felice'yi ortada bırakıp Viyana'ya ve Riva'ya kaçmıştı. 1913/14 yıldönümünde Felice'ye yazdığı kırk sayfalık uzun bir mektupta, Felice'ye İsviçreli kızdan da söz ediyor ve aynı zamanda ona ikinci kez talip oluyor.

Kafka ne kadar inatla talip oluyorsa, Felice de bir o kadar inatla direniyor; Kafka'yla yaşadığı deneyimden sonra Felice'nin bu tavrını kınamak zordur. Ne var ki tam da bu direnme karşısında Kafka daha kesin ve daha laf dinlemez oluyor. Aşağılanmalara ve utanç verici darbelere, onları Grete Bloch'a anlatabildiği için tahammül edebiliyor; Grete Bloch'a her şey hemen ve ayrıntılarıyla bildiriliyor. Kafka'nın kendine eziyet etmesinin önemli bir bölümü Felice aleyhindeki davaya dönüşüyor. Çoğu zaman aynı gün art arda Grete'ye ve Felice'ye yazılan mektuplar okunduğunda, Kafka'nın kimi sevdiği kuşku götürmüyor. Felice'ye yazdığı mektuplarda yer alan sevda sözleri kulağa sahte ve inandırıcılıktan uzak geliyor; Grete Bloch'a yazılan mektuplardaki bu sözler, çoğu kez telaffuz edilmemiş olsalar da, bir o kadar daha geçerli biçimde, satır aralarında hissediliyorlar.

Ancak Felice iki buçuk ay boyunca katılığını ve aldırışsızlığını koruyor. Kafka bir yıl önce kendi hakkında söylediği utanç verici her şeyi şimdi en temel cümlelere indirgenmiş olarak, Felice'den duyuyor. Felice çoğu kez bir şey bile söylemiyor; Kafka Berlin'e yaptığı ani bir ziyarette, Tiergarten'daki bir gezintide en büyük aşağılanmayı yaşıyor. Felice'nin karşısında kendini "bir köpek gibi" küçük düşürdüğü halde, hiçbir şey elde edemiyor. Kafka'nın yaşadığı aşağılanma ve bu aşağılanmanın Kafka üzerindeki etkisi hakkında, Grete Bloch'a yazdığı birden fazla mektuba dağılmış bulunan bilgi, bu nişanlanma olayıyla bağlantısı dikkate alınmasa bile önemlidir. Kafka'nın ne ağır aşağılanmalara maruz kaldığını açığa çıkarmaktadır. Elbette, küçüğe dönüşmek, Kafka'nın en özgün yetisiydi, ama bu yetisini yaşadığı aşağılanmaları hafifletmek için kullandı ve başardığı bir hafifletme ona keyif veriyordu. Bu bakımdan Dostoyevski'den çok farklılaşıyor. Dostoyevski'nin aksine Kafka en gururlu insanlardan biridir. Kafka Dostoyevski'yle dolup taştığı ve kendini sık sık onun dolayımıyla dile getirdiği için, kimi

zaman onu bu noktada yanlış anlamaya ayartılıyor insan. Ama Kafka kendini bir solucan olarak gördüğünde, bu nedenle kendinden nefret de ediyordu.

Sonra, –göründüğü kadarıyla– Berlin'deki can sıkıcı bir para meselesi yüzünden Berlin'i terk etmek ve Amerika'ya göç etmek zorunda kalan, hayran olduğu güzel erkek kardeşinin kaybı Felice'yi güvensiz kılıyor ve savunmasını zayıflatıyor. Kafka bu olaydaki avantajını hemen görüyor ve bir dört hafta daha geçtikten sonra, nihayet Felice'ye nişanlanmayı kabul ettirmeyi başarıyor. 1914 paskalyasında Berlin'de gayri resmi bir nişan yapılıyor.

Kafka Prag'a dönüşünden hemen sonra bu konuda Grete Bloch'a bilgi veriyor: "Şimdiye kadar, bu kadar kesinlikle yaptığım başka bir şey bilmiyordum." Fakat Kafka'nın Grete'ye vakit kaybetmeden yazacağı başka bir şey de vardı: "Nişanlanmam veya evlenmem, en azından benim için güzel ve tamamen vazgeçilmez olanakların bulunduğu ilişkimizde en küçük bir değişikliğe bile yol açmaz." Daha önce defalarca hayal ettiği, onunla buluşma ricasını tekrar dile getiriyor. En iyisi, Prag ve Viyana'nın ortasında yer alan Gmünd'de. Daha önce Kafka yalnız ikisinin cumartesi akşamı Gmünd'de buluşmalarını ve pazar akşamı her birinin yeniden kendi şehrine dönmesini düşünüyordu, şimdi Felice'yle ortak bir buluşma tasarlıyor.

Paskalyadaki nişandan sonra Grete'ye duyduğu yakınlık artıyor. Grete olmasaydı, nişanlanmayı başaramazdı, bunu biliyor. Ama şimdi nişan gerçekleştiğine göre, Grete onun için daha da vazgeçilmezdir. Dostluklarının devam etmesi yolundaki ricaları, Kafka'nın koşullarında bir gözü peklik karakterine bürünüyor. Grete mektuplarını geri istiyor, Kafka onları vermeye yanaşmıyor. Bu mektuplara, eşinin mektuplarıymış gibi bağlanıyor. Aslında odasında ve evinde hiç kimseye tahammül edemeyen Kafka, Grete'yi kış için ısrarla Felice'yle ortak ikametlerine davet ediyor. Grete'nin Prag'a

gelmesi ve onunla babasının yerine resmi nişana katılmak üzere Berlin'e gitmesi için yalvarıyor. Grete'nin kişisel meseleleriyle, belki daha da yoğun olarak ilgilenmeye devam ediyor. Grete, Kafka'ya gitmesi için uzun süredir ısrar ettiği Viyana Müzesi'ndeki Grillparzer odasını ziyaret ettiğini bildiriyor. Kafka bu haber için şu cümlelerle teşekkür ediyor. "Müzeye gitmiş olmanız büyük nezaket... Grillparzer odasında bulunduğunuzu ve böylelikle benimle oda arasında da bedensel bir ilişkinin oluştuğunu bilmek ihtiyacı içindeydim." Grete'nin dişi ağrıyor. Kafka buna endişe dolu sayısız soruyla tepki veriyor ve bu vesileyle, Felice'nin "neredeyse tamamı altın dişlerinin" kendi üzerindeki etkisini betimliyor: "İlk zamanlar, gerçeği söylemek gerekirse F.'nin dişlerinin karşısında gözümü yere çevirmek zorunda kalıyordum, bu parıltılı altın beni bu kadar korkutuyordu (hiç yakışmayan bir yerde gerçekten cehennem gibi bir parıldama)... Daha sonra, mümkün olduğunda, kasten, kendime eziyet etmek ve sonunda her şeyin gerçekten de doğru olduğuna inanmak için... özel olarak oraya baktım, hatta dalgın bir ânımda, F.'ye utanıp utanmadığını sordum. Ne iyi ki, elbette utanmıyordu. Ama şimdi bununla ... nerdeyse tamamen barışığım. Artık altın dişlerin olmamasını istemiyorum, aslında hiçbir zaman istememiştim. Sadece bugün bana neredeyse uygun, özellikle belirgin ... tamamen net, sevimli, her zaman gösterilebilir, gözler için asla varlığı yadsınamayacak, belki beni F.'ye korkunç, sağlıklı dişlerin yapabileceğinden daha çok yaklaştıran, insani bir hata olarak görünüyorlar."

Kafka, Felice'yi şimdi kusurlarıyla *birlikte*, ki altın dişlerden daha fazlası vardı, eş edinmek istiyordu. Geçen yıl kendini Felice'ye tüm kusurlarıyla birlikte en korkunç bir biçimde tasvir etmişti. Kendine dair bu imgeyle, Felice'yi ürkütememişti, bu imgenin gerçekliği Kafka'nın kendisi üzerinde öyle bir güç kazanmıştı ki, bu gerçekten ve Felice'den Viyana'ya ve sonra Riva'ya kaçmıştı. Orada, yalnızlığıyla ve

büyük sefaletiyle baş başayken, "İsviçreli kız"la karşılaşmış ve kimseyi sevemeyeceğini hissettiği halde, onu sevebilmişti. Böylelikle Kafka'nın daha sonraki tanımlayışıyla, kendisi hakkındaki "kurgu"su sarsılmıştı. Sanırım, başarısızlığını telafi etmek ve Felice'yi eş olarak kazanmak aynı zamanda bir gurur meselesi haline gelmişti. Oysa şimdi, kendini tasvir edişinin sonucunu, Felice'de katı bir direniş olarak deneyimliyordu. Ancak Felice'yi, tıpkı onun kendisini bir koca olarak kabul etmesi gibi, şimdi hevesle aradığı tüm kusurlarıyla, eş olarak kabul ederse, bir telafi mümkün olabilirdi. Ne var ki, Felice'ye başka türlü söylediği halde, aşk değildi bu. Felice'yi kazanmak için verdiği amansız mücadele sırasında, bu mücadeleyi onsuz başaramayacağı kadına, Grete Bloch'a aşkı doğdu. Bu evlilik, ancak Kafka'nın Grete'yi de beraber düşünmesiyle tamam oluyordu. Paskalya ile Pantkot yortusu arasındaki yedi hafta boyunca Kafka'nın tüm içgüdüsel davranışları bu yöndeydi. Mutlaka, çok geçmeden içine düşeceği ve korktuğu tüm sıkıntılı dışsal durumlarda Grete'nin yardımını almayı da umuyordu. Fakat bunda bir tür ödev, ahlaksal bir başarım olarak duyumsadığı bir evliliğin aşk olmadan başarılı olamayacağına dair kapsamlı düşüncenin de payı vardı; işte aşk hissettiği Grete Bloch'un varlığıyla, aşkı evliliğe sokmuş oluyordu.

Bu bağlamda, konuşurken kendini nadiren özgür hisseden Kafka'da aşkın, yazdığı sözlerle oluştuğunu söylemek gerekir. Hayatındaki en önemli üç kadının Felice, Grete Bloch ve Milena olduğu söylenebilir. Kafka'nın bu üç kadının her birinde karşı duygularıda mektuplarla oluşmuştur.

Beklenen, gerçekleşti sonra: Berlin'deki resmi nişan Kafka için bir faciaydı. Bauer ailesinin 1 Haziran 1914'te verdiği davette, gelmesini istediği Grete Bloch'un varlığına rağmen kendini, "bir suçlu gibi bağlanmış" hissediyor, "Beni gerçek zincirlerle bir köşeye oturtup başıma bir jandarma dikmiş olsalardı ve yalnızca bu halde seyretmeme izin verselerdi,

daha kötü olmazdı. Ve bu benim nişanımdı, bana olduğum gibi katlanamadıkları için, hepsi beni hayata getirmek için çaba gösteriyordu." Nişandan birkaç gün sonra güncesine bunları yazıyor. Felice'ye yaklaşık iki yıl sonra yazdığı bir mektupta, o günlerin hâlâ iliklerinde hissettiği bir başka acısını betimliyor, o sıralar "bir memurun Prag'daki evinin döşenmesi için Berlin'de mobilya almaya" gittiklerini hatırlatıyor. "Bir kere bir yere bırakıldıktan sonra oradan başka bir yere götürülemeyecekmiş gibi görünen, ağır mobilyalar. Sense tam da bu sağlamlıklarını önemsedin. Büfeyi gördüğümde, göğsümde bir baskı hissettim, tam bir anıtmezar ya da Prag'daki bir memuriyet abidesiydi. Biz orada gezerken, mobilya deposundan ileride bir yerlerde cenaze çanları çalınsa yeriydi."

Daha 6 Haziran'da, söz konusu davetten birkaç gün sonra, yine Prag'da Grete Bloch'a, önceki yılın mektuplaşmalarını okuyana olağanüstü tanıdık gelen bir mektup yazıyor. "Sevgili Frl. Grete, dün yine kendimi tamamen bağlanmış hissettiğim bir gündü, kıpırdayacak halde değildim, size içimde yaşam adına kalan her şeyin beni zorladığı mektubu yazacak halde değildim. Kimi zaman –bunu şimdilik bir tek siz biliyorsunuz– olduğum halimle, evlenmenin sorumluğunu nasıl üstlenebileceğimi gerçekten bilmiyorum."

Ne var ki Grete Bloch'un Kafka'ya yönelik tutumu kesin olarak değişmişti. Kadın şimdi Kafka'nın istediği gibi, Berlin'de yaşıyordu ve orada artık kendini terk edilmiş hissetmiyordu. Bağlı olduğu erkek kardeşinin yanı sıra, önceki dönemden başka insanlar da vardı yanında. Felice'yi görüyordu. Çok inandığı görevini, yani nişanın gerçekleşmesini sağlamayı başarmıştı. Fakat Berlin'e taşınmasından kısa bir süre öncesine kadar, Kafka'dan mektuplar almıştı, kendisine yazılmış, hiç de gizli olmayan aşk mektuplarıydı bunlar, bu mektupları yanıtlamıştı, aralarında Felice hakkında sırlar vardı ve elbette Grete'de de Kafka'ya karşı güçlü bir duygu

oluşmuştu. Grete'nin nişanda giyeceği kıyafeti mektuplarında konuşmuşlardı, sanki nişanlanan Grete'ydi. Kafka *Grete'nin* giysisi hakkında "Daha fazla iyileştirme yapmayın" diye yazıyor, "bu giysi sonunda hangi hale bürünürse bürünsün, en sevgi dolu gözlerle bakılacaktır ona."

Daha sonra, elbette kendisinin nişanlanmadığı nişan töreni, Grete için bir şok olmuş olmalı. Kafka çok geçmeden Grete'ye yazdığı bir mektupta, düğüne daha üç ay olduğundan yakınınca Grete ona: Bu üç ayı daha yaşayarak görebileceksiniz" diye yazıyor. Yalnızca bu ifade bile, ne de olsa Grete hakkında bilinenler fazla değildir, mustarip olduğu kıskançlığın yeterli bir kanıtıdır. Şimdi yaşadığı yerde, Felice'nin yakınında, kendini özellikle suçlu hissediyor olmalıydı. Bu suçtan ancak Felice'nin tarafına geçerek kurtulabilirdi. Şimdi birdenbire Kafka'nın düşmanı olmuş ve Kafka'nın evlilik kararının ciddiyetini kuşkuyla gözetlemeye başlamıştı. Halbuki Kafka güven duyarak yazmaya devam ediyor ve Felice'yle yakındaki evliliğinden duyduğu korkuyu mektuplarına gitgide daha fazla boşaltıyordu. Grete onu sıkıştırmaya başladı, Kafka hastalık hastalığının eski argümanlarıyla kendini savundu, muhatabı Grete olduğu için, kendini önceki yıl Felice'ye yazdığı mektuplardakinden daha ikna edici ve daha dikkatli bir biçimde açıkladı. Grete'yi alarma geçirmeyi başardı, Grete Felice'yi uyardı, Kafka Berlin'e "mahkeme"ye çağrıldı.

1914 Temmuz'unda Askanischen Hof otelinde gerçekleşen "mahkeme"yle birlikte, Kafka'nın bu iki kadınla yaşadığı ikili ilişkide bir kriz ortaya çıktı. Kafka'nın içindeki her şeyin dayattığı nişanın bozulması, görünüşte ona dışarıdan dayatılmıştı. Halbuki, bu mahkemenin üyelerini adeta kendisi seçmiş, henüz bir sanık değilken onları hazırlamış gibiydi. Kendisi de Berlin'de yaşayan yazar Ernst Weiß, yedi aydır Kafka'nın dostuydu, edebi niteliklerinin yanı sıra, bu dostluğa Kafka için paha biçilmez bir şey de katıyordu:

Felice'yi kararlı bir biçimde reddediyordu, nişanlanmalarına en baştan itibaren karşıydı. Kafka, Grete Bloch'un aşkına da bir o kadar uzun süre talip olmuştu. Mektuplarıyla onu büyülemişti, gitgide daha fazla kendi tarafına çekmişti. Aile içinde yapılan nişanla resmi nişan arasında geçen sürede Kafka'nın aşk mektuplarını Felice'ye değil, Grete Bloch'a yöneltmişti. Böylece Grete zor bir duruma düştü, onun bu durumdan tek kurtuluşu vardı: Taraf değiştirerek *kendisi* Kafka'nın yargıcı oldu, iddianamenin maddelerini Felice'ye verdi; bunlar Kafka'nın Grete'ye yazdığı mektuplardaki pasajlardır, Grete bunların altını kırmızı kalemle çizmişti. Felice, kız kardeşi Erna'yı da "mahkeme"ye getirdi, belki de onu yine orada mevcut bulunan, düşmanı Ernst Weiß'a karşı bir denge unsuru olarak düşünmüştü. Sert ve nefret dolu iddianameyi Felice bizzat okudu. Tanıkların az olması nedeniyle, Grete Bloch'un da doğrudan müdahale edip etmediği, ettiyse bunu nereye kadar vardırdığı belirsizdir. Ama Grete oradaydı ve Kafka onu asıl yargıç olarak algıladı. Kafka tek kelime konuşmadı, kendini savunmadı ve nişan, Kafka'nın arzuladığı gibi yerle bir oldu. Kafka Berlin'den ayrıldı ve iki haftayı Ernst Weiß'ın eşliğinde deniz kenarında geçirdi. Güncesinde, Berlin günlerinde yaşadığı felç halini anlatıyor.

Bugünden bir bakışla, Grete Bloch'un böyle davranarak kıskançlık duyduğu birlikteliği engellediği de pekâlâ görülebilir. Kafka'nın Grete Bloch'u adeta tedbirli düşünerek Berlin'e yönlendirdiği ve orada, yazdığı mektuplarla, kendisinin yerine kadını, onu nişandan kurtaracak gücü bulduğu bir konuma soktuğu da söylenebilir.

Fakat bu çözülmenin tarzının bir "mahkeme" olarak yoğunlaşmış biçiminin –Kafka, o tarihten sonra bu olayı asla başka türlü adlandırmamıştır– Kafka üzerinde ezici bir etkisi oldu. Ağustos başında bu olaya tepkisi dile gelmeye başladı. İki yıl boyunca Felice ile Kafka arasında mektuplarla gerçekleşen süreç, şimdi herkesin bildiği öteki *Dava*'ya

dönüştü. Bu aynı Dava'dır, Kafka bunun idmanını yapmıştı; Kafka'nın mektuplardan anlaşılabildiği kadarından daha fazlasını bu Davaya eklemiş olması, bu iki davanın özdeşliğinin gözden kaçırılmasına yol açmamalıdır. Daha önce Felice'den aldığı enerjiyi şimdi ona "Mahkeme"nin şoku vermişti. Eşzamanlı olarak mahşer mahkemesi de toplanıyordu: Birinci Dünya Savaşı başlamıştı. Kafka'nın savaşın başlamasına eşlik eden kitlesel olaylara duyduğu nefret, enerjisini artırdı. Kafka kendi içindeki kişisel süreçler için, söyleyecek sözü olmayan yazıcılarla edebiyatçıların birbirinden ayrıldığı o aşağılamayı bilmiyordu. Kafka'nın kendi iç dünyasını dış dünyadan ayırmayı bildiğini öne sürenlerin, herhangi bir şeyi ondan ayırabileceği bir iç dünyası bile yoktur. Ne var ki Kafka, mustarip olduğu zayıflık, yaşama enerjilerinin bir süreliğine tükenmesi, "özel" olaylarının kendi dışına çıkarılıp nesneleştirmeyi, çok ender mümkün kılıyordu. Vazgeçilmez gördüğü sürekliliği elde edebilmesi için iki şey gerekliydi: söz konusu "mahkeme" gibi, Kafka'nın çektiği titizlik acılarını dışarıya karşı harekete geçiren, çok güçlü ama yine de bir biçimde sahte bir şok, ve dünyanın dış cehennemiyle Kafka'nın iç dünyasındaki cehennemi arasında bir bağlantı. 1914 Ağustos'unda bu gerçekleşmişti, Kafka bu bağıntıyı bizzat gördü ve kendi tarzınca, net bir biçimde dile getirdi.

II.

Kafka'nın hayatındaki, kendi tarzı gereği özellikle kişisel olmasını arzuladığı iki belirleyici olay utanç verici bir alenilikte gerçekleşti: 1 Haziran'da Bauer ailesinin konutunda yapılan resmi nişan ve bundan altı hafta sonra 12 Temmuz 1914'te Askanischen Hof otelinde kurulan ve nişanın bozulmasıyla sonuçlanan "mahkeme". Bu iki olayın duygusal içeriğinin, Kafka'nın ağustos ayında yazmaya başladığı *Dava* romanına doğrudan doğruya girdiği gösterilebilir. Nişan

töreni, birinci bölümdeki tutuklanmaya dönüştü, "mahkeme"yse, son bölümdeki infaz olarak yer alıyor.

Güncelerdeki bazı pasajlar bu bağlantıyı o kadar açık kılıyorlar ki, bunu kanıtlama hakkını kendimizde görebiliriz. Bunun yapılması romanın dokunulmazlığına halel getirmez. Romanın önemini artırma zorunluluğu doğarsa, elimizdeki mektuplaşmalar kitabının bilinmesi, bunun için uygun bir araçtır. Ne iyi ki böyle bir zorunluluk yok. Gelgelelim, ne de olsa bir müdahale olan aşağıdaki düşünceyle romanın öteden beri artan gizeminde, asla bir azalma olmayacaktır.

Josef K.'nın tutuklanması, onun çok iyi bildiği bir evde gerçekleşir. Tutuklama Josef K. henüz, yataktayken, yani herkesin çok iyi bildiği bir yerdeyken başlar. Bu sabahta gerçekleşense, bir o kadar anlaşılmazdır, çünkü karşısında hiç tanımadığı bir insan durmakta, bir ikincisi de, çok geçmeden ona tutuklandığını bildirmektedir. Ancak bu, geçici bir bildirimdir. Ve asıl ritüel tutuklama edimi, K.'nın kendisi dahil mevcut kişilerden hiçbirinin hiçbir işinin olmadığı yerde, Frolayn Bürstner'in odasındaki denetmenin huzurunda gerçekleşir. K.'dan bu tutuklama edimi için iyi giyinmesi istenir. Frolayn Bürstner'in odasında denetmenin ve iki gardiyanın dışında, K.'nın tanımadığı, ya da çok sonra tanıdığı üç genç insan, K.'nın yüksek bir mevki işgal ettiği bankanın üç memuru bulunuyor. Karşıdaki evden, yabancı insanlar oraya bakıyor. Tutuklanma için bir gerekçe belirtilmiyor, en tuhafı da, tutukluluğu bildirildiği halde, işe, bankasına gitme iznine sahip oluyor ve bundan böyle de serbestçe hareket edebiliyor.

Kafka'nın Berlin'de nişanlanmasını ilk akla getiren, işte tutukluluktan sonraki bu hareket özgürlüğü olgusudur. Kafka o zamanlar, meselenin kendisini hiç ilgilendirmediği duygusu içindeydi. Kendini yabancılar arasında zincirlenmiş gibi hissediyordu. Güncesindeki, bununla ilişkili, daha önce alıntıladığımız pasaj şöyledir: "Bir suçlu gibi bağlanmıştım.

Beni gerçekten zincirlerle bir köşeye oturtup, başıma bir jandarma dikmiş olsalardı ve yalnızca bu halde seyretmeme izin verselerdi, daha kötü olmazdı. Ve bu benim nişanımdı..." Bu iki olayın utanç verici ortak yanı, aleniliğidir. Nişanda iki ailenin de hazır bulunması –Kafka kendi ailesiyle arasına sınır koymakta her zaman zorluk yaşamıştı– onu her zamankinden daha fazla, kendi içine çekilmeye itti. Üzerinde uyguladıkları baskı sonucunda, onları yabancılar olarak duyumsadı. Nişanda hazır bulunanlar arasında, Bauer ailesinin gerçekten henüz tanımadığı üyeleri bulunuyordu, ayrıca ona yabancı olan başka misafirler, örneğin Grete Bloch'un erkek kardeşi de vardı. Diğer misafirleri belki bir ya da iki kez, öylesine görmüştü, ama Felice'nin daha önce konuştuğu annesi bile onun için asla tekin biri değildi. Kendi yakınlarına gelince, sanki onları tanıma yeteneğini yitirmişti, çünkü ona karşı bir tür şiddet eylemine katılıyorlardı.

Yabancıların ve farklı dereceden tanıdıkların benzer bir karışımını, Josef K.'nın tutuklanışında görüyoruz. Orada iki gardiyan ve denetmen vardır, tamamen yeni figürlerdir bunlar; karşıdaki evden, onu ilgilendirmeseler de, daha önce görmüş olabileceği insanlar; çalıştığı bankadan gelen her gün gördüğü genç adamlar; ne var ki tutuklanmaya orada hazır bulunarak katıldıkları sırada, K. için bir yabancı olmuşlardır.

Daha da önemlisi tutuklamanın yapıldığı yer, Frolayn Bürstner'in odasıdır. Genç kadının ismi Bauer gibi, B. ile başlıyor, ama Grete Bloch'un adı da B. ile başlıyor. Odada aile fotoğrafları bulunuyor, pencerenin mandalında beyaz bir bluz asılıdır. Tutuklama sırasında odada hiç kadın yoktur, yalnızca bluz göze çarpan bir temsilcidir.

Ne ki, Frolayn Bürstner'in odasına kendinden habersiz girilmesi K.'yı meşgul eder, odanın içinde dağınıklığa yol açıldığı düşüncesi onu rahat bırakmaz. Akşam bankadan eve geldiğinde, ev sahibesi Bayan Grubach'la konuşur. Genç kadın sabah yaşanan olaylara rağmen, K.'ya olan güvenini yi-

tirmemiştir. Yatıştırıcı cümlelerinden biri: "Burada sizin mutluluğunuz söz konusu" diye başlar. Bu noktada "mutluluk" sözcüğünün tuhaf bir etkisi var, bu sözcük buraya zorla girmiştir. "Mutluluk" sözcüğünün daima çift anlamlı kullanıldığı *Felice'ye Mektuplar*'ı anımsatıyor, aynı zamanda ve öncelikle "mutsuzluk" anlamındaymış gibi geliyor kulağa – K. odasını kullandığı için Frolayn Bürstner'den özür dilemek istediğini belirtir. Bayan Grubach onu sakinleştirir ve ona her şeyin yerli yerine konulduğu odayı gösterir. "Bluz da artık pencere mandalına asılı değildir." Vakit geç olmuştur ve Frl. Bürstner daha eve gelmemiştir. Bayan Grubach Frolayn'ın özel hayatı hakkında, kışkırtıcı bazı şeyler söylemekten kendini alamaz. K. Frolayn Bürstner'in eve dönmesini bekler, onun odasında, biraz da kadın istemediği halde, sabahki olaylar hakkında bir konuşmaya sürükler onu, olayları anlatırken sesini öyle yükseltir ki, yan odanın kapısına birkaç kez sertçe vurulur. Frolayn Bürstner rezil olduğunu düşünür ve neşesi kaçar. K., onu teselli etmek istermiş gibi, Frolayn Bürstner'i alnından öper. Genç kadına, ev sahibesine karşı tüm sorumluluğu üstlenme sözü verir, ama kadın bu teklifi kabul etmez ve K.'yı kapıya yönlendirir. Bunun üzerine K. Frolayn Bürstner'in üstüne atılır: "Yakaladı, onu ağzından öptü, sonra bütün yüzünü, susuz kalmış bir hayvanın dilini bir kaynağın üzerinde gezdirmesi gibi öpücüklerle kapladı. En sonunda onu boynundan öptü ve dudaklarını uzun süre gırtlağın üzerinde bıraktı." K. odasına döndüğünde hemen uykuya dalar, "uyumadan hemen önce davranışları üzerinde düşündü, genel olarak memnundu, ama daha fazla memnun olmadığına şaşırdı".

Bu sahnede Frolayn Bürstner'in Grete Bloch'u temsil ettiği hissine karşı koymak zordur. Kafka'nın Grete Bloch'a duyduğu arzu, güçlü ve dolaysız bir biçimde ortadadır. Felice'ye ıstırap dolu nişanlanma olayından türetilen tutuklanma, öteki kadının odasına taşınmıştır. Daha sabahleyin

hiçbir suçun farkında olmayan K., aynı günün gecesindeki davranışıyla, Frolayn Bürstner'in üstüne atılmasıyla, suçlu olmuştur, çünkü bundan "memnun"dur.

Kafka'nın nişan sırasında içinde bulunduğu karmaşık ve içinden çıkılmaz durum, böylelikle *Dava*'nın ilk bölümünde, göz kamaştırıcı bir açıklıkta anlatılmıştır. Kafka Grete Bloch'un nişan töreninde hazır bulunmasını çok istemişti ve bu vesileyle giyeceği elbiseyle bile ilgilenmişti. Bu elbisenin, Frolayn Bürstner'in odasında asılı olan beyaz bluze dönüşmüş olması ihtimal dahilindedir. K. romanın sonraki akışı içindeki çabalarına rağmen, Frolayn Bürstner'le olup bitenler hakkında konuşmayı başaramaz. Kadın ondan ustalıkla uzak durur, bu durum K.'nın canını çok sıkar, o geceki saldırı ikisinin arasında hiç sözü edilmeyen bir sır olarak kalır.

Bu da Kafka'nın Grete Bloch'la ilişkisini anımsatıyor. Aralarında her ne geçtiyse, bir sır olarak kalmıştır. Bu sırrın "Askanischen Hof"taki mahkemede dile getirildiği varsayılamaz, buna dair hiçbir belirti bulunmuyor. Çünkü orada Kafka'nın nişanlanmaya karşı şüphe uyandıran tutumu konu edilmiştir; Grete Bloch'a yazdığı mektuplardaki bu tutumu açıkça ifşa eden pasajlar, Felice ve nişanla ilgiliydi, Grete ile Kafka arasındaki asıl sırra ikisi de değinmemişti. Bugün elimizde bulunan mektuplar kitabında, bu konuya açıklık getirebilecek hiçbir şey yoktur. Mektupların bazılarının Grete Bloch tarafından imha edildiği apaçıktır.

Şimdi Kafka'ya muazzam bir şiddetle darbe vuran "mahkeme"nin, *Dava*'nın son bölümündeki infaza nasıl dönüştüğünü anlamak için, güncelerden ve mektuplardan bazı pasajları vermek gerekiyor. Temmuz ayının sonuna doğru olayların akışını aceleyle ve eğreti olarak, diyebiliriz ki dışarıdan bir gözle, kaydetmeye çalışıyor:

"Otel'deki mahkeme... F.'nin yüzü. Eliyle saçlarını sıvazlıyor, esniyor. Ansızın toparlanıyor ve üzerinde düşünülmüş,

uzun süre akılda tutulmuş, düşmanca şeyler söylüyor. Frolayn Bl. ile dönüş yolu...

Anne babanın yanında. Annenin seyrek gözyaşları. Ezberimi okuyorum. Baba onu her bakımdan doğru anlıyor... Bana hak veriyorlar, bana karşı söylenecek bir şey ya da fazla bir şey yok. Tüm masumiyetimle şeytani. Görünüşe bakılırsa Frl. Bl'nin suçu.

Neden anne baba bana el salladı?...

Ertesi gün anne babaya bir daha gitmedim. Sadece Radler'e bir veda mektubu gönderdim. Mektup samimiyetsiz ve sırnaşık bir mektup. 'Beni kötü biri olarak hatırlamayın' infaz yerinde yapılan konuşma."

Böylece daha o zaman, 27 Temmuz'da, olaylardan iki hafta sonra, "infaz yeri" zihnine kazınmıştı. "Mahkeme" sözcüğüyle, romanın sahasına girmişti. "İnfaz yeri" romanın hedefini ve sonucunu öncelemişti. Bu hedefin erkenden saptanması dikkat çekicidir. *Dava*'nın gelişmesindeki kesinliği açıklar.

Berlin'deki *bir* insan, ona karşı "son derece" iyi davranmıştır ve Kafka bunu hiç unutmamıştır; Felice'nin kız kardeşi Erna'dır bu insan. 28 Temmuz tarihli günce kaydında onunla ilgili sözler yer alıyor: "Bizim, E. ile benim elektrikli tramvaydan Lehrter istasyonuna gittiğimiz yolu düşünüyorum. İkimiz de konuşmamıştık, ben de, her adımın benim için bir kazanç olduğundan başka bir şey düşünmemiştim. E. bana karşı iyiydi, hatta beni mahkeme karşısında gördüğü halde, akıl almaz bir biçimde bana inanıyordu, hatta zaman zaman, bana duyduğu bu inancı hissediyor ama bu duyguya tam inanamıyordum."

Erna'nın iyiliği ve anne babanın, her şey olup bittikten sonra gizemli el sallayışları, *Dava*'nın son sayfasında, infazdan hemen önce, bir kez okuyanın bir daha asla unutamayacağı, her türlü ölçütün üstünde harika olan o pasajda yoğunlaşmıştır:

"K.'nın bakışları, taşocağına bitişik evin en üst katına yöneldi. Bir pencerenin kanatları çakan bir ışık gibi aniden ardına kadar açılmış ve bu mesafe ve yükseklikte narin ve zayıf görünen birisi, pencereden dışarıya sarkmış kollarını ise ileriye doğru uzatmıştı. Kimdi bu? Bir dost mu? İyi bir insan mı? Yakınlık duyan, yardım etmek isteyen birisi mi? Tek bir kişi mi, yoksa başkalarıyla birlikte mi? Hâlâ yardım mümkün müydü?"

(İlk yazılışta, bu pasajın birkaç cümle sonrası şöyledir: "Yargıç neredeydi? Yüksek mahkeme neredeydi? Söyleyecek sözüm var. Ellerimi kaldırıyorum.")

Kafka, Askanischen Hof'ta kendini savunmadı. Sustu. Hakkındaki mahkemeyi tanımadı ve bu tanımayışı susarak ilan etti: Bu suskunluk uzun sürdü: Üç ay boyunca Felice'yle arasındaki bağ tamamen kopmuştu. Ama Kafka, Felice'nin kendisine inanan kız kardeşi Erna'ya ara sıra yazıyordu. Ekim ayında Grete Bloch başlangıçtaki aracı rolünü hatırladı ve yeniden bir bağlantı kurmayı denedi. Grete'nin Kafka'ya yazdığı mektup günümüze kalmadıysa da, Kafka'nın yanıtı elimizdedir: "Gerçi, ondan nefret ettiğimi söylüyorsunuz" diyor Kafka, "ama bu doğru değil... Gerçi Askanischen Hof'ta üstümde bir yargıç olarak oturuyordunuz –iğrenç bir durumdu bu sizin için, benim için, herkes için–, ama yalnızca görünüşte öyleydi, gerçekte sizin yerinizde ben oturuyordum ve o yeri bugüne kadar terk etmedim."

Bu cümlenin sonunu bir kendi kendini suçlama olarak anlamak akla yatkın geliyor, uzun süre önce başlamış ve hiç bitmeyen bir suçlama. Ancak cümlenin anlamının bundan ibaret olduğuna inanmıyorum. Kafka'nın Grete Bloch'u yargıç koltuğundan indirmesi bana daha önemli görünüyor, kadını oradan uzaklaştırıyor ve onun hak etmeden işgal ettiği yere kendisi oturuyor. Kafka'nın tanıdığı bir dış mahkeme yok, bu onun kendi mahkemesi, ama Kafka çok fazlasıyla bu mahkemedir ve bu mahkeme hep sürecektir. Gerçi

kadının yargıçlık koltuğunu gasp etmesi hakkında "yalnızca görünüşte öyleydi"den daha ağır bir söz sarf etmiyor, fakat kadının işgalinin "anlaşılması", sanki kadın o yargıç koltuğuna hiç oturmamış gibi bir sonuç doğuruyor. Kafka bu işgali zorla sonlandırmak yerine, bunun bir yanılsama olduğunu gösteriyor. Kadınla mücadele etmekten kaçınıyor, ama verdiği yanıtın asaletinin ardında, kadına ne kadar az hak verdiği gizlidir, mücadele edecek nefreti bile duymamaktadır ona. Kafka kendi davasını kendisine karşı sürdürdüğünün bilincindedir, bu davayı sürdürmek başka kimseye düşmez ve Kafka mektubu yazdığında, dava henüz bitmiş değildir.

Felice'ye on dört gün sonra ilk kez yazdığı çok uzun mektupta Kafka, Askanischen Hof'taki suskunluğunun inadından kaynaklanmadığını yazıyor ki, pek de inandırıcı bir iddia değil bu. Çünkü hemen ardından gelen cümle şöyle: "Söylediklerin o kadar açıktı ki, burada bunları tekrar etmek istemiyorum, fakat söylediklerin arasında öyle şeyler vardı ki, bunların söylenmesi neredeyse iki insan baş başa kaldığında dahi mümkün olmamalıydı... Frolayn B.'yi yanında getirmiş olmana karşı da bir şey demiyorum artık, ona yazdığım mektupta seni neredeyse rencide etmiştim sonuçta, orada olmak hakkıydı. Yalnız, o zaman hiç tanışıklığımızın olmadığı kız kardeşini de oraya getirmiş olmanı anlayamadım..."

Davanın sonucu, nişanın bozulması, zaten Kafka'nın istediği şeydi, bu konuda yalnızca bir rahatlama hissedebilirdi. Ama onu asıl etkileyen, onu derinden utandıran, olayın aleniliğiydi. Kafka'nın, ne kadar ağır olduğu yalnızca onun gururuyla kıyaslanarak ölçülebilecek bu aşağılamadan duyduğu utanç, içinde birikip durdu, *Dava*'yı taşıdı ve son bölümde tamamen taştı. K. kendini infaza götürmelerine adeta susarak, adeta hiç direnmeden izin verir. İnatçılığıyla romanın akışını oluşturan o karşı koyuştan birdenbire ta-

mamen vazgeçer. Şehrin içinden yapılan yürüyüş, daha önceki savunmaya dahil olan tüm yolların özeti gibidir. "O anda önlerindeki dar bir sokağın meydana çıkan merdivenlerinde Frolayn Bürstner belirdi. Beliren kişinin Frolayn Bürstner olup olmadığı tam belli olmasa da, benzerlik büyüktü." K. yürümeye koyulur ve yönü belirler. "K. önlerindeki Frolayn'ı izlemeyi tercih etti; ona yetişmek, onu mümkün olduğunca uzun bir süre görebilmek değildi niyeti, yalnızca Frolayn'ın onun için temsil ettiği uyarıyı unutmak istiyordu." Bu uyarı Kafka'nın belleğine yapılmış bir uyarıydı ve hiç telaffuz edilmemiş suçuydu. Bu uyarı ondan uzaklaşan mahkemeden, hiç öğrenemediği suçlamadan bağımsızdır. Yine de bu uyarı ona, son yürüyüşündeki savunma görevinde güç verir. Fakat sözü edilen aşağılanma, daha da devam eder, en son cümlelere kadar sürer: "Ancak o anda adamlardan biri K.'nın gırtlağına yapıştı, diğeri ise elindeki bıçağı onun kalbine saplayarak orada iki kez çevirdi. Gözleri kayıp gitmeden önce K., yanak yanağa veren adamların her şeyin sonunu nasıl seyrettiklerini gördü. 'Bir köpek gibi' dedi kendi kendine; utanç her şey bittikten sonra da baki kalacak gibiydi."

Son aşağılanma, bu ölümün aleniliğidir; iki cellat, K.'nın yüzünün yakınında, yanak yanağa verip ölümünü seyretmişlerdir. K.'nın kapanan gözleri ölümünün bu aleniliğine şahit olurlar. Son düşüncesi, ondan sonra da kalacak olan utanca dairdir ve söylediği son söz "Bir köpek gibi"dir.

Kafka, daha önce belirtildiği gibi, 1914 Ağustos'unda yazmaya başladı. Üç ay boyunca, kendini her gün yazmaya verebildi; yalnızca iki gün yazmadığını, daha sonraki bir mektubunda biraz da gururla belirtiyor. Asıl işi, *Dava*'yı yazmaktı, asıl güdüsü buna yönelikti. Ama başka işler de yapıyordu, *Dava* üzerinde aralıksız çalışması belli ki mümkün değildi. Ağustosta hiçbir zaman bitirmediği parçayı "Erinnerung an die Kaldabahn"ı ["Kalda Demiryolunu Hatırlayış"] da yazmaya başladı. Ekim ayında romanın yazılışını ilerletmek

için on dört gün izin aldı, ama bu zaman diliminde onun yerine *Ceza Kolonisi*'ni ve *Amerika*'nın son bölümünü yazdı.

Daha bu tatil sırasında, kadınlar tarafından yeniden bağlantı kurma denemesi yapıldı. İlk önce Grete Bloch'tan bir mektup aldı: Bu mektuba verdiği yanıttan daha önce alıntı yapmıştık. Bu yanıt "tavizsiz" görünüyor, güncesine bu mektubu alıyor ve şunu not ediyor: "Benim yalnız kalmamın belirlenmiş olduğunu biliyorum". Kafka, genç kızın "ciddi bakışlarını yere çevirmiş dans ederkenki, ya da 'Askanischen Hof'tan ayrılmadan kısa bir süre önce elini burnunda ve saçlarında dolaştırırkenki görüntüsüyle" Felice'ye duyduğu antipatiyi ve "tam bir yabancılığın yaşandığı sayısız ânı" düşünüyor. Yine de, mektupla bütün bir akşam oynamıştır, çalışabilecek durumda olduğunu hissettiği halde çalışması duraklamıştır. "Yanıt vermemesi hepimiz için en iyisi olurdu, ama yanıt verecektir ve ben onun yanıtını bekleyeceğim."

Daha ertesi gün, hem savunma hem de çekicilik artmıştır. Felice'yle somut herhangi bir bağlantısı olmadan huzur içinde yaşamış, onu bir daha asla yaşayamayacak bir ölüyü düşler gibi düşlemiştir, "ve şimdi, bana ona yaklaşma olanağı sunulduğu için, o yine bütün her şeyin odak noktası. Elbette çalışmamı da engelliyor. Son zamanlarda bazen onu düşündüğümde nasıl da şimdiye kadar görüştüğüm en yabancı insan gibi geliyordu bana oysa..."

"Bütün her şeyin odak noktası", Kafka'nın karşısındaki gerçek tehlike budur, F. böyle olmamalıdır. Kafka'nın ne F.'yle ne de bir başkasıyla evlenemeyişinin asıl nedeni budur. F.'nin hep istediği ev, işte budur odak noktası. Kafka yalnızca kendi kendisinin, her zaman saldırıya açık, odak noktası olabilir. Bedeninin ve zihninin saldırıya açık olması, yazmasının asıl koşuludur. Her ne kadar, bu yaralanabilirliğe karşı bir koruma ve güven sağlama çabası içindeymiş gibi görünmüyorsa da, tüm bu çabalar yanıltıcıdır, onun yalnızlığına bir *korunmamışlık* olarak ihtiyacı vardır.

On gün sonra Grete Bloch'tan bir yanıt geliyor. "Yanıt vermekte tamamen kararsızım. Düşüncelerim, yazamayacağım kadar sıradan."

Kafka'nın "sıradan düşünceler" dediği, gücünün bu defa küçümsenemeyeceği bir savunma olarak yoğunlaşıyor. Ekim sonunda, Felice'ye çok uzun bir mektup yazıyor, önceden bir telgraf çekerek bu mektubu haber veriyor ona. Şaşırtıcı ölçüde mesafeli bir mektup bu. Bu mektupta neredeyse hiçbir yakınma bulunmuyor, Kafka'nın koşullarında yalnızca sağlıklı ve agresif bir mektup olarak algılanabilir.

Kafka aslında Felice'ye yazmayı düşünmemiştir – Askanischen Hof otelinde mektupların ve yazılı olan her şeyin değersizliği açıklık kazanmıştır. Önceki mektuplarından daha sakin bir şekilde, tüm gücüyle kendisini savunmak zorunda kaldığı en büyük düşmanının, kendi işi olduğunu açıklıyor Felice'ye. Hoşnutsuz görünmediği şimdiki yaşamını anlatıyor. En büyük kız kardeşinin evinde yalnız yaşamaktadır (kayınpederi savaşta olduğu için, kız kardeşi anne babasının yanındadır). Bu üç sessiz odada yalnız başınadır, hiç kimseyle, arkadaşlarıyla bile görüşmemektedir. Son dört ayda her gün çalışmıştır. Bugün çalışmadığı daha ikinci akşamdır. Mutlu değildir, elbette değildir, ama yine de bu koşullarda yapabildiği kadarıyla, görevini yerine getiriyor olmaktan memnundur.

Her zaman böyle bir hayat yaşamak için çaba göstermiştir, oysa Felice, böyle bir hayat düşüncesini Kafka'ya karşı tepkiyle doldurmuştur. Kafka, Felice'nin bu tiksintiyi dışavurduğu tüm vesileleri ona teker teker sayıyor, sonuncu ve belirleyici olanı da Askanischen Hof'taki infialidir. Kafka'nın kendi işini kollama görevi vardı, Felice'nin tepkisinin bu işin karşısındaki en büyük tehlike olduğunu görmüştür.

Kafka, aralarındaki zorlukların somut bir örneği olarak, ev konusunda anlaşamamalarından ayrıntılı söz ediyor. "Fakat evle ilgili hayalinde canlanan resim ne anlama geliyordu?

Bunun anlamı, diğerleriyle uzlaşsan da benimle bu konuda uzlaşamadığındı; ... O diğerleri evlendiklerinde neredeyse doymuş olurlar ve evlilik onlar için bir yemeğin sona bırakılmış, en lezzetli parçasıdır yalnızca. Benim için öyle değil, ben doyurulmuş değilim, ben, her evlilik yıldönümünde biraz daha büyüyecek bir şirket kurmadım, benim o düzenlenmiş huzurdan hareketle o şirketi idare edecek nihai bir eve ihtiyacım yok –böyle bir eve ihtiyacımın olmamasının da ötesinde böyle bir ev beni korkutur. Ben işime karşı öyle bir açlık duyuyorum ki... fakat benim buradaki koşullarım işime ters düşüyor ve bu koşullarda senin isteğine göre bir ev kurduğum takdirde... bu koşulları bir ömür sürekli kılacak bir girişimde bulunmam anlamına gelecek bir şey, bu da benim başıma gelebilecek en büyük felaket olurdu." Kafka mektubun sonunda, Felice'nin kız kardeşi Erna'yla yaptığı mektuplaşmayı savunuyor ve yarın Erna'ya yazacağını belirtiyor.

Kafka'nın güncesinde 1 Kasım tarihi altında, başka şeylerin yanı sıra son derece olağanüstü bir cümle de bulunuyor. "Bütün bir gün boyunca, kendimden çok memnundum." Bu memnuniyet elbette şimdi büyük ihtimalle göndermiş olduğu o uzun mektupla ilişkilidir. Felice'yle yeniden bağlantı kurmuştu, ama ona hiçbir taviz vermemişti. Şimdi tavrı netti ve katıydı, bazen bundan kuşku duysa da, çok uzun süre böyle kalacaktı. 3 Kasım'da güncesine şöyle yazıyor: "Ağustostan bu yana hiçbir şey yazmadığım 4. gün. Suç mektuplarda, hiç mektup yazmamayı ya da çok kısa mektuplar yazmayı deneyeceğim."

Demek ki asıl rahatsız eden Kafka'nın *kendi* mektuplarıdır. Bu çok önemli ve aydınlatıcı bir bilgidir. Kafka hâlâ *Dava*'yı Felice'den koparmakla meşgul olduğu sürece, bu kadar ayrıntının arasındayken ona yeniden yönelmesi zordur. Roman bu yüzden çok karışabilir, Felice'yle ilişkisine ne zaman daha yakından baksa, romana başlamasından önce-

ki döneme geri düşmektedir: Böyle yaparsa kendi bastığı zemini altından çekmiş gibi olacaktır. Dolayısıyla, o andan itibaren Felice'ye yazmaktan kaçınıyor, sonraki üç aya ait, Ocak 1915 sonuna kadar Kafka'dan bir mektup bulunmuyor. Var gücüyle işine asılmaya çalışıyor; bunu her zaman başaramasa da, hiç vazgeçmiyor. Aralık başında dostlarına *Ceza Kolonisinde*'yi yüksek sesle okuyor ve pek de "hoşnutsuz kalmıyor". Bu günün ürünü olarak şunları yazıyor: "Mutlaka çalışmaya devam, uykusuzluğa ve ofise rağmen mümkün olmalı."

5 Aralık'ta Erna'dan ailesinin durumu hakkında bir mektup alıyor, babalarının birkaç hafta önce ölmesiyle, durumları çok kötülemiştir. Kafka aslında duygusal açıdan tamamen koptuğunu hissettiği ailenin felaketi olarak görüyor kendini. "Yalnızca felaket etkili oluyor. F.'yi mutsuz kıldım, şimdi ihtiyacı olan herkesin direnme gücünü zayıflattım, babanın ölümüne katkıda bulundum, F. ile E.'nin aralarını açtım ve sonunda E.'yi de mutsuz kıldım... Tüm bu olup bitenlerde yeterince cezalandırıldım, ailenin karşısındaki konumum bile yeterli bir cezadır, ben de artık kendimi hiçbir zaman toparlayamayacağım kadar acı çektim... ama şu anda, aileyle ilişkimden ötürü az acı çekiyorum, her halükârda F. ya da E.'den daha az."

Kendine atfettiği bu kapsamlı suçun –bu suç, bütün bir Bauer ailesini mahvetmekti– beklenebileceği gibi, sakinleştirici bir etkisi oldu. Burada Felice'yle ilişkisinin ayrıntılarına yer yoktu her türlü ayrıntı daha geniş çapta, ailenin genel yıkımına giriyordu. Altı hafta boyunca, 17 Ocak'a kadar, ne Felice'nin ne Erna'nın ne de talihsiz ailenin başka bir üyesinin adı, güncelerinde ya da mektuplarda geçiyor. Aralık ayında *Dava*'daki "Katedralde" bölümünü yazıyor ve iki yeni parçaya başlıyor: "Dev Köstebek" ve "Savcı Yardımcısı". Güncesinde, 31 Aralık tarihinde, geçen yılın verimlerinin bir bilançosu yer alıyor. Bu, onun alışkanlıklarına tamamen

aykırı bir durum, insan kendini Hebbel'in güncelerine geçiş yapmış gibi hissediyor:

"Ağustostan beri çalıştım, genel olarak az değil ve fena değil." Sonra bazı sınırlamalar ve onlar olmazsa hiçbir şey yapamadığı, kendine yönelik ikazların ardından, üzerinde çalıştığı altı eserin listesi geliyor. Benim erişimime açık olmayan elyazmalarını görmedikçe, bu dönemde *Dava*'nın ne kadarının kâğıda döküldüğünü belirlemek zordur. Mutlaka büyük bir bölümü ortaya çıkmıştı. Her halükârda etkileyici bir liste bu ve 1914 yılının son beş ayı, hiç tereddütsüz Kafka'nın edebiyat hayatındaki ikinci büyük dönem olarak tanımlanabilir.

23 ve 24 Ocak 1915'te Kafka ve Felice, sınırdaki Bodenbach'ta buluştular. Daha bu buluşmadan altı gün önce, güncede bu plan hakkında bir not var. "Cumartesi günü F.'yi göreceğim. Eğer beni seviyorsa, bu sevgiyi hak etmiyorum... Son dönemde kendimden çok memnundum ve kendimi F.'ye karşı savunmak ve kanıtlamak için çok sayıda itirazım vardı..." Üç gün sonraysa: "Yazmanın sonu. Ne zaman yeniden başlayacak? F. ile nasıl bir kötü durumda tekrar buluşuyorum?.. Kendimi buluşmaya hazırlamakta beceriksizim, oysa geçen hafta bu konudaki önemli düşünceleri aklımdan çıkaramamıştım.

Kafka "mahkeme"den beri Felice'yi ilk kez yeniden görüyordu ve Felice'nin Kafka'da daha üzücü bir izlenim uyandırması zordu. *Dava* zaten büyük ölçüde F.'den koptuğu için, Kafka ona daha bir mesafeli ve daha özgür bakıyor. "mahkeme"nin Kafka'da bıraktığı izlerin yine de silinmez olduğu anlaşılıyor. Felice'ye yazdığı, Felice'den edindiği izlenimi bir mektupta biraz ihtiyatla, ama güncesinde acımasızca kaydediyor:

"Her biri sessizce, diğerinin sarsılmaz ve merhametsiz olduğunu söylüyor kendine. Ben yalnızca işime göre ayarlanmış, fantastik bir hayat talebimden vazgeçmiyorum, o, tüm sessiz ricalara sağır kalarak, vasatlığı, rahat evi, fabri-

kayla ilgilenmeyi, bol yemeği, akşamları on birden önce yatmayı, sıcak odayı istiyor, üç aydır bir buçuk saat ileride giden saatimi, gerçek zamana ayarlıyor.

İki saat boyunca odada yalnızdık. Etrafım yalnızca can sıkıntısı ve umutsuzlukla çevriliydi. Bir aradayken henüz tek bir güzel an yaşamadık, buna karşılık ben özgürce soluk aldım... Ona yüksek sesle okuma da yaptım, cümleler iğrenç bir biçimde birbirine karıştı, gözleri kapalı, kanepede uzanan ve onları sessizce algılayan dinleyici kadınla bir bağları yoktu... Saptamam doğruydu ve doğruluğu kabul gördü: Herkes diğerini, bu diğerinin olduğu haliyle sever. Ama onunla, bu olduğu haliyle yaşayabileceğine inanmaz." Felice'nin en hassas müdahalesi Kafka'nın saatine yöneliktir. Kafka'nın saatinin diğerlerininkinden farklı gidiyor oluşu, minik bir parça özgürlüktür. Felice bu saati, doğru zamana ayarlar, bu özgürlüğe farkında olmadan bir sabotajda bulunur, onu kendi saatine, ofisin, fabrikanın saatine uyumlu hale getirir. Son cümledeki "sever" ise, yüze vurulan bir darbe gibidir, pekâlâ "nefret eder" de denilebilirdi.

Bu buluşmadan sonra, mektuplaşmaların niteliği tamamen değişiyor. Kafka kendini hiçbir surette eski yazış tarzına kaptırmak istemiyor. Felice'yi bir kez daha *Dava*'ya bulaştırmaktan sakınıyor, *Dava*'dan geriye kalanlarda artık F.'ye ait bir şey yok. F.'ye on dört günde bir mektup yazmaya karar veriyor ve bu kararına da uymuyor. Mevcut kitabın içerdiği 716 sayfa mektubun 580 sayfası, 1914'ün sonuna kadarki ilk iki yıla ait, 1915-1917 yıllarının mektupları bir arada 136 sayfa bile tutmuyor.* Bu döneme ait az şey kay-

* "Felice'ye Mektuplar"ın temel aldığımız Türkçe çevirisi 706 sayfadır. 1914'ün sonuna kadarki ilk iki yıla ait mektuplar kitabın 549. sayfasına kadar sürmektedir. Kitaba eklenen fotoğraflar vb hesaba katıldığında, ilk iki yıla yaklaşık 540 sayfa olduğunu düşünebiliriz. 1917'nin sonuna kadarki dönemin mektupları da yaklaşık 150 sayfa tutuyor. Bkz. Franz Kafka, *Felice'ye Mektuplar*, Çev. Çağlar Tanyeri, Murat Sözen, Turgay Kurultay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Eylül 2019.[3] (ç.n.)

bolmuş, ama mevcut olsalardı bile bu oran pek değişmezdi. Şimdi her şey daha seyrekleşiyor ve de kısalıyor; Kafka kartpostallar kullanmaya başlıyor, 1916 yılının yazışmaları artık büyük ölçüde bu kartpostallar üzerinden gerçekleşiyor. Kartpostalların kullanılmasının somut bir nedeni de, savaş sırasında Avusturya ile Almanya arasında var olan sansürden daha kolay geçmeleriydi. Mektupların havası değişmiştir, şimdi artık Felice Kafka'nın yazmamasından yakınıyor, bundan böyle hep Felice, reddeden de Kafka oluyor. 1915 yılında, kitabın yayımlanmasından iki yıl sonra, mucizelerin mucizesi gerçekleşiyor. Felice *Seyir*'i okuyor.

Bodenbach'taki buluşma, Kafka ile Felice'nin ilişkisindeki dönüm noktası olarak görülebilir. Kafka, kendisine baktığı gibi, Felice'ye de acımasız gözlerle bakmayı başardığı andan itibaren, artık onun hayaline umarsızca teslim olmuyor. "Mahkeme"den sonra, onun hakkındaki düşüncelerini bir kenara bırakıyor, ondan gelen bir mektubun bu düşünceleri yeniden canlandırabileceğini de çok iyi biliyor. Ancak onunla yeni bir yüzleşme için bulduğu cesaretle, aralarındaki güç ilişkisinde bir değişikliğe yol açıyor. Bu yeni dönem bir *düzeltme* dönemi olarak tanımlanabilir. Bir zamanlar Felice'nin çalışkanlığından güç alan Kafka, şimdi Felice'yi başka bir insan yapmaya çalışıyor.

Beş yıllık bir feragatin öyküsünün bu kadar ayrıntılı ele alınacak önemde olup olmadığı sorulabilir. Bir edebiyatçıya yönelik ilgi çok ileriye gidebilir elbette; ve bu örnekte olduğu kadar bol tanıklık varsa, onları öğrenmenin ve iç bağlamlarını kavramanın cazibesine karşı konulamayabilir; tanıklıkların bolluğu gözlemcinin doyumsuzluğunu artırıyor. Kendini her şeyin ölçütü olarak gören insan, henüz neredeyse hiç tanınmayan biridir, kendini idrak etmekle katettiği yol çok kısadır, her yeni teori onu aydınlatmaktan çok karanlıkta bırakmaya yarıyor. Sadece tek tek bireylerin yaptığı tarafsız somut araştırmalar yavaş yavaş ileriye götürüyor.

Uzun zamandan beri bu böyle olduğundan ve en iyi zihinler zaten hep bildiklerinden, anlaşılmak için kendini böyle bir mükemmellikte sunan bir insan, her koşulda eşsiz bir şanstır. Ama Kafka'da daha fazlası var ve onun özel alanına yaklaşan herkes bunu hissediyor. Zayıf bir insanın, iktidarın her biçiminden kaçmak için gösterdiği bu inatçı çabanın derinden heyecanlandıran bir yönü var. Felice'yle ilişkisinin daha sonraki gidişatını anlatmadan önce onun çağımızın en ısrarcı ve en ürkütücü çağ olduğu fenomeni *ile* nasıl dolu olduğunu göstermek yerinde olur. Tüm edebiyatçılar içinde Kafka en büyük iktidar uzmanıdır. İktidarı tüm veçheleriyle yaşantılamış ve eserlerinde işlemiştir.

Kafka'nın merkezi konularından biri aşağılamadır, bu kendini seyredilmeye en istekli sunan konudur aynı zamanda. Daha, Kafka'nın önem verdiği ilk edebi ürünü olan *Hüküm*'de bu durum kolaylıkla anlaşılabilir. *Hüküm*'de birbiriyle bağlantılı iki küçük düşürme, babanın ve oğlun küçük düşürülmeleri söz konusudur. Baba, oğlunun çevirdiğini sandığı dolaplar yüzünden kendini tehlikede olduğunu hisseder, onu itham ettiği konuşmasında yatağın üstüne çıkar, böylece boyunu başlangıçtakine oranla, oğlunun boyundan daha yükselterek, kendi küçük düşürülmesini tam tersine, oğlunun aşağılanmasına çevirmeye çalışır: Oğlunu boğularak ölmeye mahkûm eder. Oğul hükmün gerekçesini kabul etmez, ama hükmü kendisi infaz eder ve böylece, hayatına mal olan aşağılanmanın boyutunu kabul etmiş olur. Kesin sınırları çizilmiş bir aşağılanma yalnızca kendi başına vardır; ne kadar anlamsız olsa da, anlatının gücü bu aşağılanmanın etkisinde yatar.

Dönüşüm'de, bedenin katlandığı küçük düşürülme yoğunlaştırılmıştır: Küçük düşürülmenin nesnesi en baştan, tıknaz haliyle ortadadır, aileyi geçindiren ve ayakta tutan bir oğlun yerine, birdenbire bir böcek vardır ortada. Bu dönüşümde, kaçınılmaz bir biçimde küçük düşürülmeye maruz

kalmıştır, ailenin tamamı kendini bunu gerçekleştirmek üzere görevlendirilmiş hissetmektedir. Aşağılama tereddütle başlar, ama yayılması ve artması için zaman vardır. Yavaş yavaş herkes, neredeyse çaresizce ve istemeden, bu aşağılamaya katılır. Başlangıçta verili olan edimi bir kez daha uygularlar, Gregor Samsa'yı, oğlu, geri dönüştürülemez bir biçimde böceğe asıl dönüştüren, ailenin kendisidir. Bu böcek, sosyal bağlamda bir haşereye dönüşür.

Amerika romanı küçük düşürmelerle doludur, ama bunlar hiç duyulmadık ya da onarılamaz tarzda değildir. İsmi, kitabın da ismi olarak görülen kıtanın tasavvurunda içerilmektedirler: Rossmann'ın amcası tarafından yükseltilmesi ve bir o kadar âni düşüşü, başka birçok küçük düşürmenin yeterli bir örneğini oluşturabilir. Yeni ülkedeki yaşam koşullarının sertliği, ülkenin büyük sosyal hareketliliğiyle dengelenir. Küçük düşürülenlerin beklentisi hep canlı kalır; her düşüşün ardından bir yükseliş mucizesi gelebilir. Rossmann'ın başına gelenin nihai bir yazgısallığı yoktur. Bu yüzden kitap Kafka'nın en umut dolu ve en az göz korkutan kitabıdır.

Dava'da küçük düşürülme, *Dönüşüm*'ün ailesinden daha karmaşık olan bir üst merci tarafından gerçekleştirilir. Mahkeme, kendini bir kez belli ettikten sonra, geriye çekilerek küçük düşürür, hiçbir çabayla ulaşılamayan bir sırra dönüşür. Gösterilen çabanın inatçılığı, bunu denemenin anlamsızlığını kanıtlar. Peşine düşülen her işin önemsiz olduğu görülür. Mahkemenin asıl varlık nedeni olan suç oluşturan ve suç oluşturmayan meselesi, önemsiz kalır; hatta asıl suçun mahkemeye ulaşmak için durmaksızın çaba gösterirken ortaya çıktığı anlaşılır. İnsanlar arasında geçen asıl aşağılanma konusuysa ayrıca tek tek olaylarda değiştirilebilir. Ressam Titorelli'deki, küçük kızların kafa karıştırıcı alayıyla başlayan sahne, K.'nın küçük atölyedeki havasızlıktan boğulacağını sandığı sırada hep aynı resimlerin teklif edilip satın alınmasıyla sona eriyor. K. başkalarının aşağılanmasına da tanık olmak zorunda kalıyor:

Tüccar Block'un avukatın yatağının önünde diz çöktüğünü ve burada bir tür köpeğe dönüştüğünü görüyor; bu bile tüm diğerleri gibi nihayetinde nafile bir çabadır.

Dava'nın sonundan, aleni infazın utancından zaten söz edilmişti.

Bu anlamdaki köpek imgesi Kafka'da sık sık karşımıza çıkıyor: mektuplarında da bu imge, kendi hayatındaki olaylarla ilişkileniyor. Örneğin Felice'ye yazdığı bir mektupta, 1914 ilkbaharındaki olay hakkında şöyle diyor: "Tiergarten'da peşinden koşarken, sen temelli çekip gitmek üzereyken, bense kendimi yerlere atmak üzereyken... bir köpeğin bile maruz kalamayacağı derecede bir aşağılanma esnasında" – *Ceza Kolonisinde* anlatısının ilk paragrafının sonunda, çeşitli yerlerinden zincirlere vurulmuş mahkûmun görüntüsü şu cümleyle özetleniyor: "Bu arada mahkûm öylesine köpeksi bir sadakat ifadesi sergiliyordu ki, görünüşe bakılırsa insan onu yamaçlarda serbestçe dolaşsın diye bırakabilirdi ve infaz başladığında gelmesi için sadece bir ıslık çalması yeterliydi."*

Kafka'nın hayatında çok daha sonraki bir dönemin ürünü olan *Şato*'da eserlerine yeni bir genişlik boyutu katılır. Buradaki genişlik izlenimi, taşra dünyasından çok, ortaya koyduğu daha eksiksiz, insan açısından daha zengin dünyayla oluşur. *Dava*'daki gibi burada da iktidar kendini *geri çeker*: Klamm, memurlar hiyerarşisi, Şato. Onları görenler, onları gördüklerinden emin olamazlar; Şato dağının yamacına yerleşmiş olan güçsüz insanlığın memurlarla asıl ilişkisi, *üst makamdakini beklemektir*. Bu üst makamdakinin varoluş nedeni sorusu asla sorulmaz. Fakat ondan kaynaklanan ve sıradan insanların arasında yayılan, iktidar tarafından aşağılanmaktır. Bu iktidara karşı tek direniş eylemi, Amalia'nın bir memurun arzusunu yerine getirmeyi reddetmesi, tüm ailesinin köy cemaatinden dışlanması sonucunu

* *Ceza Kolonisinde, Anlatılar I*, Çev. Tevfik Turan, Can Yayınları. (ç.n.)

doğurur. Yazar, nafile bekleyen aşağıdakiler karşısında müteessir olur; dosya yığınlarının cümbüşleri içinde yöneten yukarıdakilerden nefret eder. Birçoklarının *Şato*'da bulduklarını zannettikleri "dinsel" unsur var olabilir, ama çıplak olarak, yukarıya duyulan doyurulmaz ve akıl almaz arzu olarak vardır. Orada ister daha yüce ister yalnızca dünyevi bir iktidar varlığının idrak edildiği düşünülsün, üsttekilere tabi olmaya karşı daha net bir saldırı yazılmamıştır. Çünkü burada *tüm* iktidar bir olmuştur, rezil görünmektedir, inanç ve iktidar örtüşmektedir, ikisinin etkisi de kuşkuludur, başka koşullarda yaşamanın mümkün olduğunu düşlemeyi bile akıllarından geçirmeyen kurbanların boyun eğmişliği, tüm ülkeye yayılmış ve bazıları da başarısızlığa uğramış ideolojilerle en küçük bir temasta bulunmamış kişilerin bile isyan etmesine yol açmaktadır.

Kafka en baştan itibaren, aşağılananların yanında yer almıştır. Birçokları bunu yaptılar ve bir şeyler elde edebilmek için başkalarıyla ittifak kurdular. Bu birleşmenin onlara verdiği güç duygusu, çok geçmeden onları sona erecek gibi görünmeyen akut aşağılanma deneyiminden yoksun bıraktı, bu yaşantı her yerde her gün ve her saat devam ediyor. Kafka bu deneyimlerin her birini aynı türden insanlardan da başka türden insanlardan da ayrı olarak korudu. Bu deneyimden katılım ve iletme yoluyla kurtulmak onun harcı değildir; bir tür inatçılıkla, sanki en önemli varlığıymış gibi korudu onları. Bu inatçılığa onun asıl yeteneği gözüyle bakabiliriz.

Kafka'nın duyarlılığına sahip insanlar belki de o kadar nadir değillerdir; ender bulunansa, Kafka'da tuhaf bir biçimde şekillenmiş olan, tüm karşı reaksiyonların yavaşlama ölçüsüdür. Kafka sık sık hafızasının zayıflığından söz ediyor, oysa gerçekte hiçbir şeyi unutmuyor. Belleğinin kusursuzluğu, Felice'nin geçmiş yıllara dair yanlış anılarını düzeltip tamamlama tarzından belli oluyor. Kendi hafızasından her zaman istediği gibi yararlanamayışı başka türlüdür. Dik ka-

falalığı bunu yapmasına engel oluyor, öteki edebiyatçılar gibi sorumsuzca hafızayla oynayamıyor. Bu dik kafalılık kendi katı yasalarına uyuyor, savunma enerjilerini tutumlu kullanmasına yardımcı oluyor denebilir. Örneğin emirlere ânında itaat etmemesini, ama dikenlerini yine de itaat etmiş gibi hissetmesini ve sonra da bu dikenlerden direnişini güçlendirmek için yararlanmasını mümkün kılıyor. Sonunda yine de itaat ettiğinde, onlar artık eski emirler değildir, çünkü onları zamansal bağlamlarından koparmıştır, enine boyuna düşünüp tartmış, üzerlerinde düşünerek zayıflatmış ve böylece tehlikeli karakterlerini yok etmiştir.

Bu süreç daha ayrıntılı incelenmeyi gerektirir ve daha somut örneklerle kanıtlanması gerekir. Yalnızca birkaç örnek veriyorum: belirli yemeklere karşı inatla direnmesi. En uzun süre ailesinin yanında yaşıyor, ama onlarda hüküm süren yemek alışkanlıklarına kesinlikle boyun eğmiyor ve bunlara, karşı çıkılması gereken emirler muamelesi yapıyor. Örneğin ailesinin sofrasında, kendine özgü bir yemek dünyasına oturuyor, böylece babasının ondan nefret etmesine yol açıyor. Buradaki savunması ona başka olaylarda ve başka insanlara karşı da savunma gücü kazandırıyor. Felice'nin tatsız evlilik anlayışlarına karşı kendini adım adım savunuyor. Nişan bozulur bozulmaz, yeniden et yemeye başlıyor. Berlin'deki "mahkeme"nin hemen ardından konakladığı o Baltık Denizi plajından Prag'daki arkadaşlarına yazdığı bir mektupta, et yemekte ölçüyü nasıl kaçırdığını, tiksinerek de olsa anlatıyor. Aylar sonra da, Felice'ye yazdığı bir mektupta, nişanın bozulmasından hemen sonra kız kardeşi Erna'yla et yemeğe gittiklerini zevkle bildiriyor. Yanlarında Felice olsaydı, Kafka sakız bademi siparişi verecekti. Daha sonra, artık Felice'nin baskısı altında olmadığında, artık boyun eğme anlamına gelmeyen emirleri uyguluyor.

Kafka'nın suskunluğunu, en iyi dostlarından bile sakladığı sırlara düşkünlüğünü bu dik kafalılığın zorunlu idman-

ları olarak görmek gerekir. Her zaman suskunluğunun bilincinde olmuyor. Fakat bazen romanlarındaki, *Dava*'daki ya da özellikle *Şato*'daki figürler uzun uzun konuşmalar yaptıklarında, aslında Kafka'nın kendi baraj kapaklarının açıldığı hissediliyor: Kafka dili buluyor. Dik kafalılığı onun ne kadar az konuşmasına izin verse de, burada açıkça roman kişisi kılığında, birdenbire ona konuşma özgürlüğü tanıyor. Bu iş Dostoyevski'den bilinen günah çıkarmalardaki gibi yürümüyor, burada, daha farklı bir hava var, ortam o kadar sıcak değil; hiç amorf da değil, daha ziyade yalnızca belli sesleri çıkarabilen net olarak sınırlandırılmış bir enstrüman üzerindeki akıcılık gibi: titiz, ama kendine özgü bir virtüözün akıcılığı.

Babasına karşı, bildik sıradan yorumlarla anlaşılamayacak olan direnişinin öyküsü, bu dik kafalılığın erken bir öyküsüdür aynı zamanda. Bu konuda tamamen yanlış görünen birçok şey söylenmiştir, Kafka'nın psikanaliz karşısındaki bağımsız tavrının, en azından onu psikanalizin daraltıcı alanından uzaklaştırmaya katkıda bulunması beklenebilirdi. Babasına karşı mücadelesi, özünde üstün güce karşı bir mücadeleden başka bir şey değildi. Nefreti bir bütün olarak aileye yönelikti, babası bu ailenin en güçlü parçasından başka bir şey değildi. Kendisinin bir aile kurma tehlikesi baş gösterdiğinde, Felice'ye karşı mücadelesi aynı motivasyona ve aynı karaktere büründü.

Kafka'nın dik kafalılığının en öğretici örneğini oluşturan, Askanischen Hof'taki suskunluğunu bir kez daha anımsamaya değer. Başka birisinin göstereceği tepkiyi göstermiyor. Suçlamalara karşı iddialarla geri çevirmiyor. Kafka gibi aşırı hassas bir insanın kendisi aleyhinde söylenen her şeyi kabul ettiğinden ve anladığından kuşku duyulamaz. Burada akla yakın gelen bir ifadeyle söylenebileceği gibi 'bastırılmış' da değildir. İtiraz ediyor ama bunun çok iyi bilincinde, çoğu kez bunu düşünüyor, o kadar sık zihninden uzaklaştırıyor

ki, bunu bir bastırmanın tam tersi olarak tanımlamak gerekiyor. İnat ettiği, iç dünyasındaki etkiyi ele verebilecek her türlü dış tepkidir. Böylelikle itirazı bıçak gibi keskindir, ama ne kin ne nefret ne öfke ne de intikam arzusu onu bu bıçağı böyle kötüye kullanmaya zorluyor. Bu itiraz, duygulanımlarından ayrı, bağımsız bir yapı olarak durur. Bu duygulanımlarda işe yaramaması, onu iktidardan da uzak tutar.

"İktidar" sözcüğünü böyle, tüm çok anlamlılığına rağmen hâlâ çekinmeden kullanan, Kafka'nın kendisi olmasaydı, bu naif kullanım için özür dilemek gerekirdi. Bu sözcüğe Kafka'da çok çeşitli bağlamlarda rastlanıyor. Kafka'nın tek bir "retorik" eserinin bulunmayışını, onun "büyük", aşırı yüklü sözcüklerden korkmasına borçluyuz; bu nedenle Kafka'nın okunurluğu hiç azalmayacaktır, neredeyse tüm edebiyatı eskiten sözcüklerin sürekli içinin boşaltılması ve yeniden doldurulması süreci, ona asla bir zarar veremez. Kafka "güç" ve "güçlü" karşısında asla bir korku duymamıştır, ikisi de onun kullanmaktan kaçınmadığı, kullanmaktan vazgeçemediği sözcüklerdendir. Kafka'nın eserlerinde, güncelerinde ve mektuplarında bu sözcüklerin kullanıldığı tüm yerleri bulup çıkarmak için elbette çaba göstermeye değer!

Elbette, Kafka'nın benzersiz bir cesaret ve netlikte dile getirdiği, yalnızca sözcük değil, sözcüğün nesnesi, yani o sözcükle içerilen sonsuz çok yönlülüktür. Her biçimiyle iktidardan korktuğu için, hayatının asıl hedefi her biçimiyle iktidardan kaçınmak olduğu için, başka insanların bu biçimleri doğalmış gibi kabul ettikleri her yerde onları hissediyor, idrak ediyor, adını koyuyor ya da eserlerinde işliyor.

Taşrada Düğün Hazırlıkları kitabında bulunan bir notta, hayvansal olanın gücünü yansıtıyor, sekiz satırda muazzam bir dünya tablosu:

"Bu figürün karşısında savunmasızdım, masanın üstünde sakince oturuyor ve masanın üstüne bakıyor. Çevresinde dolaştım ve onun tarafından boğulduğumu hissettim. Üçün-

cü birisi benim çevremde dolaştı ve benim tarafımdan boğulduğunu hissetti. Dördüncü biri üçüncünün çevresinde dolaştı ve onun tarafından boğulduğunu hissetti. Bu böyle, gökcisimlerinin hareketlerine kadar ve daha ötesine doğru devam etti. Hepsi boynundaki pençeyi hissediyordu."

Bu tehdit, boyundaki pençe, en içeriden geliyor, boğucu bir ağırlık kuvveti, ötekinin çevresinde "gökcisimlerinin hareketlerine kadar ve daha ötesine" bir daire çizen orada ortaya çıkıyor. Pisagorcu küreler uyumu bir küreler şiddetine dönüşmüştür, burada, her birinin kendi küresini oluşturduğu insanın ağırlığı hüküm sürmektedir.

Düşlerin tehdidini hissediyor, öyle ki onu kapanmış iki sıra halinde değil, teker teker tutuyorlar.

"Sıradan bir gündü, bana dişlerini gösterdi; beni de dişler tutuyordu, onlardan kurtulamıyordum; beni nasıl tuttuklarını bilmiyordum, çünkü çeneleri kapanmış değildi; ağızda iki sıra halinde de görmüyordum onları, sadece burada birkaç tane, şurada birkaç tane. Onlara tutunmak ve aralarından sıyrılmak istedim, ama yapamadım."

Felice'ye yazdığı mektuplardan birinde hayret verici "dik duruyor olmanın korkusu" sözünü kullanıyor. Felice'nin kendisine yazdığı bir rüyayı yorumluyor; Kafka'nın yorumu sayesinde rüyanın içeriğini anlamak zor olmuyor:

"Senin rüyanı yorumlamak isterim ama. Eğer yere, hayvanatın aşağısında yere uzanmış olsaydın, yıldızlı gökyüzünü de göremez, azat olamazdın. Dik duruyor olmanın korkusundan sağ kurtulamayacaktın belki de. Benim için de aksi söz konusu değil, bu senin ikimiz adına görmüş olduğun müşterek bir rüya."

Kurtulmak için hayvanatın altına, yere uzanmak gerekiyor. Dik duruyor olmak, insanın hayvanlar üzerindeki iktidarıdır, ama tam da iktidarının bu apaçık pozisyonunda insan tehlikelere maruzdur, görünürdür, saldırıya açıktır.

Çünkü bu iktidar aynı zamanda suçtur, ve kişiyi insanın bu korku uyandırıcı iktidarından kurtaran yıldızlar yalnızca yerde, hayvanların altına uzanarak görülebilir.

Kafka'nın eserindeki *en yüksek sesli* pasaj, insanın hayvanlara karşı işlediği bu suça tanıklık eder. Aşağıdaki paragraf *Bir Taşra Hekimi* derlemesindeki "Eski Bir Varak" anlatısında yer alıyor: "Geçenlerde kasap en azından hayvan kesme zahmetinden kurtulabileceğini düşündü ve sabahleyin canlı bir öküz getirdi. Bunu bir daha yapmamalı. Ben herhalde bir saat atölyemin en arkasında yere uzanıp yattım ve bütün elbiselerimi, örtüleri, minderleri üstüme yığdım, sırf öküzün böğürtüsünü duymamak için: Hayvanın üstüne dört bir yandan göçebeler atlıyor, sıcak etimi dişleriyle koparmaya çalışıyorlardı. Dışarı çıkmaya cesaret bulduğumda ortalık epey bir zamandır durulmuştu; şarap fıçısının başındaki ayyaşlar gibi yorgun argın yatıyorlardı öküzün kalıntıları etrafında."*

"Ortalık epey bir zamandır durulmuştu..." Bu böğürtüden sonra artık bir daha sessizlik olmayacağına göre, anlatıcının en dayanılmaz olandan kaçındığı, sessizliği yeniden bulduğu söylenebilir mi? Bu Kafka'nın kendi pozisyonudur, ne var ki dünyanın tüm giysileri, örtüleri ve yastıkları, kulaklarındaki böğürtüyü tamamen susturamazlar. Bu böğürtüden kendini ancak sonra yeniden duymak üzere kurtarabilmiştir, çünkü böğürtü hiç sona ermemiştir. Elbette, burada kullanılan 'kaçıp kurtulmak' sözcüğü Kafka'ya uygulandığında çok eksiktir. Kafka'nın örneğinde, onun başka hiçbir şeyi, korkudan daha az olan hiçbir şeyi duymamak için sessizliği aradığı anlamına geliyordu.

Her yerde iktidarla yüz yüze gelen Kafka'ya söz konusu dik kafalılık bazen süre kazandırıyor. Bu süre yetmeyince, ya da dolunca Kafka *ortadan kaybolma* yoluna gitti: burada da bildiğimiz gibi sık sık aşağıladığı çelimsizliğinin ona yar-

* *Ceza Kolonisinde, Anlatılar 1*, s. 126-127. (ç.n.)

dımcı olan bir yönünü görüyoruz. Bedensel olarak küçülerek, kendini iktidardan kurtardı ve böylelikle iktidardan daha az pay aldı, çileciliği de iktidara yönelikti. Aynı kaybolma eğilimi kendi ismiyle ilişkisinde de kendini gösteriyor. Romanlarının ikisinde de hem *Dava*'da hem de *Şato*'da ismini, baş harfi K.'ya kısaltıyor. Felice'ye mektuplarında ismi hep daha küçülüyor ve sonunda tamamen ortadan kalkıyor.

En şaşırtıcısı da, yalnızca Çinlilerle kıyaslanabilecek kadar hâkim olduğu bir başka yöntem: Küçüğe dönüşme yöntemidir. Şiddetten tiksindiği için, ama gücünün şiddete karşı koymaya yeteceğine de güvenmediği için, güç bakımından gitgide daha küçülerek, daha güçlü olanla kendisi arasındaki mesafeyi artırdı. Bu büzülmeyle iki şey kazandı: Bir yandan tehlikeye göre çok küçülerek ondan kaçtı, böylece kendini de şiddet kullanmanın gereken tüm aşağılık yöntemlerinden kurtarmış oldu; seve seve dönüştüğü küçük hayvanlar zararsızdılar.

Brod'a yazdığı ilk mektuplardan biri, bu olağanüstü yeteneğin doğuşunu aydınlatıyor. Bu mektup, yazarının henüz 21 yaşında olduğu 1904 yılına ait, bu mektuba köstebek mektubu diyorum ve bu mektuptan, Kafka'nın küçüğe dönüşmesini anlamak için gerekli görünen pasajları alıntılıyorum. Ama söz konusu mektubun bir yıl öncesinde, Kafka'nın gençlik arkadaşı Oskar Pollak'a yazdığı bir mektuptan bir cümle alıntılayayım: "Köstebeğe ve tarzına saygı duyulsun, ama onun aziz mertebesine çıkarmayalım." Bu henüz çok fazla değildir, ama yine de: Köstebek ilk kez ortaya çıkıyor. Daha şimdiden onun "özel tarzı"na bir vurgu var, ve köstebeğin aziz mertebesine çıkarılmaması uyarısında, daha sonra kazanacağı önemin ilan edildiğini duymamak mümkün değil. Max Brod'a yazdığı mektuptaki pasaj şöyle:

"Bir köstebek gibi eşinerek yol açıyoruz kendimize ve tamamen simsiyah olmuş bir halde, kadife gibi tüylerle çıkıyoruz, üstümüze yığılmış kum tepelerinden, zavallı kırmı-

zı ayakçıklarımızı şefkat ve merhamet dilemek için yukarı kaldırıyoruz. Bir gezinti yaptığımız sırada köpeğim caddeden karşıya geçmeye çalışan bir köstebeği tuttu. İkide bir köstebeğin üstüne atlıyor, sonra onu tekrar bırakıyordu, çünkü henüz genç ve ürkek bir köpek. Bu durum beni ilk önce eğlendirdi, caddenin katı zemininde adeta ümitsizce ve boş yere bir delik arayan köstebeğin heyecanı bağırmaya başladı. Kıss, kısss diye bağırıyordu. Bu anda bana öyle geldi ki – bana öyle gelmedi. Sadece bir aldanmaydı bu, çünkü o gün başım öyle bir ağırlıkla aşağıya doğru düşüyordu ki, akşam, çenemin göğsüme doğru uzandığını şaşkınlıkla fark ettim."

Burada, köstebeği avlayan köpeğin, Kafka'nın köpeği olduğunu, sahibinin Kafka olduğunu söylemek gerekir. Caddenin katı zemininde, ölüm korkusuyla kendini kurtarabileceği bir delik arayan köstebek için, Kafka'nın kendisi mevcut değildir. Hayvan yalnızca köpekten korkmuştur, duyuları yalnızca köpeğe açıktır. Dik duruşuyla, uzun boyuyla *ve kendisi için asla bir tehdit oluşturmayacak* köpeğin sahibi oluşuyla, köstebeğe göre çok üstün konumda bulunan Kafka'nın kendisiyse, ilk önce köstebeğin ümitsiz ve nafile hareketleri karşısında gülüyor. Köstebek yardım etmesi için ona başvurabileceğinin farkında değildir, dua etmeyi bilmez ve elinden gelen tek şey küçük bağırışlardır. Tanrıya ulaşanlar yalnızca bu bağırışlardır, çünkü burada tanrı, en üstteki, iktidarın doruk noktası: Kafka'dır, ve üstelik bu durumda tanrı hazır ve nazırdır. "Kıss, kıs" diye çığlık atar köstebek ve bu çığlık üzerinde o, seyreden, kölesi olan köpekten korkmadan köstebeğe dönüşür, bir köstebek olmanın nasıl bir şey olduğunu hisseder.

Beklenmedik bağrış, küçüğe dönüşmenin biricik yolu değildir. Bir diğeri de eller gibi, merhamet edilmesi için yukarı kaldırılmış "zavallı kırmızı ayakçıklar"dır. Ağustos 1914 tarihli "Erinnerung an die Kaldabahn" ["Kalda Demir-

yolunu Hatırlayış"] fragmanında can çekişen bir sıçana "minik elleri" üzerinden benzer bir yaklaşma denemesi yer alır.

"Bazen yiyeceklerime saldıran sıçanlar için, uzun bıçağım yetiyordu – Her şeye henüz merakla yaklaştığım ilk zamanlarda, bir defasında böyle bir sıçanı şişledim ve göz hizamda duvara dayadım. Küçük hayvanlar ancak göz hizasında tutulurlarsa tam olarak görülürler; onları görmek için yere doğru eğilip onlara bu halde bakılırsa, haklarında yanlış, eksik bir tasavvura sahip olunur. Bu sıçanın en dikkat çekici yanı pençeleriydi, uzun, biraz oyuk ve uçlara doğru sivriydiler, kazmak için uygundular. Önümde, duvarda asılı duran fare can havliyle hareketli doğasına aykırı bir katılıkta uzatmıştı tırnaklarını, adeta bir insana uzatılmış minik ellere benziyordu bu pençeler."

Küçük hayvanları daha ayrıntılı görebilmek için göz hizasında tutmak gerekir: Adeta yukarı kaldırılarak eşit konuma getirilmektedirler. Bir tür tenezzülde bulunmak olan yere doğru eğilmek, onlar hakkında eksik bir fikir verir. Küçük hayvanların göz hizasına yükseltilmesinde, Kafka'nın, bu tür hayvanları büyütme eğilimi akla geliyor: *Dönüşüm*'deki böcek, *İn*'deki köstebek tarzı yaratık. Küçüğe dönüşmek, hayvanın yakınlığıyla, onun büyütülmesiyle daha somut, daha anlaşılır, daha inandırıcı olur.

Tamamen küçük hayvanlara, özellikle böceklere yönelik, Kafka'nınkiyle kıyaslanabilecek bir ilgi yalnızca Çinlilerin yaşamında ve edebiyatında vardır. Ağustosböcekleri çok eskiden beri Çinlilerin en sevdikleri hayvanlardır. Sung döneminde ağustosböceklerini beslemek, yarıştırmak amacıyla eğitmek ve kışkırtmak âdet olmuştu. Örneğin içi oyulmuş ve ağustosböceklerinin oturması için özgün mobilyalarla donatılmış cevizlere konularak omuzlarda taşınıyorlardı. Ünlü bir ağustosböceğinin sahibi, sivrisinekleri kendi kolunun kanıyla besliyor ve iyice emip dolduklarında onları parçalıyor, bu kıymayı savaşma şevkini artırmak için ağus-

tosböceğinin önüne koyuyordu. Ağustosböcekleri özel fırçalarla saldırıya kışkırtılıyor, sonra çömelerek ya da yere yüzükoyun uzanılarak kavga edişleri seyrediliyordu. Olağanüstü cesaretiyle göze çarpan bir hayvancık, Çin tarihinden bir komutanın adı verilerek onurlandırılıyordu, bu komutanın ruhunun şimdi ağustosböceğinin bedenine girdiği düşünülüyordu. Çin'de ruh göçü inancı Budizm aracılığıyla çoğu kimse tarafından son derece doğal kabul ediliyordu ve böyle bir düşüncenin tuhaf bir yanı yoktu. İmparatorluk sarayı için uygun ağustosböceklerini arama faaliyeti, tüm ülkeye yayılıyordu ve umut veren numunelere çok yüksek fiyatlar ödeniyordu. Sung İmparatorluğu'nun Moğollar tarafından istila edildiği dönemde, Çinlilerin başkomutanının, başkentin düşman tarafından kuşatıldığı ve çok büyük bir tehlikeyle karşı karşıya olduğu haberini aldığı sırada, yere yüzükoyun uzanmış bir halde, ağustosböceklerinin dövüşünü seyrettiği anlatılır. Komutan ağustosböceklerinden ayrılamamıştı, kimin kazanacağını çok merak ediyordu; başkent düştü ve Sung'ların imparatorluğu sona erdi.

Çok daha öncesinde, Tang Dönemi'nde ağustosböcekleri, cırıltıları yüzünden küçük kafeslere konuluyordu. Onları cırcır öterlerken daha yakından incelemek amacıyla yukarıda tutuyorlardı. Değerli oldukları için omuzlarda taşınmaları ve kafeslerinin bakımının özenle yapılması için dışarı alınmaları durumunda da , Kafka'nın önerdiği gibi, göz hizasına çıkarılıyorlardı. Onlara, eşit seviyeden bakılıyordu ve dövüşecekleri zaman, onların seviyesine çökülüyor ya da yere uzanılıyordu. Onlar büyük komutanların ruhunu taşıyorlardı ve dövüşlerinin neticesi, büyük bir imparatorluğun akıbetinden daha önemli görülebiliyordu.

Küçük hayvanların rol oynadığı hikâyeler Çinliler arasında çok yaygındır; ağustosböceklerinin, karıncaların, arıların bir insanı aralarına aldıkları, onlarla insan gibi ilişki kurdukları hikâyeler özellikle çoktur. Ne var ki, Kafka'nın

böyle hikâyelerden birkaçının yer aldığı, Martin Buber'in "Çin Hayalet ve Aşk Hikâyeleri" kitabını okuyup okumadığı, Felice'ye yazdığı mektuplardan pek açıklık kazanmıyor. (Yine de Kafka kitaptan övgüyle söz ediyor ve Kafka'nın can sıkıntısından –başka edebiyatçıları kıskandığı dönemdir bu– Felice'nin kitabı çoktan satın aldığı anlaşılıyor.) Her halükârda Kafka bazı anlatılarıyla Çin edebiyatına dahildir. Avrupa edebiyatı Çinli konuları 18. yüzyıldan itibaren sıklıkla ele almıştır. Yine de, Batı'nın gösterebileceği özü bakımından Çinli biricik edebiyatçı Kafka'dır.[1] Kökeninde Taocu bir metnin olabileceği bir notta, "küçük olanın" kendisi için ne anlama geldiğini bizzat özetlemişti: "İki olanak: kendini sonsuz küçültmek ya da küçük olmak. İkincisi tamamlanmaktır, yani hiçbir şey yapmamaktır, birincisi başlangıçtır, yani eylemdir." Burada, Kafka'da iktidar ve dönüşüm hakkında söylenebileceklerin yalnızca çok küçük bir bölümüne değindiğimin çok iyi farkındayım. Mükemmelleştirme ya da ayrıntılandırma yolunda bir çabaya girişmek, ancak daha büyük bir kitap çerçevesinde mümkün olabilirdi ve burada daha Kafka'nın Felice'yle ilişkisinin geriye kalan üç yılının tamamlanması gerekiyor.

Bu ilişkinin kurak yılları içinde en kurağı 1915 yılıydı. Bu yılda Bodenbach belirleyici olmuştur; Kafka bir şeyi bir kez dile getirdi mi, bir kez kaleme aldı mı, uzun süre onun etkisinde kalırdı. Felice, başlarda çarpışmalarının bir sonucu olarak hâlâ birkaç mektup aldı, ama bu mektupların arası çok açıktı. Kafka bu mektupları yazmayı ihmal ettiğinden

1. Bu görüşün lehine burada, Doğu edebiyatlarını en iyi tanıyan çağdaşımız Arthur Waley'in de aynı görüşü paylaştığına ve birçok söyleşide enine boyuna tartıştığına değinmek isterim. Waley'in okuduğu tek Alman nesir yazarı elbette bu nedenle Kafka'ydı, Kafka'nın eserlerini de, kendi çevirdiği Po Chü-I ve Budist "Maymunlar Romanı" kadar iyi biliyordu. Kendisiyle yapılan söyleşilerde, Kafka'nın "doğal" Taoculuğu ve Çinlilik veçhesi eksik olmasın diye, onun ritüelciliğinin özel vurgusu da sık sık gündeme gelmiştir. Waley, *Reddediş* ve *Çin Seddi Yapılırken* anlatılarını bunun mükemmel örnekleri olarak kabul ediyordu, ama bu bağlamda başka anlatıların da adı geçiyordu.

–yazmayı şimdi tekrar gerçekten bırakmıştı– kaldığı yeni odalardaki gürültüden yakınıyordu; en ayrıntılı da bu konuda yazıyor ve en etkileyici pasajları bunlar oluşturuyor. Memurluk hayatıyla barışması giderek daha zorlaşıyor; Felice'ye hiç acımadan yönelttiği suçlamalar arasında en ağırı, Felice'nin onunla Prag'da yaşamak istemiş olmasıdır. Prag, Kafka için tahammül edilemez bir yerdir ve devam edebilmek için, askere gitme fikrini düşünüp taşınıyor. Savaştan en çok kendisi de orada olmadığı için acı çekiyor. Ancak sıranın ona gelmesi ihtimali de yok değildir. Yakında yoklamaya katılacaktır, kendisinin de istediği gibi, kabul edilmesini dilemesini istiyor Felice'den. – Ne var ki tekrar tekrar denemesine rağmen, bir sonuç alamıyor ve 'kapatılmış bir fare gibi ümitsizlik içinde' Prag'daki ofisinde kalıyor.

Felice, Kafka'ya çok hazin bir ithafla, *Salammbô*'yu* gönderiyor. Bunu okumak Kafka'yı mutsuz kılıyor ve bu defa teselli edici bir mektup yazmayı deniyor. "Hiçbir şey sona ermemiş, karanlık yok, soğuk yok... Bak Felice, ... olan şey mektuplarımın seyrekleşmesi ve farklı hale gelmesi sadece. Sıkça yazılan o diğer mektupların sonucu ne oldu? Ne olduğunu biliyorsun. Baştan başlamalıyız..."

Belki de Kafka'yı Pantkot yortusunda Felice'yle ve Grete Bloch'la Bohemya İsviçresi'nde** buluşmaya yönelten bu ithaftır. Bu buluşma ikisi için de yılın tek tesellisidir. Bu iki günün iyi geçmesinde Grete Bloch'un da orada bulunmasının payı olmalıdır. Bu gezi, iki kadının onu yargıladıkları "mahkeme"nin dehşetiyle Kafka'nın, içine düştüğü kaskatı halin çözülmesini sağlamış olabilir. Felice'nin dişi ağrıyordu ve Kafka aspirin getirmiş ve Felice'yi "koridorda yüz yüze" sevmişti. Prag'a döner dönmez, onun*** yolculuk boyunca

* Gustav Flaubert'in bir romanı. (ç.n.)

** Bohemya İsviçre'si: Çek Cumhuriyeti'nin kuzeybatısında, doğal güzellikleriyle İsviçre'ye benzetilen bir bölge. (ç.n.)

*** Kafka, söz konusu 26.5.15 ve 27.5.15 tarihli mektuplarda kendisinden üçüncü tekil şahıs olarak söz ediyor. (ç.n.)

leylağa bakarak Felice'ye ve odasına dair anılarını aradığını görmeliydin, diye yazıyor Felice'ye. Başka zaman bir yolculukta asla böyle şeyleri yanına almadığını belirtiyor. Ertesi gün de, korktuğunu, orada fazla kaldığını yazıyor. İki gün çok fazlaydı. Bir günden sonra insanların birbirlerinden kolaylıkla ayrılması mümkündü, ama iki gün içinde ayrılmanın acı vereceği bağlar oluşmaktadır.

Bu buluşmadan hemen birkaç hafta sonra, haziran ayında Karlsbad'da yeniden buluşuldu. Bu buluşma hakkında daha fazla bir şey bilinmiyor, ama daha sonraki bir mektupta, Karlsbad'dan ve "kelimenin tam anlamıyla iğrenç geçen Aussig yolculuğu"ndan söz ediyor. İyi geçen Pantkot yortusunun henüz ardından yapılan bu buluşma özellikle berbat geçmiş olmalıdır, çünkü Karlsbad en utanç verici anlar listesine alınıyor; Tiergarten'ın ve Askanischen Hof'un hemen yanında yer alıyor.

Bundan sonra Kafka hemen hemen hiç mektup yazmıyor, ya da Felice'nin suskun kaldığı hakkındaki yakınmalarına karşılık veriyor. "Neden yazmıyorsun?" diye soruyor kendine –"Neden F.'ye eziyet ediyorsun? Ona eziyet ettiğin, yazdığın kartlardan açıkça belli oluyor. Yazma sözü veriyorsun ve yazmıyorsun. 'Mektup yolda' diye telgraf çekiyorsun, ama yolda mektup yok, ancak iki gün sonra yazılacak. Böyle şeyleri belki bir zamanlar kızlar yapardı, hem de istisna olarak..." Tersine dönüş çok açıktır, Kafka şimdi tam da Felice'nin ona yıllar önce yaptıklarını yapmaktadır ve bunu yapabilen kızlardan söz etmesi, bu durumun bilincinde olduğunu gösteriyor.

Felice, ağustostan aralığa kadar Kafka'dan hiç haber alamıyor; Kafka daha sonra tek tük yazdığında da bunu neredeyse yalnızca Felice'nin bir buluşma önerisini savuşturmak amacıyla yapıyor. "Bir araya gelmek güzel olur, ama yine de bunu yapmamalıyız. Yalnızca geçici bir şey olur ve geçici şeylerden yeterince ıstırap çektik biz." – "Fakat tüm kaygıla-

rı bir araya toplarsak, gelmemen daha iyi." – "Özgür olmadığım sürece, kendimi göstermek istemiyorum, seni görmek istemiyorum." "Görüşmek konusunda seni de kendimi de uyarıyorum, önceki görüşmelerimizi yeterince güçlü oranda hatırla, göreceksin ki bundan böyle bunu istemeyeceksin... Yani görüşmeyelim."

Son alıntı daha 1916 Nisan ayındadır ve yer aldığı mektubun bağlamı içinde, daha da sert duruyor. Şimdi Kafka'nın karşı koyması, 1915 yılındaki verimsiz Pantkot arası sayılmazsa, bir buçuk yıl içinde güçlenmiştir ve bunun bir daha nasıl değişebileceği belli değildir. Gelgelelim, tam da bu nisan ayında bir kartpostalın üstünde birdenbire "Marienbad" sözcüğü beliriyor ve o tarihten sonra da düzenli olarak karşımıza çıkıyor. Kafka bir tatil planlıyor ve üç hafta Marienbad'da kalmak ve kafasını dinlemek istiyor. Kartpostallar artık sıklaşıyor. Mayıs ayının ortasında gerçekten bir iş seyahati için Marienbad'a gidiyor ve oradan hemen uzun bir mektup ve bir kartpostal yazıyor: "Marienbad akıl sır ermeyecek kadar güzel. En şişmanların aynı zamanda en akıllı kişiler olduğunu söyleyen içgüdülerime çok daha önceden kulak vermeliymişim meğer. Cılızlaşmak kaplıca düşkünlüğüne gerek kalmadan her yerde mümkün zira, ama böylesine güzel ormanlarda dolaşabileceğin bir tek yer burası. Gerçi şu sıralar sakin ve tenha olmasıyla ve canlı cansız her şeyin bu sakinliği ve tenhalığı özümlemeye dair gösterdiği istekle buranın güzelliği artmış durumda; üstelik bu puslu ve rüzgârlı hava da bu durumu hiç bozamıyor neredeyse. Sanırım, bir Çinli olsaydım ve birazdan eve dönecek olsaydım (esasında bir Çinliyim zaten ve eve dönüyorum), kısa bir süre sonra ne yapıp edip yeniden buraya gelmenin yolunu bulmalıydım. Nasıl da hoşuna giderdi!"

Bu kartpostalın içeriğini neredeyse tamamen alıntıladım, çünkü bu kartpostalda Kafka'nın başlıca eğilimleri ve özellikleri, en küçücük bir alanda bir arada bulunuyor: orman-

lara duyduğu sevi, sessizliğe ve boşluğa yatkınlığı, cılızlık sorunu ve şişman insanlara duyduğu neredeyse batıl inanç düzeyindeki saygı. Sessizlik ve boşluk, bulanık, rüzgârlı hava, canlı ve cansız her şeyi özümlemeye istekli oluşu, Taoculuğu ve bir Çin manzarasını akla getiriyor; bildiğim kadarıyla Kafka'nın kendisi hakkında "esasında bir Çinliyim.." dediği tek pasaj da bu kartpostalda yer alıyor. Son cümle: "Nasıl da hoşuna giderdi!" Kafka'nın yıllar sonra Felice'ye ilk yakınlaşma denemesidir ve Marienbad'daki mutluluk günleri bu cümleden doğar.

Ortak tatil hakkındaki müzakereler –kesinlikle başka türlü ifade edilemez– bir aydan daha fazla sürüyor ve mektuplaşmayı tamamen şaşırtıcı bir biçimde canlandırıyor. Felice Kafka'yı memnun etmek için bir sanatoryum bile öneriyor. Belki de bunda üç yıl önce İsviçreli kıza yakınlaşmasının Kafka'ya iyi geldiği, Riva'daki sanatoryumun karanlık anısının da gizliden gizliye bir rolü oluyor. Ne var ki bu teklif Kafka'nın hoşuna gitmiyor, bir sanatoryum handiyse "bedenin hizmetinde yeni bir ofis"tir ona göre, kendisi bir oteli tercih edecektir. Kafka ve Felice 3 ile 13 Temmuz arasında Marienbad'da birlikte on gün geçiriyorlar.

Kafka Prag'daki ofisini örnek bir düzenlilik içinde bırakıyor, bu ayrılık kalıcı olsaydı, ayrıldığı için çok mutlu olacaktı, Kafka "diz üstü çömelip tavan arasından bodruma kadar merdivenin her basamağını silmeye, böylelikle bürodan ayrıldığı için hissettiği şükran duygusunu göstermeye 'hazır'dı". Marienbad'da Felice onu istasyondan aldı. İlk geceyi çirkin bir otel odasında geçirdi: Ertesi gün Balmoral Oteli'ndeki "olağanüstü güzel bir oda"ya taşındı. Bu otelde Felice'yle iki taraflı bir kapının iki yanındaki odalarda kaldılar; kapı iki taraftan da kilitleniyordu. Baş ağrısı ve uykusuzluk berbattır, Kafka ilk günlerde ve özellikle gecelerde eziyet çekti ve ümitsizlik içindeydi, durumun ne kadar kötü olduğunu güncesine yazdı. Ayın 8'inde çok pis bir havada

Felice'yle Tepl'e bir gezi yaptılar, ama sonra "harika hafiflikte ve güzellikte bir öğleden sonrası" yaşadılar ve bu dönüm noktası oldu. Felice'yle birlikte beş mutlu gün geçirdiler, denebilir ki beş yılın her biri için bir gün. Güncesine şöyle yazıyor: "Şimdiye kadar, Zuckmantel'deki haricinde, asla bir kadınla yakınlaşmadım. Sonra bir de Riva'daki İsviçreli kız. Birincisi bir kadındı, ben toydum, ikincisi bir çocuktu, benim kafam karmakarışıktı. F.'yi yalnızca mektuplardan tanıyordum, insani olarak ancak iki gündür tanıyorum. O kadar da net değil. Kuşkular sürüyor. Ama yumuşamış gözlerinin bakışı, kadınsı derinliğin kendini-açışı güzel."

Felice'nin yola çıkmasından önceki akşam, Kafka Max Brod'a uzun bir mektup yazmaya başladı, ama bu mektubu daha sonra, Felice gittikten sonra tamamladı:

"...Ama şimdi, bir kadının güveninin bakışını gördüm ve buna karşı ilgisiz kalamadım. Kendimi buna karşı savunmaya hakkım yok, hele ki olup biteni, olup bitmeseydi sırf o bakışı yeniden almak için bizzat kendi elimle gönüllü olarak gerçekleştireceğim için, hiç hakkım yok. Onu hiç tanımıyorum bile, başka kaygıların yanı sıra elbette mektupları yazan o kadının gerçekliğinden duyduğum korku da engelledi beni; büyük odada, nişan öpücüğünü almak için karşıma çıktığında bir ürperti kapladı içimi, anne babamla yaptığım nişan seferi her adımda bir işkenceydi benim için; başka hiçbir şeyden düğünden önce F.'yle yalnız kalmaktan korktuğum kadar korkmuyordum. Şimdiyse durum farklı ve iyi. Anlaşmamız kısaca şöyle: Savaş bittikten hemen sonra evlenmek, Berlin'in bir banliyösünde iki, üç oda tutmak, herkesin ekonomik sorumluluğunu kendisinin üstlenmesi. F. şimdiye kadar olduğu gibi, çalışmaya devam edecek ve ben, şimdi ben, bunu henüz söyleyemiyorum... Yine de – şimdi bu konuda huzur, belirlenmişlik ve böylelikle yaşama olanağı var..."

"...Tepl'deki sabahtan beri öyle güzel ve hafif günler geçti ki, artık böyle günler yaşayabileceğime inanmıyordum. El-

bette arada havanın karardığı da oldu, ama üstünlük güzel ve hafif havadaydı..."

Kafka tatillerinin son gününde, annesini ve kız kardeşlerini birlikte ziyaret etmeleri için Felice'yi Franzensbad'a götürdü. Akşam, bir on gün de yalnız kalmayı düşündüğü Marienbad'a geri döndüğünde, özellikle sessiz olan odası yeni misafirlere kiralanmıştı ve Kafka daha önce Felice'nin kaldığı gürültülü odaya taşınmak zorunda kaldı. Bu yüzden, Felice'nin gidişinden sonra yazdığı kartpostallar yakınmalarda doluyor, gürültüden, baş ağrılarından ve iyi uyuyamamaktan yakınıyor. Ama beş gün geçince odasına alışıyor ve şimdi, onda aşina olduğumuz bir gecikmeyle Felice'ye yazdığı kartpostalları bir sevecenlik ve mutluluk duygusu kaplıyor. Bu duygu, Kafka'da ender rastlanan bir duygu olduğu için bile okuru derinden etkiliyor. Felice ayrıldıktan sonra, Kafka'nın yine aynı yerde kalmasını bir şans olarak görmek gerekir. Kafka Marienbad ormanlarında aynı yollardan yürüdü, onlarla kilo almayı düşündüğü önceden belirlenmiş yemekleri, aynı lokallerde yedi. Geceleri Felice'nin balkonunda oturdu, aynı masada, ikisinin de aşina olduğu lambanın ışığında mektup yazdı ona.

Her şey kartpostallarda yer alıyor, her gün bir kartpostal gönderiyor ona, bazı günlerde iki. İlk mektup henüz "Zavallı bir tanem" diye başlıyor, çünkü kendini hâlâ kötü hissediyor, ne zaman Felice'ye "zavallı" dese kendini kastediyor, zavallı olan odur. "Senin kaleminle yazıyorum, senin balkonunda oturuyorum – bu vahim değil, ama eğreti kapıdan koridorun gürültüsünü, sağımdaki ve solumdaki kiracıların gürültülerini duyuyorum." Gürültü burada hâlâ her şeyi bastırıyor, yoksa daha öncekilerin bir sonucu olarak "bu vahim değil" diyerek karşı çıkmazdı. Kartpostal "tereyağı tabağının üzerine eğilmiş halde seni düşünmek için Dianahof'a gideceğim şimdi" cümlesiyle sona eriyor.

Daha sonraki bir kartpostalda Kafka Felice'ye uykusuzluğuna ve baş ağrılarına rağmen şişmanladığını bildiriyor ve ona "dünkü yemek listesi"ni gönderiyor. Bu listede, Kafka'dan beklenebilecek süt, bal, tereyağı, kiraz gibi şeyler, tam olarak hangi saatte yeneceklerine göre yer almaktadır, gelgelelim saat 12'de, insan gözlerine inanamıyor, "tütsülenmiş domuz eti, ıspanak, patates" vardır.

Demek ki Kafka gerçekten de Felice'ye karşı direnişinin bir bölümünden vazgeçmiştir: Bu aşkta yemek listesi önemlidir. Kafka "şişman"lamıştır, et de yemektedir; ayrıca daha ziyade, eskiden de uygun bulduğu şeyleri yediği için, aralarındaki uzlaşma bu yenilenlerin miktarına ve "tütsülenmiş domuz eti"ne dayanıyor. Böylece Marienbad'da birlikte geçirdiği günlerde yiyecekler konusunda uzlaşarak da birbirlerine yakınlaşmış ve birbirleriyle barışmışlardır. Kaplıca merkezindeki yaşam rutini Kafka'yı sakinleştiriyor ve Felice korkusunu sonlandırıyor. Felice'nin ayrılmasından sonra, Kafka aynı mekânlarda, aynı yemek tarzını sürdürüyor ve bunu Felice'ye bir tür aşk ilanı gibi bildiriyor.

Bu arada Felice'ye saygısını daha az mahrem, daha çok edebi bir üslupta sunuyor: "Baksana, Marienbad'ın en önemli misafirini, yani en yüce insani inancın yöneldiği en önemli misafiri hiç bilmiyormuşuz. Belz'li haham, Hasidizmin herhalde günümüzdeki en büyük temsilcisi. Üç haftadır burada. Dün ben de maiyetinde bulunan yaklaşık 10 kişiyle birlikte ilk defa akşam yürüyüşüne katıldım.... Peki ya sen nasılsın benim yüce Marienbad misafirim? Henüz bir haberini alamadım, o eski yolların hikâyeleriyle –örneğin bugün karşıtlıklar ve sırlar gezintisi– hikâyeleriyle yetiniyorum."

Bir defasında, iki gün haber alamadıktan sonra, şöyle yazıyor: "Bir arada olmak nasıl da şımartıcıydı, sola doğru iki adım atmak yetiyordu birbirimizden haberdar olmak için." Başka bir günde yazdığı ikinci kartta da şöyle diyor: "Canım – eskiden olduğu gibi sana yazma işini yine abartı-

yor muyum? Bağışlayasın diye: Senin balkonunda oturuyorum, masanın sana ait tarafında; masanın iki tarafı bir terazinin iki kefesiymiş de iyi akşamlarımızda var olan denge bozulmuş sanki; bense tek başıma kefenin birinin üstünde dibe çöküyormuşum gibi; çöküyormuşum gibi, çünkü sen uzaklardasın. Bu yüzden yazıyorum... Şu anda burada neredeyse istediğim kıvamda bir sessizlik hâkim: Balkondaki küçük masanın üzerinde gece lambası yanıyor, diğer balkonların hepsi soğuktan dolayı boş, kulaklarımda Kaiser Caddesi'nin bana rahatsızlık vermeyen mutedil mırıltısı yalnızca."

Bu anda korkmuyordu. Masanın Felice'ye ait tarafında, sanki o'ymuş gibi oturuyordu, ama terazinin kefesi aşağıya indi, çünkü Felice uzaktaydı ve Kafka ona yazıyordu. Neredeyse tam Kafka'nın istediği sessizlik vardı, gece lambası yalnızca Kafka'nın balkonunda yanıyordu ve lambanın beslendiği kaynak aldırışsızlık değildi. Caddeden gelen mutedil mırıltılar rahatsızlık vermiyordu.

Kafka'nın Felice'yi gerçekten tanımadığı, aldırışsızlığın yanı sıra korkunun da insanlara yönelik temel duygusunu oluşturduğu döneme ait olan o cümle, gücünü yitirmiştir. Kendisine gece lambasının özgürlüğü verildiğinde, aşkı da hissetmektedir: "Birisi nöbet tutmalı, denilir. Birisi orada olmalı."

Yeterince yakından bilinen her hayat gülünçtür. Daha da yakından bilindiğinde, ciddi ve korkunçtur. Kafka Prag'dan geri döndüğünde, iki taraftan da gözlemlenebilen bir işe girişti. Marienbad'da edindiği Felice imgesi onun için tahammül edilmezdi ve onu değiştirmek gibi Herkülvari bir görevi yerine getirmeye adadı kendini. Zaten çok uzun bir süredir, zaten Bodenbach'tan beri Felice'yi net olarak görmüş ve onda canını sıkan şeyin ne olduğunu dobra dobra söylemişti ona. Ama bunu yalnızca çok seyrek ve umutsuzca yapmıştı, çünkü onun değişmesi için ortaya koyabileceği bir

şey yoktu. Marienbad'da söz, mültecilere ve mülteci çocuklarıyla ilgilenilen Berlin'deki Yahudi Halkevi'ne gelmişti, Felice o an, boş vakitlerinde orada çalışmak isteğini dile getirmişti. Kafka'nın Halkevi'nden söz ederken bir beklentisi ya da amacı yoktu, ama Felice'nin "Halkevi'nin düşüncelerini böyle özgürce ve iyi kavramış" olduğuna sevinmişti. Bu andan itibaren Felice'ye karşı umut beslemeye başladı ve kendisinde gücün yerine geçen bir inatla, şimdi Berlin'e yazdığı her mektupta, Halkevi'ne yakınlaşma planını gerçekleştirmesi için teşvik etti onu. Kasım başına kadar geçen üç-dört ay boyunca Kafka Felice'ye neredeyse her gün yazdı, mektuplarının tek konusu olmasa da düpedüz en önemli konusu Halkevi'ydi.

Felice tereddüt içinde bilgi edindi, belki de Halkevi'ne yalnızca üniversite öğrencilerinin yardım etmesine izin verildiğinden korkuyordu. Kafka, mektubunda, Felice'nin böyle bir kanıya nasıl vardığını anlayamadığı yanıtını verdi. "Elbette ki öğrenciler ortalama olarak en özverili, en kararlı, en hareketli, en talepkâr, en gayretli, en bağımsız, en uzak görüşlü insanlar olmaları hasebiyle bu olayı başlatmış oldular ve sürdürüyorlar, ama yaşayan herkes aynı şekilde onlara dahil olabilir." (Bir daha Kafka'da bu kadar çok üstünlük sıfatını bir arada bulmak zor olacaktır.) Orada yardıma koşmaya hazır olmak tiyatrodan, Klabund'dan* ve başka ne varsa ondan sayısız kez daha önemlidir. Ayrıca kişiye en çok yarar sağlayan çalışmalardan biridir de bu. Orada yardım edilmemekte, yardım aranmaktadır, bu çalışmadan, Marienbad ormanlarındaki tüm çiçeklerden alınabileceğinden daha fazla bal alınabilir –Kafka Felice'nin çalışmaya katılımı hakkındaki haberleri adeta açgözlülükle bekliyor. Felice'nin yeterince bilgi sahibi olmadığı Siyonizmden dolayı korkmaması gerektiğini söylüyor. Halkevi sayesinde, Kafka'nın daha

* Klabund: Asıl adı Alfred Georg Hermann „Fredi" Henschke, (4.11.1890–14.8.1928, Davos) Alman yazar. (ç.n.)

çok önem verdiği başka enerjiler harekete geçmiş ve etkili olmuştur.

Kafka daha Marienbad'dayken Kontes Zinzendorf'un hayatı hakkında bir kitap okumuştu, Kafka kadının anlayışına ve Herrnhuter'deki Brüderkirche'yi [Kardeşler Kilisesi] yönetişindeki "adeta insanüstü eseri"ne hayran kalmıştı. Kafka, sık sık bu kontesten söz ediyor ve şimdi Felice'ye verdiği tüm tavsiyelerde bu kadının elbette tamamen ulaşılamaz olan örneği sürekli gözünün önünde canlanıyor. "22 yaşındaki Kontes, düğününün ardından, Zinzendorf'ların büyükannesinin genç çift için o zamanki şartlara göre zengince döşediği Dresden'deki yeni evine geldiğinde gözyaşlarına boğulmuş." Bu pasajı, genç kontesin bu aşırılıklardaki suçsuzluğunu belirttiği ve Tanrı'dan ruhunu sıkıca tutması ve dünyanın tüm budalalıklarına yüz çevirtmesi için inayet dilediği dindar bir cümlesi izliyor. Kafka bunlara "Bir levhaya kazınarak mobilya mağazasının üzerine asılmalı" cümlesini ekliyor.

Zamanla bu etki, tam anlamıyla bir kampanyaya dönüşüyor, ve burada Kafka'nın asıl amacı açıktır. Kafka, Felice'yi deyim yerindeyse "burjuvalıktan çıkarmak" istiyor, kendisi için burjuva evliliğinin dehşet verici ve nefret edilesi yönünü oluşturan mobilyalardan uzaklaştırmak istiyor. Felice'nin bencilliğin bir yaşam tarzı olarak ofisin ve ailenin ne kadar önemsiz olduğunu öğrenmesi gerekmektedir, Kafka bunların zıddı olarak mülteci çocukları için açılmış bir yurtta yürütülen mütevazı faaliyeti gösteriyor. Fakat onun Felice'yi bu işe zorlama tarzı, Kafka'dan beklenmeyecek ölçüde bir manevi iktidar düşkünlüğünü ele veriyor. Felice'yi Halkevi'ne yakınlaştıran her adım hakkında, daha sonra da, genç kız orada çalışmaya başladıktan sonra, oradaki faaliyetinin her ayrıntısı hakkında bilgi edinmek istiyor. Kafka'nın Felice'ye bu konuda yirmi soru sorduğu bir mektup var, Kafka'nın doyumsuzluğu artıyor ve aldığı hiçbir bilgi ona yetmiyor.

Felice'yi kışkırtıyor, eleştiriyor, Felice'nin Halkevi'nde yapacağı bir konuşmanın hazırlanmasına yardımcı oluyor ve bu amaçla Friedrich Wilhelm Förster'in *Jugendlehre* kitabını okuyor ve üzerinde çalışıyor. Kafka, Halkevi'nin yurdunda kalan çocukların okuyacağı kitaplar araştırıyor, hatta Prag'dan Felice'ye, özellikle uygun bulduğu bazı eserlerin gençlik edisyonlarını gönderiyor; mektuplarında gitgide artan kılı kırk yaran tavrıyla tekrar tekrar sözü bu konuya getiriyor, Felice'den çocukların arasında çektiği fotoğraflar istiyor, bu fotoğraflara daha yakından bakarak çocukları uzaktan tanımak istiyor, Felice'nin yaptıklarından memnun kalınca onu aşırı bir coşkuyla övüyor, ve bu övgü kulağa öyle yoğun geliyor ki, Felice bunu aşk zannediyor, sonra Felice onun talimatlarını yerine getirmediğinde, Kafka övmeyi bırakıyor. Yavaş yavaş Kafka Felice'den kendisine tabi olmasını ve itaat etmesini bekliyor. Kafka'nın, gerçekleşmediği sürece gelecekte onunla birlikte yaşamayı aklından bile geçirmediği Felice imgesini düzeltme, karakterini değiştirme isteği, gitgide daha fazla onu denetim altına alma çabasına dönüşüyor.

Böylece Kafka, Felice'nin, bir mektubunda söylediği gibi, bizzat yürütmek için yeterli fedakârlığa sahip olmadığı faaliyetlerine dahil oluyor, Felice ne yapıyorsa, Kafka'nın yerine yapıyor. Bunun aksine, Kafka gittikçe daha fazla yalnızlığa ihtiyaç duyuyor, pazar gezintilerinde Prag'ın çevresinde dinleniyor, başlangıçta, adeta eşiymiş gibi hayran kaldığı kız kardeşi Ottla eşlik ediyor ona. Çalıştığı kurumdan bir tanıdığı onlarla karşılaştığında, Ottla'yı Kafka'nın eşi zannediyor, ve Kafka bunu Felice'ye anlatmaktan çekinmiyor. – Şimdi boş zamanlarında yeni bir eğlencesi vardır: otların üzerine uzanmak. "Geçenlerde neredeyse yolun kenarındaki hendeğin içinde yatarken (bu mevsimde hendekteki çimler de uzun ve sık ama), bir zamanlar ara sıra iş gereği görüştüğüm oldukça seçkin bir beyefendi önümden çifte at koşulmuş arabasıyla geçerek daha da nezih bir kutlamaya gidiyordu.

Şöyle bir gerindim ve altsınıfa inmiş olmanın hazlarını... duyumsadım." Ottla'yla Prag yakınlarında yaptıkları bir gezintide iki harika yer keşfetmiştir, bu yerlerin ikisi de "İnsanın kovulmasından sonraki cennet kadar sessiz"dir. Daha sonra aynı yere yalnız başına da gidiyor: "Bu arada sen yalnız olmanın, yalnız başına yürümenin, yalnız başına güneşlenmenin verdiği mutlulukları bilir misin? Sen hiç tek başına ilerilere uzandın mı? Bunu yapabilmek geçmişte yaşanmış çokça acı ve aynı zamanda çokça mutluluk gerektirir. Biliyorum, küçük bir oğlanken sıklıkla yalnızdım, fakat bu daha ziyade zorunluluktu, nadiren de özgürce seçilmiş bir mutluluk. Fakat şimdi artık akarsuların denize koşması gibi, yalnız olmaya koşuyorum." Başka bir yerde de şunları söylüyor: "Çok uzağa gittim, yaklaşık 5 saat, yalnız ve yeterince yalnız değil, tamamen boş vadilerde ve yeterince boş değil."

Böylece, bir yandan, bir yıl sonra Zürau'da Ottla'yla paylaşacağı kırsal hayatın iç dünyasındaki koşulları oluşurken, bir yandan da Felice'yi Berlin'deki Yahudi Halkevi topluluğuna daha sıkı bağlamaya çalışıyor. Hafta içinde, giderek daha fazla nefret ettiği memurluk hayatını sürdürüyor, öyle nefret ediyor ki, bu hayattan kurtulmak için savaşa gitmeyi düşünüyor, asker olduğunda en azından kendini sakınmayacaktır. Bu arada, Felice Halkevi'ndeki çalışmasıyla, Kafka'yı haklı çıkarmaktadır.

Gelgelelim, Kafka bu dönemdeki mektuplarında sık sık yazdıklarından da söz ediyor. Bu dönem henüz kendini yeni bir çalışmaya başlayacak güçte hissetmediği bir dönem olduğu için, eski anlatılarının akıbetleri, yayımlanışları ve haklarında çıkan yazılarla ilgili bilgiler veriyor. Daha eylül ayında Felice'ye, Münih'te bir okuma yapması için davet edildiğini bildiriyor. Salonda dinleyiciler karşısında okumayı seviyor ve gitmek istiyor, Felice'nin de gelmesini istiyor; Felice'nin onunla Berlin'de ya da Prag'da buluşma tekliflerini reddediyor. Berlin'de nişanlanma ve "mahkeme" olayları-

nın anısı onu ürkütüyor, yine de mektuplarında bu olaylardan çok fazla söz etmiyor, bu dönemin üstünden iki yıl geçmiştir ne de olsa. Fakat Berlin'deki bir lokalin adı anıldığında, o günlerin acılarının henüz ne kadar taze olduğunu hissettirmekten de geri kalmıyor. Prag şehrinden de, oradaki ailesini düşünerek çekiniyor: Felice'nin, Kafka'nın anne babasıyla aynı masaya oturması kaçınılmazdı, Felice'nin katılması ailenin ağırlığını artıracaktı, halbuki Kafka bu ağırlığa karşı kendini hiç durmadan, zayıf güçleriyle korumaya çalışmıştı. Felice'yi Prag'dan uzak tutuşuyla, iki potansiyel düşmanının kendisine karşı birleşmesini engellemeye çalışan bir politikacı gibi davranıyor. Böylece Münih'te buluşma planına inatla bağlı kalıyor. İki ay boyunca bu konuda yazışıyorlar. Kafka, bir okumanın kendisi için enerji kaynağı olacağını biliyor; Felice de, şimdiki çaba gösteren ve itaatkâr haliyle, ona enerji veriyor. Bu iki enerji kaynağının Münih'te bir araya gelmeleri ve birbirlerini çoğaltmaları gerekiyor. Fakat, Kafka'nın *karar vermekteki* tuhaf tarzı değişmiyor. Yine çok iyi bilinen gidip gelmeleri görüyoruz: Seyahat muhtemeldir, ama henüz kesin değildir, seyahati suya düşürebilecek dış tehditler vardır. İki ay boyunca konuştuktan sonra, seyahatten beş gün öncesinde bile şöyle diyor: "Seyahat ihtimali şimdi her geçen gün daha kesinleşiyor. Her halükârda çarşamba ya da perşembe günü o güzel sözcükleri telgrafla bildireceğim sana: 'Tamam, yola çıkıyoruz' ya da hazin sözcük: 'Hayır' ". – Kafka cuma günü yola çıkıyor.

Bu durum, Kafka'nın hatalarından bir şey öğrenmeme eğiliminin şaşmaz özgünlüğünü gösteriyor. Üst üste gelen başarısızlıkların birikimi onda asla bir başarıya yol açmıyor. Zorluklar hep aynı kalıyor, sanki söz konusu olan onların aşılamaz doğasını göstermekmiş gibi. Sayısız düşünüp taşınmalarında ve hesaplamalarında, tutarlı bir biçimde tam da onları iyi bir sona ulaştırabilecek olan unsur dışarıda bırakılıyor. Başarısız olma özgürlüğü bir tür üst yasa gibi baki

kalıyor, her yeni kavşakta bir kaçışı garantiliyor; buna, selametini yenilgilerde arayan zayıfın özgürlüğü denebilir. Zaferlerin kınanışında, Kafka'nın gerçek özgün yanı, güçle özel ilişkisi dile geliyor. Tüm hesaplamaları güçsüzlükten kaynaklanıyor ve yine güçsüzlüğe vardırıyor.

Bu yüzden, başarısızlığa uğrayan kısa süreli buluşmalara dair tüm deneyimine rağmen, dört ayın kazanımını, Felice üzerinde Berlin Halkevi dolayımıyla kurduğu denetimi, Münih'te birlikte geçirdikleri o cumartesi günü riske attı. Münih'te her şey yabancıydı: lokaller, insanlar bütün gün süren bir tren yolculuğundan sonra cuma günü yapılan okumanın seyri, cumartesi günkü olayların sonucu. Yine de bunda gizli bir özgürlük olanağı varmış gibi riske edildi. Hakkında daha fazla bilgi olmayan "iğrenç bir pastanede" aralarında bir tartışma çıktı. Uzun bir süre Kafka'nın her istediğine boyun eğmek için çaba gösteren Felice, isyan etmiş görünüyordu. Ani ortaya çıkan infiallerinde, pek de akıllı davranmadı, Kafka'yı bencil olmakla suçladı, bu eski bir suçlamaydı. Kafka bu suçlamayı basitçe kabullenemezdi; bu suçlama ona ağır geldi, çünkü daha sonra bizzat yazdığı gibi, doğru bir suçlamaydı. Ne var ki Kafka'nın en büyük, uzak arayla en büyük bencilliği, onun *dik kafalılığıydı* ve bu da onun yalnızca kendi kendisine yaptığı suçlamaları kabul etmesine izin veriyordu. "Bendeki suçluluk duygusu yeterince güçlü, dışarıdan beslenmesine ihtiyaç yok, lakin bünyem öyle değil, bu türden bir besini zar zor yutmayı sıklıkla başarabilecek güçte değil."

Böylelikle ilişkilerinin ikinci baharı sona eriyordu: Bu çok yakın uyuşmaları dört ay devam etmişti. Bu dört ayı 1912 yılının eylül ile aralık ayları arasındaki o ilk döneme benzetmek pekâlâ mümkündür, iki dönemin ortak yanları umut dolu oluşları ve Kafka'nın Felice'den güç almasıydı. Ne var ki ilk dönem bir yazma coşkunluğu dönemiydi, ikinci

dönemdeyse Felice'nin karakterindeki bir değişiklik ve Kafka'nın değerlerine uyum sağlaması söz konusuydu. İlk dönemdeki hayal kırıklığında Kafka'nın yazması belirleyici olmuştu. Bu defa Felice'den tam tersi bir nedenle yabancılaşmıştı: Felice onu yazmaya geri döndürüyordu.

Kafka Münih'ten yeni bir cesaretle döndü. Orada yaptığı okuma "muazzam bir başarısızlık"tı, *Ceza Kolonisi*'nden okumuştu. "Hikâyemi yolculuğuma araç edinip, bir buluşma yeri ve umarsız bir gençlik anısı olmanın ötesinde beni hiç ilgilendirmeyen bir şehre geldim, kirli hikâyemi orada tamamen kayıtsızlık içinde okudum, soğuk bir fırın ağzı bile daha soğuk olamaz, sonra burada ender yaşadığım bir şey, yabancı insanlarla bir aradaydım."

Eleştiriler kötüydü, Kafka onlara hak veriyordu, abartılı bir biçimde söylediği gibi, iki yıl boyunca hiçbir şey yazmadıktan sonra, hikâyelerini topluluk önünde okuması onun "fantastik bir aşırı cesaret"iydi. (Halbuki Münih'te Rilke'nin ona çok önem verdiğini, *Ateşçi*'yi özellikle beğendiğini, bu çalışmayı *Dönüşüm*'e ve *Ceza Kolonisi*'ne tercih ettiğini de öğrenmişti.) Fakat tam da bu aşırı cesaret –topluluk önünde okuma, yargıların varlığı ve ağırlıklı olarak olumsuz oldukları gerçeği, yenilgi ve yeni insanlar arasındaki başarısızlığın muazzamlığı– Kafka'yı kanatlandırmıştır. Bunlara, Felice'yle yaşadıkları, genç kızla arasına yazması için gerekli olan içsel mesafeyi koymasını sağlayan kavga da eklenirse, dönüşündeki bu yeni cesareti açıklık kazanıyor.

Kafka hemen ev arayışına girişti, bu defa şanslıydı: Ottla, kendisi için kiraladığı Alchimistengasse sokağındaki bir evde, Kafka'ya bir çalışma odası düzenlemişti, bu oda çok sessizdi ve Kafka buraya kısa sürede alıştı. Felice'yle Noel'de görüşmeyi reddetti ve Felice dört yıldır ilk kez baş ağrılarından yakındı, bunları Kafka'dan devralmıştı. Kafka, daha önce çok konuştukları yurt hakkında neredeyse onur kırıcı bir biçimde söz ediyordu. Yurdun şimdi: Felice'yi tutmak ve alıkoymak

işlevini yerine getirmesi gerekiyordu, ama tüm işlevi de bundan ibaretti.

Kafka Ottla'nın evinde güzel anlar yaşıyordu. Son iki yılda hiç bu kadar iyi olmamıştı. "İnsanın bu dar sokakta, yıldızların ışığı altında evinin kapısını kilitlemesi bir tuhaf." "Ama orada oturmak güzel, gece yarısına doğru, eski kalenin basamaklarından şehre doğru inerek, dolaşa dolaşa eve gitmek güzel." Daha sonra *Bir Taşra Hekimi* kitabına alınacak olan "Bir Taşra Hekimi", "Yeni Avukat", "Galeride", "Çakallar ile Araplar" ve "Komşu Köy" bu evde yazılıyor. Bu evde "Köprü", "Avcı Gracchus" ve "Küfeli Süvari" de yazılıyor. Bu anlatıların ortak yönü, geniş mekânlar, dönüşüm (artık küçüğe dönüşmek değil) ve hareket.

Kafka'nın mektuplarından, Felice'yle ilişkisinin en son evresi hakkında fazla bilgi edinilemiyor. 1916/1917 yıldönümünde yazdığı, Schönborn Sarayı'ndaki bir evin avantajları ve dezavantajlarının, bu evin aleyhindeki beş madde ve lehindeki altı maddeyle, ayrıntılı ve Kafka'nın kendisini suçlayacağı gibi, "hesapçı" bir biçimde ele alındığı mektupta hâlâ, savaş bitiminden sonra birlikte bir eve taşınılacağı varsayılıyor. Felice, daha sonra onun için hazır olacak bu evde, dinlenmeye gelebilecektir, en azından iki-üç aylığına. Ne var ki mutfaktan ve banyodan vazgeçmesi gerekmektedir. Felice'nin varlığının hesaba çok ikna edici bir biçimde dahil edildiği söylenemez, evin lehindeki ve aleyhindeki on bir maddenin yalnızca birinde Felice dikkate alınıyor. Yine de, dikkate alınıyor ve belki daha da önemlisi: Kafka Felice'nin iyice düşünmesini ve bir tavsiyede bulunmasını istiyor.

Kafka'nın Felice'ye ağustos ayına kadar en azından ara sıra yazmış olması gereken 1917 yılından günümüze ne bir kartpostal ne de bir mektup kalmıştır, ilk mektup eylül tarihlidir. Şubat ayında Kafka Schönborn Sarayı'ndaki eve taşındı. *Bir Taşra Hekimi* kitabındaki başka anlatılar da burada oluştu; *Çin Seddi Yapılırken* gibi, yaşadığı sırada basıl-

mamış çok önemli bazı anlatıları da bu evde yazıldı. Kafka bu dönemden pek de hoşnutsuz değildi ve bunu Kurt Wolff'a yazdığı Temmuz 1917 tarihli bir mektupta söylüyor.

Kafka ile Felice arasında o temmuz ayında neler yaşandığı, ancak başka kaynaklardan çıkarsanabiliyor; bu yüzden serimlememiz eskisi kadar net bir karaktere sahip olamayacaktır. Temmuz ayı, ikinci resmi nişanın yapıldığı aydır. Savaş henüz sona ermemişti ve başlangıçtaki plan biraz öne alınmış görünüyor. Felice Prag'a geldi, Schönborn Sarayı'nda kaldığı varsayılabilir, ama bunun aksi yönünde de belirtiler var. Kafka Felice'yle birlikte arkadaşlarına resmi nişan ziyaretleri yaptı. Brod, kendisine yapılan böyle bir ziyaretin resmi ve biraz da komik havasını yazıyor. Bir kez daha mobilya satın almaya ve ev aramaya gidilmişti, belki de Felice Schönborn Sarayı'ndan pek memnun kalmamıştı ve daha en baştan banyo ve mutfak olmasında ısrar etmişti. Felice el çantasında 900 Kron'la dolaşıyordu, olağanüstü yüksek bir meblağdır bu. Kafka, Bayan Weltsch'e yazdığı ve tam da bu çantanın bir süreliğine kaybolmasının konu edindiği bir mektupta, açıkça "karısı"ndan söz ediyor. Bu tarzdaki resmi işleyişleri ve unvanları yeniden kabul etmiş olmalıdır. Eski deneyimlerinden bir şeyler öğrenmenin Kafka'nın tabiatına uygun olmadığını daha önce söylemiştik. Belki de eski tarzdaki baskıları, çok da farkında olmadan, sırf onlardan kurtulmak *için*, kabul etmiştir. Temmuz ayının ikinci yarısında, Felice'yle birlikte, onun kız kardeşinin yanına, Macaristan'ın Arad şehrine gitti. Bu seyahat sırasında ciddi bir anlaşmazlık yaşanmış olmalıdır. Belki de Felice'nin ailesinin bir ferdiyle yüzleşmesi, bir kopuşun hızlanması için gerekliydi. Kafka Budapeşte'de Felice'den ayrıldı ve yalnız başına Viyana üzerinden Prag'a geri döndü. Kafka'nın o sıralar Viyana'da gördüğü Rudolf Fuchs anılarında, Kafka'nın Felice'yle kesin bir kopma yaşadığı ya da buna yönelik bir niyetinin bulunduğu sonucu çıkarılabile-

cek sözlerine dikkat çekiyor. Kafka Felice'ye Prag'dan iki mektup yazıyor, Kafka günümüze kalmamış olan bu mektuplarda mutlaka çok ileri gitmiştir.

Kafka şimdi kopma için gerçekten kararlıydı, ama bunu kendi gücüyle gerçekleştirebileceğine güvenemediği için, Felice'ye yazdığı son mektuptan iki gün sonra 9 Ağustos'u 10 Ağustos'a bağlayan gece, bir kanama yaşadı. Çok sonraki bir anlatımından bu kanamanın süresini biraz abarttığı izlenimini ediniyoruz. Ancak, gece akciğerlerinin birdenbire kanamaya başladığına ve bu sansasyonel –bir "kanayan yara" tasavvuruyla bile yeterince edebi olduğu söylenebilir – olayın Kafka için kuşkusuz ki çok ciddi sonuçları olduğuna kuşku yoktur. Bunun ardından kendini rahatlamış hissetmesine rağmen doktorunu, "beden kütlesiyle" onu sakinleştiren Dr. Mühlstein'ı ziyaret etti. Bu doktorun gerçekten nasıl bir tepki verdiği, net olarak anlaşılamıyor, ama Kafka'nın yazdıkları, Brod'u korkutmaya yetiyor. Brod'un Kafka'yı uzman bir doktora görünmeye ikna edebilmesi için daha birkaç hafta geçmesi gerekti. Çünkü Kafka hastalığının gerçek nedenlerini daha en başından biliyordu, ve kendisi için her şeyden önemli olan özgürlüğü kazanma ümidi bile, kendini inatla kuşku duyduğu resmi tıbba teslim etmesini kolaylaştırmadı. 4 Eylül'de uzman bir doktora gitmesiyle birlikte, hayatında yeni bir dönem başladı. Şimdi kabullenmek için kendini zorladığı bu otoritenin sözü, onu Felice'den, evlilik korkusundan ve nefret ettiği mesleğinden kurtardı. Ama bu söz onu, ölümüne yol açacak olan ve bu an itibarıyla belki de henüz ciddi ciddi var olmayan hastalığa sonsuza dek bağladı.

Çünkü, Brod'un güncesinde aynı güne ait bir notta yer alan, uzman doktorun bulgusu hakkındaki ilk ifade kulağa pek de tehlikeli gelmiyor. Burada her iki akciğerde pulmoner apeks nezlesinden ve bir tüberküloz *tehlikesi*nden söz ediliyor. Yükselen ateşi, çok geçmeden tamamen düşmüştür. Ne

var ki alışılmadık tıbbi düzenlemeler, Kafka'nın ruhsal kurtuluşu için elzem olan bir kaçış planında yoğunlaştılar. Kafka'nın –şimdilik üç aylığına– kırsal alana gitmesi kararlaştırıldı. Bunun yeri –başka türlü söylenemez– zaten çok önceden hazırlanmış olan, Ottla'nın Zürau'daki çiftliğiydi. Felice'nin tüm bunlardan dört hafta boyunca hiç haberi olmadı. Ancak her adım geri atılamayacak kadar kesinleştiğinde, Zürau'ya taşınmasından üç gün önce, 9 Eylül'de Kafka nihayet Felice'ye çok ciddi bir ilk mektup yazdı. Belki de daha bu ilk mektupta onunla bağlantısını nihai olarak koparmak gibi çok katı bir kararı, ona açıkça bildirebilirdi. Ama Felice ona, ağustostaki iki mektup karşısında uzun süre sessiz kaldıktan sonra, yeniden, barışçıl ve ikisinin arasında ciddi bir şey yokmuş gibi, bir mektup yazdı ve Kafka Felice'nin dostane mektubunu, onun için hiç uygun olmayan bir şekilde, 5 Eylül'de, uzman doktora gittikten sonraki gün aldı. "Bugün" diye yazıyor Brod'a, "F.'den mektuplar geldi, sakin, dostça, herhangi bir kin gütmüyor, tam da onu en güzel rüyalarımda gördüğüm gibi. Şimdi ona mektup yazmak zor geliyor."

Ne var ki, söylediğimiz gibi Kafka 9 Eylül'de Felice'ye yazıyor, ve ona akciğerine ilişkin olayları, dramatik bir biçimde kısaltarak bildiriyor. Yoğun olarak kandan ve ağırlıklı olarak tüberkülozdan söz ediyor. Kafka'nın menfaati düşünülerek emekliliği verilmeyecektir, bir memur olarak çalışmaya devam etmektedir ve en az üç aylığına izine çıkmaktadır. Bu meselenin anne babasından şimdilik gizli tutulması gerekmektedir. Felice'nin bu mektupta uzun vadede kendisi için tehdit olarak hissedebileceği tek yer, mektubun sonudur. Orada "zavallı sevgili Felice" diye yazıyor Kafka, mektuplaşmalardan çok iyi bildiğimiz bu "zavallı" sözü bu defa kulağa, Kafka kendi hastalığı hakkında yazıyormuş gibi gelmektedir, yani ilk defa bu sözcük artık Kaf-

ka için değil, Felice için geçerli gibidir. "Mektuplarımın kapanış sözleri bundan böyle hep bunlar mı olacak? Sırf ileri doğru batan bir bıçak değil, daireler çizip geriye doğru batması da var."

Kafka, mektuba yazdığı bir sonsözde, o kanamadan beri kendisini eskisine göre daha iyi hissettiğini de ekliyor. Bu hakikate uygundur, belki de böylelikle, Felice'nin birdenbire paniğe kapılarak çıkıp gelmesini engellemek de istiyor.

12 Eylül'de Zürau dönemi başlıyor. Daha Kafka'nın Brod'a yazdığı ilk mektup bile başka bir dünyadan yazılmış gibi geliyor kulağa. Birinci gün eli yazmaya varamamıştır, çünkü orası çok hoşuna gitmiştir, yapması gerektiği gibi abartmak da istememiştir. Ama daha ertesi gün şöyle diyor: "Ottla beni bu zor dünyada gerçekten kanatları üstünde taşıyor oda harika, havalı, sıcak ve her şey adeta mükemmel bir ev sessizliğinde; yemem gereken her şey etrafımda bol bol bulunuyor ve özgürlük, her şeyden önce özgürlük."

"...Her halükârda bugün tüberkülozla ilişkim, bir çocuğun annesinin tutunduğu etek kıvrımlarıyla ilişkisi gibi... Kimi zaman beynim ve ciğerim benden habersiz anlaşmışlar gibi geliyor bana, beynim 'Bu böyle devam edemez' dedi ve beş yıl sonra ciğerim de yardıma hazır olduğunu bildirdi."

Bir sonraki mektupta şöyle yazıyor: "Ottla'yla küçük iyi bir evlilik hayatımız var; bildik muazzam bir akım temelindeki bir evlilik değil, küçük akıntılarla ilerleyen bir evlilik. Sizin de hoşunuza gideceğini umduğum hoş bir çiftliğimiz var." Fakat bu mektubun üstüne bir gölge düşüyor: "F. geleceğini birkaç satır yazarak haber verdi. Onu anlamıyorum, sıradışı biri..."

Felice geldi, ziyareti hakkında güncede bir not bulunuyor, bu notun bir kısmını alıntılıyorum: "21 Eylül. F. buradaydı, beni görmek için otuz saat yolculuk etmiş, onu engellemem gerekirdi. Tıpkı düşündüğüm gibi, esas olarak benim yü-

zümden, olağanüstü mutsuz. Ben bile kendimi anlayamıyorum, tamamen duygusuzum, bir o kadar da çaresizim, bazı rahatlıklarımın bozulacağını düşünüyorum ve yegâne itiraf olarak biraz komedi oynuyorum."

Kafka, Felice'ye yazdığı en son mektuptan bir öncekini ve en uzununu, genç kızın Zürau'ya ziyaretinden on gün sonra kaleme aldı; bu mektup Kafka'nın yazdığı en üzücü mektuptur, bu mektuptan alıntı yapmak için insanın kendisini zorlaması gerekiyor. Bu arada Felice Kafka'ya iki kez mektup yazdı, Kafka önce bu mektupları okumadı ve bir kenara attı. Bunu daha mektubun başında Felice'ye söylüyor, sonunda mektupları yine de çıkarıp okuduğunu da bildiriyor. Mektupların içeriği gerçi Kafka'yı utandırıyor, ama Kafka uzun bir süredir kendisini, Felice'nin onu gördüğünden daha keskin bir gözle görüyor ve kendi görüntüsünü Felice'ye açıklamak istiyor.

Şimdi, Kafka içindeki iki savaşçı mitini anlatıyor, yakışıksız ve sahte bir mittir bu. Savaş imgesi Kafka'nın içindeki içsel süreçleri anlatamaz, Kafka kanama olayını, sanki gerçekten kanlı bir savaş verilmiş gibi, bir tür kahramanlık olayı gibi göstererek, bu süreçleri çarpıtıyor. Bu imge kabul edilse bile, Kafka bunu hemen gerçekdışı bir olaya dönüştürüyor: iki savaşçıdan iyi olanı, diye yazıyor, Felice'den yanadır, özellikle son günlerde buna hiç şüphesi yoktur. Oysa bu savaşın, ya da adına her ne denilirse artık, çoktan bittiğini ve artık Felice'ye dair olmadığını, özellikle de son günlerde onunla hiç ilgisinin olmadığını biliyoruz. Bu yalan iddiada Felice'nin teselli edildiğini, aşağılanmış ve dışlanmış kişiye karşı şövalyece davranıldığını görebilir miyiz? Yine de biraz ileride bunu, Kafka'nın cümlesi olarak alıntılamaya uygun bir cümle izliyor: "Ben yalancı bir insanım, başka türlü dengeyi koruyamam, kayığım çok kırılgan." Bu cümle, kendini kavrayışını özetleyen uzun bir paragrafın başlangıcıdır. Kaf-

ka kendini kavramayı çok iyi başarmıştır, bu paragraf bir edebiyat ürünüdür; bu paragraf o kadar hoşuna gidiyor ki, Max Brod'a yazdığı bir mektuba kelimesi kelimesine alıyor, sonra bir kez de güncesinde kelimesi kelimesine tekrarlıyor. Orada da kalması gerek, ama bu koşullarda neden buraya almaktan kaçındığımız anlaşılacaktır. Çünkü yine, iki savaşçının değişikliklerle dolu yazgısı ve dökülen kan hakkında uzun bir parça var. Sonra da, Kafka'yı ciddi ciddi meşgul eden bir cümle geliyor. "Ben çünkü bu hastalığa hiç de bir tüberkülozmuş gözüyle değil, ya da en azından şimdilik tüberkülozmuş gözüyle değil, toptan iflasım olarak bakıyorum." Ne var ki, kan ve savaş henüz sona ermemiştir ve onlardan, daha başka sonuçlar da çıkarılacaktır. Şu pasaj çok doğrudan görünüyor: "Neden bir bariyer koyduğumu sorma. Beni böyle aşağılama." Burada Kafka, Felice'yi tamamen bıraktığını ve bunun bir açıklaması olmadığını güçlü bir biçimde ifade ediyor; mektup bu iki cümleden ibaret olsaydı, Kitabı Mukaddes'teki hitapların gücüne sahip olurdu. Kafka hemen bu gücü boş bir jestle zayıflatıyor ama yine de birbenbire hakikatin karşısında buluyoruz kendimizi: "gerçek tüberküloz, daha doğrusu... tüberküloz olarak görünen şey", diyor "bir silah ve öyle bir silah ki, önceki, neredeyse sayısız miktarda harcanmış olan diğer silahlar ('bedensel yetersizlik'ten başlayıp 'iş'e kadar yükselip 'hırs'a kadar inenler) onun yanında ilkel ve amaçsallıkları bakımından yetersiz kalıyorlar."

Sonunda, o an için kendisinin bile hiç inanmadığı ama yine de doğru olması gereken bir sırrı veriyor Felice'ye: Kafka bir daha hiç iyileşemeyecektir. Böylece kendisini Felice nezdinde öldürüyor ve bir tür intihar ederek gelecekte Felice'den kaçıyor.

Kafka, bu mektubun içeriğinin büyük bölümünü, Felice'nin kendisini daha fazla rahatsız etmesinden kurtulma

çabasıyla yazmıştı. Felice'ye karşı en küçük bir şey bile hissetmediğinden, onu gerçekten teselli de edemezdi. Bir özgürlük mutluluğu olan Zürau'daki mutluluklarından, bir yas tavrı, hatta bir üzüntü tavrı bile yaratılamazdı.

Kafka'nın Felice'ye yazdığı son mektup 16 Ekim tarihlidir ve hiç de Felice'ye yazılmış gibi değildir. Felice'yi zaten yeterince uzak olduğu halde, kendinden daha da uzağa itiyor, Kafka'nın camdan yapılma cümlelerinde Felice geçmiyor, sanki üçüncü bir kişiye yönelik gibiler. Kafka, Max Brod'a yazdığı* bir mektuptan alıntı yaparak başlıyor: Kafka'nın mektuplarının büyük bir huzuru yansıttıkları, ve Kafka'nın mutsuzluğu içinde mutlu olduğu yazılıdır bu alıntıda. Kafka bunu kanıtlamak için şimdi Felice'nin son ziyaretinin betimlemesini sunuyor. Bu betimleme belki doğrudur ama buzdan soğuk olduğu kesindir: "Mutsuzdun, o anlamsız seyahatten, benim anlaşılmaz davranışlarımdan, her şeyden. Ben mutsuz değildim." Kafka tüm perişanlığını gördüğünde, onu idrak ettiğinde ve bunun idrakiyle sakin durup, dudaklarını sıkı, çok sıkı kapalı tuttuğunda, bu perişanlığı daha az hissetmektedir. Bu mektubun büyük bir bölümünü, Kafka'nın Max Brod'a verdiği yanıt oluşturuyor, mealen alıntılanan bu mektup, Max Brod'un eline dört gün önce geçmiştir. – Kafka vücudunun durumunun çok iyi olduğunu yazıyor, Felice'ninkinin nasıl olduğunu sormaya cesareti yoktur. Kafka Max'a, Felix'e ve Baum'a ayrıntılı bir açıklama yaparak, kendisini bir daha ziyart etmemelerini rica etmiştir. Bu da, *Felice'ye* bir daha gelmemesi yolunda bir uyarıdır.

* Canetti'nin özgün metninde, "Kafka, Max Brod'a yazdığı bir mektuptan alıntı yaparak başlıyor" denilmektedir ("Er beginnt mit einem Zitat aus einem Brief an Max Brod"). Halbuki, Kafka, Felice'ye 16.10.1917 tarihli mektubuna, Brod'un kendisine yazdığı bir mektuptan alıntıyla başlıyor: Sevgili Felice, durumumla ya da durumumuzla ilgili tipik bir tespit olması nedeniyle Max'ın son mektubunun başında yazdıklarını sana aynen aktarıyorum: kendisinin Brod'a yazdığı mektuptan ise, ileriki satırlarda söz ediyor: "Max'a da benzer bir cevap yazdım, benzer derken tabii ki sadece: Benzer anlamda bir cevap"; ancak bu mektupdan doğrudan bir alıntı yapmıyor. (ç.n.)

Son paragraf şöyle: "Kant'ı tanımıyorum, ama o cümle herhalde yalnızca halklar için geçerli olsa gerektir, iç savaşlarla, 'içteki savaşlara' ilişkili değildir, buradaki barış yalnızca küller için arzulanan bir barıştır."*

Böylece Kafka, Felice'nin Kant'ın bir cümlesinin ardına gizlediği barış isteğini reddediyor. Kafka, kül için istenen barışla, önceki mektubun sonunda yaptığından daha vurgulu bir biçimde ölümün arkasına çekilmektedir. Aynı tarihlerde en iyi arkadaşlarıyla yaptığı ayrıntılı mektuplaşmalarda, külden hiç söz edilmez.

Başlangıçta bir araç olan hastalığın sonunda gerçeklik kazanması, bir gerekçe olarak kabul edilemez. Gerekçe, Kafka'nın Felice'ye son mektubundan sonra başlayan yeni bir notlar dizisinde "Üçüncü Oktav Defteri"nde yer alıyor. Kafka'nın daha önce tuttuğu günce, yıllar boyunca yazılmıyor. Bu güncede sondan önceki, gecikmiş diyebileceğimiz kayıtta şu cümleler yer alıyor: "Belirleyici olanı şimdiye kadar yazmadım, henüz iki koldan akıyorum. Beni bekleyen iş muazzam."

* Burada Almanca *der Frieden* sözcüğünün hem barış hem de iç huzuru, sakinlik anlamına geldiği göz önünde bulundurulmalıdır. (ç.n.)

Hebel ve Kafka
(1980)

10 Mayıs 1980 tarihinde, Johann Peter Hebel Ödülü'nün verilişi sırasında, Wiesenthal'daki Hausen'de yapılan konuşma

Saygıdeğer davetliler, hanımefendiler ve beyefendiler! "*Hazine Sandığı*"yla* on üç yaşında, Zürih Kanton Okulu'na giderken tanıştım. İyi öğretmenlerin ne demek olduğunu bu okulda öğrendim. Yine de, o zamanlar benim en iyi öğretmenim Johann Peter Hebel'di. Hebel, iki yüz yirmi yıl önce bugün dünyaya geldi. Öldükten sonra bu kadar uzun süre bir öğretmen olarak kalanların sayısı çok değildir.

* Johann Peter Hebel'in, *Rheinlandische Hausfreund* takviminde 1803–1811 yıllarında yayımlanan kısa hikâyelerini bir arada topladığı, *Schatzkästlein des rheinischen Hausfreundes* kitabı. (ç.n.)

Bir öğretmende sahip olması istenen yeteneğe sahiptir o: Somut konuşur ve herkese hitap eder. Bilgiye açtır ve çok şey öğrenmiştir, ne var ki bu ancak, bildiklerinin bir parçasını başkasına aktardığı zaman fark edilir: Sonra bunu, öğrenilenlerin hiç unutulmayışıyla açıklar. Herkesi ciddiye alır, bir kişiye hitap etmeden önce onu dinlemiştir, bunu dar bir amaçla yapmaz, herkesin ne yaptığıyla ilgileniyordur. *Hazine Sandığı*'nı okuyanlar, asla onda değersiz bir şeyler bulunduğu hissine kapılmazlar, her konuda dikkate değer bir şeyler anlatmayı bilir, herkes değerlidir, çünkü herkesin kendi yaşamı vardı, bu yalnızca her türden insan için değil, köstebek, örümcek ve kertenkeleler için, hatta onların da bir yaşamı varmış gibi gezegenler ve kuyrukluyıldızlar için bile geçerlidir.

Kullandığı dil, sanki onun isteğiyle, az önce oluşmuş gibidir. Bu dilin tazeliği edebiyatta bir benzerini arıyor. Yorgun sözcükleri bilmez o, onun sözcükleri bitkin düşmedikleri gibi kibirden de çatlamazlar, dil hakkında genel olarak düşünülebilecek şey, Hebel'de bir hakikat olmuştur: Onun yazdığı her hikâye, okuyanı bir *beklentiyle* doldurur ve serbest bırakır.

Hebel'in takvim hikâyelerinin Franz Kafka üzerinde etkili olduğu kimilerinin dikkatini çekmiştir. Bu konudaki tahminler sık sık dile getirilmiştir. Ne var ki sonra başka kişiler de bu konuda kanıt bulunmadığını açıkladılar. Kulağa takvim hikâyelerinden biriymiş gibi gelen, yaşadığım bir olay sayesinde, bu konuda güvenilebilir bir bilgi ortaya koyabileceğimi sanıyorum.

1936 yılında yaşadığım yerde, Viyana'daki Rebgelände'deki bir belde olan Grinzing'de, inşat sanatçısı* Ludwig Hardt beni ziyaret etti. İki savaş arasındaki yıllarda Ludwig Hardt haklı nedenlerle, Alman dilinin en önemli inşat sanatçısı

* İnşat: Edebi bir eseri, topluluk önünde, mimik ve jestler katarak yüksek sesle okuma. (ç.n.)

olarak kabul ediliyordu. Onu defalarca dinlemiştim ve ona hayrandım, beni ziyaret etmesini bir ödül ve bir onur olarak duyumsadım. Ufak tefek, narin, olağanüstü hareketli bir adamdı, bir saniye bile kıpırdamadan durmuyor ve oturmak istemiyordu. Onu kabul ettiğim odada ileri geri yürürken, sağ elini ceketinin cebinde saklıyor ve orada, küçük bir kitap olduğunu tahmin ettiğim bir nesneyle oynuyordu. Sonunda cebinden çıkardı, gerçekten de bir kitaptı, törensi bir hareketle kitabı bana uzattı ve sordu: "Sahip olduğum en değerli şeyi görmek ister misiniz? Onu hep yanımda taşırım, kimseye emanet edemem. Uyuduğum zaman, yastığımın altına koyarım."

Bu kitap, Hebel'in *Hazine Sandığı*'nın geçen yüzyıldan kalma küçük bir edisyonuydu. Kitabı açtım ve ithafı okudum.

"Ludwig Hardt için, Hebel'den zevk alması amacıyla, Franz Kafka."

Bu Kafka'nın kendi *Hazine Sandığı* nüshasıydı, o da bunu yanında taşımıştı. Ludwig Hardt ilk kez Kafka'nın Hebel'den söz ettiğini duyunca o kadar etkilenmişti ki, Kafka kendi kitabını ona bu ithafla hediye etmişti.

"O zaman Kafka'nın benden neyi dinlediğini öğrenmek ister misiniz?" diye sordu Hardt. "Evet, evet" dedim. Sonra, her zamanki gibi ezberden, bu sırada kitap benim elimdeydi, şu sırayla konuştu: "Soylu bir Kadının Uykusuz Gecesi", iki "Suwarow" parçası, "Yanlış Anlama", "Moses Mendelssohn" ve son olarak da "Beklenmedik Yeniden Görüşme".

Her birinizin bu son parçayı böyle dinlemiş olmanızı isterim. Kafka'nın ölümünden on iki yıl sonraydı ve Kafka'nın o zamanlar aynı ağızdan dinlediği aynı sözler benim kulağımdan içeri girdi. İkimiz de sustuk, çünkü ikimiz de aynı hikâyenin yeni bir versiyonunu yaşadığımızın bilincindeydik. Sonra Hardt: "Kafka'nın bu konuda ne söylediğini bilmek ister misiniz?" dedi, yanıt vermemi beklemeden ekledi: "Kafka: 'Bu varolan en harika hikâyedir!' demişti" Ben de hep

böyle düşünmüştüm ve bugün de hâlâ böyle düşünüyorum, ama böyle bir üstünlük derecesini Kafka'nın söylediğini duymak ve bu hikâyeyi ona anlattığı için onun *Hazine Sandığı* ile ödüllendirilmiş birinin ağzından duymak, zaten dikkate değerdi. Çok iyi bildiğiniz gibi Kafka üstünlük derecelerini çok ender kullanır.

Bugün sizlere, Hebel'in benim için taşıdığı öneme dair bir şeyler anlatsam mı, diye düşündüm ve sonunda, Hebel'in dünya edebiyatı üzerindeki en derin etkisinin bu tanıklığını kamuoyuna sunmanın daha doğru ve daha uygun olduğu sonucuna vardım. Bu mesajı kırk dört yıldır yanımda taşıyorum, tıpkı Ludwig Hardt'ın ve ondan önce Kafka'nın *Hazine Sandığı*'nı taşıdıkları gibi.

Hebel adına bu onurlandırma için, onun kutlamasına davet ettiğiniz için size teşekkür ediyorum. Bay Profesör Baumann Beyefendi'ye, beni utandıran sözcükleri için teşekkür ediyorum.

Elias Canetti, 1930/31 kış aylarında tek romanı *Körleşme*'yi yazdığı sırada, Kafka'nın "Dönüşüm" ve "Bir Açlık Sanatçısı" öykülerini okur. Bu öykülerin romanının daha sonraki gelişiminde etkili olduğunu notlarında belirten Canetti, Kafka'ya yönelik ilgisini yaşadığı sürece canlı tutmuştur. Canetti'nin edebî bir tür haline getirdiği notlarında Kafka'ya sık sık rastlarız. Bu notlarda Canetti, Kafka'nın eserlerine ve kişiliğine yönelik yorumlarda bulunur, kimi zaman kendi hayatıyla paralellikler kurar, dahası kendini Kafka'yla özdeşleştirdiği de olur. Öyle ki, 14.4.1982 tarihli bir notunda, Stockholm'e Nobel ödülünü almaya giderken, aslında "Kafka'ya eşlik ettiğini" belirtir.

Elias Canetti bütün eserlerini yoğun bir biçimde incelediği Kafka'nın *Felice Bauer ile Mektuplaşmaları*'nı ve bu mektuplaşmanın yazıldığı dönemi, *Öteki Dava. Kafka'nın Felice'ye Mektupları* denemesinde ele almış ve bu dönemin *Dava* romanındaki izlerini göstermiştir.

Canetti Vakfı tarafından Susanne Lüdemann ve Kristian Wachinger'e hazırlatılan bu kitapta, Canetti'nin "Öteki Dava" denemesinin yanı sıra, denemenin yazılmasından önceki 1946–1966 yıllarında, deneme üzerinde çalıştığı 1967–68 yıllarında ve daha sonraki 1969–1994 yıllarında yazdığı notlar yer alıyor. Bu notlarda Kafka'ya ilişkin düşüncelerin yanı sıra, kendi hayatından izler de vardır. Örneğin Kafka denemesini yazdığı sırada tanıklık ettiği 1968 Paris ve Prag Baharı olayları da notlara yansır.

Kitapta ayrıca Canetti'nin 1948 yılında Bryanston Summer School'da verdiği "Proust, Kafka Konferansı" ve 10 Mayıs 1980'de, kendisine verilen Johann Peter Hebel Ödülünün töreninde yaptığı "Hebel ve Kafka" başlıklı konuşma da yer almaktadır.

r. 50 ₺

• LACİVERT

605-314-520-2

9 "786053" 145202